De perfecto Principe

AD

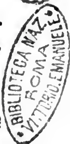
CLEMENTEM VIII.

APOPHTHEGMATA CARD. P. ALDOBRANDINI; IN QVIBVS ARS IMperandi tenetur inclusa:

AB

HENRICO FARNESIO EBVRONE I.C. & Artis Oratoriæ in Ticinensi Gymnasio, Regio interprete, in librum vnum congesta,

ATQVE REGVM, IMPERATORVM, AC sapientissimorum Heroum exemplis,

Ex omni antiquitate aucta, & locupletata.

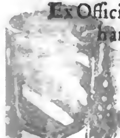
Cum Gratia & Priuilegio imperiali.

FRANCOFVRTI,

Ex Officina Matthiæ Beckeri, impensis Iohan. Theobaldi Schônvvetteri.

M. DC. III.

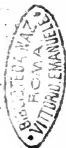
Quod ſemper cum

ANTIQVISSIMA ALDOBRANDINORVM DOMO

CREVERIT RELIGIO, IN QVA ars, arxque omnis fundata eſt Imperij,

AD PRÆSTANTISSIMVM

Religione, & Pietate Cardinalem P. ALDOBRANDINVM Henricus Farneſius Eburo.

PARVM eſt, fateor, Cardinalis Genere, ac virtute Ampliſſime, P. ALDOBRANDINE, in rebus operoſis, vacare negligentia. Habet enim cura etiam ſolers, & diligẽs ſuos reprehenſionis morſus, & aculeos. Nam qui audet, quod ſupra

vires eſt, attentare: non tam videtur notam vitare negligentiæ, quam in reprehenſionem temeritatis incurrere. Quare ne error potius exeat, quàm officiũ: modus adſit oportet. Statueram autem de te, hoc eſt, de optimi Principis fabrica, & ſtructura ſcribere: ſed partim orationis inopiæ, & ieiunitati diffiſus: partim rerum à te geſtarum magnitudine territus, conſilium abieci. Nã exemplo inſtructus Chærilli, cuius ſcripta, in laudatione, probri plus Alexandro Macedoni attulerũt, quã laudis: nihil auſus ſum, ꝙ impar eſt meis, humeris, in tãta rerum à te geſtarum amplitudine, ſuſcipere. Cũ igitur penderem animi, nec mihi viderer poſſe, ſine quaſi iuſtitiæ vulnere, tuas laudes præterire: quia alteri, quod debet, qui non reddit, fit iniuſtus: tum fortè Papiæ Reuerendiſſ. Generalis Carmelitarum HENRICVS Syluius ſummæ tuæ in ſe beneficẽtiæ memor: vir acri ingenio, parique virtute, & doctrina, qui ſumma te colit, & obſeruat beneuolentia, ne animum abijcerem monuit, atque ita me confirmauit, vt eo,

qui me pungebat, omnino quasi liberarit scrupulo. Res est, ait, neque artis ad inuestigandum: neque doctrinæ ad iudicandum: sed tantum consilij, & deliberationis ad suscipiendum. Nam ALDOBRANDINORVM virtus attrectatur, non auditur: in manus sumitur, non procul apparet, eorumq; gloria plena sunt vniuersa dicendi genera. Nec ipsa inanima mundi fabrica, de eorum laudibus muta est, & elinguis, sed eius vocibus, præclara ALDOBRANDINORVM facinora resonant omnia. Nam quemadmodum olim Crotoniatæ, & Metapontini ex Pythagorę domo, qui de vita migrarat, Dei templum fecerunt, vt Pythagoram, quasi numen quoddã sempiterna colerent memoria: ita ALDOBRANDINORVM domus, cuius virtus, & gloria nullis, neque Italiæ, neque Hispaniæ, neque Galliæ finibus clausa potest teneri, quasi diuinitus facta est Gentium omnium schola, ac totius mundi arx munitissima, ne deinceps antè quàm mundus, ALDOBRANDINORVM intereat memoria. Habes

inquit sapientissimus ille Carmelitarum Antistes HENRICVS Syluius, non rerum testimonia: sed res ipsas loquentes. Ex ijs quippe virtutibus, pro cæmentis, erecta est ALDOBRANDINORVM domus, quæ non parum nostræ ætati: multum etiam æternitate quadam glorię, consulunt posteritati. placuit mihi eius iudicium. Nam id nemo, non ratum debet habere, quod ab eo, qui probatur ab omnibus, iudicatum est. Neq; rem, sine culpa mihi videbar posse nō suscipere. Nam cum Laus, merces sit virtutis, qui summas in ALDOBRANDINORVM genere virtutes, non laudat, alienum videtur retinere, nō quod laudandū est, tacere. vrgebat tamen expostulans, quod Achilles non propter res ab eo gestas: sed propter rerum ab eo gestarum præconium, magna etiamnum floreret gloria: quod contra incredibiles ALDOBRANDINORVM virtutes, quibus continenter illuxit imperij gloria, obscurarit superior ætas quasi quadam muta, & tacita temporum iniuria. Quid multa? auctoritate commotus sapientissimi, ac in-

ac integerrimi viri: nō ingenij viribus fretus, hoc quicquid est oneris suscepi. is n. ille est HENRICVS Syluius Carmelitarum Antistes, tanta prudentia, pietate, & religione, tamq; singulari sapientia, vt nemo ab eius voluntate, & consilio possit, sine culpa recedere. At cum res ab ALDOBRANDINIS gestæ, maximæ sint historiæ: prudēter vero dicta, & responsa Cardinalis P. ALDOBRANDINI, summæ artis, & ingenij: Historiam, illius Apophthegmate oblectatus, & doctrina, in aliud tempus reieci. Nihil enim latet, in priscæ virtutis arcanis, quorum ille est peritissimus, quod non liceat plurima cum eruditionis suauitate, & ingenij condimento, in hoc eius laconismo regustare. Nec mirum id quidem. Nam quanta quisque præstat sapiētia, tanta eius ex oratione, instructio efflorescit, & doctrina, quando, vt quisque virtute sit præditus, ita loquatur. Cyrus itaque Xenophonticus, iam morti vicinus liberis suis optimam ex sapientum dictis, ac responsis doctrinæ supellectilem esse petēdam, quasi thesaurum,

ſaurum, teſtamento reliquit. Non enim magis, aut Leo ex rugitu, aut pecus ex balatu, aut denique ex Barritu Elephas cognoſcitur, quàm mens Principis, & natura, ex vocis eius ſonitu percipitur. Quare omnis ferè Antiquitas, Ageſilai: Epaminundæ: Pyrrhi, aliorumque ſummorum Principum Apophthegmata: ideo commendauit memorię, vt nullo vnquam tẽpore, non viderentur eſſe ſuperſtites, quaſiq; adeſſent abſentes, in omni rerum deliberatione audirentur loquentes. Sed qd ego hæc? Quemadmodũ Xenophon Socraticus, qui Platonis fuit ęmulus, Cyri iunioris Perſarũ regis pædiam cũ ſcriberet, patrẽ Cambyſem inducit præceptorem, eò, ꝙ non magis ars medendi ex medico, quã regendi diſciplina, ex Rege ſit hauriẽda: ita ego Ampliſſimum virtute, & ſanctimonia Principem lubens delegi Cardinalem ALDOBRANDINVM, qui Apophthegmata de perfecto Principe, quaſi decreta, quæ Græci vocant δόγματα, funderet plena ingenij, & grauitatis. Haud n. quiſquam ad hanc rẽ, niſi qui ſit ſapientiſſi-

tissimus, est idoneus. Quandoquidem nemo potest, melius, quam quo est instructus, alios instruere. Hic igitur, cum multa diuino quodam spiritus afflatu intelligat, quæ nunquam didicit, sitque non Philosopho aliquo, sed Deo immortali magistro, factus omniū sapientissim⁹: non possunt hæc eius Apophthegmata non plena esse reconditę doctrinæ, & plurimæ vtilitatis. quid inquam vtilitatis? Quemadmodum olim Lysippus, Doriphorum puerum à Polycleto sic effictum esse dicebat, vt omnes artis virtutes in se haberet, atq; Artifices illum, Canona vocabant, lineamentaq; totius artis, ex eo veluti quadam ex lege totius picturæ, sumebant: ita opus hoc de arte imperandi cum exierit ex dictis P. ALDOBRANDINI, & responsis, qui tantum sapit, quantum vix cuiquam mortalium fas est de cœlo optare: illud fore censeo, veluti quoddam exemplar Regiæ virtutis, & disciplinę. Etenim quæ optima ars est imperandi, ea maxime fundata est in sacrosancta Aldobrandinorum religione, quam artem Cardinalis

P. ALDOBRANDINVS à maioribus ſuis accepit veluti quadam ex hereditate. Ars enim imperandi naſcitur ex religione: nata, ab ęquitate veluti ab obſtetrice excipitur: excepta, ab obſeruãtia nutritur: nutrita pietate corroboratur, corroborata gratia adoleſcit: adulta vindicta armatur: ac demũ veritate ad gubernacula imperij inſtruitur. Hæ a. omnes virtutes cũ Aldobrandinorũ generi quaſi diuinitus deſponſæ ſint, & deſtinatæ, non poteſt ars imperandi, non quaſi nexu, & mancipio illis fieri ſingularis, & propria. Hæc autem ars & doctrina Aldobrandinorum, ſi ab vllo Apelle poſſet ſuo colore figurari, cerneretur in picta tabula, non ſolum ijs virtutũ lineamentis expreſſa, quarum olim, & Solon apud Athenienſes, & Lycurgus apud Lacedæmonios, & Numa Pompilius apud Romanos, floruit gloria: ſed etiam ijs ſapientiæ pigmẽtis colorata, quæ aciem fugit ingenij, nedũ oculorũ. Quare felix, & perenne ſit oportet Aldobrandinorũ imperiũ. Nam quæ ſedes imperij neſcit cadere, eſt religio: olim igitur

mun-

mundi Imperium cum affectarent Romani, non ferro ad eius gloriam, sed religione sibi iter aperuerunt. Nec inconsulte id quidem. Nam quãdiu, apud eos, tanti fuit inanis etiam cultus religionis, vt mulieres Romanæ nõ vererentur, in deprecandis hostium periculis, templorum pauimenta, solutis crinibus verrere, semper creuit aduersus hostes Romanum imperium: vbi contra in eo cœpit contra ius, fasque violari pietas, statim vis, ac robur omne cum religione cecidit imperij. Atque quoniam vexillum virtutũ omnium, quibus sustentatur imperium, est religio, iccirco, & Persæ Regem suum, quasi numen adorabant, & Romani Pompilium Numã à numinibus colendis vocarũt, vt docerent, puto neque Regnũ sine Rege: neq; Regem sine religione posse consistere. id omne certe quidem gloriosius Græci, vt ipsa vox Aldobrandinus satis videtur docere. Nam eã, si ad viuũ velimus resecare ἀλδήσκω cresco: βραβεῖον victoria: νοῦς mens, quæ sedes est sapientiæ, & religionis interpretatur, quasi nihil sit Aldobrandinus, nisi contra hostes crescẽs ex religione

P. ALDOBRANDINVS à maioribus suis accepit veluti quadam ex hereditate. Ars enim imperandi nascitur ex religione: nata, ab ęquitate veluti ab obstetrice excipitur: excepta, ab obseruātia nutritur nutrita pietate corroboratur, corroborata gratia adolescit: adulta vindicta armatur: ac demū veritate ad gubernacula imperij instruitur. Hæ a. omnes virtutes cū Aldobrandinorū generi quasi diuinitus desponsæ sint, & destinatæ, non potest ars imperandi, non quasi nexu, & mancipio illis fieri singularis, & propria. Hæc autem ars & doctrina Aldobrandinorum, si ab vllo Apelle posset suo colore figurari, cerneretur in picta tabula, non solum ijs virtutū lineamentis expressa, quarum olim, & Solon apud Athenienses, & Lycurgus apud Lacedæmonios, & Numa Pompilius apud Romanos, floruit gloria: sed etiam ijs sapientiæ pigmētis colorata, quæ aciem fugit ingenij, nedū oculorū. Quare felix, & perenne sit oportet Aldobrandinorū imperiū. Nam quæ sedes imperij nescit cadere, est religio: olim igitur

mun-

mundi Imperium cum affectarent Romani, nō ferro ad eius gloriam, ſed religione ſibi iter aperuerunt. Nec inconſulte id quidem. Nam quādiu, apud eos, tanti fuit inanis etiam cultus religionis, vt mulieres Romanæ nō vererentur, in deprecandis hoſtium periculis, templorum pauimenta, ſolutis crinibus verrere, ſemper creuit aduerſus hoſtes Romanum imperium: vbi contra in eo cœpit contra ius, faſque violari pietas, ſtatim vis, ac robur omne cum religione cecidit imperij. Atque quoniam vexillum virtutū omnium, quibus ſuſtentatur imperium, eſt religio, iccirco, & Perſæ Regem ſuum, quaſi numen adorabant, & Romani Pompilium Numā à numinibus colendis vocarūt, vt docerent, puto neque Regnū ſine Rege: neq; Regem ſine religione poſſe conſiſtere. id omne certe quidem glorioſius Græci, vt ipſa vox Aldobrandinus ſatis videtur docere. Nam eā, ſi ad viuū velimus reſecare ἀλδήσκω creſco: βραβεῖον victoria: νοῦς mens, quæ ſedes eſt ſapientiæ, & religionis interpretatur, quaſi nihil ſit Aldobrandinus, niſi contra hoſtes creſcēs ex religione

victoria. Gloriosum igitur est Aldobrandinorum nomen: Gens vero cœlestis, & prope diuina, vt quæ viuens in terris, semper in cœlo, cum Deo immortali visa sit habitare. vetus est, in HORLANDO Aldobrandino testimonium. Nam quadringētis iam ante annis, hic sibi non solum pietatem, sanctimoniam, ac religionem comparauit, sed etiam publicos pietatis, sanctimoniæ, ac religionis faustus omnes intra domesticos parietes aduexit. Nec id, sine magna nominis sui, & famæ gloria. Nam si laudatur Lycurgus, qui paruarum rerum sacrificia instituit, ne vllus in sacrificijs peragendis, relinqueretur excusationi locus: quanta laude, & gloria debet in cœlum efferri HORLANDVS Aldobrandinus, qui vt sacrificia passim fierent, multos religione institui iussit, nec minimas opes erogauit? Hic vt facultates eius pauperibus erogatas prætercam: Florentiæ habet tanquam perenne suæ clementię monumentum: Seruitarum Cœnobium, quod vulgo Annunciatæ Virginis nuncupatur nomine. Nam cum in squalore, & inopia ia-

pia ia-

pia iacentibus, nunquam dextram, vt aiunt, porrigeret, digitis clausis tum Seruitarum Patribus templi, & fundũ & fundamentum donauit, in quo augustimum Diuæ virginis MARIÆ Fanum, quod vrbis Florentię decus est, & ornamentum, etiamnum cernitur in cœlum erectũ. Is autẽ nunc iuris, nunc earum rerũ opifex fuit, & architectus, quibus fides, quibus religio, quibus ius deniq; humanum, diuinumq; sustentatur. Tot tantasq; res gessit, vt non ciuis, sed hominis nomen videretur virtute, & gloria superare. Hoc semen, hæc stirps est ALDOBRANDINÆ Gentis, cuius fructibus imperij vis, religio atq; Reip. virtus alitur, & confirmatur. docent id prisca ab HORLANDO Aldobrandino rerum gestarum monimenta. Nec enim patrię solum tutor solers fuit, & diligens: sed etiam publicæ salutis tam acer, & acerbus propugnator, vt in eius fide, & tutela, tota ciuitas angores omnes, & molestias soleat deponere. Quare ab ea honoris ergo, pacis, & otij parens: fęlicitatis auctor & dominus sæpe est vocatus,

semper

ſemper autem habitus. Hæc virtus in Aldobrandinorũ genere, ſemper creuit cum ætate, & ita creuit, vt quando iuſtitię ſtatera fuerint eorum merita librata, ſolo potuerint papatu compenſari. Quid alte repetam? confirmauit id à teneris, vt aiunt, vnguiculis HIPPOLYTVS Aldobrandinus, qui vix adultus ita iura tenuit, vt ea non ab alijs accepiſſe, ſed ad alios ipſe de cœlo attuliſſe videretur. Mox igitur à Pio V. Auditor Rotæ factus, tanto ingenij, & doctrinæ illuxit ſplendore, vt in obſcuriſſima rerum caligine, nullæ prope quæſtiones, & controuerſiæ, vllas, contra ancipitem, & dubiam mortalium opinionem, haberent inducias, niſi in Hippolyti Aldobrandini voluntate, & iudicio. virtutis igitur ergo à Sixto V. Cardinalis creatus, tanta repente, in eo creuit, cum dignitate ſanctimoniæ vis, vt nullo in loco pedem imponeret, in quo non plurima relinqueret pietatis, obſeruantiæ, & religionis veſtigia. Teſtis eſt non modo Italia, ſed etiam vniuerſa Sarmatia. Nam in ea Legatus, vniuerſam ſtatim regionem

tan-

tanta opinione imbuit suæ virtutis, & doctrinæ, vt nullum imperij consilium aut oppugnarit, quod non euertit, aut defenderit, quod non sustinuit: nihilq; & ab Imperatore, & à Rege orarit, quod non exorauit. Quare illi cum nefariũ esse putarent, ab eius voluntate recedere, grauissimas simultates, quibus inter se erant abalienati, deposuerunt. quid? multa sunt nec muta summæ eius sapientiæ testimonia. quid dicerem sanctimoniæ? in primo sui pontificatus vestibulo, & ingressu à Claritate mentis, Clemens VIII. nominatus, religiõis claritatẽ eam traxit de cœlo, qua procul etiam occæcati illuminantur Hæreticorũ animi. Ita quippe continẽter exarsit cõmunis salutis amore, vt statim in Pontificatum ascitus fana, ac delubra omnia sigillatim perlustrans, nõ solũ in ijs plurima pietatis, & clementiæ monimenta reliquerit, sed etiam quasi diuinitus, ex ijs religionem, & pietatem ad remotas, & longinquas gentes propagarit. Nec enim res latens est, & obscura, quæ Gens, quæ regio, qui populi, per eum recuperati sunt perdi-

perditi. Atq; quoniam nihil est Episcopatus, nisi veluti quidã religionis magistratus: nihil Episcopus, nisi piè, sanctèq; viuendi magister, & dominus: futuris Episcopis virtutis examen præscripsit, in quo magnum est certamen, ac discrimen ingenij, & doctrinæ: ansa vero, non exigua publici commodi, & communis vtilitatis. Pastoris enim industriæ par est, & æqualis gregis vtilitas. Nec minus CLEMENS VIII. in Ecclesiæ Romanæ periculis habet animi, quam in obscurissima rerum caligine, consilij. Bis igitur firmissimum virtute, & viribus conflatum exercitum, Imperatori grauiter periclitanti, in Pannoniam misit subsidio. Quod enim ab hoste non potest iure, & legibus impetrare, id nunquam est veritus armatorum militũ neruis, & viribus extorquere. Atq; quoniam imperium facile ijs artibus retinetur, quibus initio partum est: quid fecit, aut non fecit potius, vt viuendi normam de via deflectentem, intra pristinos religionis cancellos reuocaret? Res est illa admirabilis reformationis congregatio,

gatio, qua Religiosorum patrum familiæ sic ad antiquam illam vitæ sanctimoniam excitantur, vt à CLEMENTE VIII. partæ videantur, non restitutæ. Testis est opt. ille Carmelitarum Antistes, qui priscam familiæ consuetudinem collapsam, non solum Deo immortali, omni sanctimonia restituit: sed etiam tanta pietate honestauit, vt illius familię virtute, & doctrina iam compleantur quasi vrbes vniuersæ. Facit autem ad rem mirum in modum, graue in Summo Pontifice vitæ testimonium, qui opere magis, quam lingua: nec adeo verbis, quam exemplis loquitur, qui pauperes quotidie sibi asciscit commensales, & ita vt ijs pręter cibũ & potũ, diligentẽ suã nauet operã. Quo fit, vt eo nihil sit, aut in summa dignitate humili⁹, aut in humilitate, maiori gloria dignius. Non arte, sed virtute: non præscripto, sed vitæ exemplo vrbem non modo abstersit ab omnibus vitiorum sordibus, sed etiam ita instruxit, vt nihil iam videatur esse Roma, nisi religionis domus, atq; pietatis, & sanctimoniæ schola. Hoc au-

tem faustissimo Iubilæi Anno, aduentantibus in vrbem peregrinis, eam pietatis tundit incudem, vt ijs quæ sunt vsui, prompta sint, & expedita. Clericis vero Vltramontanis Xenodochium omni sanctimonia refertum, est expositum: in quo non solum quæ ad victum pertinent, præsto sunt omnia: sed etiam summus ipse Pontifex, qui vim, & numen obtinet DEI Immortalis, ijs sæpe ministrat, atque eorum pedes non minus humiliter, quam diligenter sacrosanctis lauat manibus. eo quippe charitatis flagrat ardore, vt non solum continenter, ad charitatem proseminandam excubet animo: sed etiam in eo, nulla quasi relanguescat defatigatione, finisque vnius operæ, principium sit futuræ.

Nec tot, tantis, tam grauibus vnquam negotijs distrahitur, quin, vbi respirare potest, eo contendat ingenij, & industriæ vires, vt aut in DIVI PETRI templo confessarij fungatur munere, omnes ad se sine vllo admittens discri-

crimine: aut ansam rapiat de nobilibus præsertim benemerendi, qui clam, præ pudore, iacent in aliqua calamitate. Nec vllus vnquam dies abit, quo, nisi infirma prohibeatur valetudine, res sacra, pro publica omnium salute, ab eo non celebretur. Sed quid ego trita, & vulgata hæc? eam semper vitam egit, vt viuens nihil vnquam visus sit appetere, quod morienti non sit appetendum. illa plena sunt pietatis, & sanctimoniæ: hæc plurima etiam utilitate, & iucunditate referta, quod maxime nefarios hostes religionis represserit: quod omnes Ecclesiæ regiones plurimis latrociniijs obnoxias, ab omni latronum incursione liberarit: quod vrbem oppressam, multo leuauit vectigalium onere: quod Ecclesiam Romanam eorum CARDINALIVM corroborauit præsidio, quorum sapientia, spes omnis publicæ salutis est depascenda: quod Rutenos Græcos Ecclesiæ Romanæ, & summo subiecit Pontifici: quod deniq; supplicem HENRICVM IIII. Galliæ Re-

gem tam pie in sacrosanctæ Ecclesiæ gremium receperit, eiq; ad regiam Maiestatē qui clausi erant ipsos aperuerit aditus: atq; duos simul Reges potentissimos, qui à se abalienati erant, mutuo inter se amoris fœdere, & arctissimo pietatis obstrinxerit vinculo. qua ex re non solum plaudit, & Gallia, & Hispania: sed etiam vniuersa Europa. Quare omnes eius amant industriam: nemo non admiratur iustitiam. Quod si igitur reuiuiscat iam HORLANDVS ille Aldobrandinus, videatque domum quam reliquit, veluti quoddā mundi esse theatrū, in quo non solum omnes congestæ teneantur imperij virtutes, sed ēt procul pellantur omnia vitia, nō hoc modo loquatur? Ego vitā vixi non vnius hominis, sed omnium hominum, quos vniuersos suscepta ex me soboles prudentia, virtute, sapientia, atq; rerū gestarū exæquauit gloria. præclara est, fateor, viri sapientis vita, quæ in contemplatione est posita: armati autem militis minime contemnenda: HORLANDI vero ALDOBRANDINI multo fuit præ-

sit præstantissima, quæ vtranque plurima rerum simul humanarum, & diuinarum auxit gloria. Feracissimus est, in hac Amplissima ALDOBRANDINORVM familia, virtutum omnium campus: ex qua quid Marti cum Musis: quid Togæ, cum sago: quid calamo, cum ferro: quid denique paginis commune sit cum armis, nullo prope negotio fas est intelligere: in quibus omnibus, quid affectandum sit docet religio: quod iter ad felicitatem imperij sit insistendum præcipit ius, & ratio. Quare in Imperio nullum vallum, aduersus iniuriarum procellas, & tēpestates, est firmius iure, & æquitate, cuius in finibus nihil potest quis timere mali, quia ex ijs omnis exulat iniuria. Testis est grauissimus, vt ab aliorū infinitate recedam, SILVESTER ALDOBRANDINVS CLEMENTIS VIII. pater, qui Principes optimos quosq; beneuolentiæ fędere, tanquam Herculeo nodo, ita sibi obstrinxit, vt nulla in re, consueuerint facilius, quam in eius opinione, & volūtate acquiescere. Nihil. n. in

omni dissidio præter ius:nihil in iure ardentius, quam publicæ societatis incolumitatem anhelabat. quid dicerem concordiam,& amorem? vt Medicus non est amicus ęgroti,qui eius ægritudinem non habeat in odio: ita is patriam minime amat, qui patriæ non odit incommoda. itaque haud quicquam potius habebat, quam vt eius aut inopiæ pecunia,aut imbecillitati auxilio,aut imprudentiæ consilio occurreret:quod cum fecit,nihil, nisi quod regium sapit Diadema fecit. Quare nunquam de SILVESTRI ALDOBRANDINI fide,pietate & sapientia cogito, quin mihi veniat in mentem Agasiclis Regis Lacedæmoniorum: qui non alijs præesse, sed prodesse studebat: quiq; sui præsidia, non in populi armatura:sed in beneuolētia collocabat. Nam in firmamentis Imperij, nullum neque valentius beneficio viget Diadema, neque gestatur amore gloriosius. Atqui Siluester Aldobrandinus tāto erga Patriam semper exarsit amoris incendio,vt pro patriæ salute, nunquam veritus sit suum iugulum

gulum oſtentare. Itaque cum poſſe plus non videatur princeps, quam quod iubet virtus, & doctrina, nulla eſt principis potentia, quæ non videatur SILVESTRO Aldobrandino ſemper fuiſſe ſingularis, & propria. Quocirca ille cum apud omnes exterarum gentium Principes, tum in Italia apud & Vrbini, & Ferię Duces, tanti eſt habitus, vt illi in conſilij ſui deliberatione Silueſtrum non ſolum vellent intereſſe, ſed etiam præeſſe: nec eum comitem habere, ſed Ducem geſtirent, in rebus arduis ſequi. Norat enim hic plebis temeritatem frenare prudentia: rabularum lites & iurgia iure ſedare: perditorũ libidinem arcere continentiæ exẽplo: furorẽ iratorũ fortitudine reſtinguere: ac demũ impiorum facinora æquitate ſuperare, & iuſtitia. Quare à PAVLO IIII. Aduocatus, & conſiſtorialis, & Fiſcalis creatus, cum ſe præſtitit in tractandis imperij habenis, vt non tam videretur regere, quam quomodo eſſet regendum alijs oſtendere. Hic enim quaſi de cœlo facẽ Promethei cum haberet accenſã, homines ex cœno

vitiorum concretos, sapientiæ flamma, omnes ad virtutem informabat: Nec ferro vt olim Romulus, Romanis: sed sanctimonia, & religione posteris, ad imperium iter aperuit. Etenim nihil erat SILVESTRI I.C. sapientia, nisi ars imperandi, & scientia. Hac quippe instructus norat ex aliorum & erroribus, quod rectum est sequi, & periculis, quod tutum est amplecti, ac denique erudiri ad gloriam ex aliorum infamia. Ius autē omne summa definiuit religione; religionem tot artium dotibus locupletauit; tanta virtutum omnium dignitate honestauit, atq; ea facultate dicendi illuminauit, vt in religione non solum iuris, & iustitiæ, sed etiam sanctimoniæ videretur magister, & dominus. Quare in florentissimis Italiæ Gymnasijs iuris interpres, non tam lingua, quam manibus ius docebat. Nam cum firmius inculcatur morum disciplina, exemplis: quam verbis, ita viuebat, vt illius vita multorū esset instructio, & disciplina. Quanquā gloriosius ducebat hominum oculos, quam aures erudire, tamen non solum

ſolum voce, ſed etiam ſtylo, veluti quodam ſole, quæ in iure, & legibus occulta ſunt, & retruſa, illuminauit. Nec ad fidem opus eſt verbis. Nam cum eſſet ſplendor ſui ordinis, eximium patriæ decus, atq; exemplar veræ germanæque iuſtitiæ, non modo, non potuit virtus eius occuli: ſed etiã eo illuxit ſplendore, vt SILVESTER ALDOBRANDINVS non ſolum Italorum, verum etiam gentium omnium clariſſimum lumen haberetur. Magna, fateor, fuit viri, ex virtute fœlicitas: ſumma ex liberis quatuor ab eo in lucem ſuſceptis, THOMA: IOHANNE, HIPPOLYTO, & PETRO, qui omnes optimæ reipub. ſummi fuerunt Architecti, & opifices. Ea quippe illorum omnium erat æquitas, qua populorum pax nutritur, & concordia: ea ſapientia, qua ceſſant maleuolorum querelæ, odia, inimicitiæ, bella, ſeditiones: ea deniq; induſtria, qua tantum in tractãdo imperij clauo valebant, vt illi prçter cæteros viderentur totius orbis, & bona cõſeruare, & mala euertere poſſe. In eo enim quem colebãt

Iustitiæ campo, neq; violentiæ neq; fraudi, nec audaciæ, nec temeritati, nec denique iniuriæ vllus est in quo consistat locus. Quare in ALDOBRANDINIS Ars ea imperandi potissimum laudatur, quæ imperantem sic afficit, vt non malit alijs imperare, quam rationi obedire. Iustitia quippe Magistra, volebant principis officium, non priuata, sed publica vtilitati esse definitum: officij eius esse legibus parere: ius, & libertatem populi seruare: Senatus auctoritatem defendere, reuereri, & obseruare. Imperium enim propter virorum bonorum præsidium, contra sceleratos & improbos homines, est institutũ, huicque summa potestas concessa, vt vindex iniuriarum, custos libertatis, & iudex vitiorum existeret. Quorsum hæc? nihil est in iure, & legibus: nihil in præceptis de officio, & virtute Principis, quibus non solum instituitur, sed etiam seruatur, atq; omni gloria augetur imperium, quod non habemus in præclarissima ALDOBRANDINORVM familia, exemplorũ testimonijs corroboratũ: nedum promptum,

ptum, & expeditum. Nec enim CLEMENS VIII. quenquam præter ſapientẽ ad tractandas imperij habenas admittit. Nam Imperanti duplici virtute cum opus ſit, vna externa, politica nimirum, quam qui habet nõ ſe, ſed alios magis bonos viros facit: altera inſita, quam qui poſſidet, vir bonus dicitur, nouitq; ſpem, timorẽ, cupiditatem, ac iram deniq; in rationis finib. arcere. vtranq; enim ſummus Pontifex à puero ita traxit de cœlo, vt non tam Imperii adminiſtratores, quam cum ijs, virtutem adminiſtrandi videatur humanæ ſocietati ſuggerere, in quo vix ſatis dici poteſt, quanta ipſe Pontifex dignus ſit gloria. Nam vbi deeſt politica vit⁹: ibi in imperio, ex beatis infauſta, & miſera fiunt omnia. Etenim quorſum, quod Romani toties triumphi Pompeius auctor, & opifex, ſola inſidię cauſa, ad opprimendũ C. Cæſarem impulſus, auctor ſui interitus fuit, & Magiſter publicæ calamitatis? Ea eſt politicæ virtutis ratio, vt nulli ne minima quidem ſcintilla odij ſit inter PRINCIPES admittenda, niſi

qui

qui velit grande incendium accendere. Atque ne de THOMA ALDOBRANDINO taceam, quid vel à natura, vel ab arte desiderari potest, quo non cultum, ornatumque extitit eius ingenium? tã subtilis fuit Philosophus, & orator vehemens, vt magis artes ingenio: quàm ingenium artibus honestare videretur. Huius singularem doctrinam cum omnes suspicerent pari eloquentia coniunctam: tum PIVS V. propter admirabilem vim eius ingenij, mirifice oblectatus est eius consuetudine. Quare illum penes se, vt haberet, constituit à secretis orationis latinæ. qua ex re summo Pontifici ad voluptatem, non exigua etiam accessit dignitas. Nam quid est tam horridum, & incultum quod eius nõ splendesceret oratione? quid tam incredibile, quod dicendo nõ reddert probabile? Hæc, & multo maiora loquuntur, quæ ab eo profectæ sunt Diogenis Laertij traductiones. Si maximũ vrbis decus, est virtus: quanti ab vrbe is debebat fieri Philosophus, qui summus erat architectus virtutis? Non, si maiores sunt ingenij, & doctri-

næ;

næ: quam corporis, & fortunæ vires, pluris fuit in vrbe THOMAS ALDOBRANDINVS omni Regia Gaza, qui in Philosophia Isocratis retinebat eloquentiam, & in eloquentia Aristotelis Philosophiã, cuius disciplina inuentrix est legum: morũ magistra: ingenij lumen: cos deniq; veritatis? Nec is adeo virtutes omnes laudabat, quã vnam in cœlum attollebat obseruãtiam. Quid enim aut in scholis prosit veritatis disciplina, nisi veritati obtemperent artes omnes, & scientiæ, aut in moribus valeat iuris imperiũ, nisi populi adsit obsequiũ? non vna est, sed omnis virtus obseruantia, qua detracta, & lex, & ratio omnis relanguescat oportet. quid? Nemo est in tam eminenti dignitatis gradu constitutus, qui rectè ante possit imperare alijs, quàm cæperit Deo Opt. Maximo, atq; summæ rationi parere. nec exitus potest, non miser esse imperij: nisi ex animo obediat Principi populus. Quare nihil est obedientia ciuium, nisi vrbis fœlicitas, & Principis gloria. Nam quorsum duplex ius, diuinum vnum, alterum positiuum? Vt huic populus,

pulus, alteri Princeps cum subijciatur; intelligamus virtutes omnes, inobedientiæ prædio nasci, & possessione. Hac vna virtute THOMAS ALDOBRANDINVS sic oblectabatur, vt mallet rationi parere, quam viris imperare. qua in re, non tam fuit Philosophus: quam Philosophorum omnium lumen, atque sapientiæ decus: nec adeo virtutibus omnibus fuit instructus: quam ipse virtutum omnium minister simul, & magister. Quare tanta apud PIVM V. fuit auctoritatis, vt vix quicquam summus PONTIFEX ratum haberet, nisi quod ante THOMAS ALDOBRANDINVS probasset. Sed quid ego hæc de summa doctrina THOMÆ ALDOBRANDINI? Quemadmodum ab vno Hippocrate vniuersa medicinæ adiumenta, sic ab eo ALDOBRANDINO omnia politicæ virtutis, ad bene beateque regendum, præcepta fas erat optimo cuique principi haurire. Quas igitur Cardinalis P. ALDOBRANDINVS, THOMAM Patruum imitatus cœlesti spiritus afflatu,

conti-

continenter arcendo populum in rationis gyro, fudit animi sui sententias, eas volui, non minori fide, & integritate, quã studio, & solertia longè lateq; perquirere, atq; tanquam veros rectè, & feliciter imperãdi aphorismos in vnum locum congerere. Nec solum probauit hoc meum consiliũ Io. Baptista Costa primarius iuris Canonici in Ticinensi Gymnasio, interpres: sed etiam veluti quodam studij ardore inflammauit. Nemo enim potest non prudenter agere qui prudẽtissimi viri stat iudicio. ita autem ille iurisprudẽtiæ seruat momenta omnia, vt totus videatur ex iure pendere, & iustitia. ab eo enim lex nõ modo publicè docendo, aut funditur aperta, aut latens explicatur diuidendo: aut incognita demonstratur definiẽdo: aut incerta probatur argumẽtando: aut anceps & dubia illustratur interpretando: sed etiam ita colitur, & obseruatur, vt ille nunquam videatur sine iure publicæ vtilitatis, & communis commodi respirare. Nam quid de Aldobrandinorum iustitia dicerẽ? quemadmodum non vir ab vxore, sed vxor à

vito nobilitatẽ capit: ita apud Aldobrandinos, non iustitia ex officij dignitate: sed officij dignitas ex iustitia, monimenta sumit laudis, & gloriæ. Hæc autem in CLEMENTE VIII. tanta est, vt iustitiam, neque virtutum omnium optimam, sicuti Plato: neq; admirabilẽ, vt Aristoteles: nec præstantissimam veluti Cicero: nec fundamentum perpetuę cõmendationis, & famæ, quemadmodum cæteri, modo gestiam nominare: sed vna cum Demosthene velim, aut cogar potius eam Reip. fœlicitatem, atque mundi animã appellare. Nam quid est summi eius Pontificis iustitia, nisi rerum humanarum, & diuinarum vinculũ? nisi Terræ, & Cœli veluti quædam amicitia? nisi interioris, & exterioris hominis Tranquillitas? nisi quasi pabulũ religionis, nisi decus cõmunis vitæ, & publicæ salutis firmamentum? Nihil maiorẽ in modum Antiquitas anhelauit, quàm Principem diuina ferri, duciq; virtute. Nam cur Achillem à Thetide: Memnonem ab Aurora: Theseum à Neptuno: Romulum à Mare genitum esse volebat?

res fictæ, & commentitiæ, in fabulis magnam ansam mortalibus porrigunt veritatis. Non est Principis virtus ex scholis accersita, sed de cœlo profecta: nō vigilijs, & laboribus cōparata, sed veluti quadam ex hæreditate nata. Testis est in Præclarissimo Heroum genere Ioannes Aldobrandinus summi Pontificis Frater: sapientiæ exemplar, & Hetruriæ decus. Nam ille primum Auditor Rotæ, iura omnia veluti quadam diuinitate recreauit debilitata: deinde Cardinalis, ita vitæ sanctimonia Ecclesiæ Romanæ dignitatem honestauit, vt non solum splendor fuerit sui ordinis: sed etiam, teste PIO V. à quo in Collegium Purpuratorum patrum cooptatus fuerat, animi casta, verecunda, & incorrupta integritate, sapientiæ nomen visus sit superare. Quare consueuit CLEMENS VIII. dicere Pontificatum ex eius morte orbum ad se peruenisse: in Pontificatu, ideò tibi locum esse datum, quia nō esset superstes IOANNES Card. Aldobrandinus. At qui longius Superstes is, qui tātam imperij molem sustinebat, esse potuisset?

viro nobilitatē capit: ita apud Aldobrandinos, non iustitia ex officij dignitate: sed officij dignitas ex iustitia, monimenta sumit laudis, & gloriæ. Hæc autem in CLEMENTE VIII. tanta est, vt iustitiam, neque virtutum omnium optimam, sicuti Plato: neq; admirabilē, vt Aristoteles: nec præstantissimam veluti Cicero: nec fundamentum perpetuę cōmendationis, & famæ, quemadmodum cæteri, modo gestiam nominare: sed vna cum Demosthene velim, aut cogar potius eam Reip. fœlicitatem, atque mundi animā appellare. Nam quid est summi eius Pontificis iustitia, nisi rerum humanarum, & diuinarum vinculū? nisi Terræ, & Cœli veluti quædam amicitia? nisi interioris, & exterioris hominis Tranquillitas? nisi quasi pabulū religionis, nisi decus cōmunis vitæ, & publicæ salutis firmamentum? Nihil maiorē in modum Antiquitas anhelauit, quàm Principem diuina ferri, duciq; virtute. Nam cur Achillem à Thetide: Memnonem ab Aurora: Theseum à Neptuno: Romulum à Mare genitum esse volebat?

res

res fictæ, & commentitiæ, in fabulis magnam ansam mortalibus porrigunt veritatis. Non est Principis virtus ex scholis accersita, sed de cœlo profecta: nō vigilijs, & laboribus cōparata, sed veluti quadam ex hæreditate nata. Testis est in Præclarissimo Heroum genere Ioannes Aldobrandinus summi Pontificis Frater: sapientiæ exemplar, & Hetruriæ decus. Nam ille primum Auditor Rotæ, iura omnia veluti quadam diuinitate recreauit debilitata: deinde Cardinalis, ita vitæ sanctimonia Ecclesiæ Romanæ dignitatem honestauit, vt non solum splendor fuerit sui ordinis: sed etiam, teste PIO V. à quo in Collegium Purpuratorum patrum cooptatus fuerat, animi casta, verecunda, & incorrupta integritate, sapientiæ nomen visus sit superare. Quare consueuit CLEMENS VIII. dicere Pontificatum ex eius morte orbum ad se peruenisse: in Pontificatu, ideò tibi locum esse datum, quia nō esset superstes IOANNES Card. Aldobrandinus. At qui longius Superstes is, qui tātam imperij molem sustinebat, esse potuisset?

nescit pietas, quod graue, & acerbum est, si honestũ sit modo, timere: mori ꝓ patria, ꝓ religione, pro imperij libertate gloriosũ esse ducit, & suaue. Hæc est, vt suo docuit IOANNES Cardinalis instituto, virtus ALDOBRANDINORVM: Hæc eius Antiquissimæ familiæ industria: hæc laus: & gloria, quæ in pietate, nihil videtur Antiquitati concedere. Nã laudatur apud Romanos, Metellus Pontifex, qui Vestali Æde fortutio flagrãte, per medias flammas, Palladium, ex incendio substraxit, & iure quidem laudatur, quippe qui malebat pietatem sine vita, quàm vitam sine pietate. Laudatur, totante seculis Æneæ pietas, quod Capto Ilio, Achiui miserati captiuorum ærumnas, cùm per præconem denũciarent, vt singuli ex liberis ciuibus, quod vellent, vnũ aliquod secum auferrent, ille cæteris neglectis, Deos Penates exportarit: At fuit adumbrata illa, & adulterina vtriusque pietas: vera autem germanaque pietatis laus est, in Aldobrandinorũ stirpe, & semine: & ita vera, vt si hoc genus, erga Deum immortalem tollatu

pieta

pietatis, statim & fides, & iustitia, & societas humani generis intereat necesse sit. Non longe abeo, IOHANNES ille Aldobrandinus summus I. C. summus Rotæ Auditor, summus Cardinalis natura fuit adeò clemens & pietate insignis, vt semper, & in egestate, abundaret, & in opulentia egeret. Nam, quod dictu est admirabile, in summa opum, erga pauperes erogatione, Diues: in procacitate perditorum hominum, gloriosus: in periculis, quæ nūquam pro patria, recusauit, vltro etiam sæpe est aggressus, incolumis semper remāsit. Quemadmodum enim Myro pisci si oculus eruatur, frontique hominis, aiunt, appendatur ex ophtalmia laborantis, solet pisci oculus renasci: homini vero ophtalmia sanari; ita nihil ex pietate optimi Antistitis vnquā potuit detrahi, quod non visum est, ad eum cū admiratione reuerti. Hæc quippe eius erat Pietas, quę fidē constantia: officij dignitatem iustitia, pietatis nomē admirabili superaret sanctimonia, quæ eo magnitudinis processit, vt ei ad gloriam nihil amplius addi posset. Quan-

quam tamen pietas non est eius Cardinalis: sed virtus Aldobrandini generis. Nec in rebus apertis vti volo exemplis non necessarijs. Nam cum ea omnis familia, ex sua pietate Religioni plurimum attulerit ornamenti: tum CLEMENS VIII. tam pium, erga Deum immortalē, se præbet, vt CLEMENTIS VIII. nomine recreari videantur ipsi in Fanis, & delubris parietes. Etenim cum multæ sacræ Ædes per eum sunt restitutæ: tum Fanū ipsum D. IOHANNIS Lateranensis: tanto sumptu, tam artificiosè est restitutum, vt à CLEMENTE VIII. non renouatum: sed erectum esse videatur. Quid? in rebus bello ardentibus, nulla vnquam tam plena horroris fuerunt pericula, quæ non consueuit pro religione, & pietate, contemnere: in otio autem, & pace, tanta semper fuit erga populum liberalitate, vt cum continēter in caritate annonæ, recreatus fuerit summa eius beneficentia: tum vrbem ipsam multis liberarit oneribus, quæ à XISTO V. & alijs summis Pontificibus vrbi erant imposita. Hac autē sapientiæ semita,

vt ij omnes, ad Pietatem contenderent, in quibus cardo vertitur imperij, nullos vnquam ante creauit Cardinales, quàm norit eos esse, qui in Puppi sedentes possint gubernacula tractare communis salutis, & vitæ, ad quos omnes excitandos nõ minori munificentia, quam prudẽtia ad deligendos, semper fuit propensus. Quãtum enim in eo ad res grandes sit animi, testis est purpuratorum patrum consessus: Testis est Regina Margarita. Testis Archidux Austrius: quorum altera Ferrarię incredibilem Apparatum: alter in apparatu, sapientiam magnanimitatis Regiæ plenam non suspiciebat sine admiratione. Decorabat omnia gloriæ monimẽta, in Matrimonij nexu constringendo, singularis erga PHILIPPVM III. & MARGARITAM Reginam Summi Pontificis benignitas, plena magnificentiæ simul, & diuinitatis. Nec enim cuiquam in apparatus elegantia, & copia rem vllam commendauit, nisi ei, qui esset Religiosus, doctrinæ singularis: ingenij admirabilis: modestus: grauis, & temperans: consilio prudens:

 iudi-

iudicio constans: fortis denique in periculis, atque in omnes facilis, & benignus. Qui autem Antistites potissimum Reginæ aduentum honestabant, eorum à Summo Pontifice is habitus est delectus vt nullus inter eos conspiceretur, qui aut Soloni in sapientia, aut Isocrati in suauitate dicendi, videretur concedere. Fit igitur, quoniam, aut proprijs, aut sapientum tantum, in tractando imperij clauo, vtitur adminiculis, vt res vniuersæ obsecundare videantur cœlesti illius, ac diuinę voluntati, Quare si liberorum virtus, patris est felicitas, non potest Syluester Aldobrandinus ex tam cœlesti, & diuina liberorum virtute, & gloria, nõ esse etiamnum inter mortales ter fœlix, & beatus, qui orbi vniuerso terrarum, tantum peperit fœlicitatis, Etenim cum nihil ab eo non æquũ: nihil non salutare; non vtile; non plenum denique fœlicitatis manaret, factum est, vt eum omnes quasi quoddam terrestre oraculum humanę sapientię intuerentur, atq; veluti diuinum hominem è cœlo, ad sedandas Principum discordias, & ad propagãdam impe-

imperij incolumitatem, missum cōtemplarentur. Hic quippè nihil vnquam ardentius curauit, quàm vt hominū generi, & animi bona insereret, & extirparet contraria. constat n. homo ex animo, & corpore, quorum alter, altero longe est præstantior. Quare legumlatores absurdum esse putabant externa bona, quæ corpori tribuuntur, curare: animi verò bona negligere, quorum gratia potissimum censebāt homines viuere. itaque nemo vnquam Philosoph' de Rep. scripsit: nemo aliquādo sapiēs Remp. formauit: nemo vsquam gentium Magistratus ciuitatem rexit, qui non ciues suos bonos efficere conatus sit. Huc Charondæ: Zaleuci: Minois: Lycurgi: Solonis, ac Priscorum omnes leges pertinent: Nec horū temporum extat vllus legislator, qui nō supplicia imprōbis, & præmia bonis viris statuerit: quiq; non quasi pestem ciuilem perhorrescat fœdifragos: periuros: ambitiosos: mendaces: libidinosos, ac omnes deniq; nefario pastos scelere. Hæc omnia cū præclarius ex Aldobrādinorū rebus gestis possint spectari, quàm

ex veterum libris de Rep. legi, exiſtimaui plurimum me humanæ ſocietati profuturum, ſi minus facta poſſem; at dicta eorũ ſapienter, & reſponſa commendarem poſteritati. quid inquio me profuturum? nõ eſt boni viri ſpem, ſed officium ſequi. illa quippe eſt Aldobrandinorum virtus, quæ depaſcenda eſt omni mortalium gloria. Nec enim vnquam poſt homines natos, cuncti populi, vniuerſæ gentes, atque nationes omnes quicquam habuerunt antiquius, quàm vt ijs, qui aut fines auxiſsẽt imperij, aut imperium ex hoſtium clade, & periculi faucibus eripuiſsẽt, ſummi honores decernerentur. Neque enim alia de cauſa, Creta Iouem: Athenæ Theſeum: Oſyrim Ægyptus in cœlum laudibus ſuſtulit, niſi quia, ſuperatis hoſtibus, in iure, & legibus firmamenta fixerunt imperij. Ex quo quantum omnis hæc noſtra ætas debeat Aldobrandinorum generi, non difficile eſt odorari. Nam PETRVS ALDOBRANDINVS, CLEMENTIS VIII. frater, ita publicæ continenter excubabat vtilitati, vt in iure dicendo,

cuius

cuius magister erat, & dominus, vix vnq̃ hominum, semper Dei duceretur consilio: nec adeo virtutibus humanis sua firmaret iudicia, quam ipsas humanas virtutes, veluti quadam iudicij diuinitate. Hic autem in toga sic erat animatus, vt quæ religioni, & pietati vulnera iniuriæ, per vim essent illata, summa vi, & impetu moliretur repellere: atq; afflictæ Ecclesiæ ita succurrere, vt ibi, vbi non esset consilio locus, non metueret, quod ius, quod ratio non impetrarat, ferro extorquere. Hic inter omnes fratres, post CLEMENTEM VIII. maxime profuit humanæ societati: Non quoniam veræ germanæque exemplar fuit sapientiæ: sed quia Card. PETRVM ALDOBRANDINVM suscepit filium. Huius enim sapientissimi Antistitis Ecclesia armata cum sit virtute, potest nunc demum ex rerum asperitatibus caput attollere. Nam is ille est, cui & animus crescit cum rerum difficultate, & consilij lumen, cum earum obscuritate, quique tantum iudicio valet, vt nihil lateat in artis, & doctrina nõine, quod non videatur

vſu, & experientia tenere. Huc accedit quod nihil eſt Cardinalis PETRI ALDOBRANDINI fortitudo, niſi quaſi quidam virtutum omnium circuitus. Grandia quippe quæ ſunt, & ſublimia iuſte appetit: appetita fidenter ſuſcipit: ſuſcepta fortiter tolerat: tolerata deniq; ſtrenue ad exitum perducit. Quæ autem duæ res, in armis, plurimum valent, robur, & conſilium: illæ ambæ in eo non minus vigent, quam fas eſt in inuictiſſimo Principe deſiderare. Itaq; conſueuit, vt olim Antiſtenes, omnia bona Hoſtibus, præter fortitudinē à Deo precari: quod ea nō ſint poſſidentiū ſed eorū, qui poſſidentes virtute ſuperant. In Bello igitur Hoſtes: in otio voluptates rationi inimicas ſic contemnit, vt turpius putet voluptati, quam hoſti ſuccumbere. Virtutis bellicę, in Ferrarienſi expeditione graue reliquit monimentū, quod quia neq; hui⁹ eſt otij, neq; inſtituti, facile prętereo, hoc autem tacere nequeo, quod ea floret dicendi facultate, qua poſſit milites animare metuentes; fugiētes retinere: omnes hortari publice:

blice: priuatim saluti omnium consulere: arma expedire: milites conscribere; phalanges, ac turmas ad signa vocare: tormēta disponere: hostem ferocia exultantem arcere, ac deniq; boni ducis, & Imperatoris fungi munere. Sed quid ego hęc ex tāto Heroum numero in ALDOBRANDINORVM Domo? est hæc eorum domus non sedes, sed officina virtutis, & gloriæ. Nec, vt Græcia vnum tantum: sed plurimos habuit Solones, quid enim dicerē HERCVLES? ea virtus est Io. FRANCISCI Aldobrandini, cuius splendorem hostes Ecclesiæ non possunt sustinere: nedum vim & impetū retūdere semper hic ea arte, intelligentia, industria, & doctrina pręcelluit: qua portenta scelerū, libidinū gurgites: flagitiorū sentinæ, atq; lerna malorū omniū facile ex mortaliū finibus potest eijci, & exterminari. Atq; ita continēter in præclarissimorū Heroū ordine vixit, vt vel stupidissimū quēq; sua laude commoueret, exēplo doceret, atque quod iter, quæ via virtutis ad imperij gloriā sit affectāda, aperte palāq; demonstraret. Atque

cum

cum versetur Res bellica partim in viris, partim in armorum genere, partim in bellandi disciplina: hæc omnia belle in vno Io. Francisco ALDOBRANDINO strenuissimo Armatorũ exercituum, in Pannonia Duce, nuper summo gloriæ splendore illuxerunt. Nam cum virorum, in bello, hæc est conditio, vt alij imperent, alij imperata faciant, eum se Imperatorẽ præstitit, vt difficile sit dicere, vtrum fortior in agendo, an prudẽtior in deliberando fuerit. Nec enim minus vnquam habuit in periculis, animi, quam in rebus obscuris, & dubijs consilij. Quos autem habebat milites suæ disciplinæ alumnos & rei bellicæ ministros, ita instruxerat, vt aduersus Turcarũ vim, & impetũ, animo essent grandi, & elato: in machinandis insidijs, vafri, & veteratores: in conflictu, ira & audacia ita pręcipites, vt signo dato salutis, & vitæ prodigi magis viderẽtur, quam liberales. Armorum autem varia, & multiplex est ratio: quorum omnium, in IOANNE FRANCISCO ALDOBRANDINO tanta est peritia, & quicquid

legio-

legiones, cohortes, Turmæ: Phalanges: Hastati: Antesignani: Rorarij: ac deniq; Triarij milites armis præstarent, id omne nunc pedes, nunc eques sic exerceret, vt ad omnia armorum genera, non factus, sed natus esse videretur. Virtus demum Militaris, quæ ars est imperij, & regia disciplina, ei ita est familiaris, & cognata, vt nihil fuerit, aut in Cyri Regis exercitu tam elaboratum, aut in Astu Annibalis tam reconditum, quod apud eum Imperatorem non continenter frequens fuerit, & vsitatum. Belli enim tempore, nihil committebat fortunæ temeritati, sed omnia virtuti. Norat enim Geometriæ præsidio, quibus in locis, lignari: aquari: pabulari possēt milites: qui recessus, quæ flexiones, quæ diuerticula ab hostibus essent cauenda: quidue de commeatu esset aut sperandum aut timēdum. Atq; artem militarem tanta prudentia, tolerantia, iustitia, fortitudine, & solertia commendauit, vt ingens sæpe Turcarum exercitus parua manu ab eo restinctus sit, & deletus. Quē enim non poterat armis, & viribus, norat

stra-

ſtratagemate ſuperare: atq; ſi res ferebat, malebat ex hoſte, conſilio, incruentam: quam aliena clade emptam, victoriā reportare. Verum inter ſummas eius aduerſus Scytharum vim, & impetum, victorias, ea in primis laudatur, qua Strigoniam non ſine plurimo diſcrimine, recuperauit perditā. Confligebat enim non cum Auaritia timidorum: ſed cum face, & furia armatorum, qui non opes, ſed ſanguinem videbantur ſitire. At quoniam boni Imperatoris ducebat eſſe, milites maiori amore, quam hoſtes odio proſequi: malleq; mori in acie, quā hoſti terga dare: eas in periculis norat vias, ex quibus miles, hoſte profligato, incolumis euaderet. Scythæ enim ferociter magis quam prudenter Pannoniam inuadentes cum omnia non ſolum ſuo polluerent ſcelere, ſed etiam barbara, & immani crudelitate omnes ad defectionem ab Imperatore, & obſequio Romanę Eccleſię compellerēt, ingenti celeritate ſemel atque iterum Io. Franciſcus Aldobrandinus cum exercitu ex Italia Pānoniæ labēti præſto fuit: eiusq;
 opera,

opera,& ſtudio vrbes omnes, in ea regione,que partim peſte,partim fame,partim cladibus erãt exinanitæ,priſcæ virtutiſunt reſtitutæ.Nec minus,quam in bello, fortitudo: ei⁹ laudatur, in pace sũma iuſtitia, cuius duæ ſunt, quibus reguntur vniuerſa habenæ:ſeueritas in puniendo,& præmium in remunerando.Nam illius præſidio viæ clauduntur ad peccandum:Huius ſpe cõtra iter aperitur, ad bene beateq; agendum.Vrbes enim molitur decorare non magnificis ædificijs,ſed ciuiũ virtutibus: non opulentia,ſed ingenio augere, & doctrina.in bello igitur hoſtes vincit:in pace ciues non tolerat improbos. Nam qui princeps tolerare improbos nõ grauatur: improbitatis fit ſoci⁹, legeſq; omnes,ſine ciuium bonis moribus,etiam ſanctiſſimę redduntur inutiles. Quare in eo tota eſt ALDOBRANDINORVM Domus, vt legũ inuiolata ſit auctoritas: Magiſtratuum in munere obeundo, prudentia, diligentia,& alacritas: populi ſolers obſequium: & Principis erga populum, acre & intentum ſtudium. Nihil eſt itaque in arte

arte imperandi, quod in rebus, ab ea præclarissima familia gestis, non videatur, inclusum contineri. Nam si ad arma animum intendimus, facile ex ea intelligimus, bellum sine religione, sine iure, non solum belli nomen amittere: sed etiam sacrilegij turpitudinem, & latrocinij dedecus induere. Quare Hostes omnes Romanæ Ecclesiæ, non adeo videntur bellũ conflare, quam belli iura, atroci, & nefaria iniuria lacerare. Non enim virtus bellica in furore, sed in prudentia consistit: nõ in crudelitate, sed in pietate: non in scelere, sed in ęquitate: non deniq; in iustitiæ offensiõe, sed defensione versatur. Siquidẽ alia est rapina, alia Militia: aliud bellũ, aliud latrociniũ: alius Imperator, alius Tyrãnus: alius deniq; miles, alius Latro. Ille enim virtute honesta: hic scelere molitur turpia: ille iure, hic iniuria ducitur: ille iustitiã, hic anhelat pecũiã. Est igitur, & Belli & pacis magistra, atq; domina ALDOBRANDINORVM domus, quæ ius & scriptum, & non scriptum tuetur summa religione auctum, & cumulatum.

Quid

Quid à viris gloriæ eius monimenta requiram, cum elucescant etiam in fœminis? Testis est vna instar omnium Margarita Ioannis Francisci Aldobrandini filia Inuictissimi Ducis Ranutij coniunx integerrima. Nec quisquam est tam tardi & hebetis ingenij, qui ex oris eius figura, non possit omnia regiæ virtutis pigmenta recognoscere. Quemadmodum enim Socrates, à Diotima fatidica instructus norat statim, ex cuiusque indole, qui essent mores animi, & sensus intimi: ita nemo est, in quo mica modo sit salis, qui MARGARITAM cum intueatur, non sentiat continentiæ, modestiæ, ac summæ virtutis exemplar se intueri. Virtus enim omnis in eius indole, tanquam in picta tabula, suis lineamentis ita est expressa, vt eos omnes à quibus cernitur, ad gloriam videatur virtutis amore accendere. Quare sicuti quod honestum est corpore simul fit, & animo: ita in oris eius figura spectanda, non solum adhibendi sunt oculi, sed etiam iudicium. Quocirca non possunt Amplissimo Prin-

cipi Ranutio Farnesio, non felices, & beatæ esse eius nuptiæ, quæ non magis sunt Matrimonij fœdere, quam virtutum omnium societate coniunctæ. Nam sicuti in vxore, formæ venustas, omni virtutum comitatu tenetur stipata: ita in viro summa prudentia, cum pari corporis dignitate spectatur coniuncta. quid enim alte repetam? animaduerto ex eo sacrosancto Matrimonio, non solum Italiam: Sed etiam Europam omnem gestire lætitia. Etenim Principum matrimonia non solum affinitates, in coniunctione: sed etiam in imperio, pacis, & concordiæ arctissima quæque habent vincula. Atque si Matrimonij interuentu inter mortales, non solum inueteratæ intermoriuntur inimicitię: sed etiam iura amicitiæ conciliantur ea, quæ vix vlla dirimi possunt iniuria: quænam ex faustissimo hoc Matrimonio perpetuo futura est, & Hispaniæ, & Germaniæ, & Italiæ seges, & materia concordiæ? MARGARITA AVSTRIA RANVTII Auia Germaniæ obses est; Rex PHILIP-

LIPPVS II. Auunculus ALEXANDRI FARNESII, Hispaniarum arctissimum nunc etiam fædus cum Italia constringit beneuolentię. Rex Gallorum HENRICVS II. HORATII FARNESII Castri Ducis Socer, firmamēta affinitatis reliquit. Nihil est igitur hoc matrimonium, nisi veluti quoddam plurimarum regionum vinculum summo amoris fædere constrictum. Res est Antiquis exemplorum testimonijs aperta. Etenim nisi Raptæ virgines Sabinę coniugio fuissent placatæ, connubijque iura, parentum animos reddidissent trāquillos, & quietos, actum omnino erat de re Romāa. ex quo intelligimus odij flammam non solum restingui matrimonio: Sed etiam accendi mutui amoris ardore, & beneuolentiæ. Quare nemo est qui, si pacis publicæ, & concordiæ gustum, sensumq; modo habet, non totus iam, pro auspicacissimis his nuptijs, gestiat lætitia. Atq; vt illa omittā: is est Ranutius Farnesius, qui religione: gratia: veritate: obseruantia: pietate, atque vsu, & experientia

rerum tractandarum tantum valet, vt nihil vnquã fuerit in sapientissimo Principe, tam gloriosum, & admirabile, cuius per omnes gentes, non efferatur gloria, & laudibus. Nam sicuti res est admirabilis Salamandra, quæ non solum, non vritur in igne, sed etiam ignis restinguit incendium: ita ille demum vere temperans est, & integer, qui in ardore iuuentutis, nulla flagrat cupiditate, qui in ipso æstu ætatis, faces omnes restinguit voluptatis: qui appetitus domat ratione: qui sensum, qui impetus omnes frenat cõsilio: qui deniq; ita sui habet imperiũ, vt rerũ omniũ simul videatur habere obsequiũ: quod omne, eo præclarũ est magis, quo gloriosius est voluptate abstinere, quam frui. Sed quo me mea ab Aldobrandinis abducit oratio? aggrediuntur illi omnes summis vigilijs, & laboribus, quæ in omni imperij fastigio sũt difficillima. Nec id incõsulto. Nam si quis, aut ex scientiarum tenebris, aut ex hostiũ copijs aliquid studeat commodi extorquere, sine labore, & tolerantia: nihilo plus proficiat, quam si quis det

operam,

operam, vt vir bonus, ſine virtute euadat. Itaq; Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS ſuis quaſi humeris tantam imperij molem ſuſtentat, atque eam vrbem, quæ vrbium cunctarum, orbisq; terræ eſt domicilium, ſic in officio continet, vt non ſolum toleranti, ſed etiam hilari animo omnes videatur abſorbere difficultates. Nam quid antequam in purpuratorum patrum numerum à Patruo Clemente VIII. eſt aſcitus, fecit, aut non fecit potius? qua arte, & induſtria Arci D. Angeli præfectus rem omnem adminiſtrauit? eum non ſolum Populus Romanus, propter res ab eo bene geſtas, ſed etiam tota Italia ita obſeruabat, vt eius gloria in ore, & ſermone omnium videretur habitare. Habet quippe is in tractãdis Imperij habenis, Ariſtidis iuſtitiam: Scipionis ſedulitatẽ, atq; Mithridatis Regis conſtantiã. Quo fit vt conſueuerit, ad felicitatẽ imperij, aut noua documẽta inuenire, aut inueterata renouare, aut deniq; renouata meliora ſẽper reddere. Hic Pontificiæ virtutis, & dignitatis obſes, leges eas

rerum tractandarum tantum valet, vt nihil vnquã fuerit in ſapientiſſimo Principe, tam glorioſum, & admirabile, cuius per omnes gentes, non efferatur gloria, & laudibus. Nam ſicuti res eſt admirabilis Salamandra, quæ non ſolum, non vritur in igne, ſed etiam ignis reſtinguit incendium: ita ille demum vere temperans eſt, & integer, qui in ardore iuuentutis, nulla flagrat cupiditate, qui in ipſo æſtu ætatis, faces omnes reſtinguit voluptatis: qui appetitus domat ratione: qui ſenſum, qui impetus omnes frenat cõſilio: qui deniq; ita ſui habet imperiũ, vt rerũ omniũ ſimul videatur habere obſequiũ: quod omne, eo præclarũ eſt magis, quo glorioſius eſt voluptate abſtinere, quam frui. Sed quo me mea ab Aldobrandinis abducit oratio? aggrediuntur illi omnes ſummis vigilijs, & laboribus, quæ in omni imperij faſtigio ſũt difficillima. Nec id incõſulto. Nam ſi quis, aut ex ſcientiarum tenebris, aut ex hoſtiũ copijs aliquid ſtudeat commodi extorquere, ſine labore, & tolerantia: nihilo plus proficiat, quam ſi quis det

operam,

operam, vt vir bonus, ſine virtute euadat. Itaq; Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS ſuis quaſi humeris tantam imperij molem ſuſtentat, atque eam vrbem, quæ vrbium cunctarum, orbisq; terræ eſt domicilium, ſic in officio continet, vt non ſolum toleranti, ſed etiam hilari animo omnes videatur abſorbere difficultates. Nam quid antequam in purpuratorum patrum numerum à Patruo Clemente VIII. eſt aſcitus, fecit, aut non fecit potius? qua arte, & induſtria Arci D. Angeli præfectus rem omnem adminiſtrauit? eum non ſolum Populus Romanus, propter res ab eo bene geſtas, ſed etiam tota Italia ita obſeruabat, vt eius gloria in ore, & ſermone omnium videretur habitare. Habet quippe is in tractãdis Imperij habenis, Ariſtidis iuſtitiam: Scipionis ſedulitatẽ, atq; Mithridatis Regis conſtantiã. Quo fit vt conſueuerit, ad felicitatẽ imperij, aut noua documẽta inuenire, aut inueterata renouare, aut deniq; renouata meliora ſẽper reddere. Hic Pontificiæ virtutis, & dignitatis obſes, leges eas
 non ſo-

non solum in tractando imperj clauo ministrauit, sed etiam illustrauit, quarum adminiculis in cœlum tollitur Ecclesiæ Romanæ fœlicitas. Atque vt pacis, & otij iura omittam, nullum, in armorum periculis est tam tetrum, & horridũ monstrũ, cuius ille crudelitatem non quasi nouus aliquis Theseus vincat, ac superet. Nam quo Marte in bello Ferrariensi, periculi flammam statim restinxit? qua arte Ferrariam vrbem munitissimam in deditionẽ venire coegit? Quemadmodum ibi apertum Argumentum est inclinãtis imperij, vbi virtus languet Principis: ita ibi omen summæ est felicitatis, vbi Princeps amicos superat cõsilio: hostes virtute. Hęc quippè eius est Antistitis sapientia, quæ capi vix potest hoc elemẽtari globo. Etenim quæ fluxa sunt, & caduca despiciens, nihil præter id, quod diuinum est, & immortale suspicit: opes tanquam Ludibria fortunę aut non admittit sibi traditas: aut admissas partim in pauperibus recreandis, partim in extruendis, & reparandis religiosorum ædificijs erogat. Hæc cum omnes de eo

prædicant, tum vnus Melchion Alciatus Iuris publicus interpres, ea prædicãdi finẽ nullum facit: cuius laudo voluntatẽ: amo magis iudicium. in eo n. viro omnia sunt, quæ inueniri ingenio, q̃ ornari arte, quęq; singulari possunt fieri virtute. At laudes omnes Card. P. Aldobrandinus vincit magnitudine virtutis. quid dicerem pietatis? Templum D. Mariæ in via vt dicitur, fratrum Seruitarum non vulgare vrbis Romæ ornamentum, in quo, monumentum est PETRI ALDOBRANDINI Patris, non modo plurimis, ac magnificis muneribus honestauit: Sed etiam præclaro auxit ædificio: Ædem pariter Diui Nicolai, cuius in Cardinalatus dignitate decoratur titulo, ea magnificentia restituit demolitam, vt non ab eo restituta, sed erecta videatur. Nam quid de Fano trium vt vocant, fortium dicerem? nihil est tam retrusum in arte, nihil tam ingẽs in re numaria, quod non videatur pietatis causa, in vrbem aduexisse. His igitur virtutibus, quibus ille floret, summam laudem definio perfecti Principis. Nam cur apud Vir-

gilium Æneas, qui veri Principis induit figuram, & faciem, fingitur ex matre Dea Venere, & Patre homine Anchise esse natus? non vt hoc sentiamus, sed vt fateamur Principem non esse, nisi qui norit, & diuina intelligere, & humana operari, malitque Deo obedire, quam hominibus imperare, quibus ille semper studuit non præesse, sed prodesse. Sunt præterea in hoc vno Card. ALDOBRANDINO omnia rei bellicę documenta, atque vniuersa virtutum omnium ne procul, vel à Græcis, vel à Romanis petantur, exempla: summaque gloriæ testimonia, vitæ probitate expressa. Nam quæ in pace eius est iustitia? quæ in bello virtus? quæ in omni fortuna moderatio? virtus in eius vita gloriosius cernitur, quàm in Heroum Historijs legitur: nec adeo verborum luce, quam rerum ab eo gestarum gloria illustratur. Sed quo ad laudes ALDOBRANDINORVM rapior? ne videar, tanquam alter Icarus, nimium sublimia petere, ingentes eorum virtutes, quæ sua in cœlum feruntur gloria, malo

malo deserere, quàm eas persequendo, ruere cum discrimine, & dedecore. Non est igitur cur quis mecum expostulet, quòd iam de rebus à Cardinale PETRO ALDOBRANDINO gestis commentarios non scripserim: hæc eius tantũ Apophthegmata ad scribendum delegerim. Nam cũ sapienter eius facta non possunt cognosci nisi à sapiente viro: quæ res commentarios eos scribendi causam multis præbet: facultatem tollit quasi omnibus, summa atque admirabilis eius magnitudo.

HENRICVS FARNESIVS EBVRO LECTORI BENEuolo. S.

ITA est, vt ait ingenij, & doctrinæ decus, Atque Academiæ Intentorum auctor & opifex Don Carolus Bossius, omnia turbulentissimis his temporibus, collucere summi huius Pontificatus splendore. Atque ea demum vera est in Card. P. Aldobrandino virtutis, & doctrinæ gloria, in qua, neque res verborum nebulis obscurari, neque verba rebus augustissimis non consonare videntur. Nam vt ipse Aldobrandinus obscura & retrusa omnia consilio: ita difficillima quæque vincit virtute: nemoq; est eius disciplinæ, in tractando imperij clauo, alumnus, qui non videatur quasi nouus aliquis Orpheus. At quis, inquiet aliquis, Orpheus? non qui Lyram ab Apolline, sed qui sapientium accepit ab ipso rerum omnium Imperatore Deo: non qui aurium, sed qui corporis sensus temperat vniuersos:

niuersos: non qui cantus suauitate montes moueat de sua sede, sed qui, quò ius, quò ratio vocat, vrbes, atque summas regiones, post terga trahat consilio: non qui cursus fluuiorum conuersis reuocet fluctibus, sed qui populum voluptate diffluentem, cursu retorto rapiat ad virtutem: nō deniq; qui Syluas permulceat vocis iucunditate, sed qui hominum genus Syluestre, & agreste norit placatum, & mansuetum reddere: quique eam & rerum, & sententiarum Syluam, in consilij capiendi trahat deliberationem, vt eius in ore, & sermone Reges, Imperatores, summique Principes curas omnes gestiant deponere. Quare Card. P. Aldobrandini de arte imperandi dicta, & responsa, cùm mihi videantur imperij habenas tractantibus digna, quia crescit, & decrescit imperium, cum imperantis disciplina: tum illa, & philosophis ad intelligendum, & oratoribus ad dicendum, & Principibus ad strenuè agēdum censeo maximè esse accommodata. Nam cum nihil sit ars imperandi nisi Dei, qui rebus imperat vniuersis, disciplina, illa omnis in ea virtute est fūdata: quæ vt mare suo ambitu terræ globum: ita scientiarū regiones omnes, & lambit & ambit veluti quodā sapien-

tia circuitu. Quocirca nihil meo quidem iudicio, in Musarum hortis, potest aut nasci, aut legi fructuosius hoc, de perfecto Principe, Card. P. Aldobrandini Laconismo: nullum germen desringi doctrinæ suauius: nulla stirps ingenij propagari feracior, quem si amabis, nihil te mordebunt, quæ in hoc libro imprimendo, obrepserunt menda: quæ, quoniam erroris sunt, non culpæ, tu, puto, feres sine stomacho. Vale.

QVI

QVI CONTINENtur in hoc libro Tituli, hi sunt.

De perfecto principe

APOPHTHEGMATA P. ALDOBRANDINI CARDINALIS;

In quibus Ars imperandi tenetur inclusa.

AB

HENRICO FARNESIO EBVRONE I.C. & Artis Oratoriæ, in Ticinensi Gymnasio, Regio Interprete, in librum vnum congesta.

Atq. Regum, Imperatorum, ac Sapientißimorum Heroum exemplis,

EX OMNI ANTIQVITATE AVcta, & locupletata.

DE PRINCIPE TITVLVS PRIMVS.

Es est operosa & difficilis, ars imperandi, nec eam benè beateque tractare potest Princeps, sine sapientiæ lumine, aut numine potius. Non retrusa, vel etiam aperta sunt priscæ

vetustatis testimonia. Nam apud Romanos, nullus olim propè Cæsar extitit, qui non, quasi victus Cæsaris nomine, deterior factus est. Solus enim Vespasianus, vt Cornelius Tacitus refert, Principis dignitatem nulla dedecoris contaminauit macula. Quare quidam olim, ex intimis familiaribus Claudij Neronis, nihil est veritus dicere, bonorum Principum imagines omnes in vnius annuli pala effingi potuisse. id autem lubens recenseo, non vt antiquitati detraham, sed vt omnes ex admirabili ALDOBRANDINORVM religione, pietate, ac sapiẽtia fœlicitatem recognoscant horum temporum. Vt enim Lychni lumen aperto sole, sic bonorum laus omnis cœlesti, ac diuina CLEMENTIS VIII. obscuratur virtute: gloriosiusq; omnes de eo sentiunt, quàm loqui possunt. Nec enim formica Taurum: nec vlla nox mortalium incredibiles eius laudes potest absorbere. Nam quid attinet hoc loco dicere quanta Præstantissimus Cardinalis P. ALDOBRANDINVS, summas, quas continenter gessit,

digni-

dignitates auxerit & ornarit sapiētia? virtus eius singularis vno omniū ore, & sermone sic percrebuit, vt nullus sit tam desertus in Italia angulus, qui non eius resonet nomine & fama: rumorq; apud exteras, & longinquas gentes ipse iam raucus sit. Quanquam tamen Reuerendiss. Carmelitarum Antistes, religionis ornamentum, & doctrinæ Decus, HENRICVS Syluius de summis, ac propè diuinis eius meritis semper aliquid habet, in quo Sol & sal sit reconditæ eius virtutis & gloriæ. is autem cùm vbique locorum semper summæ illius prudentiæ, iustitiæ, ac pietatis sit buccinator: tū mihi Papiæ sæpè inculcauit, eum esse P. ALDOBRANDINVM Cardinalem, cui nunc summus Pontifex onus credat Atlanticum: nunc Rex Catholicus PHILIPPVS III. in cæca & obscura consilij capiendi deliberatione, nodum, vt est in prouerbio, Gordium proponat soluendum, eumq; nullo in loco pedem imponere, in quo non optimi Principis vestigia relinquat: Huius oratio apud me, non solum vim habuit ad fidem auctori-

tatis: sed etiam, ad scribendum tanti Principis Apophthegmata necessitatis. Nihil enim Religiosissimus hic Antistes neque perhorrescit, nisi quod turpe est: neque minus cognoscit, quàm aut consilio labi, aut errare iudicio. Quoniam igitur non solum sacer habetur sapientissimus ille Princeps: sed etiam veluti quoddam iuris Sacrarium, eius consilium: placuit ex eo hæc, tanquam sapientiæ surculos, excerpere de Principe Apophthegmata, quorũ series hæc est.

1 *Quòd ruentis Imperij res omnis fulcienda sit Principis solertia.*

2 *Quòd ingens est, sibi imperantis imperiũ.*

3 *Quòd Princeps hominum probetur suffragijs: fiat vero Dei consilio.*

4 *Quòd Principi virtus imperandi, patientia sit depascenda.*

5 *Quòd ars imperãdi, vna potissimum commendetur prudentia.*

6 *Quòd in principe oris figura minimè orba sit sua laude, & gloria.*

7 *Quòd principi oris deformitas etiam ornamento sit in virtute.*

8. *Quòd*

8 Quòd Principis disciplina ex Chirone magistro sit haurienda.

9 Quòd Princeps nulla propius semita ad Deum immortalem accedat, quàm liberalitatis.

10 Quòd Principis auro æque pareat inimicus, atq; amicus.

11 Quòd clementia cum Principe summo constringatur societatis vinculo.

12 Quòd Religio Principis Athenæus murus sit imperij.

13 Quòd Princeps ciuilem omnem societatem vno constringat iustitiæ vinculo.

14 Quòd Principis virtuti, nulla par sit, & æqualis.

15 Quòd naturæ ius violet, qui Principem non summa colat beneuolentia.

16 Quòd præsentia Principis in rebus arduis, pro auxilio habeatur.

17 Quòd Principi tegenda sint simulatione, & dissimulatione sua consilia.

18 Quòd neq; virtus sine eruditione: neq; eruditio sine virtute satis sit Principi.

19 Quòd & Princeps, & lex mutuo gaudeant obsequio.

Quod ruentis imperij res omnis fulcienda sit Principis solertia. I.

CVM cresceret rerum difficultas, vna cum imperij dignitate, & magnitudine, Summo Antistiti ALDOBRANDINO isq; imperium, tanquam onus Atlanticum cum omnium admirationi sustineret, cuidam ex domesticis eius atq; intimis

mis familiaribus ab eo interrogāti, cuius præsidio fretus, tam graue imperij onus, tantamq; publicæ salutis molem auderet sustentare: solertiæ respondit. Nihil maiore compēdio aut grandius, aut dignius Principe dici potuerat. Nam solertia Principis, non solum difficultatis in imperio, sed etiam deficientis temporis est medicina. Huc pertinet Maronis fides, & auctoritas. Cur enim apud eum, Æneæ comes est Achates, qui primus excitat ignē? ignis, quia nescit quiescere, nec vllis contaminari sordibus, non habet ibi elementi significationem: sed solertiæ, quæ imperium non solum peperit, sed etiam alit, ac summa quæque ei incrementa tribuit. Nec aliam ob rem, puto, Achates dictus est Græcè ab a, priuandi particula, & χαλέω indigeo, quasi nullius rei indigens, nisi quia ibi, vbi adsit Principis solertia, omnia exulant, in imperio incommoda.

***

Quòd ingens eſt ſibi imperantis Imperium. II.

QVONIAM in doctrinæ ſole mentis oculos, non perſtringunt; ſed illuminãt rerum exempla: multa ad triumphalem Reginæ MARGARITÆ Auſtriæ ingreſſum, expreſſa Mediolani ſpectabantur Perſarum, & Aſſyriorum Regum ſimulacra. Hæc ſuſpiciens Regina, interrogauit ab ipſo legato, P. ALDOBRANDINO, quem non comitem, ſed ducem ſequebatur: qui Regum omnium eſſet maximus: qui ſibi libentius dixit, quàm alijs imperat. Sapienter ille quidem, vt ſolet omnia. Non enim ingens & admirabile eſt imperium, quod vel Africæ, vel Aſiæ, vel Europæ finibus terminatur: ſed quod vſque eò protenditur, quouſque ſol ipſe poteſt ſuo lumine peragrare. Hoc imperium ſolus is poſſidet, qui nunquam in alia fortuna, eſt alius: ſed ſemper idẽ. Hunc Græci Μικρόκοσμον vocant quaſi, per antiphraſim, magnum mundi dominum. potuit enim Cyrus Aſiæ: potuit Annibal Aphricæ: potuit

tuit C. Cæſar Europæ Imperare: non potuit non turpiter huic mundo ſuccumbere.

Quòd Princeps hominum probetur ſuffragijs: fiat verò Dei conſilio. III.

CREATO CLEMENTE VIII. cùm vniuerſus geſtiret lætitia populus, rogareturq; à quibuſdam P. ALDOBRANDINVS quorum ſuffragijs ſummus factus eſſet Pontifex: Non fit, reſpondit, ſummus Princeps: ſed factus de cœlo recipitur. Nam maius imperiũ à minori creari ius non eſt. Cœleſtis verò, & diuina reſponſio. Idipſum enim puto, vt doceret, & Homerus apud Græcos, & Virgilius apud Latinos, alter Herculem ex Deo Ioue patre, & fœmina Alcmena matre: alter Æneam ex matre Dea Venere, & Patre Anchiſe voluit eſſe natum: ex quo fas eſt odorari Principem non tam ex humano, quàm ex diuino fieri conſilio. Nec enim par eſt, & conſentaneum rationi, vt quis fiat ab hominibus, qui poteſt plus, quàm

hominũ vis simul potest, & natura. Non igitur quod multi: sed quod sapiẽs loquitur est probandum.

Quod Principi virtus imperandi patientia sit depascenda. IV.

CVM aliquãdo neq; P. Aldobrandinus piacula populi: neq; populus P. Aldobrãdini iustitiam sine stomacho videretur pati: dixit sapiẽtissim⁹ ille Antistes Principi multò plus cum populo, quàm olim fuit Herculi cum tauro esse negotij: nec quicquam esse difficilius, quàm populum, qui bellua est multorum capitum, vno rationis freno arcere, atq; in officij gyro retinere. Sapienter ille quidẽ: Nihil enim est, vt asseuerabat Diocletianus Cæsar, Imperij domus, nisi Arca Noes. Nec n. in ea tot, tantæ, tamq; variæ bestiæ tenebantur inclusæ: quot, quanto, quãq; inter se diffidẽtes residẽt in ciuitate perturbationũ varietates, & vesanæ hominũ opiniones. Quare optime ille demum nouit gubernacula tractare impij, cui cõsuetudo diuturna quasi callũ quoddã obduxit labori: quiq; aduersus omnia mala, obdùruit patientia.

Quod

Quod ars imperandi vna potißimum commendetur prudentia. V.

DISCEPTANTIBVS nonnullis de arte imperandi, inter quos forte inciderat, ſubriſit, quod multa ſine argumento, ſine ſale & condimento effutirent. Eorumq; ineptias vt tegeret potius, quam vt nodum ſolueret quęſtionis: dixit, & artē & arcem Principis vnam eſſe prudentiam. Hoc cæteri principes omnes, & oraculo Apollinis Pythij, ſibi editum putent: nihil poteſt eſſe verius. habet enim prudentia in conſilij deliberatione, futuri temporis proſpicientiam: in iudicij æquitate, pręteriti Memoriam: atq; in pręſenti, rerum agendarum, & vitandarum ſcientiā. Nec alia de cauſa Perſę opinor, Regem Cyrum inquiebant à Cane fuiſſe nutritum, niſi vt eum gnarum imperandi eſſe oſtēderent. Non enim canis habet animi plus, ad mala oppugnādā, quam ſagacitatis ad bona inueſtiganda. Ex hoc commento, quod nihil ſonat, aut olet niſi artē regiā, intelligimus, cū etiā in periculis fortitudine deſti-

tui,

tui, qui in otio, & pace vacat prudentia. Nam fortitudo prudentia expers, fortitudinis nomen amittit: induit temeritatis.

Quòd in principe oris figura, minimè orba sit sua laude, & gloria. VI.

QVIA non solum frons, sed etiam vniuersa totius corporis figura, tacita est animi oratio: illa in ijs præsertim, qui personam induunt publicæ societatis, minimè est contemnenda. vbi igitur de forma ageretur Principis: etsi, dixit, non est faciēdum de Principe iudicium ex oris figura, sed ex moribus: habet tamen Principis forma, & species liberalis non minimum ad dignitatem ponderis. Cæci enim est, & amentis quærere, cur si amentur quę pulchra sunt, gratus sit & iucundus is, in Imperio, cuius forma grauis sit & elegans. Barbari ferè omnes nullos putabant magnorum operum esse opifices, nisi illos, quos ipsa corporis species, ad opinionem laudis publicæ euexerat. Itaq; Macrobij, qui,

qui,vt cęteras Gentes pręteream,Meroen Nili Insulam incolebant; Principem, cui parerent à formę pulchritudine eligebāt: nec vnquā deformi viro obedire dignabantur. quæ res ad Aphricani maioris laudem,non paruus accedit cumulus. Nam ea is fuit formæ dignitate, vt inter quoscunque viros esset, solus præter cæteros, videretur imperio dignus. Quare Principi non solum est occultanda animi, sed etiā corporis deformitas. illa enim laudem comminuit: auget hęc contumeliā. Quocirca Periclem,cuius pręclara gesta omnis Græcia admirata est, sculptores eius imaginem, Casside velabant, ne deformitas appareret, quia oblongo erat capite.

Quòd principi corporis deformitas, in virtute sit ornamenti loco. VII.

NONNVLLIS obijcientibus Galbæ Imperatori, & Annibali corporis deformitatem: præclaram dixit eam esse, in principe, oris turpitudinem, quam non fucus gloriosā redderet, sed animi decus.

Non

Non enim in administrando imperio de forma, sed de sapientia fit contentio. Nec Princeps requiritur robustus, sed fortis: nec elegans, sed sapiēs. Itaq; etsi inter Medicos Hippocrates Strabo erat Imbecillis, paruus, & deformis: quia tamen neminem curauit, quem ad pristinam sanitatē non restituit, nihilque alteri prædixit quod ei non contigerit: Hippocratem omnes Medici, post Æsculapium, maxime colunt & obseruant. Duplex quippe in eo fuit gloria: vna quod norit naturæ non cedere impedimentis: altera, quod non ignorarit ipsa, in cæteris hominibus, formæ superare commoda. Sic & Agesilaus Lacedæmoniorum Rex laudatur, qui cum toruus esse aspectu, & altero pede claudus: nomen tamen regis superauit magnitudine virtutis. Nec ei probro fuit imbecillitas corporis. Fortis enim multo robustior est Cyclope Vlysseo. Hic quippe poterat tantum saxum, quod duo & viginti iuga boum non valebant amouere, parua manu huc, illuc versare: ille non saxum, sed imperium potuit & de-

pressum

pressum attollere, & elatum deprimere. Etsi enim non habebat vires Atlantis, qui mundi globum suis sustentabat humeris: eos tamen habebat animi neruos, quibus mundus ipse cogitur cedere, atq; obtemperare.

Quòd Principis disciplina ex Chirone magistro sit haurienda. VIII.

CVm pluris sit Principem bene institui quam bene nasci, est eorũ mens graui opinionis errore oppressa, atq; impedita, qui autumant neq; rem literariam armorum: neq; arma, literarum præsidio magnopere egere. Itaq; Musarũ ille Mecœnas, non solũ plerunq; ingemuit educationẽ principũ alterutro destitui: Sed etiã dixit i ccirco nullũ inclinato iã imperio præsto adesse Achillem: quia nemo Chirone vteretur præceptore. latet in ipso verborum lepore acer, & acerbus reprehẽsionis aculeus. Chiron enim Centaurus, apud Homerũ, ex altera parte hominis: ex altera equi speciẽ prę seferens: ideo Achilli est datus, vt cum equus rei bellicæ, homo virtutis litera-

literariæ sit minister, ostenderetur æque disciplina literarum, atque arte militari, vt felix sit imperium, instructum oportere esse Principem. Non minus quippè est Principis gloriosum, populum in prosperis fortunæ ventis, legibus arcere, ne labatur in luxuriam: quam in aduersis casibus, inclinatum erigere, & restituere perditum. qui verò vtrũq; potest, dicitur Princeps fortunatus, hoc est vtriusque fortunæ, aduersæ scilicet, & secundæ magister, & dominus.

Quòd princeps nulla propius semita ad Deum Immortalem accedat, quàm liberalitatis. IX.

ETSI beneficio homines, vt hamo pisces, trito sermone prouerbio, nõ modo capiuntur, sed etiam conseruatur: capere tamen ab infimis hominibus, quæ sunt exigua, nunquàm recusatur ALDOBRANDINVS nec summa ijs sæpe dare: Quare cuidam interroganti quodnam in tanta multitudine, & varietate munerum gratissimum putaret collocatum apud

apud amicos, beneficium: quod respondit, non fuit petitum. gratum enim est prodesse: gratius humaniter. illud quippe est vtile tantum: hoc etiam iucundum: vtrumq; simul prestare est magnę virtutis, nec exiguæ gloriæ. Nam quo quis impensius benefacit; eò magis vim & naturam Dei immortalis attingit. AEthiopes igitur, qui vlteriorem Nili regionem incolebant, vt Strabo Geographus scribit, duos colebant Deos, vnum immortalem: alterum mortalem. Illum dicebãt qui rerum omnium est causa: hunc à quo plurimi afficiuntur beneficio. ex quo intelligimus nihil esse Principi laudabilius ea liberalitate, & beneficentia, quæ censetur ad plurimos proficisci.

Quòd Principis auro æque pareat inimicus, atq; amicus. X.

CVM in sermonem de bello incidisset, interrogareturq; quomodo contra hostes superiores esset pugnandum: non ferro, dixit, sed auro. Salsè id quidẽ. Nam

Philippus Macedonum Rex, hostiũ vrbes dando expilauit magis, quam rapiendo. Quocirca Græcorũ sermone percrebuit, non à Philippo, sed à Philippi auro direptã fuisse Græciam. Nihil est non modo apud amicos, sed etiam apud inimicos omnes, auro valentius. Itaque Alexander Philippi filius, vt beneficẽtia, sic rebus gestis reges omnes superauit.

Quòd clementia cum Principe summo constringatur societatis vinculo. XI.

CVM nihil sit neq; gratius populo, neque iuri renitentius impunitate: difficile est Principi, in animaduertẽdo, vtriq; satisfacere. Sciscitanti igitur quæ vindicta contra improbos esset sumenda. Ea dixit, quæ corrigit, non destruit, Non est obscurum, in Apũ Rege, qui solus inter omnes apes aculeo destituitur, naturæ testimoniũ. quid n. ab Antiquitate, quod paucis perstrinxit tantus, tamq; sapiens Antistes, altius repetam? Non alia de causa ex Iouis semine, vt est apud Orpheum, natæ sunt

pre-

preces, nisi vt admoneantur Principes omnes, apud se miserorum preces ponderis plus sæpè debere, quam iura ipsa, & leges habere.

Quòd Religio Principis Aheneus murus sit imperij. XII.

CVM multa vario, & ancipiti Marte cõflictantur regna, afflictum q; passim, & iacens sit imperium: interroganti fortè qua in re firmamẽta posita essẽt, imperij: in religione, respõdit, Principis. Nihil hac vna voce neq; sanctius, neq; verius audiri potuit. Nam si antiquos consulimus, cur apud Homerũ, ea ciuitas, in qua erat Palladium, nulla vi hostium expugnari poterat? nihil est Palladium, si benè attendimus, nisi præsidium religionis, qua cum semper crescit, & decrescit imperium. Ab hac, Princeps rerum agendarum omnia primordia debet capere, Nam religione magistra, & Deo duce non potest errare. Nec quicquam est, quod Principem magis commendat populo, quàm religio, fieri enim non potest, vt quis sit

religiosus, qui non item sit pius, clemens, & iustus. Quare Cyro Religionem in primis commendauit Cambyses pater.

Quòd princeps ciuilem omnem societatem vno constringat iustitiæ vinculo. XIII.

QVONIAM facile, ait Salustius, ijs artibus Imperium retinetur, quibus ab initio partum est, interrogatus à quodam, cuius rei gratia Princeps primum esset creatus, iustitiæ respondit. Nec falso id quidem. Nam vt scribit Herodotus, nulla est arctior humani generis societas, quàm quæ iustitiæ vinculo constringitur: nec magis resp. potest consistere sine iustitia: quàm hominis vita, sine anima. Quod omne ex nomine patere videtur Principis. Non enim alia de causa Princeps à capite est dictus, nisi vt, sicuti ex capitis partibus, per vniuersum corpus, nerui omnes, & sensus distribuuntur, ita intelligamus ex principe, per vniuersum imperium iustitiam manare oportere.

Quòd principis virtuti nulla sit par, & æqualis. XIV.

ARCTA & astricta dubitationi semper ferè est veritas. Itaq; cùm vis, potētia, & robur à quibusdā laudaretur principis: atque iccirco inter se quęrerent quidnam esset id, quo princeps potissimum cæteros mortales deberet anteire: virtus respōdit. ita quippe natura comparatum est, vt optimus quisque imperet deteriori. Quoniam igitur Princeps imperat omnibus, par est rationi, vt omniū sit optimus. Ideo autem antiquitas Iouem Principem fecit deorum: vt mortales sibi persuasum haberent, eum demum esse Principem, qui quātum cæteris præstat dignitate: tantum ijs antecellat Virtute.

Quòd naturæ ius violet, qui Principem non summa colat beneuolentia. XV.

VBI de bono publico incidisset quæstio: dixit nihil in terris, post Deū immortalem, nec melius esse, nec amabilius

Principe. Personam enim induit publici commodi, & communis salutis, cuius ex finibus & terminis, quod exulat, statim nomen amittit bonitatis. Nam detracto, aiunt Dialectici, vniuersali, detrahuntur singularia. Eò igitur pluris à nobis debet fieri princeps, quo pluris est totum qualibet sua parte, idq; non ex Philosophorum modo opinione, sed etiam ex naturæ, quæ nescit mentiri, disciplina. Nam cur natura duce, minus cibo, & potu animans oblectatur, quo sustentatur, quàm re venera, qua ipsa destruitur? quia certè quidem ille ad bonum priuatū: hæc ad commune bonum, quod est propagandum, magis pertinet. ex quo intelligimus, nihil magis esse cōtra naturæ ius, quàm priuatum commodum publico anteponi, atq; principem non proxime, ac secundū Deum, coli & obseruari. Nam qui amat Principē: amat publicum bonum, in cuius fide, & tutela, quæ diuina sunt simul, & humana posita sunt omnia.

Quòd

Quòd præsentia Principis in rebus arduis, pro auxilio habeatur. XVI.

MAGNA est in otio dignitas principis: auctoritatis vis multò, in bello maxima. Cum quæreretur igitur, quod in conflictu ægrè renitentibus summum esset præsidium, conspectus, dixit, Principis. Nam sicuti Aquila vna sexcentas fugat aues; ita solus sæpe Imperator vniuersum territat exercitum hostium. huc accedit, quod sine duce, eneruantur militum animi. Nec solùm Principis: sed etiam dignitatis oportet adsit præsentia. hoc sentiens Agabrias aiebat pluris esse pecudum exercitum, Leone duce, quàm Leonum imperante pecude: quocirca nemini debet mirum videri, quòd vbi, in pugna Pharsalica, animo cõcidit Pompeius, atq; aciem reliquit, ibi statim sũma Strages à Cæsare non renitentibus, sed fugientibus hostibus sit illata. Nam sicuti in alto nauigantes quò ducit Gubernator, qui sedet in puppi, clauũq; tenet: sic milites in bello, Imperatorem omnes sequuntur.

Quòd Principi tegenda ſint ſimulatione, & diſſimulatione ſua conſilia. XVII.

QVONIAM ſemper, in principe, latens ſit oportet animi ſui voluntas: nunquam apertum conſilium: cuidam ſciſcitanti quis maximè eſſet ad benè imperandum accommodatus: qui naturã reſpondit habet Polypi: nouitq; in populo morum colores omnes induere: atque, vt dicam apertius, qui ita artificio ſimulandi, & diſſimulandi eſt eruditus, vt frons ipſa, quę tacita eſt animi oratio, longe alia, quã animus loqui videatur. Nihil hoc vno prudentius dici poterat. Teſtis eſt vnus inſtar omnium Alcibiades. Nam tanta fuit ad id, ingenij facilitate, vt ad hoc vnũ natus eſſe videretur, quod ipſe vltro ſuſceperat. Itaq; pro diuerſis populorum moribus, ita mutabatur, vt apud eos non inſtructus, ſed natus: non inquilinus, ſed habitandi dominus videretur.

Quòd

Quòd neque virtus sine eruditione: neque Eruditio sine virtute satis sit Principi. XVIII.

CVM res sit plena admirationis persona Principis, qui non intelligit Principem vim habere numinis, nulla excusatione vti potest, nisi stuporis. Sciscitanti amico igitur, qualis debeat esse Princeps, doctus ne, an vir bonus: neuter illorum dixit. Nam alter aliis magis quam sibi: alter sibi potius quam aliis prodest, sed sapiens, ait, sit oportet, vt non solum norit aliis imperata dare, sed etiam ipse facere. Quare neq; Sylla neque Lysander vacat reprehensione. Ille enim cum esset dissolutus & perditus, ciues ad frugalitatem legibus compellebat: Hic contrà ciuibus flagitiorum lenotinia permittebat, à quibus ipse abstinebat. Laudatur igitur ex ALDOBRANDINI sententia, princeps Lycurgo simillimus, quippe qui nihil vnquàm in alios statuit, quod ipse non ante seruarit. Quę res plurimi interest Reipubl. Nam qualis est Princeps,

vt refert Plato, talis solet esse ipse populus. Testis est ipsa temporum vetustas. Nam cum Ptolemaici Reges Mathematicas disciplinas callerent, eorum temporibus, complures egregij mathematici claruerunt: cumq; contra Xerxes voluptati esset deditus, regiones omnes, quibus ille imperabat, omni turpitudinum genere contaminauit. Nihil enim est Principum vita nisi aliorum omnium instructio & disciplina.

Quod & Princeps, & Lex mutuo gaudeant obsequio. XIX.

PLATO vix quicquam inter legem, & principem, facit discriminis: eo quod hic legis vim habeat loquentis: illa Principis, qui expers sit mortalitatis. cum igitur in dubium venisset vter alteri in administratione Reip. deberet obtemperare, dixit par esse superiorem imperare inferiori: legem diuinam præstare principi, Principem ciuili. Ideo virum ab illius virtute: hanc autem virtutem à viro esse nominatam,

minatam. Quare vt lex ſcripta paret principi, corrigiturq; eius æquitate, ita Princeps ſubijcitur rationi, hoc eſt legi non ſcriptæ, cui niſi obtemperet, nomē amittit Principis, induit Tyranni. In iure igitur ſcripto ſatius eſt per Principem adminiſtrari Remp. quàm per legem. Nam vbi eſt Princeps, ibi, vt ait Euripedes, Deus eſt in humano corpore hoſpes, quod cum olìm ſentirent Perſæ, Reges omnes ſuos adorabant: omniſq; fere antiquitas eos fecit ex Ioue natos.

Quod ferendi ſunt non culpandi Principes. XX.

MINIMA culpa in principe fit maxima. Nam vt deteſtabilior eſt inſcitia in ma[illegible]ſtro, quam in diſcipulo: ita turpius [illegible]ium in Principe, quam in populo: itaq; cũ concitaretur hic dubitandi ſcrupulus, num Princeps prauus eſſet tolerandus, dixit Principem à populo magis ferendum eſſe, quam culpandum. Siquidem nemo, poſt homines natos, vnquam eſt inuentus, cui nihil deeſſet.

Notatur

Notatur igitur Cæſar ambitionis. Alexander temulentiæ: Pyrrus inconſiderati furoris: Annibal ambiguæ fidei: Fabius tarditatis: Marcellus præproperæ feſtinationis. Qua ex re intelligimus, neminem omnibus horis ſapere, nec omnes omnia poſſe.

Quod princeps Cura & Induſtria vnus inſtar ſit omnium. XXI.

CVM nihil intentatum, quod ad felicitatem Reipubl. pertineat, relinquant Principes; interroganti cuidam ex amicis, quid in bonis potiſſimum curare deberet Princeps, non bonum dixit corporis, vt medicus: non animi, vt Theologus: non fortunæ, vt Iuriſperitus: ſed hæc so[illegible] niuerſa. Grauis certè, & tali Antiſtit[illegible] reſponſio, cui multis ante ſeculis ſu[illegible]gatus eſt Demoſthenes. Sed tamen cum morſu aliquo in imperium, & aculeo. Nam in exilium proficiſcens, vbi Arcem Athenienſium ſuſpexit, altiore voce exclamaſſe dicitur, ò Pallas vrbium cuſtos,

cur

cur tribus truculentissimis belluis delectaris: Noctua, Dracone, & Populo? insignia hæc tria quæ Palladi tribuuntur, docent vniuersa bonorum genera consistere in Principis tutela. Corporis enim, & virium neruos sapit populus: fortunæ bona olet Draco, qui vt elementis fruatur omnibus, volat cum alitibus, natat cum piscibus, & grassatur cum quadrupedibus: animi vero lumen noctua, quæ in tenebris videt plus, quàm alites cæteræ aperto sole.

Quod ex Principis Virtute petenda sit Imperij felicitas. XXII.

QVIA Acrius videntur turpia, quàm recta: hebescuntq; sæpè in rectis percipiendis hominum oculi, quærenti aliquando vnde felicitas proficiscatur Reipubl. non ex lege, non ex populo dixit, sed ex Principe. Nam vt itineris duces, qui recta antecedunt via, hoc præstant sequentibus, vt nunquam aberrent: sic qui bonus est Princeps, nec à rationis semita deflectit, nec alios sinit deflectere. Hinc Plato solitu-

to solitus est dicere, tum fore beatã remp. cum aut sapiens inciperet regere, aut Rex sapere. Nã vt vetus est Xenophontis sententia, omnes ciuiles societates, eorũ ruũt vitio, qui illis præsunt. Quare si resp. recte administraretur: perpetua euaderet, & cum virtute immortalis.

Quod Principi præclarius sit amari, quam timeri. XXIII.

RERVM in dubiis suspicio multos non solum amariores, sed etiã mordaciores facit. cum igitur multi, dentes in sui rectores exacuant, quod vt caueretur, sciscitanti cuidam quomodo amaretur Principis imperium, si talis respondit Princeps fuerit in subditos: qualis pater est, in liberos. Nec alia de causa, puto, Homerus Iouẽ quem deorum, hominumq; regem facit, patrem appellat, nisi vt demonstret regnũ paternum esse imperium. Itaq; ius, neq; ab imperando, neq; à pręcipiendo est dictum, quorum alterum est domini: alterũ magistri: sed dictum est à iubendo, quasi iussum: quod iubere patris est proprium, vt in

vt in iure nihil ſit non plenum amoris & beneuolentiæ.

Quod diſciplina Principis nullo vacua ſit doctrina genere. XXIV.

QVIA imperium Principis, multa adiumenta doctrinę deſiderat, interrogatus ab amico qualis diſciplina deberet eſſe Principis, in bello, reſpõdit, qualis Achilli: in pace, & otio qualis Vlyſſi tribuitur ab Homero. illi enim animi fortitudo, corporis robur, diſciplinaq; aſcribitur militaris: huic omnes ingenii tribuuntur dotes, conſilium, eloquentia: prudentia quidem tanta, vt omnia etiam videat in tenebris, & audiat in ſilentio.

Quod nec ſoles plures mundus, nec plures Principes idem imperium poteſt pati. XXV.

QVIA ſapientis oratio auctoritatẽ habet rationis, & veritatis teſtimoniũ, nemo ſine culpa non poteſt in ſententia ALDOBRANDINI acquieſcere, eſt autem in eius ore, & ſermone hoc peruagatum, quod longe melius à Principe, quam à Republ. adminiſtretur populus.

Virtus

Virtus coniuncta enim roboris plus habet, quam diuisa. itaq; Romani in magnis periculis, dictatorem vnum creabant, cuius imperio omnia permittebant: Dictatoremq; idcirco appellari Varro existimauit, quod illius dicto omnes auscultare, atq; obtemperare cogerentur. Nec Romanorum solum, sed etiam naturæ patet testimonio, vnius imperium, plurium Imperio esse anteponendum. Vnitas enim, quæ Μονὰς à Græcis dicitur, mas est simul & fœmina: par & impar, nec per se numerus, sed fons, & caput numerorum, principij & finis expers: Principium tamen, & finis rerum omnium. Ex quo non solum amicitiæ, sed etiam Dei constituitur Symbolum.

Quod Principis sit non tam regere: quàm quomodo sit regendum aliis ostendere. XXVI.

PARVM est Principi, vitæ splendorem nullis maculis aspergere. Nã dignitatẽ muneris augere debet virtute. Quare ex

ALDO-

.DOBRANDINI percrebuit oratio-, gloriosum Principem esse eum, non i sciret imperare, sed qui multos ad im-randum, ex imperitis redderet peritos. ic pertinet Iphicratis gloria, qui iactita-t se neq; equitem, neq; sagittariũ, neq; itatum, neq; peditem esse, sed eum, qui os omnes posset instruere.

Quod omnes Principis: non Princeps aliorum egere debeat consilio. XXVII.

CVM res sit morosa, administratio Principis, quia vt ait Chrysippus, si be-ne regit populo: sin male Deo displicet: nterrogatus cuius consilio vti potissimũ deberet Princeps, proprio respondit. Ma-gna enim est imperii infirmitas, cũ Prin-ceps aliorum magis, quàm alii Principis cogantur vti consilio. hoc sentiens Ana-charsis felicitatem Reip. ex eo definiebat Principe, qui solus saperet. Nam populus debet ab ore Principis pendere, tan-quam ab aliquo Delphico oraculo.

TITVLVS SECVNDVS DE VIRTVTE.

VONIAM vt Rationi corpus: sic Principi obedire debet populus, faciliusq; mundus sole, quam populus Principe potest carere: qui Principem contemplatur, verum sapientiæ exemplar, qua reguntur vniuersa, contemplari videtur. cum igitur in sermonem Don CAROLI Bossij incidissem, quem de summa atque admirabili virtute P. ALDOBRANDINI Cardinalis habebat, multa retulit cur summus ille Religionis, ac pietatis Antistes viuens in terris, habitare in Cœlo, cum Deo immortali, continenter videatur. Ille igitur cum multos, tum me vnum in primis vehementer monuit. Nam tanta præstat sapientia, vt sicuti Sylla consueuit dicere in C. Cæsare multos esse Marios, ita ausim iam fateri, in

vno Don CAROLO Bossio plurimos esse Solones. cum igitur nullus vrbis sinus sit apud nos tam reconditus, qui tanti Cardinalis non resonet laudibus, & gloria; tum vnice amo eius de virtute Principis sapienter dicta, & responsa. Nihil enim est virtus, nisi Dæmon Socratis, quo ille duce fertur nunquã errasse. Sola quippe virtus vna cum Deo nescit errare. Quare non falso qui habenas tractant imperij, ad virtutẽ omnia referunt: optimatesq; eo quasi optimi, sunt dicti, quod premiũ virtutis sit ipse Deus. de ea autem Apophthegmatum series hec est.

1 *Quod virtus sola pariat viros.*

2 *Quod nunquam sit miser, qui possessionem habeat virtutis.*

3 *Quod vir bonus nunquam in alia fortuna sit alius.*

4 *Quod viris bonis non sit scripta lex: quia vltrò honesta sequitur.*

5 *Quod summa sit virtutis, cum doctrina affinitas.*

6 *Quod virtutis sit vincere, non vinci.*

7 Quòd ex virtute efflorescit imperij felicitas.

8 Quod virtus neq; crescat, neq; decrescat.

9 Quod bono viro nihil sit similius Deo.

10 Quod vir doctus alijs: vir bonus sibi magis consulat.

11 Quod artium omnium procreatrix & magistra sit virtus.

12 Quod mira bonorum virorum sit paucitas.

13 Quod nullus virtute vberior sit thesaurus.

14 Quod res operosa, & difficilis sit virtus.

15 Quod virtus medicina sit senij.

16 Quod virtus armatura sit quæ nec ferro penetrari: nec dolo possit surripi.

17 Quod virtus lorica sit aduersus timorem.

18 Quod nihil sit virtute clementius.

19 Quod viro bono nihil sit grauius iactura operæ & studij.

20 Quod boni viri aduersus improbos mite sit iudicium.

21 Quod ex virtute, omnis exulet calamitas.

22 Quod sola virtus sibi honorem vendicet.

23 Quod res sit admirabilis virtus.

Quod

Quod virtus sola pariat viros. I.

ETSI virtus non solum est honesta, sed etiam honestos reddit eos, à quibus tenetur complexa, difficile est tamen dicere, vtrum plures virtutem laudent: an pauciores sequantur. eò quod semper virtus est in bonorum morsu aliquo, & aculeo. cuidam igitur sciscitanti quodnam in terris maximum ex virtute mortales referant præmiũ; quam qui habet nullũ vitæ suæ tempus videt cruciatu vacuum. quod respondit, viri fiunt, præclara verò vox, & tali tantoq; Principe digna. Nõ enim magis Musici ex Musica, quam viri ex virtute, & fiunt, & dicuntur. Nam si Antiquitatẽ consulimus, cur veteres virtutem, non viri imagine effingebant, sed fœminæ? quia certè quidem, nisi plane hebescimus, sola virtus viros parit. Quam igitur Plato dixit virtutem, officium ab efficiendo, quod viros efficiat, nominauit ingenij & eloquentiæ Princeps Cicero.

Quod nunquam sit Miser qui possessionem habeat virtutis. II.

SOLET sapientissimus ille Antistes, in recreandis Religiosorum familiis, virtutē prędiū Plutonis vocare. Salsè quidē. Non enim quis magis propter virtutis honestatem, dicitur vir bonus, quam propter vtilitatem, felix & beatus. Nam quorsum apud Homerum, cornu Amaltheæ? significationē habet virtutis dona omni tempore ferentis, quam qui habet, nihil frustra cupit, sibiq; solus ad bene beateq; viuendum sufficit. Bias igitur, cum in direptione patriæ admonerentur omnes, vt aliquid ex suis bonis asportarēr, nud⁹ exijt, qđ admirantibus alijs, omnia, dixit, bona mea mecū porto. virtutē enim, non pecuniā bonam esse putabat: suā solā probitatē, non fortunam: Nam si Euripidi credimus, nō numisma splendens, argentum solum est, & aurum: sed etiam virtus hominibus moneta recondita est omnibus, quā qui habet non solum fit diues, sed etiam diuinus.

Quod vir bonus nunquam in alia fortuna sit alius. III.

CVM haberetur aliquando de virtutis laudibus oratio: tum cuidam fortè quærenti, cuius præmij fiducia olim fretus miles Romanus, qui omnia definiebat lucis huius vſura, mortem in armis non refugeret, conſtantiæ reſpondit. magna vero, & prolixa oratione digna, in ſolo verbo ſententia. Sola enim conſtans, & perpetua eſt virtutis poſſeſſio: ſola expers viciſſitudinis: quam qui habet, non periculum timet, ſed dedecus. In externis contra bonis nihil eſt non fluxum & caducum. id Æſopus vt oſtenderet, aſſeuerabat à Ioue nullam aliam, in hoc elementari globo tundi incudem, niſi vt continenter excelſa deprimeret, & depreſſa attolleret; nec quicquam in terris pateretur ſtabile eſſe, & permanens, pręter virtutem. Quare nunquam verè fuit vir bonus, qui ſemel abduci à virtute potuit.

Quod viris bonis non sint scriptæ leges, quia vltro honestum sequuntur. IIII.

ETsi apud Lacones, qui breui genere dicendi oblectantur, Rex Agesilaus in primis laudatur; quia ex tempore, multa fundebat facetè, & acutè dicta, quibus solet audientium animos in quemcumque volebat affectum trahere; hunc tamen vicit summus virtutis, & gloriæ Antistes ALDOBRANDINVS, cui ita breuitas dicendi suffragata est ad promerendum omnium gratiam, vt boni viri omnes non modo eius dicto obtemperare videantur, sed etiam ex eius præscripto viuere. Sciscitanti igitur cuidã cur leges scriptę in bello impunè nõ seruarentur à Milite; quia respondit censetur esse vir bonus, qui pro ęquo & bono pugnat: viro autem bono non scriptę sunt leges. Nam vltrò quæ honesta sunt facit: nec vi aut metu cogi potest. Sicuti enim arbor Iouis Quercus nec ope mortaliũ, nec cultura eget ad fructus pariendos: ita vir bonus sanctimonia, ad benè beateque viuen-

viuendum paſtus, nec ſpe, nec metu legiſlatorum opus habet, ad virtutis, & gloriæ præſidium. apud eum enim, qui neque lucrum appetit: neque mortem perhorreſcit, nulla eſt aut metus, aut præmij auctoritas.

Quod ſumma ſit virtutis cum doctrina affinitas. V.

CVM de ſociorum inter finitimos populos fœdere ageretur, inter quos ſuſpecta erat nonnullorum fides, interrogatus fortè quam ſocietatem maxime probaret, virtutis reſpondit, cùm intelligentia: quo reſponſo, perfidorum ſimul momordit inſcitiam, & fidem ſcitè laudauit bonorum. Nihil enim eſt aut virtus, in conſilij capiendi dliberatione, ſine intelligentia, niſi ingenij dedecus: aut intelligentia, ſine virtute, niſi animi infamia. Itaque Seneca probitatem, & intelligentiam tanta affinitate conſtrinxit, vt vtramque vno virtutis appellarit nomine. Atque Socrates ad vtramque cùm Prin-

cipem instituit, sic eum hortatur, vt caueat ne, aut deterior melioribus: aut ineruditior peritioribus imperet, Hæc quippe est naturæ lex, sicuti Dionysius Halicarnasseus asserit, omnibus cõmunis, vt semper deterioribus imperent meliores.

Quod virtutis sit Vincere non vinci. VI.

CVM in tot rerum asperitatibus sit posita hominum vita, vt ne vnius quidẽ horæ vsura, ei ad viuendum sine angore, & studio sit concessa: interroganti cuidam quisnam inter mortales omnium esset potentissimus, is dixit, qui habet virtutem. Nam virtuti omnia cedunt. graue quidem responsum: quod non sententiæ modo, sed etiam oraculi habet auctoritatem. Solus enim vir bonus sibi sufficit, & quamquam ei possunt prodesse homines, non possunt tamen obesse. Siquidem ea est virtutis vis, vt vir bonus omnia bona possit à summo rerum opifice capere: nulla mala possit accipere ab homini-

minibus, non vulgaris est apud Homerũ auctoritas. Nam quorsum quod Bellerophon, vt est in fabulis, Pegasum insidens occidit Chimerã? certissimus est, si modo sapimus, in virtutis imperio, malorum omnium interit⁹. pluris igitur est vir vnus bonus, q̃ vniuersi simul improbi. Nec opus est ad hanc rem sapiente interprete. Nam quid est Bellerophon, qui alio nomine dicitur vir bonus, nisi monstrorum domitor, atq; malorum omnium profligator?

Quòd ex virtute, ipsa efflorescat imperij fœlicitas. VII.

QVASCVMQ. in oras, regionesque controuersiarum res delata est, ille vias omnes ingenij, artis, & doctrinæ ita tenet, vt disceptationes non solum dirimat, sed etiam disceptantiũ animos constringat pari, & mutuo opinionis fœdere. cum igitur populus motu turbulento continenter agitaretur, nec solum Principi, sed etiam ipse sibi grauis esset & infestus, multaque à multis rectoribus affer-

afferrentur remedia. Dixit sine virtute, præsidia iacere omnia: nihil in populo à rectoribus præter virtutem esse affectandum: eò quod eorum est, vt ait Socrates apud Platonem, ciues suos ad fœlicitatē perducere, ad quam nullus patet, nisi qui virtute aperitur, aditus.

Quod virtus neq; crescat, neq; decrescat. VIII.

CVM nulla sit tam adulta Reip. pestis, quam CLEMENTIS VIII. studio, non ita sustulerint iustitiæ administratores, vt stirps, & semen malorum omnium radicitus videatur restinctum, & deletum, sciscitanti pontifici cuius facta, inter eos maximè probaret: illius dixit, quibus nec addi, nec detrahi quicquam sine culpa potest. Vetus est Pythagoreorum ratio, qui dicebant malum infinitum esse, bonum verò finitum: in altero, errare esse facile, & expeditum: in altero arduum, & difficile metam attingere. Hoc ipsum sentiens Bion, dixit tam aper-

apertã, & ſpatioſam eſſe ad inferos viam, vt etiam clauſis oculis, difficile eſſet de via aberrare.

Quod bono viro nihil ſit Similius Deo. IX.

NISI officiorum dignitas, virtutis corroboratur auctoritate, quædam eſt honorum inanitas: proinde ſciſcitanti aliquando CLEMENTI VIII. quod in adminiſtratione publici muneris, & officij maximè probaret, quæ Dei reſpondit, viua ſunt ſimulacra: non faſtu, ſed virtute illuſtres viros eſſe oſtendens. Hac ratione Antiſthenes aſſeuerabat virum bonum, pluris eſſe faciẽdum, quam genere propinquum. Nam arctiora ſunt virtutis, quàm ſanguinis vincula.

Quod vir doctus alijs: vir bonus ſibi magis conſulit. X.

CVM fortè in diſceptantes incidiſſet, qui vtrum vir doctus probo viro, an prob. viro docto eſſet anteponẽdus, argumentis conflictabant: ſatietatem aurium

vt in-

vt inter eos, qui sibi inter se rem acrem, & acerbam constituerant, vitaret, dixit hoc inter vtrũq; interesse, quod interest inter marem, & fœminam. Nã vir doctus alijs imperat: probus aliorum facit imperata, quorum alterũ est viri, alterum fœminæ. Idipsum significare, opinor, volẽtes Poetę Apollinem Deum doctrinę: Dianam deã fecerunt virtutis. accedit ad auctoritatem ratio. Nam qui male intelligit non potest bene appetere: nec esse vir bonus, qui male appetit. huc pertinet, quod vir probus sibi tantum, doctus alijs etiam in administranda Rep. consulit.

Quod artium omnium procreatrix & magistra sit virtus. XI.

CVM forte de iuuentutis institutione, & disciplina ageretur, atque ob id à quodam quæreretur. quodnam inter Italiæ Gymnasia maximè probaret: non quod ornamentum habet marmoris, dixit, sed virtutis. iacet enim in ijs regium ẽt ædificiũ, nisi & probitatis, & ingenij adsit fabrica. Itaque Plato, in Academiæ suæ primo ingressu, & vestibulo inscripserat

ἀγεω-

ἀγεωμέτρητος, οὐδεὶς εἰσίτω. hoc est, nullus Geometrię ignarus huc ingrediatur. virtutem appellauit Geometriæ nomine, quia in æqua affectuũ consistit mensura: Hæc in discipulis comparandis potissimũ requiritur. Nemo enim nisi magistra virtute, nouit doctrinam affectare. errat quippè ēt in benè factis, quicunq; modũ, & mensurã negligit. Non est igitur tarditas ingenij, in discipulo, doctrinæ impedimentum, sed magis morum vitium. Nam obtusum, & hebes ingenium arte, veluti quadam cote põt exacui: acris vero & subtilis ingenij acies non potest non vitio obtundi.

Quod mira sit bonorum virorum paucitas. XII.

QVONIAM si virtus vt ait Cic. sua expressa cerneretur facie, mirabiles sui amores concitaret, sciscitantibus, in amicorum conuentu, nonnullis, quæ forma esset virtutis, & structura: ea, respõdit, quæ Geryonis tricorporei est simillima. Corpus enim vnum habet doctrinæ, ad mala ea cauenda, quæ abdita sunt & retrusa: alte-

alterum vero persuasionis, ad ea etiam hostibus suadendum, quod ferrum nescit exorare: vltimum obsequij, ad obtemperandum rationi. Hac sententia non solum demonstrauit, qui sint, sed etiam quàm pauci sint viri boni. Recrudescit doloris hic morsus ex Romanorum auctoritate. Nam Bonorum discrimen, apud eos non ex vario, & multiplici hominum: sed ex Deorum constituebatur genere. Itaque Augustus propter sapientiam, Apollinis: Romulus, propter fortitudinem Martis: Hercules propter iustitiam, Iouis censebatur esse filius.

Quod nullus virtute vberior sit Thesaurus. XIII.

HOc P. ALDOBRANDINI virtus affixit, hoc sapientia eius gloriae conflauit, vt ab eius dicto nefariũ omnes esse putent, recedere. cum autem in turba populari, videret à multis inopiam, à paucis vitium timeri: dixit virtutem armaturam esse aduersus egestatem: non pecu-

pecuniam. eò quod virtuti fortuna: non fortunæ virtus ſuccumbat, nec falsò. Nã cur, apud Poetas, Hercules & Plutonem, & Iunonem, quorum altera honorum, alter diuitiarum Deus habebatur, vulnerauit? quia nihil eſt in bonis tã ingens, & magnũ, quod nõ multò minꝰ ſit virtute, cuius hoc loco perſonã induit Hercules.

Quod res operoſa, & difficilis ſit virtus. XIV.

AFFINIS eſt culpæ, qui virtutem non norit, aiunt, dẽ facie: interroganti igitur qualis eſſet virtus: quæſtionem dixit parum habere honeſtatis, multum verò ſuſpicionis. expreſſit tamen illam, per imaginem Dianæ, quæ in Chio de ſublimi ita ſpectabatur, vt ingredientibus horrida: egredientibus hilaris eſſe videretur, & iucunda. ſunt enim virtutum radices amaræ, & difficiles: fructus autem glorioſi & ſuaues. Non mirum eſt igitur à multis virtutis gloriam: à perpaucis virtutem diligi. Nam illud eſt conſilij tantum: hoc plurimi ſtudij, & difficultatis. Nihil enim

si Antiquitati fides habetur, pluribus vigilijs, & laboribus, quam virtus paratur. Nam quorsum quod, Hesperidum mulierum mala aurea, quæ Draco asseruabat, non nisi occiso Dracone, sublata sunt ab Hercule? nihil conditius hoc commento, ad rem afferri potest. intercluditur enim virtus non modo plurimo, sed etiam sæuo, & immani affectu, qui ad virtutem accedentes, tanquam Draco truculẽtissimus suis interdum absorbet faucibus. Quoniam igitur non nisi graui certamine paratur virtus, ignauis omnibus ad virtutem clausus est aditus.

Quod virtus medicina sit Senij. XV.

NEQVE gloria vnquam improbis animum facit: neque adimit infamia. quare nihil est hominibus improbis desperatius. Siquidem nihil est in eos contumelia, nisi sceleris augendi seges, & materia: nihil laudatio, nisi ansa flagitiorum sordibus perseuerandi. cum igitur nihil peius diffluat cum ętate, quam sceleratus, con-

consueuit dicere, aduersus ætatis labentis senium, summum in vna virtute esse remedium. virtus enim non solum non cõsenescit: sed etiam perennes viros facit. loquuntur id fabulosè Poetę, doctè tamẽ. Non enim sine causa, apud eos Medea cõsueuit è senibus iuuenes reddere. Nam qui ex errore inueterato resipiscit, is demum repuerascit, nec adeò videtur veterem hominem exuere, quàm nouum induere.

Quod virtus armatura sit quæ nec ferro penetrari: nec dolo possit surripi. XVI.

CVM e forte timidum in periculis ducem corriperet, isque se hoc commẽto tegeret, quod non, vt Achilles, corpus haberet ab offensione immune. tum ille, tot sunt, dixit, Achilles hac nostra etiam ætate; quot sunt viri boni. habet hæc sententia, sine vlla vocis acerbitate, morsus in timidum quenq; acertimos. Nam vt virtus nõ relanguescit, sed virescit vulnere: ita viri boni vis corroboratur, non

debilitatur offensione. vetus est apud Homerum, rationis auctoritas. Nam cur ab Hercule, quò magis Antæus ad terram erat depressus: eo attollebatur eminentius? non est aspernenda fabula. Nam is demum est vir bon[illegible], qui nouit ex depressione attolli: [illegible]tque ex incommodis commoda capere: malaque omnia lucro habere.

Quod virtus Lorica sit aduersus timorem. XVII.

FIRMISSIMA perturbationũ omniũ cautio, in virtute est fundata. Nam virtutem qui habet, potest in peric[illegible]lis timeri, non potest timere. Cum igit[illegible] cuidam timido, in ipso belli incendio, nullum armorum genus sufficeret: quæsitum e[illegible], sedata pugna, num etiam aduersus ti[illegible]orem, quis posset armari: certè resp[illegible]ondit. Nam vmbonem qui habet Palla[illegible]is, immunis est ab omni turpitudin[illegible] timoris. eo armatus Perseus ad Gorgones euolauit, quæ erant tres Sthenio: E[illegible]riale, & Medusa: Magna est, vt patet hoc fabulæ argumento,

mento, virtutis commendatio. Etenim quæ tria mortalibus terrorem incutiunt malorum genera: contumelia ambitiosis: paupertas auaris, & infirmitas voluptuosis, illa vltro sępe à bono viro virtutis ergo appetuntur, nunquam refugiuntur.

Quod nihil sit virtute Clementius. XVIII.

NIHIL grauius solet quam casum, atque orbitatem virtutis, in afflicto religionis imperio deplorare: nec benigni[9] quicquam, quam in viam redeuntes, excipere. Huc etsi omne eius spectat consilium: vt tamen consilij sui laudem tegeret, consueuit dicere, homini esse facillimum alteri consilium dare: sapere verò difficillimum. Magna vero, & de cœlo vox ea visa est. Nam omnes fere bene sentiunt: nemo autem recte agit, nisi sapiens, nihil enim est sapientia, vt videre est apud Euripidem, nisi lampas Dei, qua non solũ nox obscurissima fugatur ignorantiæ: sed etiam improbitatis pelluntur omnes tenebræ. Neque alia de causa Phœbo, apud

veteres Cithara, & plectrum tradebatur, nisi vt ostenderent, sapientis esse rebus omnibus consonare, atque absona vniuersa in ordinem, & concordiam reducere.

Quod viro bono nihil sit grauius iactura operæ & studij. XIX.

CVM nihil fructuosus sit virtute, interrogatus aliquando à CLEMENTE VIII. quid viris bonis maximè displiceret, quod frustra fit respondit. habuit hæc eius responsio nō minimũ, aduersus sordidorum auaritiam, qui nihil in beneficos rependunt, acrimoniæ: plurimum ad commendandam admirabilem summi Pontificis liberalitatem, ingenij, & acuminis. Plus quippe est mali in iactura laboris, quã in ipso labore. annumeratur enim hæc inter summos, apud inferos cruciatus. Nam cur, vt placet Poetis, aut Sisyphus Æoli filius, propter hospites interemptos, hanc luit pœnam, vt relabentem semper scopulum, ad verticem montis coga-

cogatur reuoluere: aut Belides, propter viros necatos compelluntur perforatis vrnis, aquas perpetuo haurire? vt certe hoc commento attendatur, quod frustra fit, id non laboris habere asperitatem, sed operis infamiam, & cruciatus atrocitatem.

Quod boni viri aduersus improbos mite sit iudicium. X X.

CVM ille nihil aut sentiat, aut dicat, quod non summo consensu, atq; aurium comprobatione, ab omnibus hauriatur: tum sciscitanti aliquando Iudici, qualis deberet esse delicti pœna; qualis, respondit, est iustitiæ statera. Graue quidem, & miti ingenio dignum responsum. In Iustitiæ enim statera ponderis plus habet beneficium, quàm maleficium. Itaq; Persæ nunquam ante solent quemquam iudicio capitis damnare, quam diligenter eius mores perpenderent, existimantes magis esse contra naturæ ius virtutē præmio, q̃ peccatū supplicio vacare. illud igitur iustè sumitur de delinquēte suppliciū;

quod medicina potius videatur delinquentis, quam pœna.

Quod ex virtute omnis exulet calamitas. XXI.

HABVIT sæpe id in ore, & sermone, ab vna virtute solũ omnia excludi malorum genera: nec miserũ eum esse posse, qui aduersus temporum iniuriam, circũseptus stipatusq; teneretur virtute. vetus item hæc olim fuit Imperij Romani disciplina. Nam ad quid in numo Gordiani Imperatoris virtus effingebatur mascula, imagine senis, barbati: nudi: stantis: claræ innixi: exauium Leonis brachio reuolutum tenentis? docet hæc imago, quæ beneficia sunt virtutis, quam qui habet, statim redditur fortis: sapiens: solers: vtilis: honestus atque aduersus omnes rerum asperitates armatus. Nihil enim est virtus nisi Clypeus Achillis, qui à Vulcano fabricatus, nec ferro penetrari, nec dolo surripi poterat.

Quòd

Quod sola virtus honorem sibi vendicet. XXII.

CVM Animaduerteret nescio quem dignitate elatum, qui magis virtutis gloriam anhelaret, quam virtutem: dixit honorem non dignitatis esse præmium, sed virtutis: atq; gloriam omnē sine virtute, reddi ignominiosam. Id non minus doctè, quam eleganter. Nam extra virtutem nihil est, quod vere potest laudari. Nec enim summa laus est regni, sed virtutis. Hoc Romani, vt ostenderent, virtutem Deam: non Regnū Deum fecerunt. Nec sine consilio. Nam qui virtutem violat, Deum videtur violare: & qui virtuti paret, Deo censetur parere. Nullus igitur est maior, quàm virtutis in bono viro triumphus.

Quod res sit admirabilis Virtus. XXIII.

SCISCITANTI cuidā quid in terris maxime esset admirabile, virtus ait, quæ facit vt mæreat quis in voluptate; & exultet in angoribus lætitia. Hoc sentiens Aristip-

pus assuerabat nihil solem vnquam vidisse admirabilius viro bono. Nemo enim est vir bonus, nisi qui quasi viuat in corpopore mortuo. quod cum animaduerteret Plato, viros bonos non mortales, sed mortiferos vocabat, externa enim mala, quæ sunt aut corporis, aut fortunæ, sic despiciunt, vt videantur in ijs nullum sæpe sensum habere doloris: aliquem semper iucunditatis. Hoc vt docerent Ægyptiorũ Sacerdotes, virtutis Hieroglyphicum os amygdali fecerunt. est enim id pluribus veluti stigmaticis notis, & cicatricib. redundans: eiusque arbor clauo infixa fertilior redditur: nucleus verò, amarus præsertim, ebrietati maximè resistit: atque quod maximè est admirabile, arboris eius cortex cum amarissimus sit: suauissimos tamen fructus edit. ex quo non difficile est colligere eos, qui mala refugiunt aut corporis, aut fortunæ, ita à virtute esse abalienatos, vt nullum sensum, aut gustum virtutis videantur habere. Nam bona animi, in malis externis potissimum hærent infixa.

DE

DE RELIGIONE TITVLVS TERTIVS.

IHIL est Religio, nisi imperij vexillũ. Nam cum religione crescit, & decrescit imperiũ. vt enim iurisprudentia publicæ vt litatis: ita religio ars est, & scientia communis vitę, & vniuersę salutis. itaq; in imperij insignib. vt asserit Herodianus, præcipuum fuit religionis. Nam quorsum, etiam apud Romanos ignis ille Regibus, & imperatoribus, hasta in sartagine prælatus? habet ignis hoc loco non elementi, sed religionis, qua virtus omnis vehitur, interpretationem. Petitum autem est hoc insigne à Chaldæis, qui, vt scribunt Græci, ignem numinis vice coluerunt. Existimabant enim nulla re magis Religionem, quàm igne posse figurari. quia ignis è cœlo missus, cõtinenter in cœlum tendit: atque elementum cum sit, non tamen

tamen vt cætera elementa, putrescit, aut vllis cōtaminari potest sordibus: sed semper vigercum cæli leuitate: nunquam sine splendore, quo obscurissimæ noctis pelluntur tenebræ. Magna vero olim Romanorum gloria, qui Rei bellicæ multum non parū Agriculturæ: Religioni omnia tribuebant. Et ita, vt in religionis errore, videretur quasi erroris dedec⁹, in studii dec⁹ & ornamentum commutare. At in Amplissimo Cardinali P. ALDOBRANDINO alia est religionis gloria: multo dispar pietatis ratio. Hunc qui intuetur, non adumbrationem intuetur religionis: sed ipsam omni virtutum comitatu stipatam Ecclesiæ Romanæ religionē. Hic in Amplissima illa legatione, qua Regis Catholici PHILIPPI III. & MARGARITÆ honestauit nuptias, vbi Senatum Mediolani regustauit, in quo non ignis, vt olim apud vestales virgines, coruscat interpres, & nuncius religionis: sed ipsa omni virtute, aucta & cumulata religio, aperte palamq; cæpit Reginæ de tanto Senatu gratulari. nec falso id quidem. Etenim nunquam

quam Theopompus Spartanorum Rex meliores habuit Senatores: quam Mediolani habet Rex Regum PHILIPPVS. Nam vt Gubernatori in alto cursus secundus: medico, salus: Imperatori victoria: ita sacrosancto huic ordini, beata ciuium vita est proposita: nec quicquam molitur, nisi vt ciuitas sit opibus firma, copitiis locuples, gloria ampla, & virtute honesta. Harum virtutum adumbrationē, Rex Theopompus cum in suis Senatoribus, animaduerteret, tantum illis tribuit, vt Ephoros instituens, magnam partem regni illis adiũxerit, cum summa auctoritate imperij, at Regis vxor id ægre ferens, quod regnum angustius relinqueret liberis: imo latius, atq; firmius respondit, se relictur ũ. Consilio enim, sapientia, & auctoritate Senatus: non potentia, & viribus magnitudinem regni definiebat. ad magnam igitur Regis Catholici gloriam spectat Senatus Mediolan. Hic enim ius summa semper definiuit religione: religionem tot virtutum dotibus locupletauit, tanta virtutum omnium dignitate honestauit,

vt in

vt in religione non solum iuris, sed etiam iustitiæ, obses esse videatur, & pietatis. Hoc animaduertens ipse legatus ALDOBRANDINVS, non solum optimè sensit, sed eum prædicauit de sapientissimo eo ordine. Nam Deum, qui sequitur, non potest qđ turpe est non refugere: non voluptates nõ contẽnere: non labores nõ appetere: non deniq; omnia diuinæ volũtati postposita habere. Multa sunt tanti Antistitis de religione sapienter dicta & responsa, ex quib. pauca excerpsi: quorum series, & numerus hic est.

1 *Quod principi norma imperandi sit religio.*

2 *Quod felix fluat ex religione rerum omniũ euentus.*

3 *Quod sicuti corpus sine anima: ita contabescat sine religione imperium.*

4 *Quod nullo potest populus offensionis timore inclinari, vbi princeps est religiosus.*

5 *Quod maxima sit in religione, Principis gloria.*

6 *Quod religio lampas sit rerum agendarum & vitandarum.*

7 *Quod homo sine Religione nomen amittat hominis.*

8 Quod

8 Quod nihil sit clementius religione.

9 Quod donum tantum sit Dei recte imperare.

10 Quod nullum sit belli firmius, quam religio præsidium.

11 Quod neq; iners, neq; infructuosus, neq; senio obnoxius sit religiosus.

12 Quod nihil sit renitentius religioni, quam voluptas.

13 Quod religio requirat, & corporis, & animi simul obsequium.

14 Quod sine Religione infeliciter cadant omnia.

15 Quod nec tempus, nec locus vllus vacare debeat religione.

16 Quod religionis causa, nihil homini graue videri debeat.

17 Quod nihil sit in terris, quod non oleat vim numinis.

18 Quod religiosus viuat tanquam in corpore mortuo.

19 Quod res salutaris magis sit, quam iucunda religio.

20 Quod religionis non obseruatæ, nulla sit excusatio.

21 Quod ſine religionis gradibus nullus ſit in cœlum aſcenſus.
22 Quod religionem qui deſerat, omnia bona deſerat.
23 Quod religioſus bono viro ſit melior.
24 Quod Regium ſit magis religioni obedire, quam hoſtibus imperare.

Quod principis Norma imperandi ſit Religio. I.

CVM Princeps ad imperandum in Dei Opt. Max. locum ſit ſuffectus, quem ſequi nemo poteſt, ſine religione, conſueuit dicere Principem tribus de cauſis, nihil magis oportere, quam religionem ſpectare. primũ quia homo eſt, deinde quoniam Dei miniſter: tum quia rector eſt Reipubl. & publici conſilij auctor. Homo enim particeps eſt rationis, cuius bonum, quia non eſt quoddam ſingulare, ſed commune bonum: felicitatem ſuam non debet, in priuato aliquo, ſed in publico bono collocare: hoc eſt in Deo Opt. Max. Eſt autem Dei miniſter, quia à ſolo Deo,

non

non ab ipsis hominibus, rerum bene gestarum mercedem expectat: atq; quoniã solus Deus regit omnia, non potest ante regere, quam videatur Dei immortalis partes sibi asciscere. Rector deniq; cum sit communis vitæ, & procurator publicæ salutis: non satis est principem esse bonũ, sed alios etiã debet bonos reddere, quod item vno fit religionis præsidio, quando nemo sit bonus, aut potius non sceleratus qui desciscat à religione.

Quod felix fluat ex Religione rerum euentus. II.

RESPIRAT in inclinata fortuna, vbi principem videt religiosum, populus. Nam religio in Principe ars est, non solum orandi: sed etiam exorandi quod volet à Deo. Quocirca pronunciauit aliquando sapientissimus ille Antistes, in religione maximam commendationem esse Principis. Nam Princeps videtur populi refugere obsequium, qui Dei negligit imperium. Quare ALDOBRANDINVS ita

rebus diuinis animum habet intentum, vt cum aliquid sit commendandũ, precatione: cum exposcendũ, voto: cum exsoluendum, gratulatione, cum deniq; inquirendum, solenni ritu sacrificium peragat.

Quod sicuti Corpus sine anima: ita sine religione contabescat imperium.
III.

NIHIL imperium magis lacerat, & laniat, quam quod vulnus religioni infligitur. hac ratione dixit aliquando, neq; pecudes à pecude, sine pastore: neq; homines ab homine, sine Deo duce, regi posse, & custodiri. frustra enim Princeps excubare animo videtur, nisi sapiat plus, quam homo: hoc est, nisi in religione vim retineat Numinis: hoc ipsum vt doceret antiquitas, Herculem, & Æneam, quorum alter apud Græcos, alter apud Latinos fundamenta iecit imperij, sobolem fecit Deorum, simul & hominum.

* * *

Quod

Quod nullo potest populus offensionis timore inclinari: vbi Princeps est religiosus.
IV.

EX religionis domicilio omnis exulat iniuria in eaq; nō inquilina est iustitia: sed habitādi domina. itaq; cum de iustitia principum ageretur, resq; . vt aiunt inter incudem, & malleum caleret, tum interroganti cuidam quisnam iustus esset princeps, qui respondit, religiosus est. Nam Deus, vt scribit Plato lex est vniuersalis, & iustitia diuina, quam qui sequitur ducem, nunquam ab æquo & bono aberrat.

Quod maxima sit in religione Principis gloria. *V.*

NON solum imperij initium à Religione ordimur: sed etiam omnes eius sensus Religioni tribuimus, qua vna detracta & Princeps videtur esse sine imperio, & Imperium sine Principe. Quare interrogatus aliquando, quid Principē

maxime commendaret & DEO simul, & populo? religio dixit. Bene enim audit qui DEO paret: atque cuncti eius dicto obtemperant, & fidei se committunt. Hæc igitur virtus Numam Pompilium, ex priuato, & quasi Rustico homine, Romanum Regem constituit. Hic enim ab Egeria Nympha, credebatur Deorum consilia capere: atque idcirco illi, nefas esse non omnes gentes obtemperare: Nihil autem est in imperio firmius religione. Nam vt de natura Deorum scribit Cicero, pietate erga DEVM sublata; necesse est fidem, & humani generis societatem tolli: atque iustitiam simul virtutum Reginam restingui, & deleri. Doctè igitur ille Maro, Æneam cum in Cœlum suo effert encomio, sola pietatis Laude, cæteris præfert ducibus. Nec magni aliquid illum agere inducit, nisi propiciatis numinibus peractisque rebus sacris.

Quòd

Quod religio lampas sit rerum agendarum & vitandarum. VI.

QVI Religioni derogant, pennas virtutum incidũt, nec eas volunt renasci. Quare qui in cœlũ euolant, cadere omnes virtutes sine religione necesse est. cum igitur sermo incidisset de multis, & varijs sapientiæ Gymnasijs: tum forte cuidam interrogãti quænam optimę esset doctrinę schola. Religio dixit. Est enim hæc lampas veritatis, qua & futura quæ sunt, & præterita, & existentia illuminantur. Quare ex ea olim collegium apud Romanos Augurum constitutum est. Nam Augurio, & coniectura periti, futura multa prædicebant. sine Religione vetustas neq; consiliũ capiebat: neq; ferebat iudicium. Huc pertinet apud Ægyptios, Sacerdotes: Druydę apud Gallos: Magi apud Persas, vt de rebus vniuersis, pro religione statuerent. Tanti quippe ad res omnes apud eos fuit Religio, vt neq; in Ægypto fierent Reges, nisi ex Sacerdotibus: neq; apud Persas, diadema ante gestarent quam Magi fuissent.

Quod homo sine religione nomen amittat hominis. VII.

QVONIAM hominum benignitas, in Religione exhausta redũdat summis, ac prope diuinis bonis: lege contrariorũ, nihil est eo in omnibus bonis miserius, qui aut religionem amittit, aut religioni fucum facit. Id cum sentiret virtutum ille faber, & Architectus, dicebat hominem esse Dei templum. proinde illum qui à DEO recederet, nomen amittere hominis. est enim homo ad Deum obseruandum natus, quod & forma corporis, & animus ipse indicat. illa propter celsitudinem: hic propter quandam, qua alitur diuinitatem. hinc diuinum illud oraculum, quod pro foribus Delphici templi, scriptum fuit γνῶθι σεαυτὸν hoc est, cognosce te ipsum: præcipitur enim nobis vt diuinitatem, quę in vobis, cum Deo habitat immortali, dignoscamus.

Quod

Quod nihil ſit clementius Religione.
VIII.

CVI res eſt cum homine religioſo, nec re nec fama poteſt comminui. dicebat itaq; etiam in malis bene eſſe ſperandum à principe religioſo, cum nihil ſit religione clementius. idipſum vetuſtas, vt doceret, nolebat Deorum ſimulacra, neq; ex lapidibus, quando duri ſunt: neq; ex auro & argento, quando metalla ſunt inſidioſa, effingi: ſed potiſſimum ex ligno, quod ad cultum, & paſtum potiſſimum mortalium ſuccreſcit. hac opinione ductus Plato in libris de legibus, non licere ait, ex auro, & argento, & lapide ſpectra deorum effingere. vincit enim vir religioſus non vi, non dolo, ſed ferendo. ita Numæ tempore, qui omnium fuit Religioſiſſimus, Iani templum tres, & quadraginta annos, quibus regnauit, continenter clauſum manſit. Summa enim eſt victoria, diſceptationes hominum: non homines de medio tollere.

Quod donum tantum ſit Dei rectè imperare. IX.

SI quanta ſit imperandi vis odorere, & deguſtes: ànimaduertes imperium omne, non ad hominem: ſed ad Deum eſſe referendum. Nam recte imperans hominibus, male Deo diſplicet, nec difficilius quicquam eſt, quam modum in imperando tenere. interrogatus igitur, quis bene imperaret: qui reſpondit vim habet numinis. Sic ipſe ſenſit Homerus: docuit enim neminem recte imperare poſſe, niſi cui Deus imperium deſtinarit. Itaq; Principes à Deo petendos ſacrificiis, *litationi*buſq; eſſe aſſeuerabat. Nam vt Samius Ægyptius Philoſophus aſſerit, Principatum inter mortales gerere, diuinũ quoddam m unus exiſtimandum eſt.

Quod nullum ſit firmius belli quam religio præſidium. X.

CVM quis geſtiret ſcire, qua arte aduerſus armatos hoſtes pararetur victoria: religio-

religionis dixit. præclarũ, & tali tantoque Antiſtite reſponſum. Deus enim non ſolum iuſtus eſt, ſed etiam iuſtitiæ propugnator. Quare Homerus Nemini Coronas: ſed belli præſidi Deo tribuit. In ſacris quoque certaminibus apud Romanos, non victor, ſed victoris patrij Penates, Genijque ſolent coronari: quia & Triũphantibus dabantur coronæ, vt eas in templis, dijs victoribus dicarent.

Quod neque iners, neq; infructuoſus, neque Senio obnoxius ſit homo religioſus. XI.

QVONIAM pietatis cura ſolers, & diligens viri religionem declarat: non ſqualor, non pullulatus indumenti color: ſed publici commodi amor, & honeſta vitæ ratio: ſolitus eſt dicere eum, qui religionem tollit, ſolem è mundo tollere, quod item in ſacris ſuis literis, AEgyptiorum Sacerdotes viſi ſunt ſentire. Nam cur apud eos, vir accipitris caput habens, toga talari indutus religionis ſta-

tuitur hieroglyphicum? quia primũ hæc ales acerrimum habet sensum oculorũ. Cũ enim totus sit oculus Deus, maximè oculata oportet sit religio: est deinde volatus celerrimi: neq; enim Deus, neq; vir religiosus ad bene agendũ patiens est moræ: hæc deniq; solet, vt sol quotidie repuerascit, ita senectute deposita, renouari. Neque n. Deus, neq; religio succumbit ætati. est præterea hæc Ales fœcundissima. Siquidem sicuti nihil est feracius sole, qui auctor, & opifex est eorum omnium, quæ è terris gignuntur: ita religio magistra est, & domina earum rerum omnium, in quibus humani generis felicitas est posita.

Quod nihil sit renitentius Religioni, quã voluptas. XII.

CVM nemo obrepere possit, malis artibus ad religionem: sitque viris bonis integritate, & tolerantia ad pietatem religionis sociam, iter aperiendum: consueuit dicere, nullam Religioni capitaliorem pestẽ posse infligi voluptate. Nec id falso quidẽ. Nã cur Æneas, vt est apud Poetã, nõ potuit videre Deos Troiã euertẽtes, cũ ipse Troiæ propugnationẽ suscepisset? quia

quia certe quidē, dū quis voluptatū lenocinia tuetur, is sceleris amētia occæcatus, religionis lumē amittit, quo maxime dij obseruātur: atq; homines simul à Principe iuuantur: Huc itē pertinet, q Æneas, vt est pariter apud Poetā, pollicetur & Apollini, & Dianę tēpla se erecturū. Nā si bene attēdim⁹, religionis vis in Principe cōstat ex duplici rerū obseruatione, diuinarū vna, q̄ Apollo: humanarū altera q̄ Diana adūbrat.

Quod Religio requirat, & corporis, & animi simul obsequium. XIII.

ETSI religio in intimis animi sensibus magis habitat, q foris in ore, & oculis hominū: sintq; nonnulla religiosa, q̄ non videntur, & contra quædā videntur, quæ minime sunt; dixit tamen religionē æquę corporis, atque animi obsequio esse depascendam: quæ sententia rationi est tam consentanea, quam quæ maxime. Nam si antiquitatis auctoritatem consulimus, quorsū duo illa, ex diuino quodā præscripto, altaria, in tēplo Salomonis: quorū vnū foris ad animantiū sacrificiū: alterū intus aureū, in quo Thymiamatis offerebatur incensū? religionis id, nisi præ stupore gu-

stum

stum amisimus rationis, sapit perfectionem, quæ in nobis duo constituit Altaria, vnum corporis, alterum animi: quorum alterū foris spectatur expressum, alterum intus tenetur clausum.

Quod sine Religione infeliciter cedant omnia. XIV.

VBI de calamitate labentis, apud Gallos Imperij, dubium quoddam excitaretur, quod non paucis quæstionibus, multis etiam argumentorum laqueis tenebatur obsessum, id omne vno sustulit verbo. dixit quippè Regna, cum religione facillime cadere. Est enim religionis contemptus, non solum obses improbitatis: sed etiam ærumnarum, & calamitatis. ea igitur neglecta, omnia statim obsolescunt gloriæ, & fœlicitatis insignia: insurgitque contra discordiarum fax, & furia, atque periculi nunquam ante expectati pestis, & eluuio. Non vulgare, apud veteres, est testimonium. Nam cur Aper Calidonius OEnei vineam vastauit, ob Dianæ cultum ab OEneo spretum? quia nulla

nulla vnquam etiam adulterina religio, neque culla est sine præmio, neque neglecta, sine dedecore, & detrimento.

Quod nec tempus, nec locus vllus vacare debeat religione. XV.

QVIA & vbique, & semper est Deus: dicebat neque locum, neque tempus vllum debere Religione esse vacuum. hoc sentire, aut potius significare, vt viderentur Persæ, non vt cæteræ gentes, erexerunt dijs templa: sed vniuersum mundum, templum voluerunt esse Dei immortalis. est enim globus hic omnis Elementaris religioni Sacer: nec angulus vllus vacuus esse debet sanctimonia, & pietate. Nec aliam ob rem, puto, solem cui vix mundus sufficit, pro Deo colebant: nisi vt ostenderent nullas esse tam remotas oras, nullos esse mundi tam retrusos sinus, qui censerentur religioni, & pietati esse clausi.

Quod

Quod religionis causa nihil homini graue, & acerbum debeat videri. XVI.

CVM omnibus iniuriæ telis, maximisque malis obiecta sit hominum vita: interroganti quæ mala ferenti essent facilia, quæ feruntur dixit, religionis causa. Nihil enim fit grauate, quod pie, sancteq; fit. id puto, vt mortalibus testatum Druidæ relinquerent, humanas hostias aris admouebant. Non enim est religiosus, cui vita, quam religio est carior.

Quod nihil sit in terris quod non oleat vim Numinis. XVII.

QVI in omni rerum genere, non animaduertit, vim quandam numinis residere: is nulla alia, nisi stiporis, potest vti excusatione. Solitus est igitur dicere, sicuti non maiora sunt in Tauro, monimenta naturę, quam in Culice, ita ęque in rebus paruis, atque in magnis, numinis vim elucescere. Nec id quidem falso. Nã cur, apud AEgyptios, qui omnium fuerũt sapien-

ſapientiſſimi, Apis, Ibis, Crocodilus, atq; vt alia monſtra animalium ſileam, cæpæ, & Allia religioſiſſime colebantur? non quia illos ea infatuarat opinio, vt numina illa eſſe crederent; Sed vt docerent, cum Deus ſit rerum omnium vniuerſitas, fas eſſe bono viro, etiam in rebus infimis, quandam diuinitatem numinis regu-ſtare.

Quod religioſus viuat quaſi in corpore mortuo. XVIII.

EST in verbis malè intelligendis, mendum peruagatum, atque cum Morbo ingenij, & turpitudine, per omnes quaſi ſcientiarum regiones peruagatum. Sciſcitanti igitur quis eſſet religioſus, qui, reſpondit, ex voluptate ad virtutem omnium aſperitates eſt relegatus. Nam cum nihil ſit religio, niſi veluti quædam conſociatio cum DEO: qui ad religionem accedit, ab omnibus ſenſuum lenocinijs, & corporis voluptate recedat oportet. Quocirca Religio, non temere

mere mon.

mere à relegando est dicta : quæ nihil est nisi veluti quædam ex vitæ huius illecebris relegatio, & emandatio.

Quod res salutaris magis sit, quam grata Religio. XIX.

INTERROGANTI cum nihil sit melius religione, cur religiosis sæpe exitiosa fuerit religio : quia respondit, veritas semper prodest auscultantibus : nunquam fere non nocet libere dicentibus. sic Ascalaphus, vt est in fabulis, quia quod res erat, dixit, in Bubonem, auem funestam, & tristium rerum nunciam à Proserpina iccirco est mulatus, vt intelligamus rem esse honestam : sed cum tristitia coniunctam veritatem. Testis est Religiosorum cruciatus, qui semper, quæ vera potius, quàm quæ grata sunt, maluerunt loqui.

Quòd

Quod religionis minime obseruatæ nulla sit excusatio.
XX.

QVONIAM satius est vitam, quam religionem deserere, nullam dicebat, esse, non obseruatæ religionis excusationem. Mori enim honeste licet: non licet nisi scelerare à religione recedere. Huius igitur criminis cautionem, vt afferret Lycurgus, paruarum rerum sacrificia instituit, ne excusationi, vllus relinqueretur, in quo consisteret locus.

Quod sine Religionis gradibus nullus sit in cœlum ascensus. XXI.

QVEMADMODVM Rustici, vt est in fabulis, in Ranas à Diana sunt commutati: ita ij ex Ranis, vel ex coaxantibus hominibus potius religionis ergo, inter viros sunt euecti. dicebat igitur religionem virtutem esse alatam, qua qui esset præditus, nullo negotio, in cœlum euolaret.

ret. Nec id minus ſalsè, quam prudenter. Nam cur AEgyptiorum Sacerdotes altare fecerunt Hieroglyphicum religionis? vt cum dictũ ſit altare ab altitudine, oſtenderent, eſſe hominis religioſi, quæ cœli domicilia alta sũt petere: nõ vt cętera animalia in infimo hoc globo tabeſcere.

Quod religionem qui deſerat, bona omnia deſerat. XXII.

CVM tanti Antiſtitis verbis florens, & arte ſonans ſit omnis ſententia: tum hæc in primis plurimum mihi videtur habere ornamenti, & ponderis: qua pronunciauit religione deſtitutum, deſtitui omni, quod à Deo eſt petendũ, ſuffragio. Nec enim Deum, ſi ab eo bona roget is, videtur precari, ſed imprecari. Huc pertinet Miluus ille AEſopicus, is enim morbo, & inedia affectus, atq; afflictus cũ eſſet, eo quod ſpem nullam, apud amicos, videret, ſalutis matrem rogauit, vt à Ioue vitam, ſi non optimam, at aliquam imploraret: cui mater ingemiſſens, dixit Iouem orare licere, at à Ioue aliquid exorare non licere, cuius ſacra & aras tot es rapinis con-

contaminarit. ſic enim cautum eſt legibus, vt fruſtra is pietatem imploret, qui iura violarit pietatis: nec par ſit clementiæ beneficia eum ſentire, qui contra ius faſq; non veritus eſt clementiam lacerare.

Quod religioſius bono viro ſit melior. XXIII.

CONSVEVIT dicere Religioſum viro bono eſſe anteponendum. Maiorem enim quaſi affinitatem habet is cum Deo, quam hic cum hominibus: quando diuina virtus plus, quam humana habet ponderis. Arctioraq; ſint religionis, cū Deo, quam ſanguinis cū hominibus vincula. Cuius rei cum apud Antiquos non obſcura ſint teſtimonia: tum magnum eſt, in re parua L. Albini exemplum. is enim obuius factus in itinere Veſtalibus, vxorē & liberos viam pedibus peragere iuſſit, vt veſtales currui ſuo imponeret, nec mirū. multo enim præſtat virtuti Religio. Nam virtutis præmium eſt honor tantum: felicitas vero, ac beatitas religionis.

Quod Regium sit religioni magis obedire, quam hominibus imperare. XXIV.

CONSILII res est, & pietatis religio: non laboris, non sumptus: sed obseruantiæ, & amoris. Quoniam autem ruit ius omne, sine religione, sciscitanti, quid primum curare deberet Princeps, Religionem dixit: quid secundum, ne ea respondit, quæ religioni debetur, deseratur obediētia. Comprobant id vnū AEthiopum Reges, qui vsque ad Ptolemæi Regis AEgypti tempora, gestiebant non naturæ, sed religioni vitam reddere. Quare consueuerunt, cum sibi à Sacerdotibus Iouis denunciatum esset, Deo inuisam esse eorum vitam, non modo non grauate, sed etiam vltro, ac libenter mortem sibi consciscere: nec vllus inter eos est inuentus, apud quem pluris haberetur vita, quàm prompta, & expedita, erga Sacerdotes, obseruantia, qua depascenda est religio.

DE

DE PRVDENTIA TITVLVS QVARTVS.

CVM Agamemnon Mycenarum Rex diceret decem Nestores, ad expugnationem Ilij sufficere, totam Græciam armatam non sufficere : non adeo id visus est dicere, quam summam ac singularem P. ALDOBRANDINI prudentiam figurare. habet n. eius virtus non solum in pace ornamenta ingenij, & doctrinæ: sed etiam in armis, firmamenta communis vitæ, & publicæ salutis. Itaque DIDACVS Salazar Magnus Insubriæ Cancellarius, ita consueuit de admirabili eius sapientia prædicare, vt in laudatione prudentissimi Principis, videatur prudentiæ peritissimus. Nam sicuti olim, apud Thebanos marmorea Memnonis statua spectabatur, quæ ex Solis Orientis appulsu, cum omnium admiratione, vo-

ces humanas redderet: ita ſapientiſſimus ille in Imperio, iuris & iuſtitiæ moderator, tanquã viua ſanctimoniæ imago, vbi imperium illuxit ALDOBRANDINORVM ſplendore, ſic continẽter de ijs prędicauit, vt non voce hominis, ſed numinis tota vrbs ſemper videretur reſonare. Id a. neq; libenter dico, quia prudentia P. ALDOBRANDINI, vt de ea fiat fides, nullius eget teſtimonio: neq; non grauate taceo, quoniam nullius voce magis, ALDOBRANDINORVM laus nutritur, quam ſapientiſſimi eius viri pręconio. Quemadmodũ enim de Muſica, non ratum eſt, niſi quod à muſico fertur, iudicium: ita prudentiæ laus, niſi oratione prudẽtiſſimi viri effloreſcat, omnis flacceſcit. Eſt autem hic tã prudens, vt ſicuti ipſa apud Diodorũ præcipit prudentia, norit, & ex aliorum errorib. rectum quod eſt ſequi: & ex periculis, quod tutum eſt, amplecti, erudirique ad gloriã ex aliorũ infamia. Sed quid alij ferant de Prudentia P. Aldobrandini, quæ ars eſt imperandi deſino repetere. eius enim alio me vocant ſapientiſſime de pręceptis

ceptis prudentiæ dicta, ac responsa, quorum series hæc est.

1 *Quod ars imperandi sit prudentia.*
2 *Quod vir prudens bonos viros vincat doctrina, doctos probitate.*
3 *Quod vinculum Imperij, & obsequij sit Prudentia.*
4 *Quod viro prudenti nihil fere non cedat ex sententia.*
5 *Quod vir prudens lente maturet.*
6 *Quod vir prudens non solũ verba, sed vultum etiam, adsuadendum, habeat accõmodatum.*
7 *Quod vir prudẽs ibi timet, vbi stultus spe-(rat.*
8 *Quod virum prudentem, vix quicquam possit latere.*
9 *Quod nulla virtus videatur à viro prudente exulare.*
10 *Quod non difficile sit viro prudenti, ex malis bona: & ex bonis mala præsentire.*
11 *Quod vir prudens timeat magis futura, quam oblectetur præsentibus.*
12 *Quod viri prudentis sit non solum otiũ, sed etiam extrema omnia vitare.*

13 Quod Ars imperandi sit prudentia.

14 Quod quasi plures reperiantur prouinciæ, quam viri prudentes.

15 Quod non sit viri prudentis quicquam admirari, sed admirabilem se omnibus reddere.

16 Quod in prudentia sint summa, & pacis & belli auxilia.

17 Quod prudentis consilium, viri fortis robori sit anteponendum.

18 Quod vir prudens victus, formidabilior sit victori: quam victor fortis victo prudenti viro.

19 Quod vir prudens latentes in simulatione, & dissimulatione, exploratos facile habeat hominum animos.

20 Quod prudentis sit momenta omnia obseruare temporum.

21 Quod magnum discrimen sit inter prudentem virum, & fortem.

22 Quod vir prudens nouit aliorum erratis bene vti.

23 Quod nesciat iacere viri prudentis auctoritas.

24 Quod prudẽtia vitæ humanæ sit magistra.

25 *Quod nihil ſit in bello hoſti formidabilius, quam ducis prudentia.*

Quod ars imperandi ſit prudentia. I.

CVM Inferior Germania bello flagraret, iaceretq; apud exteras gentes, virtus omnis prope imperij: multi pecuniã: non pauci milites: omnes arma ad imperandum quęrebant, quod cum animaduerteret, dixit non harum rerum, ſed prudentiæ adminiculis regi imperium, vt enim iuſtitia iniuriæ: ſic prudentia ęgroti imperij eſt medicina. Quare Senatus Romanus, quem totus orbis terrarum conſulebat, à ſenibus & eſſe, & vocari voluit, quia ſenectus conſors, & ſocia eſt prudentiæ.

Quod vir prudens bonos viros vincat doctrina, doctos probitate. II.

ID demum, aut potius id ſolum Principi tribuo glorioſum, quod prudentiæ eſt

ornamentum. Soletq; ad hanc rem, ille dicere ſicuti Deus dictus eſt à θεάομαι video: ita Prudentem dici, quaſi procul videntē, eo quod vim ac numen retineat Dei immortalis. Eſt enim prudentia virtus vera intelligendi, & iuſta ſimul operandi. Inter morales tamen virtutes ſibi adſciſcit locum. eo quod intelligentia poteſt eſſe in Improbis: non poteſt prudentia eſſe, niſi in viris bonis. eſt enim prudentia non ſolum virtus ingenij: ſed etiam iuſtitiæ dux, & magiſtra, qua & inueniuntur abdita, & iudicantur inuenta.

Quod vinculum imperij, & obſequij ſit Prudentia. III.

CVM præteritorum iam malorum obducta quaſi cicatrix recrudeſceret, admiſci ſceleris in imperando memoria: augereturq; dolor retractando calamitates & inferioris, & ſuperioris Germaniæ: dixit vnam eſſe artem bene beateq; imperādi, prudentiam: ſine qua nec regere quis, nec regi poteſt. Quare non magis opus eſt populo

pulo Principe: quam Principi prudentia. Nam quemadmodum in rerum ſpeculatione, falſa ſæpe ſic admiſcentur veris, vt vera culpentur pro falſis, & falſa probẽtur pro veris: ita in rebus agendis honeſta plerumq; vitantur pro turpibus, & turpia aſciſcuntur pro honeſtis, niſi quod res eſt in dubiorum tenebris illuſtretur, non ſolis luce, ſed prudentiæ.

Quod viro prudenti, nihil fere, non cedat ex ſententia. IIII.

ALIEBAT nunquam accedere viro prudenti, vt cogeretur hoc verbo vti, non putaram. Viri enim Prudentes non ſolũ inſtructa veritate, & ornata ſcientiis eſt opinio: ſed etiam aduerſus temporũ tempeſtates omnes ſic munita, vt omnia videantur parere eius conſilio. Teſtis eſt apud Græcos Homerus. Nam cur Vlyſſes ab eo fingitur is eſſe, qui ab Æolo tempeſtatum omnium ventos accipiat, & in vtre teneat incluſos? quia imperat, niſi plane hebeſcimus, rei fortuitæ ventis vir prudens: non res fortuita viro prudenti.

Quod

Quod vir prudens lente maturet. V.

CVM doctrinę lacerti, in sapientum sint sententijs: atq; eruditionis succ⁹, & sanguis in verborum tegumentis, tanquam in venis, & visceribus rationis delitescat: tum sapientissimi huius Antistitis dicta, ac responsa nemo potest sine mira vtilitate regustare. dicebat autem vbi vrgerent temporum angustiæ, non esse accelerandum, sed maturandum. Qui enim accelerant sæpe feruntur præcipites: qui vero maturant, omni vacant temeritate, & negligentia. illud inconsiderati est animi: hoc prudentis semper est habitum, Nam quorsum in Symbolis Anchora, cui adhæret Delphinus? non minus est prudentis in rebus agendis, mora, quam celeritate duci. illa ostenditur Anchora, quæ ad morã est fabricata: hæc Delphino, qui piscium omnium est velocissimus, nihil igitur sonat, aut olet hoc Symbolum nisi vt veteri fertur prouerbio, lente esse maturandum.

Quod prudens non solum verba sed vultum etiam, ad suadendum, accommodet. VI.

VIR Prudens, etsi periculis est illaqueatus, aditus tamen euadendi habet apertos. Dicebat igitur, viro prudenti nihil magnopere posse nocere. Nouit enim nō solum orationem, sed etiam frontem, & oculos ad aliorum voluntatem vsque eò accōmodare, dum fiat compos voti. Vetus est in Semiramide Regina exemplum. Hæc enim Nino Rege viro mortuo, cum esset filio admodū adolescen ti, & statura, & oris figura persimilis, Nini filium virili habitu, & effigie mentita, Regnum à viro relictum, non solum tutata est, sed etiam maiorem in modum auxit, atque late propagauit. cognoscere omnia potest prudens, quia videt in tenebris: cognosci non potest, quia vultū habet in manu.

* * *

Quod vir prudens ibi timet, vbi stultus sperat. VII.

NON inani honoris aurâ, non rerum blandimentis, & secundo cupiditatũ euentu vir prudens seducitur: sed ratione ducitur, & consilio. interroganti igitur quid maxime timeret vir prudens, res dixit fortunatas. idcirco enim timendum est in prospero hominum statu, sperandũ in aduerso: quia nihil est, eo mutabilius. iure igitur laudatur pariter Amasis Ægyptiorum Rex. Etenim cum omnia Polycrati Samiorum Tyranno prospere fluerent, per literas illi remisit ius omne veteris amicitiæ. videbatur enim res fortuita Tyranno suis insidiari lenociniis: cui nemo non stultissimus potest fidem habere.

Quod virum prudentem vix quicquam possit latere. VIII.

MVLTO præstantior est docto viro prudens. Nam inter vtrumq; hoc interest, quod ille cognoscit, quę à doctore accepit: hic vero, quæ etiam nunquam didicit.

dicit. Solitus autem eſt dicere, virum prudentem abſentem, ſemper adeſſe: eumq; non pauca videre in tenebris: multa etiam audire, in ſilentio. Quia vero ſentit & futura, & præterita, ac remotiſſima quæq;: idcirco non falſo prudens, quaſi procul videns, eſt nominatus. Huc apud veteres, pertinet biceps Iani imago. Nam cur eius vnum caput erat ſenis: alterũ adoleſcentis? quia nec ſeni deſunt vires: nec adoleſcenti conſilium, ſi modo adeſt prudentia. Hanc qui poſſidet, prouidentia viget futurorum, & memoria præteritorum: nec ſolum ex vtraq; rerum exiſtentium haurit intelligentiam: ſed etiam vir redditur omnium horarum.

Quod nulla virtus videatur à viro prudente exulare. IX.

CONSVEVIT dicere ab ijs modicè prudentiam laudari, vel etiam intra modum: qui prudentię non tantum tribuũt, vt ei nõ videatur deſponſa virtutũ omnium gloria. Sapienter quidem. Nam,

vt Apollophanes Philoſophus loquitur, huic vni virtuti, cæteræ omnes virtutes, tanquam pediſſequæ famulantur. Nec rationi id eſt controuerſum. Etenim ſine prudentia virtus omnis fit vitium. Hoc non minus doctè, quam ſalſe, apud Ægyptiorum Sacerdotes. Nam cur Gangem fluuium Hieroglyphicum fecerunt prudentiæ? quoniam cum virtutum aliæ in cognitione: aliæ in actione: aliæ conſiſtant in oratione: fluuius hic & Carbunculos, qui (ſi lapidariis credimus) ab opinionis errore arcent gerentem: & Smaragdos, qui faces reſtinguunt libidinis: & aurum, quod putidum oris commendat ſpiritum, vehit. Neq; enim poteſt quis aut rectè intelligere, qui non prudenter intelligit: aut iuſte operari, qui temerè operatur: aut dicere appoſite, qui inconſiderate dicit.

Quod non difficile ſit viro prudenti, & ex malis bona: & ex bonis mala præſentire. X.

EST prudentis officiorum momenta diligenter perpendere, atq; plerunq; ex bonis

ex bonis mala, & ex malis bona odorari. Consueuit igitur, in consilij capiendi deliberatione dicere, non minus quæ sunt insidiosa bona, esse cauenda, quàm, quæ expressa sunt mala, refugere. hac ex sententia, non parum multis ante seculis contraxit gloriæ Scipio Nasica. Anceps enim, & dubia cum Romæ inter Patres agitaretur hæc quæstio, Carthago funditus nec ne esset delenda: ipse in primis, Cato cui antea prisci fuit nomen, sensit Carthaginem esse delendam, vt Roma incolumis esset, multique pedibus ierunt in eius sententiam. At Scipio acerrime ei restitit: inquiens excidium Carthaginis, fore vrbis Romæ exitium. Metuebat enim, ne populus Romanus ęmulæ, & inimicæ vrbis metu liberatus in bella irrueret ciuilia, quibus deinceps restinctum magis, quam debilitatum est imperium.

Quòd vir prudens timeat magis futura, quam oblectetur præsentibus.

XI.

NON solum in fronte, sed etiam à tergo vir prudens habet oculos, ne tantum quæ ante fuerunt videat, sed etiam quæ post futura sunt, perpendat, & examinet. dicebat itaq; non esse sanæ mentis, rem iudicare ex eo, quod est, sed magis ex eo, quod futura est. Sic laudatur Hanno Carthaginensis, Senator nobilis. Magone enim Annibalis Pœnorum ducis fratre, in curia referente, cæsa intra bienniũ ducenta millia hostium ab Annibale, quatuor consulares exercitus deletos: magnam Italiæ partem, à Romanis ad Pœnos defecisse, & vt maior fides ijs, quæ dicerentur accederet, tres modios annulorum in Curiæ vestibulo cum effudisset. Hanno Magonem percunctatus est, ecquis ex vrbe Roma, post tot clades acceptas, ad Annibalem venisset, pacem petiturus: an Romæ de conditione pacis ageretur, cum ille vtrumq; negasset, grauiter ingemiscens dixit, Carthaginem multis victoriis

victorijs sui comparare exitium. Nam si res, ait, gradum reuocare cæperit, frustra pacem imploremus, quam nemo nobis vincentibus detulit.

Quod viri prudentis sit non solum otium, sed etiam extrema omnia vitare.
XII.

INTERROGATVS aliquando, cur Multi ad honores prudentiæ obrepere solent: pauci prudentiam attingere. quia dixit difficillimum est in prudentiæ arcem inuadere, facillimum vero arcis insignia gerere. Huc pertinet elegans hoc insigne: in quo Grus spectatur, quæ inter volandum librat lapillum: cum titulo, ne quid nimis. Hoc enim insigni tripertitum adumbratur viris prudentis munus: primum est, ne malum admittat: deinde, ne bonũ omittat: tum vt officiũ satis prǫstet: qui in primo errat, nimiũ: qui in secundo, nihil: qui in tertio, parũ cẽsetur agere. hoc belle ipsũ insigne. Nã in Grue, is est naturæ sens⁹, vt in volatu lapidem virib. ǫqualẽ, & iusto pondere libret, ne nihil primum

tollat: deinde ne nimium: tum ne parum, aduersus ventorum vim sit saburrata.

Quod ars imperandi sit prudentia.
XIII.

QVI Prudens est Princeps, nouit omnes imperij absorbere difficultates: quę cùm maiores sint omni multitudinis robore, is solus tamen iis omnibus sufficit. cuidam igitur interroganti, qua ope fretus, tantam molem non perhorresceret imperij: iuris respondit, aut potius prudentiæ, quæ humanæ societatis Dux est, & communis vitæ magistra, atq; domina. docte id quidem. vetus enim est Antiquitatis auctoritas. Nam quorsum nuda illa, quæ tot seculis inueterauit, Herculis cum exuuio Leonis imago? nihil est, in armis victoria, nisi prudentiæ præda. nihil ipsa nuditas, nisi cum rerum contemptu, veluti quidam felicitatis triumphus.

* * *

Quod

Quod quasi plures reperiantur Prouinciæ quam viri prudentes. XIV.

MIRAM prudentum virorum paucitatem ostendere volens, consueuit dicere, neminem esse prudentem, nisi qui oculos haberet Mineruæ. Hæc enim quaqua versus æque cernebatur, in omnia oculos iniectos habere: quod vt demõstrarent veteres pictores, ita Mineruam pinxerunt, vt nemo esset ex plurimis assistentibus, quem non fixis oculis spectare videretur. Sic Romæ illam Amulius pictor expressit. ex quo magnam meruit laudem. Nam quæ in viri prudentis conspectum minimè veniunt, in eius tamen aspectum prodeunt omnia, quo fit, vt non solũ res omnes pręuideat: sed etiam periculis omnibus prouideat. Est enim prudentia armatura, qua qui induitur minimè lædi potest. Nam sicut aspicientes Medusæ caput, vt est in fabulis, in saxa vertebantur: ita qui viri prudentis consilium sentiunt: statim proprie sensu destituuntur: eorumq; voluntas nõ fit ei contraria: sed præda.

Quod non sit viri prudentis quicquam admirari: sed admirabilem se omnibus reddere. X V.

QVONIAM vir prudens vnumquodq; suo examinat pondere: idcirco nihil solet admirari. Non enim ex re, sed ex rei inscitia, hominum nascitur admiratio. Cũ quis itaq; diceret se admirari felicem Ferrariæ successum, ei respondit, non fieri id ex rei gloria, sed ex admirãtis inscitia. Nam vir prudens cum omnia habet perspecta & cognita, nihil noui potest ei videri, aut admirabile: quia vero noui semper alijs aliquid affert, solus videtur admirabilis. Docte id Poetæ. Nam quo ille rerum omnium formas induens tendit Proteus? viri prudentis habet interpretationem, qui parendo tempori, alius sit oportet, aliis in rebus: quia tempore, nihil est varium magis, & mutabile. Quare vt prima materia, semper pro varietate formarum, aliam figurã, cum diuerso capit nomine: ita vir prudens, pro rerum discrimine, nunquam fere fit idem: sed modo iustus: modo

modo fortis: modo temperans, & habetur, & dicitur.

Quod in prudentia sint summa, & pacis & belli auxilia. XVI

CVM quis Antistiti dolorem refricaret memoria læsi imperij, atq; sciscitaretur quęnam tam ægrotæ Reip. esset medicina: Prudentia respondit. Multa. n. habet in consilij deliberatione: summa in re bellica, malorum remedia. Testes sunt Romani, qui prudentiæ, templum paci sacrũ fecerunt: quiq; in bello Gallico, qđ Celticum vocabatur, & Senes & Sacerdotes, prudentioresq́; omnes, quia omniũ esset periculosissimũ, non solũ interesse, sed ēt præesse volebant. Quæ enim summa sunt belli suffragia, non ab armatorũ robore: sed à prudentũ consilio sunt petenda. Illi enim vt fortes: hi vt diuini Principes regunt imperiũ. Hoc ipse Homerus per Vlyssem. Nam cur Vlysses interpretatur regionum omniũ peregrinus? quia, nemo in regēdo imperio, nisi veritati obdormim⁹, vere fit prudens, nisi qui per multas, & varias scientiarum regiones peragrarit.

Quod prudentis consilium, viri fortis robori sit anteponendum. XVII.

AMORIS plenissimæ sunt, quæ à sapientibus in populum proficiscuntur obiurgationes. Quia autem imperitorum vulgus, est alienus à literis, ad rem bellicã magis procliuis, solet hos sapientissimus Antistes suauissimis verbis vtens, re grauiter inculpare. Dicebat enim Phæbo, multò plus, quàm Marti tribuisse Deum, quorum alter rei literariç; alter vitutis bellicæ, apud Poetas, est magister, & Domin⁹. hoc quippe probabat argumento, prudẽti viro fortem, in honore debere cõcedere, suffragatur huic eius sententiæ Rex secundus Atheniensium Cecrops, apud quem, iudicium Neptuni, & Mineruæ de vrbis nomine agitatum est. Causam enim Minerua, ex eius sententia, sustinuit; cecidit Neptunus.

* * *

Quod

Quod vir prudens victus, formidabilior sit victori, quàm victor viro prudenti victo.

XVIII.

INSIDIOSA est, aduersus hostes, viri prudentis clementia: nullumque eius beneficium, in armis, periculo est vacuũ. præclarius enim ingenio, quàm ferro ducit hostes superare. Quare solitus est dicere, prudentem virum inermem, in bello formidabiliorem esse forti viro armato. eo quod fortitudinis est pugnare: prudentiæ vincere. non vulgare est C. Cæsaris testimonium, is enim Nicomediam nauigans, cum iuxta Maleam à latronibus Cilicibus captus esset, iniuriam non solum verbis, sed etiam fronte, & oculis texit. cũ igitur magnam pro eius libertate mercedem poscerent: ille quasi eorum misertus, quibuscum agebat familiariter, duplicem summam promisit, vbi autem appulerunt Miletum, Cæsar Epicratem, Milesium seruum ad Milesios misit rogans, vt sibi pecunias mutuo darent, qui eas

confeſtim miſerũt. Epicrates mandatum habebat à Cæſare, vt cum pecunijs, magnum conuiuij apparatum apportaret, & hydram plenam enſibus, vinumq; mandragora miſtum. Cęſar duplicatam pecuniæ ſummã latronibus numerauit, eiſq; conuiuium appoſuit. illi exultantes pecuniarum multitudine, tempus omne dederunt corpori, genioq; indulgentes, largiter vinum hauſerunt medicatum. Poſtquam igitur vino ſomnoq; ſunt ſopiti, illi ad vnum omnes, nullo negotio à Cæſare ſunt trucidati: ac pecuniæ ſimul recuperatæ, quas ſtatim Mileſijs reſtituit.

Quod vir prudens latentes, in ſimulatione, & diſſimulatione, exploratos facile habeat hominum animos.

XIX.

CVM multi ſint faceti corpore, deformati animo, beneq; loquantur, cum male ſentiant: ſolitus eſt dicere, non eſſe viri prudentis, vel oculis vel auribus, in hominibus iudicandis, fidem habere. Res enim eſt iudicij: nõ coloris, aut vocis.

Id

Id cum ſentiret Chabrias Athenienſis Imperator, vbi impreſſionem, & impetum aduerſus hoſtes eſſet facturus, conſueuit, ſi recēs præſertim collectus erat exercitus, per præconem, nūciare, vt qui male ſe haberent, ſeparatim arma deponerēt. quotquot igitur erant timidi, morbum ſimulantes, arma deponebant. his ad pugnam non vtebatur, ſed ad præoccupanda loca munita.

Quod prudentis ſit momenta omnia obſeruare temporum.

X X.

DICEBAT eſſe prudētis quid res, quid tempus, in rebus agentis, poſtulet odorari. Quæ enim non loco, aut tempore bene fiūt: pro male factis culpantur. teſtes ſunt omnium inter mortales, ſapiētiſſimi Ægyptij. Nam cur Morum Hieroglyphicum conſtituunt prudentiæ? vt doceant certe nihil fieri prudenter, niſi quod fit in tempore. Hæc enim arbor, ne pruina lædi poſſit, omnium nouiſſime in germina, & flores erūpit: deinde quaſi curſu tardi-

tatem

tatem corrigens, vna ferè nocte tota germinat, primaque omnium, ne æstus sentiat iniuriam, fœtum maturat. quo admoneri videmur, eã demum præclaram esse actionem, quæ temeritate vacat, & negligentia.

Quod magnum sit discrimen inter virum prudentem, & fortem. XXI.

QVASCVMQVE in oras, Regionesue disputationis res delata est, nullo negotio cum soluatur à viro sapiente: tum virtutum hic omnium Antistes, facile dubitationis hunc scrupulum ex hominum animis abstergit. cum ferueret aliquando inter doctos viros quęstio vtrum arma literis, an literę armis essent anteponenda: Dixit tantum interesse inter prudentem, & fortẽ virum, quantum interest inter magistrum, & discipulum. Si enim prudentia est rerum omnium magistra, docetq; fortes pugnare: iudices recte iudicare: bonos viros quid sequi debeãt, & refugere, ac deniq; oratores quid dici, & nõ dici debeat, non potest vir prudens, non

esse

esse opifex, & magister virtutum omniū. Quare inter Prudētem virum, & fortem, hoc interest, quod hic propēsus est ad fœlicitatem: ille vero fœlix, quod probat Seneca, per Gradationem, hoc modo. Qui prudens est ait, temperans est: qui est temperans, est constans: qui constans, nō perturbatur, qui non perturbatur, est sine tristitia: qui denique vacat tristitia, fœlix est, ergo fœlix, & beatus est vir prudens.

Quod vir prudens nouit aliorum erratis bene vti. XXII.

SICVTI in ædibus vestibula: ita prudentia primos bonorum omnes habet aditus. sciscitanti igitur quis esset prudēs, qui respondit addiscit plus ex stultis, quā ex eo stulti. Nam cum veterum infamia posteros docet, quæ sit ad gloriam semita, atque impiorum pœna cautio sit bonorum, & disciplina: tum Princeps prudens nouit ex vnius vitio, alterius corrigere vitium: stultumq́; illū esse existimat, qui post exemplū vsq; uā incurrat. Hoc vno instructus argumēto præsentia componit: prouidet

uidet futura & instauratione corrigit præterita. quod vt ostenderet Pythagoras, inquiebat viro prudenti, duorũ temporum potissimum rationem esse habendã, mane, & vesperi, id est rerum futurarum consilium, & præteritarum iudicium.

Quod nesciat iacere viri prudentis auctoritas. XXIII.

NIHIL est viri prudentis auctoritate pręclarius. Ei enim non metu, sed necessitate compulsi omnes obediũt. Nam quemadmodũ solẽt, in alto robustissimi quique etiam infirmo parere gubernatori: nec consueuerunt viatores velocissimum quemq;, sed gnarum itineris sequi: ita prudẽtis est inter mortales dominari: fortium, & validorum obsequi. Quod vt doceret sapientissimus ille Antistes, solet prudentem virum Phœbi pallum nominare. Magna vero in prudẽte viro, auctoritatis commendatio. Nam Gallus Gallinaceus ideo Phœbo Sacer est, quod in bonis & in sitis, & foris assumptis, Imperium exerceat, alterũ ostenditur, per eius buccinatum,

natum, quo ne lædatur, fugatur territus Leo: alterum, admirabili eius præstantia, qua aurum, quod neque igne neque tempore comminui potest, absumitur, si eo liquefacto, os eius alitis ingeritur. Quare hoc testimonij exemplo, in omnibus bonis prima gloria tribuenda est prudentiæ. Nam, vt asserit Iuuenalis nullum numen abest, si sit prudentia.

Quod Prudentia vitæ humanæ sit magistra. XXIV.

QVONIAM nemo in eo, in quo est prudens, errat, fundamētum, & radicem gloriæ altiorem habet prudentia, quā fas est breuiter dicere. Solet igitur prudentiæ alumnos, solos viuendi gnatos nominare. Nam ad recte viuendum, vt asserit Menander ἀγαθὸν μέγιστον ἡ φρόνησις ἐς ἀεὶ, hoc est, bonum maximum prudentia est semper. Hæc per Serpentē, in sacris literis figurata est. qua figura virtus hæc ostenditur esse imperantis vitæ humanæ. Nam duplex cum sit hæc vita, vna agendi: intelligendi altera vtriusq; figura, & imago cēsetur esse

ser-

ſerpens. Nam in eo ſolum animantis genere, Amphiſbænam parit natura habentem duo capita, vnum in inferiore, alterũ in ſuperiore parte. ex quo diſcrimẽ vtriuſque vitæ ſalsè notatur, huc accedit, quod ſerpens totũ corpus exponit ferienti, vt caput tueatur. Nam vitam omnem habet in capite conſtitutam. Si enim caput Serpẽtis cum minimum buſti euaſerit, viuit: ſin mactatur capite, totum corpus ſtatim exanimatur. quorſum? eſt hominis vita, ſi prudentes conſulimus, in ratione, quæ fons, & caput eſt virtutum omnium: non in ſenſibus poſita.

Quod nihil in bello hoſti formidabilius ſit, quàm Ducis prudentia. XXV.

CVM aduerſus hoſtes Eccleſiæ, magnus in Germania fieret armorum apparatus, aſſeuerauit ferri aciem omnẽ hebeſcere, niſi in armis adſit haſta Palladis, hoc eſt prudentia: qua non ſolũ procul, ſed etiã abſens traijcitur hoſtis. Nihil neque

neque festiuius, neque docte magis dici poterat. exercitus enim prudentiæ expers, suo se iugulat gladio. oppugnatur n. hostis virib. expugnatur Ducis prudentia. Quod cũ vellet significare Chabrias Imperator, dixit formidabiliorẽ esse pecudum exercitum, Duce Leone: quam Leonum, pecude duce. Siquidem, vt vna Aquila sexcentum fugantur aues: ita ad ingentem euertendum exercitum, vir prudens vnus sufficit.

DE CONSILIO TITVLVS QVINTVS.

VIA ex consilio primum casus, atq; orbitas pellitur eruditionis, nihil magis ad consilij capiẽdi deliberationem accommodatum est, quam vir eruditus. Solet enim res in quæstionem adducta, ex sordido ingenio simili lingua deformato, etiam honesta sorde-

re: nunquam autem nisi in iure, & iustitia recreari. multi igitur, consilium norunt offerre: solus sapiens nouit afferre. Cum autem neque consilij vis, sine prudentia: neque prudentię lumen quale quantumque sit, sine consilio satis potest intelligi; vtrumque BARTHOLOMÆVS Brugnolius, Præses in Insubria Regij Senatus semper maximarum rerum illustrauit gloria: tantoque Reip. cumulauit beneficio, vt non videatur ex prudentia laudes accepisse: sed prudentiæ dedisse. Præclara hæc sunt eius gloriæ monimēta, non quæ de Brugnolio in penetralibus sapientiæ inseruntur: Sed quod ipse Brugnolius cernitur à Ciuibus amari, coli, & obseruari à sapientibus: ab omnibus deniq; non solū pater patriæ, & parens vtilitatis publicæ haberi: sed etiam nominari. Quoniam autem ex consilio non tantum ducuntur rerum primordia: sed etiam exitus, Cauēdum est ne consilium iniuria exulceratū, rem omnem suo exanimet vulnere. Quia igitur in consilio, docet eruditio: fidē magis facit vitæ probitas, qui prudens est, solus

lus instar est, & boni, & eruditi simul viri, in deliberando: solusque ansam rei bene gerendę alijs videtur posse porrigere. Stādum enim est eius iudicio. Siquidem non pecunia: non armis, & viribus res grandes geruntur: sed prudentis consilio, quo qui labitur, corruit in omnibus. Quoniam igitur Cardinalis P. ALDOBRANDINUS gnarus est deliberandi: explorator rerum subtilis: ingenio acri: nullius temeritati fidus: veritatis propugnator: iustitiæ, & æquitatis patronus: cuius nulla animæ vis vacat sapientia: mens rerum cognitione armata: ratio artium præsidio munita: opinio historijs firma: atque oratio, in primis, ad fidem motumque populi accommoda: statui quę ab eo de consilio profecta sunt Apophthegmata, in ordinem redigere, quæ hæc sunt.

1 *Quod non solum prudens, sed etiam occultum oportet sit Principis consilium.*

2 *Quod nihil in administratione Imperij, utilius sit consilio.*

3 Quod nefas sit à consilio principis recedere.

4 Quod mens Principis consilij expers, immanis fiat, & efferata.

5 Quod principatus firmamentum sit consilium.

6 Quod hostis consilio magis, superetur, quã viribus.

7 Quod omni vallo aduersus vim hostium, firmius sit consilium.

8 Quod malum consilium, consultori sit pessimum.

9 Quod Principis consilium probandum sit magis, quàm inuestigandum.

10 Quod dare principi consiliũ res sit periculosa.

11 Quod nihil sit neq; difficilius, quàm deliberanti capere, neque facilius, quàm alteri consilium dare.

12 Quod præclarior sit, quæ consilio, quàm quæ viribus paratur victoria.

13 Quod qui viribus sit superior, facile vincatur, si consilio sit inferior.

14 Quod ei, cui non deest consilium: amicus adsit Deus.

15 Quod consilium non fraudem: sed fraudis medicinam pariat.

16 Quod

16 Quod Necessitas in consilij deliberatione, plurimum habeat auctoritatis.

17 Quod consilij sit in loco, aurum non capere, sed profundere.

18 Quod res sit formidolosa praui hominis cōsilium.

19 Quod quæ tria sunt bonorum genera, illa omnia in vno delitescant consilij nomine.

20 Quod robur Imperij in consilio sit fundatum.

21 Quod Reip. igne, & aqua magis necessariū sit consilium.

22 Quod Miles firmus sit non qui ferro, sed qui consilio sit munitus.

23 Quod res sit formidolosa perfidi consilium.

24 Quod mira sit eorum, qui recte Reip. consulunt paucitas.

25 Quod cedat imperium consilio.

26 Quod infidum sit venale consilium.

27 Quod consilij ratio, historia veluti quodam pabulo sit depascenda.

28 Quod turpe consilium, consilij nomen amittat.

Quod non solum prudens, sed etiam occultum oportet sit Principis consilium. I.

MAGNA ars est ait, consilij capiendi: summa fides occultandi. Etenim fidem in consilio capiendo habere omnibus, est fatuitatis: nulli pertinaciæ: bene a. consulenti summæ prudentiæ. quia vero consiliũ principis fide gaudet, & taciturnitate, qui illud detegunt, non solum officium deserunt boni viri, sed ẽt vulnerant. Nã quod aduersus hostes maxime capitur consiliũ, vix prodest, nisi occultum. Hoc salsè Poeta, in perfecto Principe effingendo. Etenim cur ab eo Æneas, & Achates finguntur nebula septi Carthaginem inire? quia certe quidem est Principis, qui alios regit, sua consilia tegere: non reuelare, viri boni.

Quod nihil in administratione Imperij vtilius sit consilio. II.

QVONIAM ex consilij errore, Imperij vis ruit vniuersa: solet cõsilium Reip. firma-

firmamentum nominare. Nihil enim eſt conſilio, aut in rerum vtilitate, vtilius: aut in honeſtate, honeſtius. Laudem quippe habet probitatis, & doctrinæ decus: eoque præſtat pecuniæ, quod vſus exhauriat pecuniam, augeat conſilium. Nec vulgaris eſt, ad hanc rem, Poetæ auctoritas. Nam cur apud eum Ariſtæus ſumitur pro conſilio? quia Ariſtæus interpretationem habet vtilitatis, in cuius nomine latent omnia bona fortunæ. ille enim artem inuenit mellis, & olei conficiendi, qui duo humorum omnium ſunt optimi, quique ſanis hominibus robur: infirmis incolumitatem miniſtrant.

Quod Nefas ſit à conſilio Principis recedere. III.

QVANQVAM conſilij laus quocunque ingreditur, eodem ſemper virtutum omnium inſtructu, ornatuque comitata eſt: vicit tamen Antiſtes ille ornatũ omnẽ, præconij, & gloriæ magnitudine. interroganti n. quid eſſet Principis conſiliũ, non dixit Muſarũ eſſe ſenatũ: ſed Apollinis ora

culum: ex quo humani generis societas salutem, tranquillitatē, atq; optima quæque petere consueuit. est enim eius consilium, malorum omnium remedium. Quod conuincitur admirabili hoc argumento. Etenim ad quid vetus hoc Symbolum, Ciconia rostro ferens Platani folium? docet nullum Principis cōsilio, aduersus hostium insidias firmius esse munimentum. Noctua enim, si incubat oua auis alicuius, sic ea fascinat, vt inania reddantur, & irrita. Itaque Ciconia quasi plena cōsilij, amuletum affert in nidum, Platani folium. Nouit enim Noctuæ Platanum omni morte esse terribiliorem.

Quod mens principis, consilij expers: immanis fiat, & efferata. IV.

QVEMADMODVM in dolorum facibus, & morbi periculis, non noua à medico, sed salutaria gestit audire infirmꝰ: ita Princeps in curatione ægrotæ reip. non quæ grata, sed quæ salutaria sunt, ex publicæ salutis fundo, haurire velle debet

Senatus

Senatus cõsilio. Eo n. si destituitur, imperium statim non solum euertit: sed etiam immanis, & efferatus redditur. Sic enim Nero mentem cum haberet expertem consilij: existimauit decere, quicquid sibi liceret: eoq; furoris, & insaniæ processit, vt Agrippinam matrem peremerit: Octauiam Coniugem, Pompæa pellice ducta, domo exturbarit: eiq; venas restingui vinculis iusserit, & per omnes artus sanguinẽ mitti, neue pauore sanguis tardius flueret, feruidi balnei calore necari. Nec ante imperij licentia abuti destitit, quam ipse ab infesta multitudine, ad mortem sit compulsus.

Quod principatus Firmamentum sit consilium. V.

NON adeo fama, quam fame videntur ridiculi, qui vocem in quæstum conferunt: nec officium in deliberando, sed spem sequuntur. Est enim consilij obses non quæstus, sed prudentia: non petulantiæ aculeus, & procacitatis: sed lumen aut

culum: ex quo humani generis societas salutem, tranquillitatē, atq; optima quæque petere consueuit. est enim eius consilium, malorum omnium remedium. Quod conuincitur admirabili hoc argumento. Etenim ad quid vetus hoc Symbolum, Ciconia rostro ferens Platani folium? docet nullum Principis cōsilio, aduersus hostium insidias firmius esse munimentum. Noctua enim, si incubat oua auis alicuius, sic ea fascinat, vt inania reddantur, & irrita. Itaque Ciconia quasi plena cōsilij, amuletum affert in nidum, Platani folium. Nouit enim Noctuæ Platanum omni morte esse terribiliorem.

Quod mens principis, consilij expers: immanis fiat, & efferata. IV.

QVEMADMODVM in dolorum facibus, & morbi periculis, non noua à medico, sed salutaria gestit audire infirm⁹: ita Princeps in curatione ægrotæ reip. non quæ grata, sed quæ salutaria sunt, ex publicæ salutis fundo, haurire velle debet

Senatus

Senatus cõsilio. Eo n. si destituitur, imperium statim non solum euertit: sed etiam immanis, & efferatus redditur. Sic enim Nero mentem cum haberet expertem consilij: existimauit decere, quicquid sibi liceret: eoq; furoris, & insaniæ processit, vt Agrippinam matrem peremerit: Octauiam Coniugem, Pompæa pellice ducta, domo exturbarit: eiq; venas restingui vinculis iusserit, & per omnes artus sanguinẽ mitti, neue pauore sanguis tardius flueret, feruidi balnei calore necari. Nec ante imperij licentia abuti destitit, quam ipse ab infesta multitudine, ad mortem sit compulsus.

Quod principatus Firmamentum sit consilium. V.

NOn adeo fama, quam fame videntur ridiculi, qui vocem in quæstum conferunt: nec officium in deliberando, sed spem sequuntur. Est enim consilij obses non quæstus, sed prudentia: non petulantiæ aculeus, & procacitatis: sed lumen aut

numen potius iustitiæ, & veritatis. id sapientissimus ille Antistes, vt doceret, dicebat consiliũ principatus esse baculũ, sine quo stare non pōt, iacere potest Princeps. Salsè ille quidē. Nemo enim scire cũ possit omnia, multorum consilio Princeps vtatur oportet. ex tot enim sapientibus, qui per omne æuum floruerunt, nemo adhuc inuentus est, qui se omnia scire profiteretur.

Quod hostis consilio magis superetur, quam viribus. VI.

PRÆSTAT virtutum omnium ille Antistes, totius Græciæ sapientissimo Hippocrati. hic enim desperatis vetuit adhibere medicinã: ille vero desperatos etiam excitat consilio, & iacentes à desperatione in spem reuocat. ars quippe medendi, valetudinis solum: consilium vero non solum ęgrotæ, sed etiam exanimatæ Reipubl. est medicina. consueuit itaq; dicere vbi res arderet bello, pluris imperatoris in armis esse consilium, quam impressionem

nem vniuersi exercitus, & impetum. docuit id aliquando suo consilio Fabius Maximus, qui ab vniuersa Italia, Corona Graminea est donatus, quoniam non repugnando, sed cauendo, Romanis restituerat rem.

Quod omni vallo aduersus vim hostium firmius sit consilium. VII.

INTERROGANTI cuidam quo genere armorum, hostium vis maxime posset reparari: vmbone dixit Palladis: quo qui tegitur, nullo modo lædi potest. Quare res bellica, sine consilij prudentia, nec vtilitatem, nec laudem habet. docet id, in Pyrrho infaustus rerum euentus. hic quippe Epirolarum Rex, rerum successu elatus, contra Antigonum Macedonum regem, nulla lacessitus iniuria, arma accepit, vi & potentia fretus: Antigonus vero nullo ab exercitu firmus, consilio vtens pro armis, Pyrrhi exercitum cunctando sæpe illusit: ac demum spem eius omnē in contemptū adduxit, & desperationē. huc accedit

accedit & Plopidas Thebanus, & M. Marcellus, qui ambo vi potius, quam consilio freti, turpiter magis, quam fortiter in bello ceciderunt.

Quod malum consilium consultori sit pessimum. VIII.

QVIA in eo deliberãdum est diu, quod semel est statuendum; nihil est renitentius consilio, quam præpropera festinatio. Non enim consilium celeritate, sed prudentia est depascendum, qua reguntur vniuersa. Quoniam autem eo pertinet omnis consilii deliberatio, vt aut depellatur malum, aut accersatur, quod est bonũ, dicebat eum, qui in alterutro erraret, nemini fere peius, quam sibi officere. Non adeo debet igitur vir prudens, suis bonis inter deliberandum delectari, quam alienis malis laborare, cauereq; ne alteri male consulat. Nam quæ mala in alios exeunt, grauiora in auctorem redeunt. docuit id olim Perillus Atheniensis, faber ingenio præstans, qui Phalaridi Tyranno

Taurum

Taurum ex æ[illegible] fabricauit, in quo reus clauderetur, ac [illegible] subiecto igne mugitum bouis ederet: cuius muneris nomine, cũ amplissimum à Tyranno expectaret munus, eo quod nouis semper tormentis excogitatis oblectabatur: primus in Taurum iniectus, suppositisq; ignibus, suæ artis experimentum præbuit. Quare celebris & peruagata est Hesiodi hæc sententia: βȣλὴ τῷ βȣλεύσαντι κάκιςη. hoc est, consilium malum, consultori pessimum.

Quod Principis consilium probandum sit magis, quam inuestigandum. IX.

NIHIL aiebat esse in bono consilio, luce peius. itaq; paucorum fidei est committendum, quod cupis latere. Nam, vt testatur Chilo Lacedęmonius, qui vnus ex septem Græcię sapientibus habitus est, nihil est difficilius, quam secreta silentio tegere. In hoc vitio, cum non parum sit turpitudinis, multum etiam sępe periculi, Philippides Comicus Poeta, interpellat⁹ à Lysi-

à Lysimacho rege, vt à ... peteret, nihil respondit, ò Rex aliud ... te peto, nisi vt nunquam reconditi tui consilij me facias conscium. norat enim vir ille prudẽs, id quod haberet cum alijs commune, non esse in sua manu, vt diu posset latere.

Quod dare principi Consilium res sit periculosa.

X.

ETsi consilij vtilitatem, Poetæ satis vna Promethei celebrant fabula, dicebat tamen nihil esse periculosius, quam Principi consilium darę. Nam in consilio bonorum quæ afferuntur vtilitas, est Principis: Si quid vero res mali attulerit, id omne in auctorem consilij incurrit. interroganti igitur quid tutum esset viro sibere agenti cum Principe, obsequium dixit: deinde quid periculosum: consilium ait. vbi enim res male cedit, ibi consilij auctor pessime habetur. Quare vt est apud Plautum, plus oportet scire subditum, quam loqui. Hoc ipsa Promethei fabula. Nam quamquam interpretationẽ habet

habet multi consilij, isq; ignem mortalibus, qui obsoniorum omnium est suauissimus, impertiuit mortalibus, quoq; detracto, nec metalla, nec artes haberemus illiberales: is tamen præmij loco in monte Caucaso, grauiter affectus, & afflictus censetur sic lacerari à vulture, vt nec cum lætitia mori, nec viuere possit sine atrocissimo dolore.

Quod nihil sit neq; difficilis quam deliberanti capere, neq; facilius quam alteri consilium dare. XI.

INQVIEBAT neminem esse, qui se non mallet esse Vlyssem, quam Cyclopem. nec falsò. maiores enim sunt consilij vires, quam corporis. homo pusillus, ingentes Elephantes, per Syluas capit, frenat equos, subiugat boues aratris: volucres deijcit arudinibus: ac denique in imo maris, quæ submissa sunt retibus extrahit. verum in tanto bono, hoc est incommodi: ꝙ omnes in re aliena consilio videntur abundare: in propria nemo non egere.

egere. dare enim consilium est cuiusuis: capere sapientis tantum. Thales igitur interrogatus quid esset homini facile, ἄλλῳ ὑποτίθεσθαι, hoc est alteri consilium dare. Nullum est grandius argumentum stultitiæ, quam eius, qui cum sua ignoret, aliena cogitet sapere.

Quod præclarior sit, quæ consilio, quam quæ viribus paratur victoria.
XII.

NON instituta, sed inueterata est in ALDOBRANDINO, consilij gloria. aiebat non esse turpe, Imperatorem à viro sapiente superari: sapientem vero vinci ab Imperatore tam gloriosum esse imperatori, vt nomen vinceret imperatoris magnitudine glorię. Nihil in bello, priscis hominibus antiquius fuit consilio. Non enim superi ijs, in armorum conflictu, sunt auxilio, qui se inconsulto mittunt in periculum. Nihil enim neq; Mithridati memoria: neq; Themistocli prudentia: neq; Aristidi Iustitia, nec deniq; Heraclito ingenium

ingenium: qui sine præceptore sapientissimus euasit, sine consilij deliberatione profuisset. Quare omnis fere antiquitas consilio plus, quam vel arti, vel robori, vel vlli demum virtuti tribuit. Itaque lacones si quando stratagemate, id est callido consilio superassent hostem; Marti bouem immolabant: sin aperto prælio, Gallum gallinaceum. Hoc pacto commonebat belli duces, vt magis consilio, aduersus hostes, quam ferro digladiarentur.

Quod qui viribus sit superior, facile vincatur, si consilio sit inferior.
XIII.

SOLITVS est dicere non esse roboris, & virium, in bello: sed consilij, periculis consulere: vincere idcirco eũ, non qui viribus, sed qui consilio plus potest. loquitur id ratio: probat Maior Cyrus sui Testimonio. Cum enim in exercitus robore & militum multitudine hosti concederet, is trans Araxen Fluuium Castra

quasi timidus posuit, Massagetisque in se irruentibus reliquit diripienda: illos mox cibo potuq; graues, ac summo deditos nocte intempesta adortus, cũ suo rege trucidauit. facile quippe est struere insidias, cauere difficile.

Quod ei, cui non deest consilium, amicus adsit Deus. XIV.

HOc interest in bello, inter pecuniam, & consilium, quod illa potentiori cedit: hoc imperat: quod illa eripi, & surripi pôtest: hoc non potest. aiebat igitur, quia Deo amicum est consilium, eos, qui olim consilio floruerunt, non vt Heroes improbitati imperasse: sed vt diuinos homines. Arti quippe, & Prudentiæ non solum cedunt mores peruersi: sed etiam in armis iratorum fax & furia. Nullus hostium sępius vicit Romanos, quam Annibal Barchinus: at astu, & consilio potius, quam ferro. arte ad Trebium vicit: arte ad Trasimenum, & Cannas, & ipse magna quidem arte à Fabio interclusus maiore

maiore aliquanto, per Cassinatem saltū, Romano milite illuso, euasit. Ludibrium dici potest, quod bobus sarmentis cornua inclusis, in aduersum montē ab hoste obscura nocte adactis, Romanus Miles noua specie territus, præsidio abscesserit.

Quod consilium non fraudem sed fraudis pariat medicinam. XV.

PRÆCLARA est in summo eo Antistite, consilij laus, qui semper Deum, vix vnquam hominem, in rebus tractandis secutus est consiliarium. Quare in præstigijs vitandis, consueuit dicere, consilium non esse fraudis artificium: sed medicamentū. ita M. Brutus imperator: cum Lycios trans Xanthum amnem compulsos vrbe exclusisset, indicio comperit subter aquā nando eos vrbem repetere: tetendit itaq; occulte resia, cum tintinabulis superne appositis, quo indicio, incidisse hostes in retia significaretur. multi per hunc modū capti sunt: cæteri à simili conatu deterriti, extorres esse maluerunt.

Quod necessitas in consilii deliberatione plurimum habet auctoritatis.
XVI.

NEc tarda, nec parum efficax est, ad consilium capiendum, vrgens necessitas. Hæc enim æque statim & fidem, & motum facit. Solet igitur dicere vim omnem suadendi vna vinci necessitudine. Non solum enim aduersus necessitudinẽ, raucescit ars dicendi: sed etiam omnis flaccescit periculi metus. Testis inter Romanos, est C. Marius. Nam cũ rei summa, in aperto sita esset discrimine, sic castra posuit, vt militi ante non liceret aquari, quam cum hoste congrederetur. Quare exercitus cum videret, aut in acerbitate sitis, sibi esse contabescendũ: aut extremũ rei tentandum, imperatore etiam tacente facta est militibus fides esse pugnãdum: & ita vt moræ impatientes, congressum cũ hoste non petere, sed extorquere ab imperatore velle viderentur. Res erat Mario aduersus Teutones, & Ambromes: is autẽ Imperator ad Sicietes milites conuersus

cruore

cruore, inquit, à nobis potus hodie emendus est, aut vestro, aut hostili, digitum ad flumen intendens. Quare æque ad pugnam, & vndam simul felici euentu illos duxit. Nam satis, & hostilis sanguinis, & fluuialis aquæ ad facietatem, Victor Romanus militibus suppeditauit.

Quod consilii sit in loco, aurum non capere, sed profundere. XVII.

AIEBAT sapientis esse auidos precio emere: ita Mithridates Rex Ponti magno prælio à Lucullo victus, cum acie egressus, ita fugeret, vt hostem haberet vestigio hæredem: multum auri onus sequentibus obiecit: cæterum dum Romanus prædæ cupidus aurum diripit, maiorem prædam è manibus labi passus est.

Quod res sit formidolosa, praui hominis consilium. XVIII.

NIHIL magis danti consilium, fidem derogat, quam ipsa igenij, aut morũ

deprauatio. in literis igitur non obstrepentium gregibus, sed vni Phœbo credimus. is vero solet dicere non solum imperitos: Sed etiam imperitorum cõsilia esse fugienda. Siquidem, & Troia forte adhuc staret, nisi Paris Veneris paruisset consilio: Et Hercules certè miserè non interijsset, nisi aut Deianira Nessi Centauri consilio fidem habuisset, aut Deianiræ coniugi ipse Hercules. ne igitur dolus, nomen consilij induat, desciscendum est in deliberatione, à vesana veteratorum opinione.

Quod quæ tria sunt bonorum genera, illa omnia in vno delitescant consilij nomine

XIX.

CVM imperium, apud exteras gentes, culpa potius, quam errore lapsum, nõ minori infamia, quam vulnere iaceat exulceratum: solet dicere nullum esse remedio, in quo consistat, nisi in consilio locum: consilij nomen esse gloriosum, rem vero salutarem. Hæc enim magni est ingenij:

genij: non paruæ doctrinę: summæ vero beneficentiæ, & vtilitatis: illud omnia simul sapit bonorum genera. Dictū enim cōsilium, siue à consulendo sit, quod tanquam res optima, salutarisq; omniū consulat rationibus, ac incommodis: siue à sale dictum sit potius, quod in eo sal contineatur sapientiæ, quodq; admirabilis est salis vis, & in imperfectis animantibus necādis, & perfectis sanādis: ea est cōsilij natura, qua accersuntur bona omnia, & exterminantur contraria. Nec à sale solum consilium, sed ēt salarium, quasi sal necessarium est nominatum, & sapientia quasi sapida scientia, est vocata. quod igitur est, & animi, & corporis, & fortunæ bonū, id omne simul in vno consilij nomine, videtur delitescere.

Quod robur Imperij in consilio sit fundatum. XX.

QVANTVM quisque arti studet, & doctrinæ, quæ artis est soboles: tantum consilio est aut idoneus, aut alienus. interroganti igitur quale esset prudentis consiliū, qualis dixit, fuit Samsonis

capillus. Nam quemadmodum ille sine capillo, robur statim simul cum libertate, ac vita amisit virium: ita imperium sapiẽtis, enudatum consilio, sua ruat mole necesse est. atq; sicuti per capillos purgatur cerebrum: ita per consilium sordes è corpore reip. eluuntur omnes vitiorũ. Nam quorsum, quod Samson dum ei fuit capillus, nihil vnquam potuit perhorrescere? est consilium veluti quędam eorum, quæ metuuntur malorum, medicina.

Quod Reip. igne & aqua magis necessarium sit consilium. XXI.

NOn adeo ex Promethi igne homo, vt est in fabulis, vitam est mutuatus: quã apertum vitæ lumen nactus, ex consilio. Solitus est igitur dicere in rep. sine igne Promethei frigere omnia. Nam quid est homo, sine igne Promethei, id est sine consilio, nisi hominis tantum adumbratio, hoc est corpus siue lutum, nulla face rationis animatũ? acres sunt fabulæ in hæc nostra tẽpora morsus, & aculei: quę magna cõsilia laborant penuria. Quemadmodũ

non

non pōt ignis, neq; humidus, neque frigidus reddi, neq; vt cætera elementa putrefieri: ita non consilium rebus, sed res vniuersæ subijciuntur consilio. Sursum tendit ignis, consilium nescit iacere: sordes denique ignis purgat vniuersas: consilium item, omnes labes abstergit vitiorum, nec vllo crimine pollui potest, & commaculari, si modo vim retineat consilij.

Quod miles firmus sit, non qui ferro: sed qui consilio sit armatus. XXII.

CVM essent Imperatori imbecillo, cum Hoste robustissimo manus confligendæ, interrogatus quomodo Imperator cum hoste se deberet gerere, vt Leopardus, respondit, cum Leone. Annuebat arti, & consilio fidendum esse plus: quam hostium vim, & crudelitatem esse timendum. Capitale enim est inter vtramque bestiam odium: verum Leopardus impar viribus, vbi cum Leone est congressurus,

cuniculum agit, cuius vtrinque ad ingrediendum, & egrediendum latum sit orificium: in medio autem tam angustus sit transitus, vt vix ipse euadat: Leo vero ne vix quidem. Simulata igitur in congressu fuga, Leo hostem insequens, loci angustijs sic intercipitur, vt neq; progredi, neque regredi possit. tum à tergo præsto adest Leopardus, qui Leonem dolo distentum discerpit, & laniat.

Quod res sit formidolosa perfidi consilium. XXIII.

NVNQVAM Palamedes, nisi perfido Vlyssis consilio fidem habuisset, lapidibus obrusus fuisset. inquiebant igitur in consilij deliberatione, ab ijs maximè cauendum esse, quorum cõsilium astutũ, & callidum sit magis, quam fidele. res festiuo patet Apologo. Equus quondam, aduersus armatum Ceruum, bellũ gerens, opem implorabat ab homine: persuadet hic, vt forti sit omnino, eique spem ostendit victoriæ, si freni modo patiens sit, & sesso-

ſeſſoris. admiſſo igitur vna cum freno homine, auxilij loco in ſeruitutem pulſus, perenni etiamnum premitur ſeruitutis iugo. quorſum? Nihil eſt in conſilij deliberatione, magis quam ab inſidioſa beneuolentia, cauendum.

Quod mira ſit eorum, qui rectè Reip. conſulant paucitas. XXIV.

CVIDAM ſciſcitanti, quis bonus eſſet cõſiliarius: is reſpondit, cui ſit, & Angenora mater, & Harpocrates pater. ex quo notauit eum eſſe demum bonum conſiliarium, in quo ipſe reuiuiſceret Pythagoras, qui eloquentiæ, & ſilentij fuit magiſter: Sapientiæ vero dominus. id Romani olim ſignificare volẽtes, Bullam in toga prætexta conſtituebãt, veluti quoddam deliberandi monimẽtum. illa enim cordis effingebatur figura, vt eam gerentes adoleſcentuli, & ſe excordes eſſe, & tum ſe cordatos fore ſentirent, cum in Senatu, communis conſilij fierent participes. Non enim Caſtor, & Pollux magis nautis

nautis in turbulento mari, errantibus trãquillitatem nunciant, quam aut cor consilij Lumen, aut consilium fœlicitatẽ adumbrat imperij: quæ non opibus definitur, sed virtutibus.

Quod cedat imperium consilio. XXV.

SI laudatur Antiquitatis diligentia, in inuestiganda eruditione, fœlicitas in reperienda, nec non ars in declaranda: non possum sapientissimum illum Antistitem non laudare, qui studiosissimus est Antiquitatis. Interroganti igitur quid posset plus imperio, consilium dixit. Hoc ipsum, vt etiam in silentio, asseuerarent veteres, Consum Deum consiliorum constituerunt. hoc enim pacto, docebant omnia à Deo fieri, quæ consilio fierent: imperium vero & obsequium , quia vtrumque est hominis, cedere iccirco oportere consilio, quod vim & auctoritatem habet non ingenij, sed numinis. Scribit P. Victor ædem consilij subterraneam fuisse; quasi lucem

lucem metuat consilium, nec vsquam melius adolescat, quam in recondito. Dictum autem est consilium à Conso Deo, quod nihil sit neq; consilium, nisi Consi Dei auxilium: neq; consulatus, nisi Consi latus, id est magnus Deus. Ara eius, in Equestribus certaminibus, tantum patebat: reliquum vero tempus latebat. quo satis odorari fas est, Senatus consilium non verbis: sed factis esse aperiendum.

Quod infidum sit venale Consilium. XXVI.

IN ijs fluxa fere, & dubia est fides, qui aurum anhelant. Interroganti igitur cuius fidele esset consilium, aurum respondit, contemnentis. ita laudatur Fabricius qui à Pyrrho muneribus, & pollicitationibus, nec corrumpi potuit: nec adduci, vt contra dignitatem patriæ, veniret in Regis sententiam.

Quod

Quod consilij ratio historia veluti quodam pabulo sit depascenda. XXVII.

INTERROGATVS vnde prudens sumeretur consilium: ex memoria dixit, earum rerum, quæ ante fuerunt. Nam de futuris, præteritum tempus, vt ait Plato, nobis exempla suppeditat. Quare Historias tenere optimum est ad cõsilium proficiscenti, viaticum.

Quod turpe consilium consilij nomen amittat. XXVIII.

CONSILIVM veteres consi Dei, dixerunt esse auxilium, vt docerent id verum demum esse consilium, quod nulla turpitudine esset commaculatum. Itaq; sciscitanti cuidã auaro, quale deberet esse consilium, honestum respondit, nõ quæstuosũ. Aristides igitur, vbi intellexit Themistoclis consiliũ de frangendis Lacedæmoniorum opibus, incẽsa clanculum ad Cytheum eorum classe, dixit perutile quidem

dem esse: sed minime honestum. Quare id statim ex præscripto publico, tanquam indignum, fuit inuolutum silentio. Sagacis enim viri, & prouidi laudatur consiliũ: non veteratoris, & perfidi.

DE INTELLIGENTIA TITVLVS SEXTVS.

TSI pecuniæ nerui, & vires sunt rerum agendarum: robur tamen imperij, non est in pecunijs, quibus sapiens gloriosius ducit non egere, quam abundare: sed in rerum intelligentia versatur, & doctrinæ sagacitate. Neque id solum, quia animi egere, miserrima est egestas, sed etiam quia intelligenti earum rerum, quas vulgo suspiciunt, non difficilis est copia. Nam arti, & doctrinæ omnia parent, quæ in bonis, homines censent esse optima. Cum igitur principium, & fundamentum doctrinæ sit

næ sit ingenium, doctrina virtutis: virtus bene institutæ Reip. nulla laus est imperij, quæ non videtur ex sapientissimorum virorum ingenio proficisci. Quantum autem quis virtuti, quantum doctrinæ, quantum publicæ vtilitati tribuit: tanti (vt ab aliorum infinitate, qui in Antiquissima, & præclarissima BOSSIORVM familia floruerunt, recedam) certe summi, Amplissimi Magistratus Præsidis, SIMONIS Bossij ingenium omnibus scientiarum dotibus locupletatum faciat oportet. Sensit vrbs Mediolanum, duobus potissimum temporibus, quanta vis, in eo sit sapientiæ. vno, cum in summa caritate annonæ, fames, qua mortales necabantur, eius vnius studio est depulsa, quã vniuersi simul ciues poterant augere, nõ poterant leuare: altero, in ipsa ẽt pestilẽtiæ contagione, quam semper in ipsa periculi flamma, tanta pietate, tam singulari officio, totque muneribus oppugnauit, vt illam tandem vrbi vniuersæ exitialem, non oppugnasse, sed expugnasse videatur. victori tamen non minimum deinceps remansit

mansit negotij. Nam cum Agri propter pestilentiam vasti, & deserti, nihil præter famem, & sterilitatem ijs afferrent, qui superstites remansissent: ingruit statim tanta rerum inopia,& egestas,vt nihil Sol vnquam viderit ea vrbe neq; miserius simul,neq; propter opem statim à Simone Bossio, quasi de cœlo allatã, Beatius. Sed quid ego hæc? is ille est, qui non adeo videtur sperare,vel spirare potius, quam spirando,dare rationes certas,&præcepta rerum agendarum,& vitandarum,quæ habet ordinem,& quasdam in agendo,errare non patientes vias. Quocirca ille à Rege Regum Philippo propter innumeras, singularesq; eius virtutes, ad plurima publici muneris officia ascitus: virtutis plus dignitatibus semper attulit, quã illi dignitates attulerunt honoris. Magistratus demum ordinarij Præses minime appetens, nedum petens,factus: in eo munere continenter clementiam seueritate: & seueritatẽ clementia temperauit: iustitiam vero tanta perpetuo honestauit obseruãtia, morumq; grauitate, vt non iurisprudẽtiæ

K alumnus

alumnus videatur esse, sed opifex, & auctor iuris, & iustitiæ. quorsū? Nihil est Imperiū administrantis intelligentia, nisi imperij sanitas, consilij lumen, populi robur, & rerum omnium affluentia. Doctrina vero illa diuina, & recondita Cardinalis P. ALDOBRANDINI, ea est cui omnia obtemperant, cum armatura sit rationis, quę omnia vincit, atque sibi subijcit. Hæc est quæ, & iusta cognoscere, & vera loqui, & grandia operari docet. Quæ vero de Intelligentia fudit Apophthegmata eorum, index hic est.

1 *Quod Respirare sine intelligentia non possit imperium.*

2 *Quod sinuosa sit ad doctrinam via.*

3 *Quod Imperium par sit Imperantis doctrinæ.*

4 *Quomodo paretur doctrina.*

5 *Quod cum ingenio crescat, & decrescat, eruditio.*

6 *Quod fabula lumen fundăt, ad res omnes, ingenij.*

7 *Quod ad Imperandum maximè sit accommodatus, qui plus sapit.*

8 *Quod*

8 *Quod Principis non minus augusta sit sapientum familiaritas: quàm sapientibus principum, gloriosa, & utilis.*

9 *Quod Principes in primis probentur, qui Musarum sunt alumni.*

10 *Quod Principis gloria sapientia est depascenda.*

11 *Quod Palladis doctrina, Principum sit instructio, & disciplina.*

12 *Quod, ea intelligentia maximè probetur Principis, quæ minimè norit otiari.*

13 *Quod vir intelligens ex aliorum erroribus addiscat, quid agendum sit.*

14 *Quod ad perfectam vitã nemo perueniat, nisi doctrinæ semita.*

15 *Quod viri sit eruditi quid res, tempusq́ postulet, odorari.*

16 *Quod vir doctus quæ sunt diuina, sentit in humanis, & quæ sunt humana, in diuinis.*

17 *Quod nulla sit, apud sapientem voluptatis auctoritas.*

18 *Quod alijs. alius sit doctrinæ gustus.*

19 *Quod periculosius sit Bellum aduersus sa-*

 pien-

pientem, quam contra exercitum fortem.

20 *Quod Ars procreatrix sit omnium scientiarum.*

21 *Quod virtuti literariâ cedat res bellica.*

22 *Quod exitum in literis inuenire sit difficile.*

23 *Quod arctissima sit cum virtute societas doctrinæ.*

24 *Quod res sit laboriosa doctrina.*

25 *Quod Doctrinam qui habet controuersiarum omnium habeat medicinam.*

26 *Quod solus sapiens sit diues.*

27 *Quod sapiens pater sit patriæ.*

28 *Quod doctrina supremum honoris gradum sibi vendicet.*

29 *Quod Nefas sit aduersus viros doctos sæuire.*

Quod respirare sine intelligentia non possit imperium.

I.

VT Hominum decus est ingenium: ita ingenij lumen est æqui & iniqui intelligen-

ligentia,qua vniuersa reguntur. Nam sicuti Abies,quæ arborum omnium est pulcherrima, ramis omnibus truncatis, vix relanguescit,solo autē cacumine rescisso, statim moritur:ita imperium,etsi patiens est plurimorum incommodorum ; vna tamen rerum intelligentia sublata, quia non est patiens ignorantiæ, statim intereat oportet. interrogatus igitur vbi bene viueretur, ibi dixit,vbi nō exulat scientia. Non enim qui spirat,sed qui vera, & falsa intelligit,vitam agit hominis. Itaque Arist. solitus est dicere, hoc interesse inter doctos,& indoctos homines, quod interest inter viuos,& mortuos.

Quod sinnosa sit ad doctrinam via. II.

QVIA ex doctrina virtus,ex virtute fœlicitas manat humanæ societatis,qui doctrinam deserunt in imperio, non solū videntur principiū, & fundamentum cōmunis salutis deserere: sed etiā vulnerare. Sed multæ sunt in doctrinæ campo,erro-

rum flexiones, & diuerticula. consueuit igitur dicere, curiosos in literis facere intelligendo, vt nihil intelligant. quę n. adsunt negligũt, quæ remota sunt, & retrusa perquirunt. Sic Thales ab Anicula est irrisus, qui cum Astra contẽplaretur, in Scrobem, cui imminebat incidit: tum inquit illa, an quæ ob oculos habes, non videns, quæ procul absunt potes videre? non minus artis est interdum pauca quædam dediscere: quam multa addiscere.

Quod imperium par sit Imperantis doctrina. III.

QVI gnarus est veri, & falsi, eorum habet cognitionem, quæ sunt, fuerunt, & futura sunt: sed quia fons, & caput veritatis, post Deum immortalem, est sapientia: solet sapientiam rerum omniũ mensuram esse, dicere, ex quo solus sapiens nouit imperium, in quo sunt omnia, regere. Quare, & Scipio Africanus Pædiam Cyri, de manibus non ponebat: & Carolus Magnus studia bonorum artium summo

exarsit

exarſit Studio. vterque imperium magna cumulauit fœlicitate, ille in armis: hic in literis. Nam Parrhiſienſe Gymnaſium, & Papienſe, accerſitis vndiq; doctiſſimis viris inſtituit.

Quod differendo paretur Doctrina. IV.

CVM Scholaris quidam diſputantium refugeret circulos, nec adduci poſſet, vt cum repugnantibus differeret, facis addiſcendo, inquit, dum refugis diſputare, vt nihil addiſcas. quæ enim vera eſt doctrina, digladiandi neruis paratur, & viribus. Ideoq; Minerua ab antiquitate fingebatur armata, quia doctrina nullis, niſi acriter diſceptantibus fit præda.

Quod cum ingenio creſcat, & decreſcat eruditio. V.

INTELLIGENTIA res eſt, ait, fundo, & fine carens, ex qua tantum hauritur, quanta cuique vis, eſt ingenij. Gordia-

nus igitur Imperator, maiora Imperij pręsidia posuit in literis, quam in armis. illa enim imperant; hæc imperata faciunt. Quare vsq; adeo literarum fuit studiosus, vt pluris fecerit librorum, quam auri, vel argenti Thesauros. habuit enim in Bibliotheca sexaginta duo millia librorum.

Quod fabulæ lumen fundant, ad res omnes, ingenij.
VI.

SICVTI quæ aperta sunt, atra nocte obscurantur omnia: ita splendore veritatis obscura illuminantur vniuersa. interroganti igitur cuidam qua luce, quæ latet imperij fœlicitas, esset inuestiganda, veritatis respondit. Lampas veritatis lucet ēt in fabulis omni sole clarius. illæ enim tectis verbis grandia; hic aperta luce, leuissima quæque etiam illuminat. Nam vt Strabo refert, & Græci scriptores omnes testantur, lampades Musarum, sunt fabulæ, quibus restinctis, obscuratur ingenij lumen. fuit enim Ars poetica, omniũ disciplinarum

rum antiquissima. Hæc olim docuit quæcunq; ad veritatem, hominumq; mores pertinent. proinde veteres, solos poetas sapientes esse arbitrabantur. illi enim in erudiendo magis fidem faciebant fabulis: quam Philosophi argumentis.

Quod ad imperandum maxime sit accommodatus, qui plus sapit.
VII.

TANTI literæ apud Ægyptios, sunt habitæ, vt qui rudis esset literarum, vir tantum inter mulieres: mulier vero inter viros haberetur. Quoniam igitur viri est non mulieris imperare mortalibus, interroganti quid Princeps in armis sibi deberet comparare subsidio: rerum respondit intelligentiam. Nam Dux, & imperator doctrinæ expers, quasi cassus lumine, cæcus cęcos ducit. id PHILIPPVS Macedonũ Rex cum odoraretur, Nato sibi filio Alexandro, ei felicitatem à magistro Arist. nō à patre rege auspicatus est, cuius extat Epi-

stola hæc. Philippus Arist. salutem. scito filium mihi genitum esse: qua de re ingentem Diis habeo gratiam: non adeo quia natus est, quam quod Aristotelis, à quo potest erudiri, natus est tēpore, spero fore, vt edoctus abs te, dignus fiat regno paterno. Vale.

Quòd Principi non minus Augusta sit sapientum familiaritas, quam sapientibus Principum, gloriosa, & vtilis. VIII.

QVEMADMODVM homo, ratione cęteris præstat animantibus: ita vir doctus eruditione imperitis hominibus antecellit. Quare solitus est dicere, Principi non minus gloriosum esse eruditorũ hominum commercium: quam Principum, erudito viro vtile. Præclare id loquitur etiam præsens exempli testimonium. Archelaus enim Macedonum Rex Euripidis familiaritate vehementer oblectatus est: sed Poeta ab eo rediens, præ malevolorum inuidia, ab eius canibus est laceratus.

ceratus. cuius rei ille dolorem, non solum lugubri veste, sed etiam crine tonso: mutisq; propter tam immane scelus, de medio sublatis, demonstrauit.

Quod Principes inprimis probentur, qui Musarum sunt alumni IX.

QVIA arbor non sua, sed surculi fert poma, inquiebat pluris esse Principẽ bene educari, quam magnifice nasci. vix enim perperam agunt Musarum amici: vix non sapienter alumni. Quare M. Antonius inter Cæsares, singulari exarsit literarum studio. diligenter enim admodum singulas quasque disciplinas perdidicit, & pręcipue Grammaticẽ: in qua Præceptores latinos habuit Trasiũ: Aprum: Palæmonem, & Proclum, cui tantum detulit, vt ad consulatum vsq; prouexerit.

Quod Principis gloria sapientia est depascenda. X.

QVEMADMODVM sine cibo certus est viuentis interitus: ita & ratio sine

reru

rerum intelligentia,& honor,sine ratione suo quasi destitutus pabulo statim interit. Quocirca consueuit dicere, Principis gloriam sapientia esse depascendam. duo ad eam,pueroPrincipi addenda esse calcaria: vnum inscitiæ pudorem, alterum doctrinæ decus: quorum in vtroq; acres sunt aculei, & stimuli. Hi sunt meo quidem iudicio, in Princepe historiarum lectione, veluti quadam cote,exacuēdi. ex ea enim virtutum omnium exempla depromuntur. Non hebetes, fateor, & statuæ, & imagines heroum, ad gloriam habent aculeos:at Historia habet acerrimos. Nam tanto præstat imaginibus, & statuis, quanto corpori præcellit animus.

Quod Palladis doctrina Principum sit instructio, & disciplina. XI.

SCISCITANTI quę ars, & doctrina esset Principis: non quæ ab Aristotele, aut Platone, sed quæ à Pallade respondit est profecta, ideo enim Pallas effingitur armata,

mata, vt intelligamus ſapienter magis, quam fortiter eſſe pugnandum. Hac inſtructus C. Cęſar: Scipio & Fab. maximus, nihil oppugnauit, q̄ nō expugnauit. docte id in primo Odyſſeæ Homerus. Nā quorsū q̄ Iupiter vbi ad Æthiopes diuertit, Phœbum inter epulas ad cytharam canere iubet, Gigantæam victoriam? quia, vt hęc patet argumēti teſtimonio, nullꝰ neq; eſt, neq; eſſe debet Principib. iucūdior, quam Phœbi, & Muſarum ſenſus. Nam eorum, & concentu, & conſenſu ad felicitatem ducitur virtutum omnium chorus.

Quod Intelligentia ea maxime probetur Principis, quæ minime norit otiari. XII.

SEMEN & cauſa felicitatis, in imperio ars eſt, & ſcientia Principis. Nam quemadmodum male imperandi infelix eſt obſequium: ita qui imperanti prudenter, obtemperant, felices redduntur, & beati. Sciſcitanti igitur quæ ars laudaretur in Principe: ea dixit, quam, qui poſſidet Sol

nunquam

nũquam videt dormientem. quo respõnso docuit rerum intelligentiam in Principe parum valere, nisi solers sit, & diligẽs. Sic Pyrrhus Epirotarum Rex laudatur, qui etsi omnes suæ ætatis Imperatores virtute & gloria anteibat, ita tamen semper publico incubuit commodo, vt per omnem ætatẽ ab otio semper abhorruerit.

Quod Vir intelligens ex aliorum erroribus addiscat quid agendum sit. XIII.

SCISCITANTIBVS aliquando amicis vbi maxime intelligentes redderentur homines, nullum respondit, viro prudenti locum vacare instructione, & disciplina. fundamentum enim, & radices eruditionis, qui prudens est, habet altiores fere in stultis, quam in sapientibus. Nam vt placet Xenophonti sicuti Oeconomicis; & amici prosunt, & inimici, eo quod illi honesta amãt: hi turpia accusant: ita qui studiosus est, & vigilans, non solum ex bonorum exemplis, sed etiam aliorum erratis fit eruditior.

Quod

Quod ad perfectam vitam nemo perueniat, nisi doctrinæ semita.

XIV.

QVEMADMODVM translatum verbum, & significantius, & illustrius est proprio, ita per allegoriam, quæ omni iucunditate est referta, rerum figuræ, venustius, quam ipsæ res spectantur. Quare, vt olim Isocrates, ita sapientissimus hic Antistes dicta, ac responsa sua, artis sale aspersit. consueuit igitur dicere eum demum artem tenere viuendi, qui calleret Homerum. nec falso. Nam quorsum Homeri, & Ilias, & Odyssea? illa vitæ, quæ in actione hæc, quæ in contemplatione consistit, habet figuram: quarum altera mundum cælestem: altera elementarem est complexa: quorum ex vtroq; quæ perfecta est, efflorescit hominis vita.

Quod viri sit eruditi, quid res, tempus, vsq; postulet odorari. *XV.*

SOLITVS est dicere stupidi hominis esse, aut ne hominis quidem, quid tempus

pus postulet, non sentire: sapientis verò tantum, nosce tempori parere. idipsum veteres, vt docerent, Echinum sapientis fecerunt symbolū. Nam sola hæc animãs momenta obseruat temporum: quæ, quoniam alia, alio sunt momento, idcirco sapientis est mutare consilium. illa autem animans duo latibuli extruit orificia, vnū Boreæ, alterum austro expositum. Borea igitur spirante, ei quod est expositum occludit, reserat alterum: & contra austro ingruente, pandit boreale, altero clauso.

Quod vir doctus quæ sunt diuina sentit in humanis, & quæ sunt humana, in diuinis.

XVI

EXORBET qui doctrina bene est munitus, omnes difficultates. inquiebat nō esse sapientem Reip. administratorem, qui aut cœlum, dum terræ inhiaret, negligeret, aut terrā despiceret, dum cœlo animum intenderet. Nam male consulit Reip. qui vni parti officit, vt prosit alteri, cum

cum igitur nihil sit resp. nisi veluti quædã hominum societas cum Deo constricta: qui bonus est reip. administrator, ex Deo & homine fædus inire debet summæ beneuolentiæ: atq; res humanas cum diuinis arctissimo honestatis vinculo constringere. Testes sunt Ægyptij. Nam cur Gryphem fecerunt Apollinis Hieroglyphicum? quia certe quidem imperatrix rerum omnium, quæ, & in cœlo, & in terris dominatur, rerum est intelligentia, quam qui habet, Dei lumen ad rerum omnium Imperium habet. Hoc bellè per Gryphem veteres. Hæc enim animans, quia ex Aquilæ ceruice, & Leonis corpore cõstat, quarum altera sacra est Iouois, alter Herculi: salse videtur vtrumque ius, quo vniuersum regitur imperium figurare.

Quod nulla sit apud sapientem voluptatis auctoritas. XVII.

QVEMADMODVM minus lumen, maiori hebescit lumine: nec splendor vllus est Lychni, in aperto sole: ita in sapien-

tiæ iucunditate, sensus omnis relãguescit voluptatis. solet igitur viros sapientes, nõ mortales, sed cum Platone, mortiferos nominare, eò quod quasi mortem ferentes, viuant in mortuo corpore. Hæc quippe, si sapientum auctoritatem consulim⁹ vis est sapientię. Testis est Poetarum auctoritas. Nam quorsum apud eos Gorgones illę? volebant sapientiam suo effingere colore. Nam vt qui Gorgones cernebant in lapides vertebantur: ita qui lumen habent sapientiæ, non magis quam lapides ipsi irritari videntur vllo voluptatis lenocinio.

Quod aliis alius sit doctrinæ gustus. XVIII.

DICEBAT alium à natura, ad aliam disciplinam esse natum. Nec falso. frustra enim nititur vis agentis, patiente in disposito. hoc salse veteres. Nam cur mulieres vetabantur olim Herculis sacris interesse? quia cum mulierum callidissima,

ma, inter viros sit frigidissima, non est ad doctrinam nata: quo fit, vt ei intercluſa sit ad Heroicam gloriam ipsa virtutis ſemita.

Quod periculosius sit Bellum aduersus ſapientem quam contra exercitum fortem. XIX.

VBERTATIS materiam tollunt: vel anſam potius prębent in dicendo ariditatis, qui ad ſapientiæ commendationem, dicta Heroum non reguſtant, interroganti igitur quodnam omnium difficillimum eſſet bellum. non cui hoſtium obſtat reſpondit, aut naualis, aut terreſtris apparatus: ſed iudicium & ſapientia. ita Philippus Macedonum Rex, negotij plus habuit cum vno Demoſthene, quam cum vniuerſa Græcia. quid? vetus eſt temporū Auctoritas. Nam cur Hercules vicit Leonem Nemæum? vt hoc argumento cognoſceremus intelligentiā non robori: ſed robur, in cōflictu cedere intelligētiæ. Hercules enim Iouis cum ſit filius ſapientiæ

habet interpretationem: Leo autem Bestiarum Rex, virium, quę sensu, & robore: non consilio ducuntur. In his veterum commentis forma, atq; vt ita dicam, facies quædam cernitur veritatis,

Quod ars Procreatrix sit scientiarum. XX.

INTERROGANTI quæ breuis, & compendiaria esset ad doctrinam via: ea respondit, qua ducit ars. est enim sine arte ad scientias proficiscentibus omnis interclusus aditus. Non vulgare est Antiquitatis testimonium. Etenim quorsum, quod Iupiter dicitur Βουλὴν absorbuisse, & postea Mineruam è capite peperisse? Βουλὴ interpretationem habet artis: Minerua doctrinæ, quorum inter vtramque hoc interesse, videtur quod, interest inter sobolem, & parentem. Nam vt ratio artem, sic ars doctrinam parit: fitque idcirco, vt ars naturam: doctrina artem imitetur.

* * *

Quod

Quod Virtuti literariæ cedat Res bellica

XXI.

SCISCITANTI quid omni militum robore esset validius, res dixit literaria. grauis certe, & cum exitu doctrinę responsio. Nam si antiquitatem velimus regustare, cur doctrinæ Dea Pallas est vocata? vt cum Pallantem virum procerem & robustissimum interfecit, hoc vno vocis testimonio intelligamus nullam vim posse reniti doctrinæ. Nihil igitur est validius docto viro, qui nunquam minus est solus, quam cum est solus. habet enim eos secum omnes, qui sunt, & qui fuerunt, nec eorum consilium solum, sed etiam errata adiumento habet.

Quod exitum in literis inuenire sit difficile.

XXII.

TEMPORVM vetustas, ne in commentando censeretur hebetior, numquam

à cõmendatione artis, & ingenij est feriata. Hac oblectatus, solet dicere, literarum studium esse sine exitu: finis enim vnius scientiæ: Principium est futuræ. hoc salsè veteres. Etenim quare Musæ ab Apolline in gyrum sic ducuntur, vt altera, alteram teneat? quia ars artem vehit, doctrina doctrinam: omnes vero Musæ in hoc vno consentiunt, quod montes incolunt & nemora. Viri enim docti solitudine potius gaudent: quam hominum turba, & consuetudine.

Quod arctissima sit cum virtute societas doctrinæ. XXIII.

SOLET inter doctos virum bonum, & inter bonos viros, doctum in primis probandum esse dicere. eo quod probitas sine doctrina veluti quædam videatur fatuitas: & doctrina, sine probitate, insania. tanta igitur est vtriusq; virtutis affinitas; vt vna Deo placere vix possit, sine altera. Salsè id veteres, qui Nectare; & Ambrosia cibos definiebant Deorum.

Nectar

Nectar enim apud Platonem, virtutis habet significationem: doctrinæ Ambrosia: qua vtraque diuina voluntas, quasi Deus est depascenda. hoc ipsum loquuntur Musæ. Nam cur natæ censentur esse ex Ioue, & memoria? vt cum cœlestis sit doctrina, nihil minus sit, quam docti viri curare terrena.

Quod res sit laboriosa Doctrina. XXIV.

QVONIAM plurimis difficultatibus circumsepta tenetur om̃nis doctrina, solet dicere ignauis, ad doctrinam nullum patere aditum. belle id suis commentis docuerunt Poetæ. Nam cur fingunt Palladem natam esse ex patre, sine matre? vt hoc certe cõmento ostenderent doctrinam non ex voluptate, qua capiuntur mulieres: sed ex plurimo labore, quo viri vitã agũt, nasci. Neq; alia de causa Palladi templa, apud Græcos in altissimis erigebantur arcibus, nisi vt docerent scientiam in arduo, & difficili loco esse sitã:

nec in vllis, nisi in magnis, & elatis habitare animis. Quód si tamen rei difficultas cum vtilitatis conferatur magnitudine: multo censebitur vtilior, quam difficilis. Etenim cur Pallas dicitur oleum inuenisse? non adeo, quia artes omnes oleo, & lucubrationibus ad sapientiam attingendam indigent: quam quod sapientia veluti oleum, medicinam habet malorum omnium.

Quod doctrinam qui habet, controuersiarum omnium habeat medicinam. XXV.

INQVIEBAT non esse fortunati, sed docti viri, vbi in discordię flammam incidisset: controuersiæ incendium, ac belli faces omnes restinguere. ita enim natura comparatum est, vt imperiti omnes, morem gerant peritioribus. graue & elegans est antiquitatis testimonium. cur enim Phœbo Cythara, & plectrum ab antiquitate traditur? quia certe quidẽ docti viri est, absona omnia in imperio, sic

rio, sic in ordinem, & concordiàm redigere, vt rationi consonent, & legibus.

Quod solus Sapiens sit Diues. XXVI.

DVM rebus vtimur secundis, nec aduersis affligimur, errata etiam videntur ornamenta ingenij. at quæ vera est laus, illa nō in externis: sed in insitis bonis, consistit. Quare diuites dicebat viros esse eos, non qui bona possiderent, sed qui essent boni. Etenim cur ab Orpheo Pallas dicitur, mas simul, & fœmina? vt censeatur sapiens, nullius esse indigens: nihilque esse in humano genere, tam optabile, quod in sapiente viro, videatur desiderari posse.

Quod sapiens pater sit patria. XXVII.

DOCTOS viros alio nomine Prometheos vocabat, hoc est hominum opifices, & architectos. Nihil enim est ignis

Promethei, vt ait Plato, nisi doctrina: qua remota, ex homine truncus, & addita è trunco redditur homo. Etenim nihil est, ad mortalium mores formandos, neque gloriosius, neque admirabilius doctrina. Nam quorsum apud Poetas, qui nullum florem non sequuntur doctrinæ, & ingenij, virga illa, cuius ex altero capite ictum recipientes, in bestias mutabantur Vlyssis Socij: & rursus è belluis, in viros redibant, ex alterius ictu? hæc est doctrinæ vis, & iustitiæ, cuius duo sunt extrema: Supplicium, & præmium: quorum altero homines ad bestias: altero à bestijs ad homines reuocantur, vtroq; enim fit, vt aberrãtes in viã redeant, ac demum errata instauratione corrigant.

Quod doctrina supremum, in honore, gradum sibi vendicet. XXVIII.

QVONIAM singulare bonum est, in doctrina: dicebat doctrinæ nullum honorem, nisi qui sublimis, & elatus est, satis respõdere. Nec est quod quemquam in di-

in dignitate, mordeat hæc responsio. asseuerauit enim id ipsum, graui argumento Alexander Macedonum Rex, multis ante seculis. Nam post Darium prælio victum; scrinium in regia præda ex auro, & gemmis fabricatum vbi comperit, veluti quoddam artis, & opulentiæ sacrarium, sciscitātibus amicis ecquis esset tam pretiosi operis futurum opus: longe dixit magis pretiosa, in eo inclusa tenebo, Homerumq; in eo clausit: dignus ipse, qui talem nancisceretur, qualē nactus est Æacides, præconem.

Quod Nefas sit, aduersus viros doctos sæuire. XXIX.

NON est fabula hæc futilis, & inanis, sed veluti quoddam flabellum veritatis: Vulcanum, quia Mineruæ vim inferre voluit, non solum deturbatum esse de cœlo, sed eum etiam impietatis suæ, per singulos gradus claudicādo admoueri. Solebat a. dicere Mineruam non solum Marte robustiorem, sed etiam omni Venere

nere esse amabiliorem. illud multis docuit monimentis: hoc probat etiam Alexander Macedonum Rex. Nam Thebis bello captis, cum vrbis excidio communis omnium strages immineret, statim edixit, vt à Pindari Penatibus, & eius familia, omnis vis bellica abstineretur. omnia enim bona vna eruditio, dignitate exæquat: quæ non solum hominum iura, sed etiam Dei religionem est complexa.

DE MEMORIA TITVLVS SEPTIMVS.

VONIAM omnis rerum disciplina ex memoria constat, non possum quem video plurimarum, maximarumque scientiarum cognitione florere, non ei summam memoriẹ laudem tribuere. Nec falso id quidem: probat autem idipsum sui ordinis decus, & ornamentum grauissimo sui exemplo

Admo-

Admodum Reu. D. Matthias Guarguantus Soncinas, Theologus, & Sacrosanctæ Theologiæ interpres præstantissimus. Nam quemadmodum in nulla artium, & scientiarum regione hospes est, & peregrinus: ita etiam eo memoriæ locupletatus est thesauro, vt de re grauissima quaque possit aptè, distinctè & ornate ex tempore dicere. Nec id, quoniam per omnes scientiarum regiones peragrauit: sed quoniam sui, vt est, in oraculo Delphico, habet cognitionem. Nam, cum homo sit Dei templum: atq; vniuersi domicilium: is demum vnus est, quem nihil subterfugit, qui sui habet cognitionem. Cardinalem autem is ALDOBRANDINVM semper ab ineunte ætate, commendauit ingenij acie, & memoria: altera, quia plura semper intellexit, quam quæ à magistris accepit: altera, quia sic vniuersa, quæ aut didicit, aut lectitauit retinet, vt animata iam habeatur Bibliotheca, ex quo nunquam fuit coniectura difficilis, illum natum esse ad imperandum. Quos enim Deus ad imperium euexit, ij

ferè

fere omnes admirabili claruerunt memoria. testis est, vt ab aliorũ infinitate recedã, Cyrus Rex: Mithridates: Themistocles, ac deniq; apud Romanos Iulius Cæsar, qui vt scribit Plinius, consueuit eodem tempore legere, dictare, & audire simul. de memoria igitur, quæ ex tanto Antistite colligimus, hæc sunt.

1 *Quod Magistra sit rerum omnium memoria.*

2 *Qualis in addiscente requiratur memoria.*

3 *Quod nulla sit maior, quàm sui memoria.*

4 *Quod nihil sit ad rem literariam accommodatius memoria.*

5 *Quod in Principe laudatur potissimum memoria.*

Quod magistra sit rerum omnium memoria. I.

DVRI est hominis, vel potius vix hominis, in ignorantiæ dedecore, morsus non sentire infamiæ. interrogatus igitur

tur quænam optima esset sapientiæ schola, memoria dixit. Hæc enim non solum magistra, sed ēt mater ab antiquis constituitur Musarum. Quia, vt inquit cœlestis ille, & diuinus Plato, nihil aliud est scire, quam reminisci. Quare vt scientia virtutum: ita memoria, anima est scientiarum omnium. nihil quippe est doctrina, nisi disciplinæ memoria. Quare vna cum memoria, cadat simul omnis ars oportet, & doctrina. ingenio ad percipiendum, memoria ad retinendum magis vtimur. ingenij vero acumē cū memoriæ tenacitate, quia fiunt ex contrarijs causis: raro simul inueniuntur. Testis est Bartolus summus I. C. qui singulari fuit ingenio: memoria fluxa, & caduca.

Qualis in addiscente requiratur memoria. II.

SICVTI: miser famulatus est, seruientis voluptati: ita infelix est disciplina addiscentis, sine memoria. Sciscitantibus igitur amicis, qualis in addiscente debe-

ret

ret esse memoria, quale respondit in Apollinis simulacro olim fuit tricipicium. Vnum enim erat lupi, ad rapacitatem: alterum Leonis, ad tenacitatem; tertium canis, ad fidelitatē. ea enim demum probatur memoriȩ vis, quȩ sua rapacitate statim omnia deuorat: & diu firma quadam retinet tenacitate, quæ rapuit: quæque denique vsque adeo sit fida, vt minime fallat sibi fidentem.

Quod nulla sit maior quàm sui memoria. III.

CVM quendam, de memoria comparanda, multi vrgerent solicitudinum aculei, & scrupuli, interrogaretque cuiusnam maxime probaret memoriam. Non Mithridatis dixit, qui duarū, & viginti gētium linguas percalluit: non Themisthoclis, qui recordabatur etiam, quæ nollet: quæ vellet non posset obliuisci: non Cyri Regis, qui nomina cunctorum militum in exercitu tenebat: Non deniq; Senecæ, quȩ in prodigium vsq; eo processit, vt duo millia

millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebat. Sed eius, in primis memoriam dixit se probare, qui sui nunquam caperetur obliuione. Sapienter ille quidem. Nam qui sui est memor, cũ homo sit Μικρόκοσμος, plurium rerum, quam illi simul omnes, videtur recordari.

Quod nihil sit ad rem literariam accommodatius Memoria. IV.

QVONIAM acrius tenentur turpia, quam honesta: iccirco illa nunquam in publicum sunt admittẽda: hæc semper inculcanda. Scholas igitur, virtutis ædes nominabat, quas à iuuenibus frequentari volebat. at interrogatus quem ad literas, vt maxime idoneum, potissimum probaret. Laudo inquit Heraclitum, qui tantum valuit ingenio, vt nunquam eguerit præceptore: Democritum amo, qui recondita sic intellexerit, vt quę ab alijs acciperet, redderet meliora: solum Hortensium facio ad rem literariam, pręter omnes fuisse idoneum. Hic autem, vt refert Cic. tanta

fuit memoria, vt quę secum commemoratus esset, ea sine scripto verbis ijsdem redderet, quibus agitasset.

Quod in Principe laudetur potissimum memoria. V.

TENENDA est imperandi antiquitas, & exemplorum vis. Quare nonnullis sciscitantibus, qui optimi essent publicæ societatis administratores: qui respondit plurimarum ætatum pollent memoria. Hæc enim Reges, ac Principes plurimum commendat, ita Alexander Farnesius, apud Belgas commendatur: qui plurimarum etiam nationum linguas, ex quibus exercitum conflabat, adeo callebat, vt singularum oratores palam audiret, & responsum sine interprete, suo quibusque sermone seorsum redderet.

DE

DE IVSTITIA TITVLVS OCTAVVS.

VAMVIS ætas longa effluxerit, minimum tamen vixisse videtur is, qui parum iuste vixerit. Nam ars viuendi, sola est iustitia, qua detracta mortales spirare tantum videntur, non etiam viuere. Quare ijs qui anhelant viuere, nihil præter iustum est faciendum. Quæ enim vita est humana, non tempore: sed virtute est definienda. Etenim hæc eius operatio est, non sentire cum belluis: non vegetare cum plantis: sed recondita intelligere: iusta operari: & quæ vera sunt loqui, in quorum anfractu, & gyro virtus omnis tenetur inclusa. Iustitiam vero cum omnium sit tueri, & defendere: tum maxime interest PRINCIPIS. quid ita? quia Imperium reddit maxime diu-

diuturnum,&pacatum. Etenim iure agere volentibus, non opus est armis. Nec apud bonos iudices, magnopere opus est diserto patrono. Nam iustitia facile exorat, quod cum difficultate patronus videtur orare. quid? pro iustis non est orandum: nec pro iniustis exorandum. Themistocles igitur Simonidi petēti, vt iniustam causam diceret: Neq; tu inquit, bonus Poeta fueris, si præter Musicæ medulos: neque ego princeps bonus, si contra leges pronunciem. Eam autem laudo inprimis iustitiam, quā video in GALEATIO Vicecomite Senatore residere, hoc est quæ habeat sapientiæ lumen: vim eloquentiæ,& artem imperandi. Sapiens autem debet esse, non solum iustus Iudex: quia Dei immortalis personā induit, quo nihil est sapientius. Nec par est, vt qui alios regat, sit indisertus. Nam vt præco mutus: sic est magister populi ab eloquentia nudus. Nec iustitia tantum, sed etiā ars quædam requiritur iustitiæ administrandæ. Etenim vt mali medici corpora: sic imperiti reip. administratores, concordiæ vincula

cula dissoluunt, atque iura occidunt. Hæc sunt quæ tanti Senatoris Iustitia, & in Senatu Mediolani, & in Ticinensi prætura, continenter spirauit. qui vrbem moribus collapsam, non solum restituit: sed etiam tanta virtute honestauit, vt nihil magis, quam prætoris pietatem, prudentiam, & integritatẽ videatur olere. Iustitia quippe, vt docet tantus Antistes, non solum est ars vicendi, sed etiamnum omniũ rerum possidendarum scientia, Hoc a. iure quis possidet, quod benè institéque possidet. Male autem possidet, qui male vtitur. ergo male vtens rebus, non est rerum proprietarius. Nihil n. est aliud iustitia, quam non peccare: nihil est autem non peccare, nisi legis præcepta seruare. Quare Iustitia omnis in agendo, & abstinendo consistit, eo quod honesta præcipiantur, vetantur contraria. Sed venio ad Apophthegmata, quorum series, & numerus hic est.

1 *Quod fundamentum, ac firmamentum imperij sit iustitia.*
2 *Quod Ars viuendi sit iustitia.*

3 Quod Imperij fœlicitas manat ex Principis iustitia.

4 Quod iustitiæ decus sit Æquitas.

5 Quod Ars Imperandi sit iustitia.

6 Quod vtilißima virtutum omnium sit iustitia.

7 Quod nulla Imperij Arx aduersus omnia mala sit firmior, quam iustitia.

8 Quod Iuris scientia in actione magis, quã in cognitione consistit.

9 Quod sola Iustitia nouit malis bene vti.

10 Quod Iustitia æque teneantur Imperantis obsequio, atq; Imperio.

11 Quod Iustitia, ars sit tempestates, & discordias tollendi.

12 Quod iniquius sit à Iustitia recedere, quã nunquam iustitiam attigisse.

13 Quod Iustitia Dei magis, quàm hominis sit virtus.

14 Quod Iustitia mentem, voluntatem, & conatus hominum perficiat.

15 Quod Iusti sit iudicis alijs; non alios consulere.

16 Quod nihil neque Deo, neq; hominibus gratius sit iustitia.

17 Quod

17 *Quod iustus iudex improbos non damnat, sine dolore.*

18 *Quod nulla est aurium: plurima oculorum apud Iudicem auctoritas.*

19 *Quod qualis sit Iudex, tale sit iudicium.*

20 *Quod solus vir iustus norit sustinere, & abstinere.*

21 *Quod semper addere, nunquam demere soleat Iustitia.*

22 *Quod constans sit Iustitia.*

23 *Quod apud virum iustum, nullum sit discrimen personarum.*

24 *Quod Lex eadem voce omnes alloquatur.*

25 *Quod iustitia in Imperio lumē, aut Numen potius habeat fælicitatis.*

26 *Quod nihil sit æquabilius iustitia.*

27 *Quod pœna magis, quàm præmio seruetur Iustitia.*

28 *Quod virtutum omnium columna, sit Iustitia.*

29 *Quod vir iustus forti sit anteponendus.*

30 *Quod Iustitia cœlum, & terram sua compleat gloria.*

31. *Quod nulla Principis auctoritas debeat extra fines euagari iustitiæ.*

Quod fundamentum, ac firmamentum Imperij sit Iustitia.

I.

RATIONIS auctoritate, & veritatis testimonio adductus, solitus est dicere: neque iustitiam multum, sine principis auctoritate, & auctoritatem principis, sine iustitia minimũ valere. Etenim nihil aliud est iustitia, si fidem modo habemus antiquis, nisi vis, & robur Atlantis, quo mundum, hoc est imperij globum suis sustentabat humeris. Quare qui princeps dat operam, vt ex æquo, & bono, suum quisque teneat, omnique diligentia, & studio curat, vt ciuitas, moribus, industria, facultatibus augeatur, is certe omni administrationis gloria dignus est. Hoc olim qui præstiterunt, quia sapere plus, quam fert natura hominis videbantur: eos antiquitas Semideos appellabat.

Quod

Quod Ars viuendi sit Iustitia.
II.

QVI vir iustus est, nunquam nisi alienissimo Reip. tempore moritur. Nam eius vita multorum est instructio, & disciplina. Verum cum alij, alio intenti viuant, interroganti cuidam quomodo omnibus esset viuendum. iuste respondit. Sola enim iustitia, ars est & viuendi, & vincendi. laudatur itaque Camillus dictator Romanus, pro remisso pædagogo virgis, ab ijs pueris cæso, quos secum transfuga, in castra hostium duxerat. Et iure laudatur. Nam Phalarios, quos vi expugnare non poterat, iustitia & clementia postquã instruxit, nullo deinceps negotio, in suam ditionem accepit. fit enim pugna ad propugnandam, non euertendam iustitiam.

Quod imperij felicitas manat ex Principis Iustitia. III.

ACVLEATVS sermo, si sale modo aspersus sit ingenij, magis oblectat, quam

mordet. Cum igitur Gallorum proceres, nescio quam auram aucuparentur gloriæ ex Regni amplitudine: atq; idcirco interrogarent, quodnam Regnum maxime laudaret, iusti respondit Regis. Aculeus hic plenus ingenij, & amoris, neminem adeo oblectauit, quam quem momordit. atq; cum animatum ius sit Rex, & iustitia spirans, publicæ felicitatis fons & caput bonorum omniũ pariter sit oportet. Nam vt Academici veteres, & Peripatetici affirmant alienũ bonũ est iustitia. Iustus igitur Princeps priuata commoda publicæ vtilitati habet postposita: mauultq; populi salutem sine vita, quam vitã sine eius salute.

Quod Iustitiæ decus sit æquitas Principis. IV.

DICEBAT iustitiam eam facile iniuriæ exulcerari vulnere, quæ à Principe nulla adiumẽta caperet æquitatis. Nam vt ait Ennius summũ ius, summa est iniuria. Quocirca Princeps qui ęquitate nititur, quia in Iudiciis, æquitas Principis amabilior est iure, leges non dirimit, sed singulari commendat pietati, & beneuolentiæ.

Quod

Quod ars imperandi est Iustitia,

V.

QVIA Reip. ſplendorem nullis maculis pōt aſpergere, qui iuſte imperat, artē omnē imperandi, vna definiebat iuſtitia, quod ipſum quaſi Aſſeuerans Democritus, conſueuit dicere duo eſſe in ſinu iuſtitiæ numina, quæ cuncta gubernarent, prę-mium ſcilicet, & pœnam. Nec falſo; Nam duabus his rebus, vt fert vetus Solonis ſententia, reſp. omnis ſuſtinetur,

Quod vtiliſsima virtutum omnium ſit Iuſtitia. VI.

EST publicæ vtilitatis alumna iuſtitia, cuius niſi ſuccus & ſanguis vigeat in imperio: adulterinus color eſt imperij, pigmentis colluſtratus. Sciſcitanti igitur, quis iuſte clauum teneret imperij: qui nemini reſpondit, nocet: prodeſt vero omnibus. grauis vero ſententia; qua quod vulgus Philoſophorum inculcat, retunditur, qui ſolam iuſtitiã, inter omnes virtutes,

tutes, asserunt esse alienum bonum. Nam iustitię nomine continetur ius etiam naturale, quo cautum est, vt quisq; sibi melius, quam alteri cupiat esse.

Quod nulla imperij arx, aduersus omnia mala, sit firmior quam Iustitia.
VII.

FAces malorum omnium vincit iucũditate bonitatis, Iustitia. Itaq; felix est ea ciuitas, quę in officina, conflata est Iustitiæ. Interroganti igitur cuidam, quę męnia essent munitissima Imperij: quorum ait ex claustris vis omnis pellitur, & iniuria. at quæ illa essent, cum interrogaretur, iura esse dixit. quo responso impetum omnem armorum, rei literariæ voluit succumbere. Nec temere. Testes sunt inclytæ illæ Lycurgi leges: quibus quamdiu obtẽperarunt Spartani, maximi omniũ Græcorum extiterunt: vbi vero eas abrogari permiserunt: statim eorum corruit imperium: omniq; libertate enudati, ijs paruerunt, quibus ante imperarant.

Quod

Quod iuris scientia in Actione magis, quam in cognitione consistat.
VIII.

ARIDA est, & spinosa iustitiæ disciplina, quæ verbis funditur à Principe, sine testimonio vitæ. Itaq; interrogantibus amicis, quem inter Principes, maxime iustum esse existimaret Principem: eum dixit, qui potius vitæ exemplo populum, quam vocis testimonio instrueret. Populus enim ad sui disciplinam, acrem habet sensum oculorum: aurium hebetē. Quare optime vt testatur Diodorus Siculus, se gubernare putabant Ægyptiaci Reges, si parendo legibus, populum potius excitarent sua virtute, quam legum auctoritate.

Quod sola iustitia nouit malis bene vti. IX.

INQVIEBAT non rumoris aura afflatum esse, sed sapientissimorum iudicio inculcatum, bonas leges, ex malis ortas esse moribus: vt hoc puto, te statum apud omnes

mnes relinqueret. nihil tam tetrum esse, & immane, ex quo aliquid fas non esset haurire commodi. apertè ille: occulte idipsum, sed salse Anacharsis. Nam quorsum quod diceret leges Aranearum telis esse simillimas? habet res non minimum ingenij: Plurimum doctrinæ. Nam sicuti illæ texuntur telæ, ex veneno Arenearum: quæ tamen medicinam habent veneni: ita lex, etsi ex hominum peccato originẽ trahit, remedium tamen parit peccati.

Quod Iustitia æque teneatur Imperantis obsequio, atq; imperio. X.

INTERROGANTI quis inter Principes, maxime iustus esset. qui respõdit, nullas leges populo præscribit, quibus ipse parere recusarit. Sic Lycurgus nihil aliis edixit, quod non ante ipse seruarit. Hinc æquissimum illud Romani. Prætoris edictum. Quod quisq; ius in alterum statuerit, ipse eodem quoq; iure vtatur. quorsum? Hic demum nouit aliis imperare, non qui codicem deuorauit, sed qui Epicteti Philosophi dicto parere didicit. Hic enim duobus his

his verb. leges omnes fere clausit. ἀνέχου, καὶ ἀπέχου hoc est, sustine, & abstine.

Quod iustitia ars sit Tempestates, & discordias tollendi. I.

SOLITVS est dicere vnam esse, in cõtrouersiarum procellis, & tempestatibus, discordiarum medicinam, iustitiam. Nam vt morbi incolumitas: sic iniuriæ iustitia, summum est remediũ, & medicina. Hoc Poetarum fabulæ, pręclaris lineamentis, nec inanibus verborum floribus. Etenim cur Æolus fingitur apud eos, imperare ventis? vt hoc certe significarent, virum iustum in tractando imperij clauo, nullis perturbationum tempestatibus cedere, sed imperare. est enim iustitia Æoli ars, & scientia, quam qui habet, non solum, in aduersa tempestate nouit nauigare, sed etiam enauigare.

Quod iniquius sit à iustitia recedere, quam nunquam Iustitiam attigisse. XII.

QVONIAM qui liquescunt voluptate, fluũtq; mollitia difficile possũt, vbi in

viam

viam redierint, iter insistere iustitiæ: dicebat grauius eos, qui à via deflectunt, quam qui illam nunquam attigerunt peccare. Vetus est Mag[illegible]m Ænigma: non aspiciendum esse [illegible]o. hoc ipsum sapit Pythagoræ prouerbium. per eandem viam, ne reuertitor. quorsum? non est flagitiosis postquam resipuerint, redeundum ad vomitum. Nam vt grauius ægrotant, qui de integro in morbum incidunt: quam qui eo nunquam sunt liberati: ita qui ad virtutem accesserunt, periculosius illam deserunt, quam qui eam nunquam attigerunt. Huc pertinet Orphei fabula: qui retro respiciens, non solum Euridicen iterum amisit: sed etiam spem recuperandi.

Quod Iustitia Dei magis, quam hominis sit virtus. XIII.

IS est sapientissimus ille Antistes, qui satietatẽ auriũ vincit suauitate orationis: suauitatem magnitudine vtilitatis. solet igitur, ne longe abeam, Iustitiam Dei immortalis, bonorũ disciplinã esse dicere. ꝙ ipsa

ipsa antiquitas maxime videtur comprobare. Nã cur Ioui Tẽpla olim erigebantur tecto perforato? vt hoc ipsum docerent veteres: virtutem Iouis hoc est Iustitiam, non à mortalibus, sed de cœlo esse petendam. est igitur Iustitia virtutum omnium regina: Cæteræ vero virtutes iustitiæ comites, & pedissequæ: quarum corona cincta tenetur, & stipata. nihil ab antiquis recedo. quorsum enim solis Ædes, apud Romanos rotunda, nisi quod circulari virtute hoc est omnium corona tenetur circumsepta? Hæc Regibus dignitatem: infimis gratiam parit; nec solum ansam supplicibus porrigit orandi, sed etiam necessitatem exorandi.

Quod Iustitia mentem: voluntatem, & conatus hominum perficiat. *XIV.*

IVSTITIAM dicebat idcirco Prudentiæ: Temperantiæ, & Fortitudini anteponendam: quod prima mentem: altera appetitũ: vltima conat⁹: iustitia vero hęc

omnia simul perficiat. Nec debilis, aut fluxa est ratio. Nam cur Plato, in Dialogo vndecimo de legibus affirmauit, à tribus dijs prodire artes imperij omnes, id est à Vulcano, Pallade, & Marte? quia Hæc est iustitiæ trinitas, quę Ioui semper assistit. Pallas enim scientiæ: Vulcanus voluntatis, Mars potentiæ habet interpretationem: quarũ si desideratur aliqua, nihil est, quod iustũ in dictis factisque possit probari. Pallas quippe ducis: Mars Artificis: Vulcanus ministri, in humana ratione personam induit: quorum omnium instructio, & disciplina vna est iustitia.

Quod iusti sit iudicis aliis non alios consulere. XV.

QVI nouit veterum Historias aut fabulas, nouit item dubitationum scrupulos, ex mortalium animis omnino abstergere. Dubitanti quales esse deberent Iudices, Dixit prauos eos esse iudices, qui iustitiam sensu definirent aurium. Lutulentum quippe est, ꝙ in eius sensus sordibus

volutatur

volutatur iudiciũ. Testes sunt Cretenses, apud quos iudicis effingebatur simulacrũ auribus destitutũ. quid ita? quia, cum aures sint disciplinæ satellites, hoc monimẽto docebant, non esse iudicis, ab alijs disciplinam haurire iudicandi: sed pleno ore firmamentum fundere iudicij.

Quod nihil neq; Deo, neq; hominibus gratius sit Iustitia. XVI.

CVM de multis, ac varijs imperandi adminiculis oratio incidisset, dixit aridã & spinosam omnẽ esse, sine iure reip. administrationem: sine iustitia, infaustam & infelicem. Nam cum hoc inoleuit malũ, vt quæ Deo placeant, ea ferè displiceant hominib. & contra nihil gratum sit hominũ generi, quod non graue, & acerbũ sit Deo immortali: sola iustitia Deo simul placet, & hominibus. Quare Iustitia lux est orbis terrarum, arx omnium gentium: atq; Dei immortalis ornamentũ. Etenim cur Themis Dea, vt in Theogonia ait Hesiod⁹, Iouis cõiux esse cẽsetur? Themis fas siue iustitia interpretatur, ab Orpheo οὐρανόπαις, est co-

gnominata. hoc est cœli filia. ex ea natæ sunt in primis Æquitas, lex, & pax. θέμις a. apud Græcos fas significat. Hac à Superis iudicantur homines: Hæc ab ipsis hominibus soluuntur rerum ciuilium fora.

Quod iustus Iudex improbos non damnat sine dolore. XVII.

QVIDAM interdum interroganti, quid iudici in re capitali, & litigiosa maxime esset molestum, non aculei respondit, rabularum aut offensionis suspicio: sed homo cum sit, hominem perdere. Quia enim dolet, inuitus iudicat: & quia iudex constituitur iustitiæ causa: non iustitia gratia iudicis, lubens idem iudicat. Nam commiserationis fundamentum simul, & vindictæ vna est iustitia, quæ enim naturalis est iustitia, ad commiseratione: quæ vero est legalis, ad vindictam magis exacuit iudicẽ. id belle in Symbolis, Crocodili imago, cũ verbis plorat, & deuorat. Etenim neq; vt clemens potest non dolenter neq; vt iudex non lubens, aduersus reum capitis ius dicere.

Quod

Quod nulla est aurium: plurima oculorum apud iudicem auctoritas.
XVIII.

DOCTRINA iuris, & iustitiæ exacuitur sapientiæ subtilitate, & ingenij. Cum rabularum turba aliquando obstreperet iudici, dixit sensum aurium in iudice hebescere: vigere autem in primis oculorũ non vulgaris est, apud Græcos auctoritas. Nam cur Iouis statua spectabatur in area subdiali, ad quam Priamus aufugit, in Troiæ excidio, quę esset sine aurib. haberetq; in fronte oculos tres? vt cum censeatur Iupiter esse exemplar iuris, & iustitiæ, atq; supremus iudex, admonerentur mortales nõ esse iudicis obloquentiũ calũniis aures sed oculos legibus habere apertos: quæ numerantur tres intueri, & examinare, quarum vna est ab ipso rerum Imperare Deo, Diuina: altera ab ipsa rerum procreatrice, naturalis: tertia à Principe, qui obses est iustitiæ simul & æquitatis ciuilis.

* *
*

inquiens malle se dominari aurum habẽtibus, quam auro abundare.

Quod constans sit iustitia. XXII.

INTERROGANTI quid in omni rerum vicissitudine, cõstans esset potissimum, iustitia respondit. Non Apollinis verum magis, quam hoc Antistitis fuit responsum. quod inconstans est, & non permanens, virtus non est: cum virtus nesciat mutari. In sacris igitur Ægyptiorum literis, Palma Hieroglyphicum constituitur iustitiæ, non quia ea planta est incorrupta, sed quia docet, quales ij esse debent, qui iustitiam administrant. Nec enim, qui iustus est, spe, aut metu ducitur, sed officio. itaque Fabricius, cum Nicias Pyrrhi Epirotarum Regis medicus, promisisset se pacta mercede, præministraturum Pyrrho venenum, non solum non deflexit ab æquitate: sed etiam Pyrrhum Hostem literis monuit, vt à domesticis caueret insidiis.

Quod

Quod apud virum iustum, nullum sit discrimen personarum. XXIII.

EST iusti viri vlceribus iustitiæ mederi, atque tela iniuriarum depellere, sine discrimine. Quare dicere consueuit, à viro iusto parentes etiam ignorari: eo quod non sanguis, non natura: sed virtus solum, apud eum plurimum habeat ponderis. Hoc sentientes Ægyptij Cupressum fecerunt Hieroglyphicum iustitiæ. Nam Arbor hęc à radice ad fastigium recto surgit stipite, æquales ad summum, ramos æquo ordine & magnitudine habens, & ita, vt alius, alium non excedat: sed pari æqualitate omnes reddens. Hæc autem planta iccirco iuris, & iustitiæ imago constituitur: quia omnes æqualiter iuri, & iustitiæ subijciuntur.

Quod lex eadem voce omnes alloquatur. XXIV.

VNVS est communis, apud ciues omnes, defensionis mucro, lex scripta.

Hæc enim æque, & bonos viros omnes ſuo patrocinio defendit, & oppugnat improbos. Solet igitur dicere eos legibus derogare, qui legum recuſant ſubijci auctoritati. plena ſalis eſt Allegoria. Nam quorſum quod Gorgones tres vnum tantum habebant oculum, quo per vices vtebantur ſingulæ? tres ſunt ciuitatis ordines, qui omnes vno iure tanquam, vna rerum omnium vtuntur lampade: Senatus, plebs, & equeſtris ordo. nec enim minus lex infimis, quã ſummis viris ſolet fauere. Hanc fundit Principi Deus: mutuatur à Principe Senatus: à Senatu Magiſtrat⁹: ac deniq; à magiſtratu vniuerſus populus.

Quod Iuſtitia in imperio Lumen, aut numen potius habeat fœlicitatis. XXV.

INQVIEBAT in iuſtitiæ ambitu, & gyro fœlicitatem omnem imperij clauſam teneri. Nihil ſapiente Principe dignius dici potuerat. Teſtis eſt, non ieiuna plebecula: ſed tota prope Græcia. Hæc enim tanti

tanti fecit iustitiam, vt Aristide Atheniensi superstite, qui prouincias omnes sua complebat iustitia, ætas aurea, ab ea sit vocata: qua Saturno quondam Rége, cēssebantur omnia mortalibus ex voto cedere. Itaque cum ei summus honor decerneretur: nec gloriosius quicquam inueniri posset iustitia, nunquam deinceps alio, quam iusti appellatus est nomine. Explorata quippe est, in ea virtute fœlicitas imperij. Nam, vt veteri fertur prouerbio, semper fœliciter cadunt Iouis Taxilli.

Quod nihil sit æquabilius Iustitia.

XXVI.

ILLIS, qui alijs imperarent, eam incudē inquiebat in primis esse tundēdam, vt cauerent, ne stateram transcenderent. Etenim ad firmamentum imperij, nihil est accommodatius iustitiæ æquabilitate. Id vt doceret Lycurgus, Spartanum agrum, ita ciuibus suis est partitus, vt ex repub. quasi familiam fraterno studio, & domestico prope amore cōstituerit. nonnullis igitur mirantibus videtis, Inquit,

quam

quam multorum fratrum, qui ex æquo prædia, inter se sunt partiti, sit Laconicus ager.

Quod pœna magis, quam pretio seruetur Iustitia. XXVII.

INTERROGANTIBVS quibusdam, quid iustitiæ maxime retineretur, indulgentia dixit. ideo enim iustitia, ab antiquis fingebatur Mucronem, dextra districtum tenens: quia blandimenta ignorat sanguinis, aut familiaritatis. nec vulgaris in eo est Populi Romani auctoritas. Nam cur M. Manlio, qui sæpius in acie stetit pro patria: qui seruauit Capitolium: qui strenue dimicans aduersa vulnera accepit, vix vlla gratia est relata: grauis contra pœna, propter ambitionis suspicionem, est irrogata? quia acriores sunt iniuriæ, quam beneficij sensus. itaq; cum supra dignitatem priuati ciuis, aliquid optare crederetur, populi suffragio damnatus est. Hæc enim, in Imperio iustitiæ vis est, vt illum minime ferat, qui legibus, cum opus sit,

cogi

cogi non possit. itaq; etsi inuito iuste non datur beneficium: ei tamen iuste infligitur pœna. illud enim est consilij: hoc autem necessitatis.

Quod columna virtutum omnium sit iustitia. XXVIII.

AFFINIS culpæ sit is oportet, qui quod res est, in moribus non intelligit. Nam ignorans non culpam solum admittit inscitiæ: sed etiam quia errat, crimen iniuriæ. Quare iustissimus ille Antistes errantes omnes solet, iniustitiæ insimulare nomine. Solus enim iustus constans cum sit, in ratione: nec ab ea possit reuelli; non errat. Nam hoc est iustitia, inter virtutes morales, quod est terra, inter elementa. Hæc enim, vt placet Philosophis, æque librata in medio, proprijs consistit pōderibus. Sola quippe elementorum est immobilis, atque bonorum omnium venter. quid? Cardo virtutum omni est iustitia, quæ sola nescit mutari, quæque sola alijs vtilitates omnes parit.

Quod

Quod vir iustus forti sit anteponendus. XXIX.

CVM de fortitudine, & Iustitia arderet quæstio, vtra virtutum alteri esset anteponenda, dixit hoc interesse inter iustitiam, & fortitudinem: quod interest, inter Iouem, & Herculem. propterea, quod illa Iouis: hæc virtus sit Herculis. Quare longo interuallo iustitiam fortitudini: non fortitudinem iustitiæ anteposuit. Nec falso. Ibi enim, vbi viget iustitia, nunquam opus est viro forti: at vbi est fortitudo, ibi opus est iusti viri præsidio. Armorum quippe, iure vti volētibus, nulla est auctoritas: iuris vero etiam, in belli incendio, magna est necessitas.

Quod iustitia cœlum, & terram sua compleat gloria. XXX.

AIEBAT Tanti esse iustitiam, vt ad eius gloriam non satis esset, in omni orbe terrarum, loci. vetus est prouerbium. οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἅπτεται. neque cœlum, neque terram

terram attingit, de eo, qui sit tam iniustus, vt neq; humanum, neq; diuinum ius attingat. Iustitia enim cœlum, Terramque tuetur. Nam cum terra parēs sit vtilitatis, cœlum honestatis, vtrumq; communis vitæ, & salutis: horum simul omnium ars, & disciplina sola est iustitia.

Quod nulla Principis auctoritas debeat, extra fines euagari Iustitiæ. XXXI.

INQVIEBAT Principi extra fines, & terminos iustitiæ, nullam aciem remanere auctoritatis. eo quod imperās contra ius, aduersus se, tanquam ferrum acutum, excitet imperium. Quare Antiochus Tertius Asiæ Rex, omnibus regni sui Ciuitatibus scripsit, si quid in literis, quæ eius nomine scriberentur, esset, quod legibus aduersum videretur, crederent se inscio eiusmodi scriptas esse literas, & iccirco ijs nō parerent. Non enim Rex imperando potest plus, quam ius, & ratio, cum nihil sit aliud Regis auctoritas, quam animata, atque loquens iustitia.

DE

Quod qualis sit Iudex tale sit Iudicium.
XIX.

DICEBAT facile esse sine iuris prudētia ius peruertere; dicere difficile, eo quod iudicare hoc est ius dicere, nemo potest sine iuris cognitione. Quæ igitur adsunt, in rudi iudice inscitiæ maculæ, illæ non sunt sine iustitiæ vulnere. Nota, nec inelegans est fabula. Nā quorsum, quod cū Phębus, & Pan carmine certarent, Midas Iudex inter vtrumq; electus, sententiam contra Phæbum tulit? vt certe hoc intelligamus, aut etiam fateamur, eum qui male intelligit, non posse in iure dicendo, bene sentire. Quare quod veteri fertur prouerbio, Midas asininas aures habet: id plane ad stolidos omnes pertinet Iudices.

Quod solus vir iustus nouit sustinere, & abstinere.
XX.

ARCTA, & astricta in iustitiæ disciplina, sunt virtutum omnium pręcepta. Quare

Quare eum inquiebat omni flagitio vitã polluere, & dedecore maculare, qui iustitiam non coleret. Testes sunt veteres illi doctrinæ,& ingenij patres. Nam cur ab ijs Nemesis iustitiæ Dea constituebatur, cui⁹ expressa imago spectabatur, altera manuũ Equi frenum: altera cubitalem mensurã tenens? quia non vna est, sed omnis virtus iustitia. Hæc quippe frenum inijcit cupiditati, atq; mensuram parti adhibet irascibili, quam pariter in dictis, factisq; rationi consentaneam tenet.

Quod semper addere, nunquam demere soleat Iustitia. XXI.

SOLITVS est dicere nullam, in foro pestem iustitiæ esse capitaliorem, quam venale iudicium. Nõ potest enim ea resp. esse salua, in qua fas est nundinari ius. itaq; apud Thebanos spectabatur Iudicis statua sine manib. Ante enim capere non debet iudex, quam velit capi. Præclarum est in M. Curio iustitię lumen, qui contra ius neq; capere, neq; capi potuit. Legatos igitur Samnitum cum suis pecunijs remisit,

 inquiens

inquiens malle se dominari aurum habētibus, quam auro abundare.

Quod constans sit iustitia.
XXII.

INTERROGANTI quid in omni rerum vicissitudine, cōstans esset potissimum, iustitia respondit. Non Apollinis verum magis, quam hoc Antistitis fuit responsum. quod inconstans est, & non permanens, virtus non est: cum virtus nesciat mutari. In sacris igitur Ægyptiorum literis, Palma Hieroglyphicum constituitur iustitiæ, non quia ea planta est incorrupta, sed quia docet, quales ij esse debent, qui iustitiam administrant. Nec enim, qui iustus est, spe, aut metu ducitur, sed officio. itaque Fabricius, cum Nicias Pyrrhi Epirotarum Regis medicus, promisisset se pacta mercede, præministraturum Pyrrho venenum, non solum non deflexit ab æquitate: sed etiam Pyrrhum Hostem literis monuit, vt à domesticis caueret insidiis.

Quod

Quod apud virum iustum, nullum sit discrimen personarum.
XXIII.

EST iusti viri vlceribus iustitiæ mederi, atque tela iniuriarum depellere, sine discrimine. Quare dicere consueuit, à viro iusto parentes etiam ignorari: eo quod non sanguis, non natura: sed virtus solum, apud eum plurimum habeat ponderis. Hoc sentientes Ægyptij Cupressum fecerunt Hieroglyphicum iustitiæ. Nam Arbor hęc à radice ad fastigium recto surgit stipite, æquales ad summum, ramos æquo ordine & magnitudine habens, & ita, vt alius, alium non excedat: sed pari æqualitate omnes reddens. Hæc autem planta iccirco iuris, & iustitiæ imago constituitur: quia omnes æqualiter iuri, & iustitiæ subijciuntur.

Quod lex eadem voce omnes alloquatur. *XXIV.*

VNVS est communis, apud ciues omnes, defensionis mucro, lex scripta.

Hæc enim æque, & bonos viros omnes suo patrocinio defendit, & oppugnat improbos. Solet igitur dicere eos legibus derogare, qui legum recusant subijci auctoritati. plena salis est Allegoria. Nam quorsum quod Gorgones tres vnum tantum habebant oculum, quo per vices vtebantur singulæ? tres sunt ciuitatis ordines, qui omnes vno iure tanquam, vna rerum omnium vtuntur lampade: Senatus, plebs, & equestris ordo. nec enim minus lex infimis, quã summis viris solet fauere. Hanc fundit Principi Deus: mutuatur à Principe Senatus: à Senatu Magistrat⁹: ac deniq; à magistratu vniuersus populus.

Quod Iustitia in imperio Lumen, aut numen potius habeat fælicitatis. XXV.

INQVIEBAT in iustitiæ ambitu, & gyro fœlicitatem omnem imperij clausam teneri. Nihil sapiente Principe dignius dici potuerat. Testis est, non ieiuna plebecula: sed tota prope Græcia. Hæc enim tanti

tanti fecit iustitiam, vt Aristide Atheniensi superstite, qui prouincias omnes sua complebat iustitia, ætas aurea, ab ea sit vocata: qua Saturno quondam Rége, cēsebantur omnia mortalibus ex voto cedere. Itaque cum ei summus honor decerneretur: nec gloriosius quicquam inueniri posset iustitia, nunquam deinceps alio, quam iusti appellatus est nomine. Explorata quippe est, in ea virtute fœlicitas imperij. Nam, vt veteri fertur prouerbio, semper fœliciter cadunt Iouis Taxilli.

Quod nihil sit æquabilius Iustitia.
XXVI.

ILLIS, qui alijs imperarent, eam incudē inquiebat in primis esse tundēdam, vt cauerent, ne staterам transcenderent. Etenim ad firmamentum imperij, nihil est accommodatius iustitiæ æquabilitate. Id vt doceret Lycurgus, Spartanum agrum, ita ciuibus suis est partitus, vt ex repub. quasi familiam fraterno studio, & domestico prope amore cōstituerit. nonnullis igitur mirantibus, videtis, Inquit,

quam

quam multorum fratrum, qui ex æquo prædia, inter se sunt partiti, sit Laconicus ager.

Quod pœna magis, quam pretio seruetur Iustitia. XXVII.

INTERROGANTIBVS quibusdam, quid iustitiæ maxime requireretur, indulgentia dixit. ideo enim iustitia, ab antiquis fingebatur Mucronem, dextra districtum tenens: quia blandimenta ignorat sanguinis, aut familiaritatis. nec vulgaris in eo est Populi Romani auctoritas. Nam cur M. Manlio, qui sæpius in acie stetit pro patria: qui seruauit Capitolium: qui strenue dimicans aduersa vulnera accepit, vix vlla gratia est relata: grauis contra pœna, propter ambitionis suspicionem, est irrogata? quia acriores sunt iniuriæ, quam beneficij sensus. itaq; cum supra dignitatem priuati ciuis, aliquid optare crederetur, populi suffragio damnatus est. Hæc enim, in Imperio iustitiæ vis est, vt illum minime ferat, qui legibus, cum opus sit,

cogi

cogi non possit. itaq; etsi inuito iuste non datur beneficium: ei tamen iuste infligitur pœna. illud enim est consilij: hoc autem necessitatis.

Quod columna virtutum omnium sit iustitia. XXVIII.

AFFINIS culpæ sit is oportet, qui quod res est, in moribus non intelligit. Nam ignorans non culpam solum admittit inscitiæ: sed etiam quia errat, crimen iniuriæ. Quare iustissimus ille Antistes errantes omnes solet, iniustitiæ insimulare nomine. Solus enim iustus constans cum sit, in ratione: nec ab ea possit reuelli; non errat. Nam hoc est iustitia, inter virtutes morales, quod est terra, inter elementa. Hæc enim, vt placet Philosophis, æque librata in medio, proprijs consistit põderibus. Sola quippe elementorum est immobilis, atque bonorum omnium venter. quid? Cardo virtutum omni est iustitia, quæ sola nescit mutari, quæque sola alijs vtilitates omnes parit.

Quod

Quod vir iustus forti sit anteponendus. XXIX.

CVM de fortitudine, & Iustitia arderet quæstio, vtra virtutum alteri esset anteponenda, dixit hoc interesse inter iustitiam, & fortitudinem: quod interest, inter Iouem, & Herculem. propterea, quod illa Iouis: hæc virtus sit Herculis. Quare longo interuallo Iustitiam fortitudini: non fortitudinem iustitiæ anteposuit. Nec falso. Ibi enim, vbi viget iustitia, nunquam opus est viro forti: at vbi est fortitudo, ibi opus est iusti viri præsidio. Armorum quippe, iure vti volẽtibus, nulla est auctoritas: iuris vero etiam, in belli incendio, magna est necessitas.

Quod iustitia cælum, & terram sua compleat gloria. XXX.

AIEBAT Tanti esse iustitiam, vt ad eius gloriam non satis esset, in omni orbe terrarum, loci. vetus est prouerbium. οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἅπτεται. neque cœlum, neque terram

terram attingit, de eo, qui sit tam iniustus, vt neq; humanum, neq; diuinum ius attingat. Iustitia enim cœlum, Terramque tuetur. Nam cum terra parẽs sit vtilitatis, cœlum honestatis, vtrumq; communis vitæ, & salutis: horum simul omnium ars, & disciplina sola est iustitia.

Quod nulla Principis auctoritas debeat, extra fines euagari Iustitiæ. XXXI.

INQVIEBAT Principi extra fines, & terminos iustitiæ, nullam aciem remanere auctoritatis. eo quod imperãs contra ius, aduersus se, tanquam ferrum acutum, excitet imperium. Quare Antiochus Tertius Asiæ Rex, omnibus regni sui Ciuitatibus scripsit, si quid in literis, quæ eius nomine scriberentur, esset, quod legibus aduersum videretur, crederent se inscio eiusmodi scriptas esse literas, & iccirco ijs nõ parerent. Non enim Rex imperando potest plus, quam ius, & ratio, cum nihil sit aliud Regis auctoritas, quam animata, atque loquens iustitia.

DE

DE AMICITIA TITVLVS NONVS.

VM in ciuili ſocietate, nullà magis retineatur cōcordia, quam quæ beneuolentiæ conſtringitur vinculo: nec ibi, vbi eſt amicitia, ſit ſeditioni, in quo cōſiſtat locus: nullum eſt neq; diuturnum, neque laudabile magis imperium, quam quod amicitiæ præſidio tenetur circumſeptum. quæ res, in hoc fauſtiſſimo Pontificatu, ad ALDOBRANDINORVM gloriã, ingens accedit cumulus. ea quippe beneuolentia CLEMENS VIII. ab omnibus colitur, & obſeruatur, vt omnes, eo ſedente, ſibi videantur in cœlo eſſe. Huius cœleſtē ac diuinam virtutem maxime attingit Ampliſſim⁹ Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS, qui cũ vniuerſam etiam Hiſpaniam complerit ſui amore, & obſeruantia: tum Regiæ in

eum,

eum, beneuolentiæ, vnus instar omnium obses est Io. FERNANDEZ Velaschius Comes Stabilis, qui inclinatis his temporibus, imperij gubernacula militiæ, togæque sic tractauit, vt non solum multis cōmodis recrearit, sed etiam plurimis virtutibus honestarit imperium. Sed vt eo, vnde digressa est, redeat mea Oratio. Nihil est amicitia, nisi amor mutuus. Quare nisi vterq; amat, neuter est amicus. Atq; quia amicus est alter idem, nihil est Principi ad Imperij robur, & diuturnitatem accommodatius, principum amicitia. Nā qui amicum intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui, omniaque ab eo explorata habet salutis præsidia. qui igitur non destituitur amicis, & absens adest, & egens abundat, & imbecillis fit robustus, atque quod dictu est difficilius, mortuus viuit. Vetus enim lex hæc est amicitiæ, vt idem amici semper velint. Diadema igitur in regibus, quod à demendis malis est dictum, Symbolum videtur esse beneuolentię, & amoris. Nā vbi est amor, ibi nihil est, quod quis imperando possit timere

O mali.

mali. Ea quippe est beneuolẽtiæ, & amoris vis, quam ad bene beateque imperandum, temporis Antiquitas, & in pace, literis, & in bello, armis semper habuit antepositam. Etenim quorsum vt est in fabulis, Vulcani illa catena, cuius ex vinculis nec Mars, nec Venus potuit extricari? conuincunt hoc commento Poetæ, ad vtrumq; tempus & belli, & pacis nihil esse amore, & beneuolentia accommodatius. Sed cauendum est, ab adulterina amicitia: qua vulgo qui ducuntur non amicum, sed amici bona diligunt. inter verum enim, & fictum amicum, hoc interest: quod ille in aduersis, hic in secundis amici rebus vltro adest. itaque res aduersæ illum probant: hunc secundæ tantum parant. Haud quicquam enim est vero amico constantius. Nam vbi est amicitia, ibi est virtus, vbi virtus ibi est habitus, hoc est altera natura, quæ nescit mutari. Quare nunquam vere fuit amicus, qui facile desijt amare. Quoniam igitur amicitia, vinculum est bonorum omnium, eo pluris est omnibus bonis facienda,

cienda, quo diuturnius bonum præſtat, minus diuturno. Ad amicitiæ etiam vtilitatem, non exiguus cumulus accedit gloria. Nam cum amor deſiderium ſit boni, & pulchri: ſoluſque nouit ſapiens amare, nemo poteſt, niſi vir bonus, alteri eſſe amicus. Sed quæ de Amicitia, ex eo ſapientiæ fonte, collegi Apophthegmata, eorum ſeries hæc eſt.

1 *Quod nulla Imperij arx ſit firmior Principis amicitia.*

2 *Quod amicitiæ cedat odium: non odio amicitia.*

3 *Quod amicitiæ Comes ſit, in egeſtate vtilitas: in bello ſocia victoria.*

4 *Quod quæ benefiunt amicis, longe glorioſa ſunt magis, quàm quæ inimicis inferuntur mala:*

5 *Quod amicitiæ decus ſit beneficentia.*

6 *Quod nulla Beneuolentiæ peſtis ſit capitalior, quàm crudelitas.*

7 *Quod in bonis, nihil ſit vtilius amicitia.*

8 *Quod amicus ſui, non alterius cauſa ſit diligendus.*

9 Quod Amicorum à Principe delectus sit habendus.

10 Quod vbi sunt amici, ibi sint opes.

11 Quod nullus amicus sit vltra aras.

12 Quod sola procreatrix amicitiæ sit virtus.

13 Quod in omni genere bonorum, nihil sit melius amicitia.

14 Quod amicitiæ morbus sit, in rebus agendis ipsa cunctatio.

15 Quod nihil propius ad felicitatem accedat, quam Amicitia.

16 Quod Amicus absens semper adest.

17 Quod nunquam solus sit amicus.

18 Quod suus etiam sit amicitiæ fucus.

19 Quod semper idem in alijs rebus sit amicus.

20 Quod in amicitiæ claustris, vera mortuorum sit sepultura.

21 Quod Amicitia, vim quasi quandam habeat numinis.

22 Quod fons, & origo duplex sit amicitiæ.

23 Quod Ratum amici, de amico debeat esse iudicium.

24 Quod nihil sit, nec fidentius, nec fidelius amicitia.

Quod nulla imperij arx sit firmior, Principis Amicitia. I.

EST Principis amicitia consors felicitatis, & publicę salutis socia. itaque interrogatus, cuius Principis aduersus imperij periculum, summum esset propugnaculum. eius dixit, qui non armatorum arce: sed amicitiæ æde tenetur stipa-

tus. Sapienter ille quidē. Nā fida, vt ait Isocrates, regū custodia, non turrib. non propugnaculis: non mœnib. non satellitibus: non armis: sed amicorum præsidijs, & ciuium beneuolentia tenetur, sine quibus imperium non potest stare, nedum augeri, & propagari.

Quod Amicitiæ cedat odium non odio Amicitia. 11.

NON modo adulta odij pestis, sed etiam stirps, & semen maleuolentiæ, in amicitiæ campo relanguescit. Solitus igitur est dicere, non propter odium, amicitiæ: sed propter amicitiam, odio esse derogandum. id aliquando re, & euentu Mithridates Rex Ponti testatus est. Hic enim pro vno Leonico amico, à Rhodijs in nauali pugna capto, omnes hostes captiuos, qui plurimi erāt numero, permutauit. habet quippe vnius amicitia ponderis plus: quàm inimicorum simul omnium odium.

Quod

Quod Amicitia comes sit in egestate vtilitas: in bello socia victoria. III.

VERITAS ipsa illum in eam cogitationem aduexit, vt diceret nullam arcem esse Principi, contra hostes firmiorem, quam est Populi erga Principem, beneuolentia. Etenim ad incolumitatem Imperij, nec aptius est quicquam, quam eum diligi, nec alienum magis quam timeri. Nam si amicus est, vt testatur Aristoteles, σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία, id est, eadē anima, in diuersis habitās corporibus: qui amicitiam habet: cornu habet Amalteæ, cuius beneficio Hercules nihil frustrà vnquam voluit.

Quod quæ benefiunt amicis, longè gloriosa sint magis, quàm quæ inimicis inferuntur mala. IV.

MOERORE qui est afflictus & profligat⁹, solo ab amico pōt excitari. Dicebat igitur in armis lōge esse gloriosius Impe-

ratori, amicos seruare, quàm inimicos perdere. Idque, puto, ductus Græcorum legumlatorum exemplo: quorũ legibus, qui ferrum in bello amisisset, formidabili pœna afficiebatur: qui vero galeam, aut Thoracem abiecisset, nullo obnoxius erat supplicio. Nam iuste quis potest vitam deserere; non potest, non iniuste amicum deserere, ad cuius tutelam in bello, arma sumuntur. Atque ex Iustiniani Legibus præclarius est virum insontem seruare; quam sontem perdere.

Quod amicitiæ decus sit beneficentia. V.

ETSI Amicitiæ pars, indulgentiæ appulsu consueuit exarescere: pars obrigescere asperitate morum: solet tamẽ interdum indulgẽtiam laudare; difficultatẽ semper reprehendere. aliud enim inquit, est præstare se seuerum, aliud sæuum. illud quippe est iustitiæ: hoc crudelitatis, quá nihil est detestabilius. Nã improbus peccat contra legem: inofficiosus contra merita:

rita: sæuus autem contra Deum, contra pietatem, atque humanitatem. itaque olim Senatores Romani Romulum, cum Sæuior esset, discerpserunt, ne ex lege fieret Tyrannus. Liberi enim qui sunt, seuerum Principem vix: sęuum ne vix quidem possunt tolerare.

Quod nulla beneuolentiæ pestis sit capitalior, quam crudelitas.

VI.

QVI Beneuolus est, auctus est pietate omnique beneficentia cumulatus. Quare inquiebat hominem crudelem, non solum aduersari communi omniũ beneuolentiæ, sed etiam naturam exuere hominis, induere bestiæ: si tamen vlla Bestia tãtam stragem, humanę societati potest infligere: quanta infertur ab homine crudeli. L. Sylla Romanorum omnium crudelissimus hostium capita licitabatur, maximis propositis præmiis illis, qui proscriptos interemissent: & supplicijs ac morte ijs, qui illos occultassent. ex quo

nefarie,& crudeliter,ſicuti Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, quadraginta millia Romanorum ciuium,voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in præliis ceciderunt.

Quod in bonis nihil ſit vtilius amicitia. VII.

COMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum ſilo: quam rerum texitur teſtimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendã, Antiſtes hic ſapientiſſimus ſemper habuit auctoritatis Solitus autem eſt dicere, non vtile eſſe Principi opes: ſed amicos parare: quando opes non ſint poſſidentium: ſed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: ſicq; inſtituit Scipio, qui ante grauabatur è foro redire, quam aliquem benemerendo ſibi amicum effeciſſet.

* * *

Quod

Quod amicus sui, non alterius causa sit diligendus. VIII.

INTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quam me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

Quod amicorum à principe delectus sit habendus. IX.

ETSI non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerēdi, longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorũ dixit, quorum familiaritatē Pyrrhus Rex Epirotarũ aucupabatur. Multo vero sale aspersum responsum, Eloquentes enim viros annuebat, inter quos Cyneā Thessalũ in summo honore habebat. nec falso. Hic enim solꝰ plures ciuitates facultate dicēdi debellauit quam vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare quod

nefarie, & crudeliter, ficuti Dionyfius Halicarnaffeus fcribit, quadraginta millia Romanorum ciuium, voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in præliis eciderunt.

Quod in bonis nihil fit vtilius amicitia.
VII.

COMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum filo: quam rerum texitur teftimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendã, Antiftes hic fapientiffimus femper habuit auctoritatis Solitus autem eft dicere, non vtile effe Principi opes: fed amicos parare: quando opes non fint poffidentium: fed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: ficq; inftituit Scipio, qui ante grauabatur è foro redire, quam aliquem benemerendo fibi amicum effeciffet.

***

Quod

Quod amicus sui, non alterius causa sit diligendus. VIII.

INTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quam me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

Quod amicorum à principe delectus sit habendus. IX.

ETSI non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerēdi, longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorū dixit, quorum familiaritatē Pyrrhus Rex Epirotarū aucupabatur. Multo vero sale aspersum responsum, Eloquentes enim viros annuebat, inter quos Cyneā Thessalū in summo honore habebat. nec falso. Hic enim solꝰ plures ciuitates facultate dicēdi debellauit quam vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare quod

nefarie,& crudeliter,ſicuti Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, quadraginta millia Romanorum ciuium,voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in præliis ceciderunt.

Quod in bonis nihil ſit vtilius amicitia.
VII.

COMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum filo:quam rerum texitur teſtimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendã, Antiſtes hic ſapientiſſimus ſemper habuit auctoritatis Solitus autem eſt dicere, non vtile eſſe Principi opes: ſed amicos parare: quando opes non ſint poſſidentium: ſed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: ſicq; inſtituit Scipio,qui ante grauabatur è foro redire,quam aliquem benemerendo ſibi amicum effeciſſet.

***

Quod

Quod amicus sui, non alterius causa sit diligendus. VIII.

INTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quam me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

Quod amicorum à principe delectus sit habendus. IX.

ETsi non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerēdi, longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorū dixit, quorum familiaritatē Pyrrhus Rex Epirotarū aucupabatur. Multo vero sale aspersum responsum, Eloquentes enim viros annuebat, inter quos Cyneā Thessalū in summo honore habebat. nec falso. Hic enim sol⁹ plures ciuitates facultate dicēdi debellauit quam vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare quod

nefarie,& crudeliter,ſicuti Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, quadraginta millia Romanorum ciuium,voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in prælijs ceciderunt.

Quod in bonis nihil ſit vtilius amicitia.
VII.

COMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum filo: quam rerum texitur teſtimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendã, Antiſtes hic ſapientiſſimus ſemper habuit auctoritatis Solitus autem eſt dicere, non vtile eſſe Principi opes: ſed amicos parare: quando opes non ſint poſſidentium: ſed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: ſicq; inſtituit Scipio,qui ante grauabatur è foro redire,quam aliquem benemerendo ſibi amicum effeciſſet.

***

Quod

Quod amicus sui, non alterius causa sit diligendus. VIII.

INTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quam me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

Quod amicorum à principe delectus sit habendus. IX.

ETSI non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerēdi, longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorū dixit, quorum familiaritatē Pyrrhus Rex Epirotarū aucupabatur. Multo vero sale aspersum responsum, Eloquentes enim viros annuebat, inter quos Cyneā Thessalū in summo honore habebat. nec falso. Hic enim sol᷒ plures ciuitates facultate dicēdi debellauit quam vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare

quod

nefarie,& crudeliter,ficuti Dionyfius Halicarnaffeus fcribit, quadraginta millia Romanorum ciuium,voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in præliis ceciderunt.

Quod in bonis nihil fit vtilius amicitia.
VII.

COMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum filo: quam rerum texitur teftimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendã, Antiftes hic fapientiffimus femper habuit auctoritatis Solitus autem eft dicere, non vtile effe Principi opes: fed amicos parare: quando opes non fint poffidentium: fed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: ficq; inftituit Scipio, qui ante grauabatur è foro redire, quam aliquem benemerendo fibi amicum effeciffet.

***

Quod

Quod amicus sui, non alterius causa sit diligendus. VIII.

INTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quam me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

Quod amicorum à principe delectus sit habendus. IX.

ETSI non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerēdi, longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorũ dixit, quorum familiaritatẽ Pyrrhus Rex Epirotarũ aucupabatur. Multo vero sale aspersum responsum, Eloquentes enim viros annuebat, inter quos Cyneã Thessalũ in summo honore habebat. nec falso. Hic enim sol⁹ plures ciuitates facultate dicēdi debellauit quam vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare

quod

quod falsè fert Euripidis ſententia: eos eſſe neruos, & vires eloquētiæ, vt multa efficiat viri eloquentis oratio, quæ hoſtile ferrū nequit efficere: id re, & euentu ille comprobauit.

Quod vbi amici ibi ſint opes.

X.

DICEBAT Amicos cum peterent, non aliena petere, ſed repetere quæ ſua ſunt. Nam cum tam arctum ſit amicitiæ vinculum, vt vnus fiat ex pluribus, omnia amicorum ſint communia oportet. fit igitur vt amicus dans egenti amico, non dare videatur, ſed reddere quod debet: ſin minus ſuggerit, quod res tempuſque poſtulat, alienum quod eſt retinere.

Quod nullus amicus ſit vltra aras.

XI.

CVM in amicitia non ſolum ſint adiumenta ſalutis: ſed etiam ornamenta dignitatis, cuidam petenti quid ab altero amico, alteri honeſte poſſet negari, quod turpe eſt, reſpondit. Itaque Phocion, cum

Antipater

Antipater peteret quiddam, quod minime esset ex æquo, & bono. O Antipater dixit, tu non potes Phocione & amico simul & adulatore vti. Ille etiam honesta tãtum, hic etiam turpia admittit amici gratia. Quare qui ab alio iniusta exorat, non ab amico: sed ab adulatore censetur exorare.

Quod sola procreatrix amicitiæ sit virtus. XII.

VIR bonus amoris aculeos, in eorum animis relinquit, à quibus est auditus. Nam virtus, qua nihil est amabilius, non oculis hauritur, sed auribus. Quamquam tamen suæ partes etiam oculis, ad beneuolentiam sunt tribuendæ. itaq; sciscitanti cuidam quis color amorem maxime conciliaret, virtutis dixit. Nam qui est sanguinis, sæpe fucum facit. Quare vt Thales Milesius asseuerabat, oris elegantia adulterinos: animi autem pulchritudo veros amicos parit.

Quod in omni genere bonorum nihil sit melius amicitia. XIII.

NVLLIS asperitatibus rerũ, & angustijs temporum, vel ad bona comparãda, vel ad depellenda contraria, vnquam includitur amicitia. Cuidam itaq;, ex familiaribus interroganti, qui Domum referferat annuo commeatu, quarũ rerum gestiret copia: amicorum dixit: nihil enim est neq; in bonis, melius: neq; in honore, honestius amicitia. Quare apud Scythas, is habebatur ditissimus, qui nõ opes plures: sed amicos possidebat. Nam ad vitæ præsidium, plus est in amicis, sine pecunia firmamenti: quam in pecuniarum redundantia, sine amicis. dicere igitur solitum legimus Socratem, nullam esse pretiosiorem possessionem vero amico: nec aliunde vtilitatis plus, aut iucunditatis posse capi. Quocirca non solum turpiter sentiunt, sed etiam præpostere agunt, qui grauius pecuniæ iacturam, quam amicitiæ ferunt.

* *
*

Quod

Quod amicitiæ morbus sit in rebus agendis ipsa cunctatio.
XIV.

IN amicitia quædam sunt amputanda: quædam etiam inserenda. interrogatus igitur quid ex amicitia esset tollendum: cunctatio inquit, in primis est tollenda: cura vero inserenda solers, & diligens. Acerbũ enim redditur, quod amicè fit, nisi promptum sit, & expeditum. Quare nihil turpius est amicitia, quam rogari. Non enim dari, sed rapi videtur, quod precibus extorquetur. Amicum igitur pluribus verbis qui rogat: facit rogando, vt amico videatur diffidere. Nam vt Crates Thebanus testatur, veri qui sunt amici, in reb. aduersis vltro adsunt inuocati: in rebus autem prosperis, nunquam nisi accersiti.

Quod nihil propius ad felicitaten accedat, quam amicitia. XV.

NON attenuata, & imminuta est amicitiæ gloria: ꝙ sine ea, neq; in malis

vlla

vlla doloris medicina: neq; , in bonis sensus vllus sit felicitatis. consueuit igitur dicere, nihil esse amicitiam, nisi consortem felicitatis, & sociam: vero autem amico vti, ipsā esse felicitatē. ita Sylla cognomēto felix, inter felicitates suas, duas pręcipuē ducebat, vnam quod Pium Metellum haberet amicum: alteram quod Athenas nō subuertisset, quarum in solo, tanquam in feracissimo agro, virtus fructus vberrimos fundebat amicitiæ.

Quod amicus absens semper adest. XVI.

INQVIEBAT Amicum fide adduci, & officio, vt etiam procul magis, quam secū ageret cum amico. Nam amici adeo tenax est memoria, vt absens, semper adesse videatur. Est enim amicitia ea animorum coniunctio, quæ nullo disiungi potest locorum, aut temporum interuallo. Nulla igitur apud amicos excusatio est obliuionis: nisi forte quis, etiā sui capi possit obliuione.

Quod

Quod nunquam solus sit Amicus.
XVII.

AD verborum angustias, & ad literarũ angulos, qui volet reuocare amicos, facile intelliget; amicitiam, quasi animi communis, & consilij officinam esse vocatam. Interroganti cuidam igitur quisnam nunquam esset solus: amicus dixit. Hic enim ex vno fit Geminus. nec ambigi de eo potest. Naturæ enim testimonio intercluditur via omnis dubitationis. Etenim quorsum duo Aspides expressi? habet Hieroglyphicum veram amici interpretationem. Aspis enim numquam è latibulo, sine comite exit: cumq; sensum habet beneuolentiæ, vt si eorum vnus occidatur, alter qui superstes remanet, alterius mortẽ vlciscatur.

Quod suus etiam sit, amicitiæ fucus.
XVIII.

ADVLTERINVS amicus cum aliud habet in pectore clausum, aliud in ore promptum: ingemiscens aliquando dixit,

multos gestare amicitiæ insignia: paucos vero amicitiam attingere: ideo si quid humanitus cuiquam accidisset, illum sine ope, & adiumento, in asperitatibus rerum & mærore iacere. Hoc ipsum vt docerent Ægypti, Arborem Amyram Hieroglyphicum fecerunt Adulterinæ amicitiæ. Nam & arbor hæc odorem fundit suauem, fructum nullum ferens: & Amicus adulterinus, ostentationem semper spirat officij: numquam præstat officium.

Quod semper idem in aliis rebus sit amicus, XIX.

INTERROGANTI cuidam quis inter homines non consenesceret, amicus dixit. Nam virescit amicitia, non relanguescit tempore. Notum est ad hanc rem in sacris Ægyptiorum literis, Canis Hieroglyphicum, id etsi tacitum est, & elingue: non tamen, aut mutum, aut nudum est à doctrina, & virtute. Etenim cur Canis Vlyssis post annos viginti, solus ex domesticis cognouit Dominum? quia, si naturam

naturam consulimus non Canis, sed rationis: nec virtus, nec doctrina subijcitur tempori.

Quod in amicitiæ claustris vera sit mortuorum sepultura. XX.

QVÆRENTIBVS amicis, cũ omnes de ægrotante familiari essent soliciti, vbi quis optime sepeliretur: in amicorũ dixit sinu, & gremio. Sapienter ille quidẽ. Nam ineptias qui volet ex falsa amicitiæ opinione, resecare, & tollere quod sordescit; sentiet amicos non minus mortuis, quam viuis prodesse. non est vulgare Antiquitatis testimonium. Etenim cur à Parthis canes alebantur, quorum voracitate cadauera absumebantur, non condiebãtur in sepultura? vt cum canis symbolum sit amicitiæ, hoc certe monimento mortalib. testatum relinquerent, homines non posse melius sepeliri, quam in beneuolorum animis, quorum memoria amici in dies reuiuiscunt mortui.

* *
*

Quod amicitia vim quasi quandam habeat Numinis.
XXI.

ETsi virtus ab Aristotele mos, à modo vocatur eo quod quæ honesta sunt, nisi modus adhibeatur, turpia redduntur, & inhonesta omnia: solam tamen amicitiã inquiebat, inter omnes virtutes, & loco, & tempori, & personis maxime moderari. magna vero tanti Præsidis: non exigua Antiquitatis auctoritas. Nam cur à Grȩcis Amicitia Dea, quam φιλίαν vocabant constituebatur? vt certe hoc vnum ostenderent, amicum verum, veluti numẽ aliquod, nihil perhorrescere: hocq; inter sapientem, & amicum interesse, quod illius sit parere: huius imperare, & loco, & tempori. Bellè id quidem olim, meo quidem iudicio, Romani. Nam cur apud eos, amicitiæ hæc spectabatur imago, Iuuenis aperto capite: tunica rudi indutus: cuius in Fimbria scriptum erat mors, & vita: in fronte æstas, & hyems: habebatque latus apertum, cuiꝰ in præcordijs digito inscriptum

p̃tum oſtendebat longe,& prope? næuos, & nebulas rationi & diſciplinis offutiunt, qui malunt ex verbis, quam ex his prçclariſſimis monimentis amicitiæ vim attentare, quib. cenſetur amicitiã, nec morte, nec loco: neq; deniq; tẽpore reuelli poſſe.

Quod fons & origo duplex ſit amicitiæ. XXII.

QVEMADMODVM Anaxagoras, & Empedocles amicitiam, & litem fecerunt principium rerum omnium: eo quod per conſociationẽ, & diſiunctionẽ, generatio fit, & corruptio: ita ſolitus eſt dicere duo eſſe amicitiæ primordia: ſimile & diſſimile. Summa enim amicitia eſt, vt teſtatur Cic. quam morum ſimilitudo cõiugauit: Lubrica vero, & imperfecta, quã diſſimilitudo conciliauit. Illa vt teſtis eſt, & Prometheus Ægyptiorum legislator, & Pythagoras, cadit in virum bonum tantum, quia honeſtate ſolium definitur: Hęc vero, quia ſuauitate, & vtilitate omnia metitur, diſſimilitudine magis gau-

det personarum. ita Diues à paupere: & vir à muliere magis diligitur, quam vel mulier à muliere, vel pauper à paupere, etsi sui sunt similiores.

Quod ratum amici, de amico debeat esse iudicium. XXIII.

INQVIEBAT, amanti quod erratum est, rectum videri: non item amico: eo quod ille sensu, & opinione, hic animi feratur iudicio. Quare de amico ratum semper debet esse, amici iudicium. Nam vt beneuolentia sit eius, qui amatur gratia: amor contra illius causa, qui amat: ita amicitia virtutis ergo conflata, nihil præter id, quod honestum est spectat.

Quod nihil sit nec fidentius nec fidelius amicitia. XXIV.

IN ore sæpe habebat nihil esse ad omnes res ardentius amore & amicitia: nihil valentius,

lentius, quæ nec vi, nec metu frangi potest. probant id duo amicitiæ lumina, Damon, & Pythias, Pythagorei discipuli, quorum alterum, cum Dionysius Syracusanus interficere vellet propter suspicionẽ perduellionis: alter se mortis vadẽ præstare non dubitauit, tantisper, dum qui rapiendus erat ad supplicium, rebus suis compositis, reuerteretur. cum vero adesset hora morti destinata, & iam obses esset proximus supplicio, vnusquisq; sponsorem stultitiæ, & temeritatis damnabat: at is nihil de amici fide dubitare constanter prædicabat. eodem igitur momento, quo Tyrannus supplicium indixerat, qui discesserat, superuenit, obsidem liberaturus, cuius rei Tyrannus percitus admiratione, reũ impune dimisit, & inter vtrũq; amicum tertius haberi voluit.

Quod nihil sit in bonis optabilius amicitia. XXV.

ITa amicus est animatus, vt non putet magis se sua, quam amici causa esse natũ.

Quare aiebat nullum in vita bonorum genus esse tam grande, quod amicitia non videatur exæquare, aut potius superare. auget sententiæ huius auctoritatem, vet[9] Darij votum, qui non aduersus hostes victoriam; non regna, non gloriam; sed oblato tibi malo punico, tot optasse fertur Zopiros, (quia Zopirus non fucatus erat amicus) quod granulis esset malum illud refertum; vera enim regni præsidia sunt amici, quos nec ferro cogere, nec auro parare queas. Sola igitur militum amicitia fretus Scipio Africanus, dicitur bellum Carthaginensibus intulisse.

Quod omnia in vno amicitiæ nomine, lateant bonorum genera.

XXVI.

DICEBAT iure amicitiam ab amore esse vocatã, quia natura cum sit suauis, vtilis, & honesta, nihil ei deest, quod amari potest. Tantum quippe vnũquodq; est suaue, quantum amatur: eoque vtile magis quo ad res plures vsus eius frequens est, & idoneus: nec denique quicquam magis est honestũ, quam μόνας siue

ſiue amicitia, quæ anima eſt iuſtitiæ. Sed quo res melior eſt, eo rarior eſt amicitia. nihil enim vnquam ſol vidit rarius virtute. Itaque conſueuit Menander dicere, illum eſſe fœlicem, cui vel amici contigiſſet vmbra. eſt enim amicitia animal minimè gregariū. Hac ratione commotus Alexander Magnus, Achillem fuiſſe fœlicem pronunciauit: eo quod viuens fidum amicum: poſt fata magnum ſui nominis, & famæ nactus eſſet prǽconem.

Quod amicus ſit alter idem.
XXVII.

SOLITVS eſt dicere amico chariorem eſſe amici vitam, quam ſuam: atque iccirco inanem illam eſſe ſententiam, qua vulgo fertur, quod quiſque ſibi melius, quam alteri cupiat eſſe. Nam amicus cum viuat in amico, in ſe autem ſit mortuus: nihil habet potius amici vita. graue, & elegans eſt Promethei Ægyptiorum legislatoris teſtimonium. Hic enim vbi interierat coniux, tulit moderate, quod pars

domus petijsset: vbi direptæ essent eius opes: dixit non sua, sed fortunæ bona esse sublata. cũ pariter filius de vita migrasset, dixit parte se aliqua tantum esse comminutum: at mortuo amico, statim frangi dolore cæpit, atque in luctu, & squalore ita iacere, vt vix sine suspirio, posset respirare. quod cum admiraretur populus, rei admirationem, eius ex animo absterfit, inquiens amico mortem obtigisse: sibi vero mortis dolorem, quia ipse vt mortuus, sensu non careret: amicum non esse amici exemplar: sed alterum idẽ. Hoc ipsum Lyricus Poeta sentiens, amicum dimidium animæ vocat, quasi vna sit animæ vis, & libera voluntas, duobus in corporibus.

Quod amicitia anima sit Iustitia. XXVIII.

INQVIEBAT amicitiam non solum omni iure esse imbutam: sed etiam animam esse Iustitiæ. vbi enim non est amicitia, ibi iustitiæ succus, & sanguis statim exarescit. Nam ius diuinum amore Dei: ius

ius humanum amore hominum definitur. Quanquam enim vulgo amor differt ab amicitia, quod ille ferarum etiam bestiarum sit: beneuolentia solum hominũ: amicitia vero bonorum tantum: tameņ amor hoc loco, vim obtinet virtutis, in qua laus omnis consistit amicitiæ. quæ si obseruaretur in ciuitatę, nihil ei accideret iure, & legibus magnopere opus esse. Nã posito fine, nihil ijs opus est, quæ pertinęt ad finem.

Quod amicitia pluris sit, quàm Iustitia. XXIX.

VT circuitum, & quasi orbem relinquã honoris, quo fertur, & ducitur, Amicitia, inquiebat Amicum viro iusto esse anteponendum: eo quod iustitia malum prohibet, Amicitia bonum ministrat: Estque illius plerunq; destruere: huius semper seruare. Nam, vt partes corporis se mutuo amant atque aliæ alijs seruiunt, vnamq; animantem simul omnes constituũt: ita veri amici eo societatis cõstringũtur

tur vinculo, vt ex pluribus, vnum quasi corpus fiat salutis. Amicitia enim diuitibus est, pro gloria: pauperibus, pro censu: exulibus, pro patria: mortuis pro vita: ac denique perditis, pro salute.

Quod nihil sit capitale magis, quam numaria amicitia.

XXX.

IN QVIEBAT Insidiosam beneuolentiam suo enudari scelere, per hunc Apologum. Annuum se natalem celebrare simulabat vultur: auiculasque ad cœnam inuitarat. aduolant igitur longinquis ex locis Auiculæ, quæ omnes primum cum applausu excipiuntur à vulture: tum vbi hora cœnæ adest, illæ omnes ad vnam deuorantur: simile quiddam est, in quæstuosa amicitia, quæ in vtilitate est fundata. Nam amicus ijs potissimum applaudit, quos sibi ad pastũ videt prodesse. ijs enim cum videtur aliquid dare: tum maxime inhiat rapere: estq; in hoc genere ijs amicus, vt oleum plantis: quibus nihil non lethale spirat.

Quod

Quod indulgentia insidiosa sit beneuolentia. XXXI.

CVM liberorum amore, multos cerneret infatuari, atque ab ijs liberos, per indulgentiam in educatione non ad disciplinas duci, sed seduci : dixit indulgentem beneuolentiam, suaue esse venenum. Nec contemnendum de ea re est, in Simia naturæ testimonium. Hæc enim bestia, ex pluribus catulis, quos in lucem edit, quem plurimum diligit, lætè in vulnis gestando, & gestiendo cruciat, ac demum cruciatum trucidat. Cæteri, quibus minori plausu indulget, soli anima superant. atque, vt ab indulgentia parentum recedam, qui Impurus est, & libidinosus, quos maxime diligit, hos inprimis inficit omni turpitudine, vel graui potius conficit scelere. Blande enim amplectendo quos amat, nefariè lædit.

Quod

Quòd truces ex amoris ardore faces sæpè accendantur odii.
XXXII.

CONVVLSA, & labefactata multo furore, non paruo scelere sæpe fuit amoris vis. Quare consueuit dicere amorem, nisi modus adsit, facile in capitale odium commutari. Nec vulgare est apud Poetas testimonium. Medea enim Æetæ Colchorum regis filia Iasonem cum deperiret, illum in Græciam est secuta, patrē vero insequētem vt vitaret, discerpti Absyrti fratris mēbris retardauit. At ex tanto amore, statim venit in odium tam capitale, vt odij nomen visa sit omni crudelitate superare. Hæc enim à Iasone repudiata, filios suos, quos ex eo susceperat, occidit: Glaucamq; Creontis filiam, cum qua Iason secundas contraxerat nuptias, incensa regia, viuam cremauit, ac ipsum etiam Iasonem impatientia doloris, manus sibi inijcere coegit. Quare cum amor odio sit finitimus, nemo rectè, ex Hesioni sententia, amat, nisi qui amat tanquam ali-

aliquando osurus. præsertim quando facile odij flamma, ex amoris ardore accenditur.

Quod amoris origo non sit id, quod bonum est, sed quod placet. XXXIII.

INHONESTA nolim crepare: hoc non queo tacere, plures quod volunt, quam quod debent sequi. Non enim, vt inquiebat, amatur quod pluris est, sed quod videtur. Ita Canis à Cane in amore, boui præponitur: Sic Formica, Tauro Formicã anteponit: ita fere inter mortales, amor non fit, ex iudicio, sed ex opinione. Ita Alexander Magnus tanta beneuolentia Ephestionem est prosecutus, vt eo mortuo, propugnacula vrbium diripi, equos mulasque tonderi, plerosque gregarios homines interfici ad mœroris argumentum iusserit, idque vocauerit Ephæstionis inferias.

DE

DE LIBERALITATE TITVLVS DECIMVS.

CVm nihil neque ad robur imperij, populari gratia: neque ad popularem gratiam liberalitate sit accommodatius: Card. ALDOBRANDINVS ea pietate, summi Pontificatus liberalitatem commendat, vt nunquam magis Pontificatus augeat patrimonium, quam cum sit liberalissimus. Est enim diuini eius ingenij, & summę liberalitatis, omnia ita largiri, vt qua pietatis semita, ex Apostolico ærario exeunt, eadem ad Ecclesiasticas opes redeant cumulatiore mensura. Idq; minime mirari soleo. Nam qui homines à Principib. beneficium capiunt, faciunt capiēdo, vt magis capi, quā capere videantur. Itaq; nec Princeps, nec Deus fieri potest prodigus. Nam vterque eorum quæ largitur, nihil videtur abaliena-

lienare, sed semper omnia in sua ditione, & potestate retinere. Quare in ornamentis imperij, nullum neque clarius beneficio nitet Diadema: neque gestatur amore præstantius. At inter Principes, & priuatos homines longe dispar est liberalitatis ratio. Nam inter hos, difficile est liberalem fieri diuitẽ: inter illos difficilius, auarum non fieri miserum. Pluris igitur ducebat liberalitatem, sine diuitijs, quam diuitias sine liberalitate. lubẽs itaq; dabat, grauate vero ab ijs præsertim, in quos beneficium collocarat, quicquã, ne collocati beneficij iacturam faceret, capiebat. Nam si quod redditur, nõ est datum, quod donum est, ab omni restitutione nudum sit oportet. Vltro igitur, non necessitate adductus, apud bonos viros beneficia collocat. Nam quod ab inuito extorquetur, non beneficentiã, sed prædã esse putabat. rogari vero semel poterat læte; sæpius nõ nisi grauate poterat, eo quod dona precib. empta, stomacharetur quasi malefacta. Beneficium enim, quod aut non loco, aut non tempore, aut non lubenter fit,, beneficij non

ſolum gratiam amittit, ſed etiam macu-
lam quandam capit maleficij. aiebat igi-
tur nihil eſſe liberalitatẽ, niſi externorum
bonorum artem, & diſciplinam, qua qui
deſtitueretur neſciret pecunia vti. Quæ
autem de ea tulit Apophthegmata, eo-
rum, quantum colligere potui, ſeries hæc
eſt.

1 *Quod nihil, in virtute gloriam magis, quã liberalitas attingat, Principis.*

2 *Quod Principis liberalitas, nulla exhauriatur beneficentia.*

3 *Quod liberalitas minus accipienti, quàm largienti ſit fructuoſa.*

4 *Quod malè precans, non precari, ſed ſibi imprecari videatur.*

5 *Quod tum maximè habeatur Princeps liberalis, cum parua à paruis capiat.*

6 *Quod non exigua ſit liberalitatis, in Principe commendatio, munera à ſubditis capere.*

7 *Quod aurea munera à priuatis capere, negligat Princeps.*

8 *Quod in liberalitate aliis, aliud genus beneficentiæ expediat.*

9 *Quod Res sit insidiosa capere munera.*
10 *Quod Principis liberalitas in eos, qui resipiscunt, debeat esse propensa.*
11 *Quod Musis amica debeat esse Principis liberalitas.*
12 *Quod Capiens honestet, in liberalitate largientem, & largiens capientem.*
13 *Quod liberalitas ars sit eroganda pecunia.*
14 *Quod non pecuniosus, sed liberalis sit diues.*
15 *Quod nulla erga improbos sit liberalitas.*
16 *Quod liberalitas non meritis accipientis: sed donantis dignitati magis respondere debeat.*
17 *Quod Raro ab incognitis: nunquam ab inimicis sit capiendum.*
18 *Quod ex liberalitate, nemo reddatur inops.*
19 *Quod liberalitas contabescat, sine Gratiarum actione.*
20 *Quod Tarda sordeat liberalitas.*
21 *Quod liberalitas, prudentia consors sit, & religionis socia.*
22 *Quod qui liberalis est, vitam maxime agat hominis.*

23 *Quod liberalis non timeat sumptum: sed amici incommodum.*

24 *Quod fœlix sit qui seruit liberalitati Principi.*

25 *Quod libentius liberalis vltro prosit, quàm Rogatus.*

Quod nihil in virtute gloriam magis, quàm liberalitas attingat Principis. I.

CVM ab omni oculorum consensu, atque aurium comprobatione, auaritię crimen sit exclusum: tum nihil ad popularem gratiam liberalitate est conditius. Atque quoniam rumores, iam de admirabili beneficentia CLEMENTIS VIII. per totam Italiam calebant, cum quis curiosa quadam cupiditate iudicij, quæreret, qd in virtute maxime esset gloriosum, alijs respondit commodum, ex suo parere incommodo. Etsi virtus enim non est pecuniæ pręmium: est tamen pecunia in loco neglecta, non vulgare virtutis testimonium. Ita Fabius ille, qui cun-

ctando

ctando Romanis restituit rem, laudatur. Hic quippe captiuos ab Annibale acceptos, cũ Senatus negaret se redẽpturum, fundũ vendidit, vt id solus prẹstaret, quod tota ciuitas præstare refugeret.

Quod Principis liberalitas, nulla exhauriatur beneficentia. II.

EXILITER, & exiguè est nimis agere: ad calculos omnia reuocare. quæ, inquit. profusio est in alijs: ea est liberalitas, in Principe. Etenim nec Deus, nec Princeps dando, potest miser fieri: Nam vterq; eorum, quæ largitur, remanet dominus. docuit id aliquando Alexander Magnus. Cum enim omnia amicis donasset, & iã regias fere opes absumpsisset, tum Perdicus, ex intimis eius familiarib. quid tibi Rex inquit, iam superest? spes respondit. Norat enim si res postulabat, quo ex fonte, quæ per liberalitatem erogarat, eodem propter beneuolentiam posse ad se redire: onus autem beneficij, apud accipientes remanere.

Quod liberalitas minus accipienti, quam largienti sit fructuosa.

III.

VBI non adsunt exercitationes styli: nō parum prosunt curricula sermonum, quibus eruditio facundiæ coniunx, quasi sopita interdum, est excitanda. Itaq; cum forte de liberalitate ageretur, quæ ex persona constat largientis, & accipiētis: interrogareturque quid in ea haberet potius: dare magis, respondit quam accipere. qui enim dat, alium obligat, qui capit alij obligatur. Quare liberi hominis non est capere, nec quicquam aliud est Principis donum, nisi veluti quoddam seruitutis vinculum. Itaque beneficium qui inuenit, compedes inuenit, qui non ferri naturam retinent, sed obsequij, & obligationis. Magna igitur mercede beneficium emit, qui precatur: summa qui capiendo capitur: nec paruum precium accipit, qui largitur.

Quod

Quod male precans non precari, sed imprecari sibi videtur.

I V.

HABET verbi vis, in rogando morsus acres, aculeos non hebetes. petimus enim gratia: rogamus precibus: poscimus iure: flagitamus ardore. Horũ verborum, nisi parcus sit in petente vsus: comminuitur, in largiente, beneficij gratia. Ad beneficia igitur impetranda, non est celeritate, sed prudentia, opus. Importunitas enim poscentis plerunq; liberalitatem comminuit, & restinguit largiẽtis. Sic M. Crassus petentium vitio, ex liberalissimo tenax euasit, & auarus.

Quod tum maxime habeatur Princeps liberalis, cum parua à paruis capiat. V.

NIHIL est tam cognatum præceptis, quam cautiones, & diuerticula. Etsi enim potior pars est in liberalitate largientis, quam capientis: Princeps tamen sæ-

pe, capiendo fit liberalior, quam largiendo. Nam multum dat, cum exigua capit ab amicis. addit enim primum, quia nemo vir bonus vult donari ab improbo, graue virtutis testimonium: deinde spem ostendit plurimi meriti. Hoc in virtutis genere laudatur Artaxerxes Persarũ Rex, qui ab operario aquam sibi oblatam, eo animo accepit, vt plurima gratia compensarit,

Quod non exigua sit liberalitatis, in Principe commendatio, munera à subditis capere.

VI.

CVLINARIVM inquiebat esse ingenium, nedum hebes, & obtusum non odorantis, quantum Princeps munuscula à subditis capiendo, illis impertinet honoris, & gloriæ. Quoniam enim nemo probus, veteri prouerbio, vult ab improbo donari: muneris laus, quod fit Principi, non est penes accipientem, sed largientem. Quare olim, apud Parthos,

vto-

vt omnes maiori ad virtutem ſtudio contenderent: nemini Regem ſine munere licebat adire. Nam acceptum munus, inſigne virtutis: recuſatum, notam criminis afferebat largienti.

Quod aurea munera à priuatis capere negligat Princeps. VII.

ERVDITIO facundię coniux, & gloriæ ſocia, nullis magis, quam ſententiarum pigmentis ſe colorat, & corroborat. Hæc cum funditur vndique à tanto Antiſtite: tum interroganti cuidam, quod munus Principi à priuato viro plurimum haberet gratiæ: non illud inquit, quod accerſitur ex fortunæ bonis. Nam cum ijs redundet, non fortunæ, ſed gloriæ bona ſunt ei miniſtranda. Qui enim Principi aurum, argentumue largitur, non tam videtur, vt ait Iſocrates, velle largiri, quam mercari, ac fœnerari.

***

Q 5 Quod

Quod in liberalitate, alius aliud genus beneficentiæ expediat VIII.

NEQ. Cæco casu, neq; opinionis temeritate duci debet Principis liberalitas: sed iudicio. Itaq; inquiebat penes Principē plus in dando, quā in rei, quæ daretur magnitudine, residere gloriæ. Nam eo spectat Principis largitio, vt omnes ad sui muneris studium, accendat virtutis amore. Quare Reges Persarum, obuijs mulieribus aurum dono dabant: viris autem Sagittas, & iacula, quo docerent fœminis frugalitatem: viris rem militarem curæ esse debere.

Quod res sit insidiosa capere munera. IX.

RES cæcę, & ab aspectus iudicio remotę, nulla luce magis clarescunt, quam sententiarum splendore. Cum igitur quę apud Thebanos statua iudicis erat expressa, sine manibus, ei ostenderetur: ingemuit quod ei, cui fas esset dare, non lice-

non

ret capere. tum ſciſcitanti cuidam, à quo non liceret munus accipere: ab inſidioſo amico reſpondit, præclara vero, & æternitate digna ſententia. Nam in inimicorum munerib. morſus latet aſpidis; qui interimit ſine dolore. Itaq; Cyneas cum ingentibus donis à Pyrrho Romam miſſus ciuem nullum inuenit, cuius domus illius muneribus pateret.

Quod Principis Liberalitas in eos qui reſipiſcunt, debeat eſſe propenſa. X.

IN his carceribus hominum vita tenetur intercluſa, è quibus anceps cogitandi ratio nunquam eſt excluſa. Cum igitur in ſermonem, de liberalitate Principis incidiſſet, interrogareturque in quos potiſſimum Princeps deberet eſſe liberalis: in eos reſpondit, qui reſipiſcunt, etſi ei ante graues fuerunt, & infeſti. Ita Xerxes, Themiſtoclē, à quo in bello ante fuſus, fugatusq; fuerat, Athenis relictis; beneuole exce-

lè excepit, atq; in maximo honore habuit: tresque illi vrbes opulentissimas, dono dedit.

Quod Musis amica debeat esse Principis Liberalitas. XI.

QVONIAM Musæ, quæ honesta, non quę sunt quæstuosa, sequuntur: idcirco fere qui Musis sunt addicti, cernuntur inanes, & ab opulentia nudi. Quocirca consueuit dicere, Principum liberalitate Musas esse depascendas. Huic eius sententiæ suffragari in primis videtur Alexander Magnus. Nam cum facilis, & benignus esset in omnes viros doctos, tum Xenocrati, cuius acre ingenium admirabatur, quinquaginta talenta dono misit, eò quod acceperat ab amicis, illum ex angustia rei familiaris laborare, atque eam ob rem, Musas ipsas cum viro abiecto, in squalore iacere.

Quod

Quod capiens honeſtet in Liberalitate largientem, & largiens capientem. XII.

STERILITATE ingenij, & inopia doctrinæ, ſtirps, & ſemen virtutis, in quæſtionum campo, ſæpe exareſcit. Cum igitur in dubium, & quæſtionem eſſet adductum, vter in liberalitate magis eſſet laudandus, capiens ne, an largiens: eo quod ille deſiſtit eſſe ſui iuris: hic vero non libertatis, ſed rei poſſeſſionem tantum amittit. Non eſt reſpondit, cur id quenquam vllis confodiat dubij ſtimulis. Nam largientis gloriam ex capiente, & capientis Laudem, ex largiente metiri oportet. Ex quo ambo videntur in virtute, & honeſtate eſſe pares. Teſtis eſt Diogenes. Etenim cum à quodam magna recreatus fuiſſet beneficentia, illumq; idcirco, qui Diogeni præſto fuerat, nonnulli magnopere laudarent, tum Diogenes, præclarũ, ait, eſt beneficium dare: mereri vero præclarius, quam dare. Nam, vt vetus Pub. Mimi eſt ſententia, beneficium

ficium dando capit, qui digno dat: qui autem non dat, videtur potius quod alienum est retinere, quam quod suum est, non dare.

Quod liberalitas ars sit erogandæ pecuniæ. XIII.

QVIA non solum pellenda est cæca, & temeraria animi dominatrix cupiditas, quæ arcam nescit reserare: sed etiam accersenda est ars quædam pecuniæ erogandæ: interrogatus aliquando ab amicis, quis optimus esset pecuniarum vsus, qui in largitione dixit est positus. Huc accedit Aristippi plena ponderis auctoritas. Nam reprehensus aliquando, quod ab amicis pecunias sæpius caperet: non ideo dixit, capio, vt ipse vtar, sed vt illi addiscant, ad quas res sit vtendum pecunijs.

Quod non pecuniosus, sed liberalis sit diues. XIV.

IN hoc, diuitiarũ cardo omnis vertitur, vt non adeo pecunia, quam pecuniæ adsit

adſit vſus. Sciſcitanti igitur quis eſſet diues, qui inquit, ſuas pecunias, vt Alexander Macedonum Rex, deponit apud amicos. Nec falſo. Nam vt vetus eſt Iſocratis ſententia, nullus præclarior eſt theſaurus, quam beneficium apud bonos viros collocatum.

Quod nulla erga improbos ſit liberalitas. XV.

QVOCVNQVE me animo, & cogitatione conuerto, non minus eſt viri liberalis improbos deſerere, quam bonis viris prẹſto adeſſe. Solitus vero eſt tantus Antiſtes dicere, non eſſe magis contra officium, improbos iacentes excitare: quam illis anſam miniſtrare improbitatis. Laudatur igitur Rex Antigonus, à quo cum Cynicus talentum pereret, reſpondit non eſſe Cynici talentum accipere: tum ille cum diceret, da igitur denarium, non eſt reſpondit Antigoni denarium dare. Qua ex re intelligimus non magis expedire improbo pecuniã, quam febrici-

febricitanti aquam gelidam esse suppeditandam. Nam huic interitus: illi infamia ministratur.

Quod liberalitas non meritis accipientis: sed donantis dignitati magis respondere debeat.

XVI.

NON coniectura id prospicimus: sed experti videmus, aliquid citra meritũ accipientis, poscere dignitatem donantis. Quare, cum de liberalitate Principum ageretur, consueuit dicere, nihil ei, qui modo leuiter profuisset, non grande ab illis esse sperandum: eò quod dona non fiant ex accipientis imbecillitate: sed ex magnificentia donantis. Hac ratione Alexander Magnus commotus, cum ciuitatem cuidã donasset, atq; tum indignati æmuli Alexandro inculcarent, non conuenire homini tam humilis fortunæ, tantum muneris: tum ille non quæro, inquit, quid oporteat illum accipere: sed quid deceat regem dare.

Quod

Quod raro ab incognitis, nunquam ab inimicis sit capiendum.
XVII.

SOLITVS est dicere, dona ab incognitis capere, rem non inanem esse suspicionis: plenam autem periculi capere ab inimicis. Nec id, si Homerum consulimus, falso quidem. Nam quorsum apud eum Aiax, & Hector sibi inter se dona ferentes? vt certe ex vtriusq; ostento colligeret posteritas, non minus dona, quam vulnera ab hoste esse cauenda. Hæc enim minus læduntur, quia vitantur: illa vero grauius officiunt, quia vt bona excipiuntur. Quare, & Hector Baltheo, quod ab Aiace acceperat, ad currum ligatus miserrime ab Achille per exercitũ fuit distractus: & Aiax gladio, quo ab Hectore donatus fuerat, crudeliter se traiecit.

Quod ex liberalitate nemo reddatur inops. XVIII.

INTERROGANTIBVS amicis quomodo res cresceret familiaris: non ra-

piendo dixit, ſed largiendo. Serendum enim eſt beneficium, vt metere poſſis fructum. Non eſt in Symbolis obſcura ratio. Nam quorſum in ſacris Ægyptiorum literis, Mulier dextra menſuram: lęua cornucopiæ tenens, interpretationem habet liberalitatis? vt certe inde intelligamus opes non comminui, ſed creſcere cum liberalitate. Nam ex cornucopiæ quicquid detrahebatur, id omne ſtatim redibat multo, quam ante cumulatiore menſura.

Quod liberalitas contabeſcat ſine gratiarū conſociatione. XIX.

CVM nonnullis arctior videretur amicitiæ, quam ſanguinis conſociatio: alij contra aſſererent. eo quod ſanguinis coniunctio non ſolum nodus ſit amoris: ſed etiā vitæ: in re tam ancipiti, cum fluctuarent, quærerentq; demum quodnā arctiſſimum eſſet ſocietatis vinculum: Gratiarum dixit, cum liberalitate. Neq; enim liberalitas ſtare poteſt, ſine Gratijs: & gratię intermoriuntur, ſine liberalitate. Frigent

gent enim munera, nisi & capiens largienti, & largiens gratus sit accipienti. Nam quorsum, quod hæ numerantur Gratiæ tres θάλεια: ἐυφροσύνη, ἀγλαΐα: quæ mutuis amplexibus sic tenentur constrictæ, vt sola intermedia aduersa: duæ reliquæ spectentur auersæ? pēdet Liberalitas vt ἐυφροσύνη loquitur, non ex re, sed ex animi quo res traditur, bonitate. quæ vero sunt vtrinq; auersæ gratiæ, docent beneficium nullum, nisi vtilitate, & gloria cumulatū, in beneficum, & benemerentem, reuerti debere.

Quod tarda sordeat liberalitas.
XX.

PROMPTVM, & expeditum aiebat oportere esse beneficium. Nam quemadmodum, qui cito dat, bis dare videtur: ita qui sero dat, semel dando, censetur sæpius negare: nec conferre, sed vendere beneficium existimatur. Est autem liberalitas vna Gratiarum, quæ Græce χάριτες ἀπὸ τῶ χαίρειν gaudendo

ſunt nominatę: ex quo intelligimus id, quod non datur libenter, non ſolum naturam, ſed etiam nomen amittere liberalitatis. Hæc inter Gratias honoris ergo medium locum obtinet: quaſi nihil liberalitate ſit glorioſius. Deus igitur à Dando, quod omnia det, ab ea virtute nomen accepit.

Quod liberalitas Prudentiæ conſors ſit, & religionis ſocia. XXI.

IN Dubiorum tenebris, cæciſq; errorum nubibus, cum grauiter offendant, qui incognita habent, pro cognitis: tum auaros omnes talpa cæciores eſſe dicebat, eo quod ille oculorum: hi mētis caſſi ſint lumine. cuius ex iudicio maxime prudens habendus eſt liberalis, quid prudens? imo bis, terq; beatus. Itaq; Alexander Magnus, inter Philoſophos de felicitate aliquando diſputantes, dixit nihil eſſe beatius, quam multos ſibi donis, & muneribus obſtringere, is enim maxime Dei immortalis, qui proſpicit omnibus, naturam videtur attingere.

attingere. Quando non ſolum Homines, ſed ſuperi etiam placantur donis, nihil eſt quod à quoquam vir liberalis, metuere poſſit mali. Liberalitas igitur multo, apud me pluris eſt, quam lapillus Gagacromenon, quem qui gerit, non ſolum ſoſpes, vt volunt lapidarij, ſed etiam victor, ex periculis abit. Quanquam enim, vt aiunt lapilli huius beneficio Alchides Princeps, & ex nauali, & ex pedeſtri conflictu, victoriã reportauit: multo tamen viri liberalis glorioſa magis eſt victoria, qui non vires, corporis: ſed animos expugnat hominum.

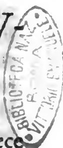
Quod qui liberalis eſt, vitam maxime agat hominis.
XXII.

ETsi difficile eſt, frangere corroboratam vetuſtate opinionem cupidorum hominum, qui pauca honeſtate, omnia definiunt vtilitate: ſolitus tamen eſt dicere, quia homo homini eſt natus, ambigere ſe, num is, qui alteri non prodeſt, vitàm agat hominis. idipſum viſus eſt,

Quod libentius liberalis vltro prosit, quam rogatus. XXV.

CVM distrahitur in multas partes, ac prope exulceratur cupidorum opinione, dandi ius, & ratio, dicebat liberalitatem non solum artem esse dandi, quæ sunt danda, & retinendi quæ sunt retinenda; sed etiam magistram opportunitatis, nec patientem esse moræ, & tarditatis. Maius enim euadit munus, licet semper idem sit, quod in loco fit, & tempore: gratissimum vero quod vltro confertur. præclarum est Archesilai Philosophi posteritati commēdatum exemplum. Hic enim Cresibium ægrotantem, inopiaq; rerum pressum officij causa visens, marsupium auro refertum, clam ei⁹ puluino subiecit, quo reperto Archesilai, inquit Cresebius, hic est ludus: quo nemo nisi liberalissimus recreatur.

DE

DE MAGNIFICENTIA TITVLVS VNDECIMVS.

AGNIFICENTIA Græcè Μεγαλοπρέπεια, ἀ μεγαλύνω res grandes facio, dicitur. Est igitur Magnificentia magnarum rerum, & excelsarum cum animi quadam elatione administratio. In hac autem virtute, cum mihi venit in mentem eximij Senatoris, & Equitis Francisci Sesse. Est quod in dolore, quidem gaudeam: nec possum in angore, qui me alienissimo tanti viri tempore, laniat, & lacerat, non pro eximia eius virtute, & constantia recreari. Nam quemadmodum Cato nullis vnquam Casibus mutatus est, nulliq; succubuit tempestati: ita Eques ille strenuissimus rectæ voluntatis conscientia potius gaudēs, quam aduersis rerum procellis mœrens, tanta

non solum non dubitare, sed etiam pro comperto habere Vespasianus. Nam in cœna aliquando recordatus, quod eo die nemini benefecisset, ingemiscens, dixit se de vita, diem vnum perdidisse.

Quod liberalis non timeat sumptum, sed amici incommodum. XXIII.

QVONIAM is Amicorum nece, iura omnia cruentat, qui amicos non tegit, in periculis: eorumque bona expilat, qui illis, in egestate opem non ministrat: solitus est dicere, neminem esse liberalem, qui impensas magis timeat, quam amicorum egestates: Hoc olim comprobauit Hiero Syracusanorum Rex. Nam audita clade, qua Romani apud Thrasimenum Lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici: ducenta hordei: auriq; ducenta, & quadraginta pondo Romanis misit. quod munus capere ne verecundia impediret, prædam simulauit esse hostium: ne amici beneficentiam:

ficentiam. Quare in eo, vt mittendi voluntas: sic prudentia cauendi ne remitteretur, eſt laudata.

Quod felix ſit, qui ſeruit liberali Principi. XXIV.

NVLLA conſpiratio, conſenſusq; hominum maiorem, in laborioſos homines, ſpirat mercedem, quam Principis liberalitas. Quare ſolet dicere, cum multum lucrari, qui Principi ſeruit liberali. vetus, at rarum eſt Alexandri exemplum. Nam Dario ſuperato, cum in itinere videret Agaſonem, qui mulum defeſſum auro onuſtum agebat, à mulo in humeros ſuos ſarcinam tranſtuliſſe, ne eo amiſſo, ipſe quoque vitam amitteret, & interea ipſum Agaſonem oneri ſuccumbentem, ipse Agaſoni vicinior factus dixit, vt tibi hoc onus minus graue ſit, in tabernaculū tuum aurum hoc deferto: quoniam iam id omne tuum eſſe iubeo.

***

non ſolum non dubitare, ſed etiam pro comperto habere Veſpaſianus. Nam in cœna aliquando recordatus, quod eo die nemini benefeciſſet, ingemiſcens, dixit ſe de vita, diem vnum perdidiſſe.

Quod liberalis non timeat ſumptum, ſed amici incommodum.
XXIII.

QVONIAM is Amicorum nece, iura omnia cruentat, qui amicos non tegit, in periculis: eorumque bona expilat, qui illis, in egeſtate opem non miniſtrat: ſolitus eſt dicere, neminem eſſe liberalem, qui impenſas magis timeat, quam amicorum egeſtates: Hoc olim comprobauit Hiero Syracuſanorum Rex. Nam audita clade, qua Romani apud Thraſimenum Lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici: ducenta hordei: auriq; ducenta, & quadraginta pondo Romanis miſit. quod munus capere ne verecundia impediret, prædam ſimulauit eſſe hoſtium: ne amici beneficentiam:

ficentiam. Quare in eo, vt mittendi voluntas: ſic prudentia cauendi ne remitteretur, eſt laudata.

Quod felix ſit, qui ſeruit liberali Principi. XXIV.

NVLLA conſpiratio, conſenſusq; hominum maiorem, in laborioſos homines, ſpirat mercedem, quam Principis liberalitas. Quare ſolet dicere, cum multum lucrari, qui Principi ſeruit liberali. vetus, at rarum eſt Alexandri exemplum. Nam Dario ſuperato, cum in itinere videret Agaſonem, qui mulum defeſſum auro onuſtum agebat, à mulo in humeros ſuos ſarcinam tranſtuliſſe, ne eo amiſſo, ipſe quoque vitam amitteret, & interea ipſum Agaſonem oneri ſuccumbentem, ipse Agaſoni vicinior factus dixit, vt tibi hoc onus minus graue ſit, in tabernaculũ tuum aurum hoc deferto: quoniam iam id omne tuum eſſe iubeo.

***

non solum non dubitare, sed etiam pro comperto habere Vespasianus. Nam in cœna aliquando recordatus, quod eo die nemini benefecisset, ingemiscens, dixit se de vita, diem vnum perdidisse.

Quod liberalis non timeat sumptum, sed amici incommodum. XXIII.

QVONIAM is Amicorum nece, iura omnia cruentat, qui amicos non tegit, in periculis: eorumque bona expilat, qui illis, in egestate opem non ministrat: solitus est dicere, neminem esse liberalem, qui impensas magis timeat, quam amicorum egestates: Hoc olim comprobauit Hiero Syracusanorum Rex. Nam audita clade, qua Romani apud Thrasimenum Lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici: ducenta hordei: auriq; ducenta, & quadraginta pondo Romanis misit. quod munus capere ne verecundia impediret, prædam simulauit esse hostium: ne amici beneficentiam:

ficentiam. Quare in eo, vt mittendi voluntas: sic prudentia cauendi ne remitteretur, eſt laudata.

Quod felix ſit, qui ſeruit liberali Principi. XXIV.

NVLLA conſpiratio, conſenſusq; hominum maiorem, in laborioſos homines, ſpirat mercedem, quam Principis liberalitas. Quare ſolet dicere, cum multum lucrari, qui Principi ſeruit liberali. vetus, at rarum eſt Alexandri exemplum. Nam Dario ſuperato, cum in itinere videret Agaſonem, qui mulum defeſſum auro onuſtum agebat, à mulo in humeros ſuos ſarcinam tranſtuliſſe, ne eo amiſſo, ipſe quoque vitam amitteret, & interea ipſum Agaſonem oneri ſuccumbentem, ipse Agaſoni vicinior factus dixit, vt tibi hoc onus minus graue ſit, in tabernaculũ tuum aurum hoc deferto: quoniam iam id omne tuum eſſe iubeo.

***

non ſolum non dubitare, ſed etiam pro comperto habere Veſpaſianus. Nam in cœna aliquando recordatus, quod eo die nemini benefeciſſet, ingemiſcens, dixit ſe de vita, diem vnum perdidiſſe.

Quod liberalis non timeat ſumptum, ſed amici incommodum.
XXIII.

QVONIAM is Amicorum nece, iura omnia cruentat, qui amicos non tegit, in periculis: eorumque bona expilat, qui illis, in egeſtate opem non miniſtrat: ſolitus eſt dicere, neminem eſſe liberalem, qui impenſas magis timeat, quam amicorum egeſtates: Hoc olim comprobauit Hiero Syracuſanorum Rex. Nam audita clade, qua Romani apud Thraſimenum Lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici: ducenta hordei: auriq; ducenta, & quadraginta pondo Romanis miſit. quod munus capere ne verecundia impediret, prædam ſimulauit eſſe hoſtium: ne amici beneficentiam:

ficentiam. Quare in eo, vt mittendi voluntas: sic prudentia cauendi ne remitteretur, eſt laudata.

Quod felix ſit, qui ſeruit liberali Principi. XXIV.

NVLLA conſpiratio, conſenſusq; hominum maiorem, in laborioſos homines, ſpirat mercedem, quam Principis liberalitas. Quare ſolet dicere, cum multum lucrari, qui Principi ſeruit liberali. vetus, at rarum eſt Alexandri exemplum. Nam Dario ſuperato, cum in itinere videret Agaſonem, qui mulum defeſſum auro onuſtum agebat, à mulo in humeros ſuos ſarcinam tranſtuliſſe, ne eo amiſſo, ipſe quoque vitam amitteret, & interea ipſum Agaſonem oneri ſuccumbentem, ipse Agaſoni vicinior factus dixit, vt tibi hoc onus minus graue ſit, in tabernaculũ tuum aurum hoc deferto: quoniam iam id omne tuum eſſe iubeo.

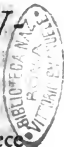
***

Quod libentius liberalis vltro prosit, quam rogatus. XXV.

CVM distrahitur in multas partes, ac prope exulceratur cupidorum opinione, dandi ius, & ratio, dicebat liberalitatem non solum artem esse dandi, quæ sunt danda, & retinendi quæ sunt retinenda; sed etiam magistram opportunitatis, nec patientem esse moræ, & tarditatis. Maius enim euadit munus, licet semper idem sit, quod in loco fit, & tempore: gratissimum vero quod vltro confertur. præclarum est Archesilai Philosophi posteritati commẽdatum exemplum. Hic enim Cresibium ægrotantem, inopiaq; rerum pressum officij causa visens, marsupium auro refertum, clam ei⁹ puluino subiecit, quo reperto Archesilai, inquit Cresebius, hic est ludus: quo nemo nisi liberalissimus recreatur,

DE

DE MAGNIFICENTIA TITVLVS VNDECIMVS.

MAGNIFICENTIA Græcè Μεγαλοπρέπεια, à μεγαλύνω res grandes facio, dicitur. Est igitur Magnificentia magnarum rerum, & excelsarum cum animi quadam elatione administratio. In hac autem virtute, cum mihi venit in mentem eximij Senatoris, & Equitis Francisci Sesse. Est quod in dolore, quidem gaudeam: nec possum in angore, qui me alienissimo tanti viri tempore, laniat, & lacerat, non pro eximia eius virtute, & constantia recreari. Nam quemadmodum Cato nullis vnquam Casibus mutatus est, nulliq; succubuit tempestati: ita Eques ille strenuissimus rectæ voluntatis conscientia potius gaudēs, quam aduersis rerum processis mœrens, tanta

ſemper fuit animi conſtantia, vt ſummos tempeſtatũ aceruos ſibi ad gloriam, virtutis fecerit cumulos. Nam quid alte de ſingulari eius ſapientia repetam? vna eſt ab eo tribus iã ante annis ſcripta Velaſcorum Hiſtoria, in qua tanquam olim Ilias Homeri, in vna nucula, tota temporum antiquitas videtur teneri incluſa. Quare ego in ea, & ingenij acumen, & animi fidem, atque orantum dicendi, admirabili doctrina aſperſum admiratus, eo ſtudio Hiſtoriam omnem, eam ſum amplexus, vt è vernaculo idiomate, in ſermonẽ latinum, non ſine plurimis vigilijs, & laboribus, traduxerim. Tanta enim arte, tot rerum geſtarum inſignibus, eaq; antiquitatis gloria illam referſit, vt auctor videatur is eſſe, cuius cognitionem nulla poſt homines natos, ꝑtereat rerũ antiquitas. De ea igitur eſt, cur nõ parũ gratuler huic noſtræ ætati: plurimum vero Antiquiſſimo Velaſchiorum generi, ac in primis Sapiẽtiſſimo Principi Io. Fernandez Velaſchio Comiti Stabili: Optimo meo Mecœnati. Magnificẽtiam autem virtutẽ in Hiſpania

Velaſchijs: in Italia Aldobrādinis maxime tribuit, quæ ſicuti principibus eſt glorioſa: ita à pauperibus maxime eſt aliena. Nam his in rebus operoſis, & admirabilibus, agendi nerui, deſunt pecuniæ. Eſt igitur virtus diuitum, atque in primis Regum, Imperatorum, & Summorum Principū. Atque vt certis gloriæ Cancellis, teneatur incluſa, refertur potiſſimum ad Hoſpitij dignitatem: ad victus apparatum: & ad munerum amplitudinem. Hoſpitij dignitas, partim ſplendore ædificij perpenditur: partim munificentia, qua portus & perfugium videatur bonorum omnium: victus autem ratio apparatu ſplendeſcit cum elegantia, & copia: præſertim ſi frequens aſſiſtat concurſus ad nutum parentium. Ad munera denique referuntur veſtes, arma, ſerui, & equi, vtenſilia, agri, pecuniæ, dotes virginum: libertas, ac redemptio captiuorum, atque alia huius generis. Sed eorum, quæ ex ſapienter dictis, ac reſponſis ſapientiſſimi Antiſtitis, collegi, loci hi ſunt.

1 *Quod magnificentia non cadat in homines abiectæ fortunæ.*

2 *Quod ille est Magnificus, qui à rebus magnis non superatur.*

3 *Quod Magnificentiæ sit, bona fortunæ, tanquam ludibria existimare.*

4 *Quod non minoris sit Magnificentiæ, manus continere, quam multa ædificare.*

5 *Quod vix quicquam renitatur Magnificentiæ.*

6 *Quod mensæ Magnificentia, non luxuriæ apparatu, sed temperantia sit definienda.*

7 *Quod in excipiendis amicis, non sumptus debeat spectari, sed decus.*

8 *Quod abiectis magnifica vestis sit ignominiosa: fortibus vero abiecta sæpè gloriosa.*

Quod magnificèntia non cadat in homines abiectæ fortunæ.

I.

NON potest quis, sine re ampla, esse magnificus. ratio est ab omni dubitatione

tione disiuncta. Nam interroganti quis esset Magnificus: qui muros vrbis, respondit, qui naualia: aquarum ductus: Theatra: porticus: fana, & omnia extruit, quæ ad communem vsum ciuitatis pertinent: nedum ædes in cœlum erectas. Domus vero viri Magnifici non auro, non ebore, non argento, vt sentit Homerus: sed spolijs hostium magis est ornanda. Illa enim incontinentiæ sunt blandimenta: hęc veræ virtutis monimenta.

Quod ille est magnificus, qui à rebus magnis non superatur.
I. I.

BONO viro id omne est dependēdum, quod spondet ratio. Interroganti igitur quid esset maximum, non vinci, dixit beneficio. quid secundum? non egere ait potius, quam abundare. In vtroq; non desunt gloriæ Lumina. In altero fuit Alexander Macedo Terrarum Princeps, singulare Magnificentiæ exemplar: qui prædicare est solitus, vt refert Cælius, se à nemine

mine vnquam benignitate fuisse superatum. In altero omnibus etiamnum est exem[illegible] Democritus, qui non modo humana omnia est aspernatus: sed etiam luminibus se priuauit, vt quantum detraheret oculis, tantum adderet menti ad doctrinæ lumen, & rationi. Itaque cassus lumine, solus plus, quam vniuersa ferè vidit Græcia.

Quod magnificentiæ sit, bona fortunæ, tanquam ludibria existimare. III.

NON minus aiebat esse domiciliũ Magnificentiæ, in contemptione, quam in largitione pecuniæ. eo quod hoc etiam est ambitiosi, illud solum viri boni. Quare Phocion Atheniensis, nihil, in magnificentia concedit Alexandro Magno. Hic enim cum audisset plures esse mundos, ingemuit, quod vix vnius esset dominus: ille nec habuit quicquam, nec habere voluit. Hic ex Persica Gaza bello parta, Phocioni magnum auri pondus misit: ille recusans

cusans interrogauit ab ijs, qui munus attulerant, cur ad te solum tantum auri, rex mitteret: quia responderunt te omnium Græcorum optimũ esse arbitratur. Sinite igitur inquit, eũ esse me, quem ille me esse arbitratur. credidit homo magnificentiæ amicus, nihil fieri posse magnificentius, quam in continentię gyro omnes frenare appetitus.

Quod non minoris sit magnificentia manus continere, quàm multa ædificare. IV.

CVM de rebus gestis, multorum laus communi omnium ore esset diffusa, & dissipata: tum interrogãti cuidam, quis esset Magnificus, non qui nouit respondit ditescere, sed alios ditare. sic laudatur Valerius Publicola, qui ter ex hostibus victis triumphauit: cæterum tam pauper discessit, vt publico sumptu sit funeratus. Ex quo non minus gloriæ reportauit: quam Agrippa, qui in sua ædilitate septingentos lacus fecit: fontes mille, & quinquaginta: Castella erexit supra mille, statuas

ſtatuas æreas poſuit ter cētum: columnas è marmore quadringentas.

Quod vix quicquam renitatur munificentiæ. V.

SOLITVS eſt dicere, res omnes ex difficillimis, munificentia reddi facillimas. Nam homo natura auidus, quia capitur auro, non eſt ſui iuris: ſed aurum largientis. Elegans eſt fabula. Atalanta Schæneí filia, cum mira corporis velocitate præſtaret, & à nuptijs omnino abhorreret, procis ſuis curſus certamen propoſuit, in quo victum mortis pœna: victorem coniugij ſui præmiū ſequereretur. Multis itaque ſuperatis, tādem ab Hippomene, Veneris conſilio victa nupſit victori. Nam ex Damaſceno agro, ei tria mala aurea donauit, vt in curſu proijceret virgini, quæ, cū ſequeretur virgo, ille victor euaſit. Hoc commento docent Poetæ, muneribus ſumma quæq; facile expugnari, nec eum difficile capi, qui paratior eſt ad capiendū, quam ad largiendum.

Quod

Quod mensæ magnificentia, non Luxuriæ apparatu: sed Temperantiæ sit definienda.

V I.

CVM Romæ regij fere cernerētur apparatus, nec pauci plurimis curis essent distenti, quo magnificentius aduentantes Heroes exciperent, interrogatus à quodam Principe, cuius mensam magis laudaret: Masinissæ Regis, dixit potius, quam Cleopatræ vltimæ Ægypti Reginæ: mensarum ornamentum temperantia, non luxuria definiens. Ille enim semel tantum interdiu vescebatur, & sine pulmento: Hæc autem in apparatu vsque eo excessit, vt Cœnam parauerit Antonio, in qua Centies sestertium, id est ducenta, & quinquaginta millia aureorum, vno ferculo secundæ mensæ, consumpta sunt.

* * *
*

Quod in excipiendis amicis non sumptus debeat spectari, sed decus.

VII.

QVANDO nonnulli in certamen de Hospitalitate, & discrimen venissent: quæsijssetque subtilis quidam disputator, quis magnifice amicos hospitio exciperet, qui respondit magni amicitiam: parui pecuniam æstimat: sic apud Romanos laudatur L. Lucullus. Nam cum animaduerteret eadem mensa sæpe amicitiam esse depascendam: domum sic constituit, vt pro varietate amicorum, varia esset tricliniorum ratio. vnumquodque igitur cœnaculum non solum suo appellauit nomine, sed etiam suo definiuit pretio, & apparatu. Siquidem in Apolline, quod cœnaculum nomen erat: quingenta millibus cænari consueuit. habebat enim cuncta adeo apparata, vt domesticis satis esset cœnaculi nomen intelligere.

Quod

Quod abiectis magnifica vestis sit ignominiosa: fortibus vero abiecta sæpe gloriosa. VIII.

QVEMADMODVM, inquiebat Herculis gloriosum erat exuuio indui Leonis, ei vero, qui nõ erat Hercules, ignominiosum: ita magni interest, quo quis vtatur vestitu. Nam cum vestis dicatur à vehendo, quod statum vehat cuiusque personæ, summa semper apud Antiquos, de vestitu, fuit religio. Quare Lysander, cũ à Dionysio Siciliæ Tyranno, pro filiabus, vestes preciosissimas accepisset, illas remisit metuens, ne illis indutæ deformiores fierent. vexillum enim in Luxuria vestium, est incontinentiæ, quę deformitatem omnem prope habet animi. Itaq; Annibal eodem Sago, quo gregarius miles, vtebatur. Dionysius vero Syracusan⁹, cũ in fures omnes grauissime animaduerteret, his tamen ignoscebat, qui croco, & auro vestes sustulissent, quo admoneret mortales ab ornatus luxuria esse abstinendum.

DE GRATI ANIMI VOLVNTATE TITVLVS XII.

GRATI animi voluntas eſt, vt inqt Cicero, in qua amicitiarum, & officiorũ memoria, cum remunerãdi voluntate continetur. Dare enim Liberalitatis eſt: accipere vero, & referre velle, gratiæ proprium. Illi⁹ eſt dati beneficij obliuiſci, huius vero meminiſſe; & cum datur opportunitas, etiam cum fœnore, ſi poſſit, reddere. Inde, vt Plautus ait, quod bonis benefit beneficium: gratia ea grauida eſt bonis. Debemus igitur, ſi Heſiodo modo credimus, in referenda gratia imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quã acceperunt. Etenim non dare, multis licet: non reddere nemini. Duæ quippe ſunt iuſtitiæ potiſſimum partes, gratia, & pœna,

& pœna, quib. reguntur vniuersa. Sed vna longe est præstantior altera. Nam qui gratiam refert, non curat liberalem, sed seipsum: qui vero iniuriam punit, nō se perficit: sed iniuriæ auctorem. Iccirco Cato senior aiebat, malle se pro collato beneficio, gratiam non recipere, quam pro illata iniuria supplicium non subire. Est gratia, & Deo, & hominibus virtutum omnium iucundissima, quam qui habet, ideo gratus dicitur, quia apud Deum neque religio, neque pietas, neque obseruantia: nec apud homines vlla virtus sine grati animi voluntate, coli, & obseruari potest. Hac vna virtute, cum ab omnibus optimi Cardinalis fides, & prudentissimi in periculis propulsandis consilium vnice ametur: tum à sapientissimo Senatore Ludouico Madio, summis laudibus celebratur. quod minime soleo mirari. Noui enim Senatorem eum, omnium esse gratissimum. Nec vnquam Rex Attalus adeo in P.R. gratus fuit, qui ab eo honoribus auctus, ei deinceps memor beneficij, Asiam testamento legauit; quam

princeps ille virtutis, & doctrinæ Madius erga Cardinalem Aldobrandinum, propter summa ac incredibilia eius merita, semper extitit. Nam si muneris ratio, non ex rei magnitudine, sed ex animi voluntate penditur: nihil est cur in munificentia, Attalo Regi debeat concedere. ille enim Populo Romano multo minora præstitit, quam potuit præstare: hic vero, ita erga sapientissimum illum Antistitem continenter est animatus, vt plura etiam eius gratia conetur, quam nauare possit, & efficere. Quæ ille vero de grati animi voluntate fudit Apophthegmata, eorum series hæc est.

1 *Quod non solum rerum euentus, sed etiam sine euentu, ipsi conatus præmio, sunt cõpensandi.*

2 *Quod minus sit Principis beneficio, quam ferro superari.*

3 *Quod Principi nulla labes sit minus, quam ingrati animi nota ferenda.*

4 *Quod sine ope, frigeat in miseros, verborũ consolatio.*

5 *Quod*

5 Quod benefico nulla merces sit vberior, quam gratia.

6 Quod non relatæ, apud Principes gratiæ, nulla sit excusatio.

7 Quod nullum beneficium, gratiam maiorem exigat, quam honor.

8 Quod instructio, & disciplina magnos gratiarum aceruos sibi vendicet.

9 Quod magnam is referat gratiam, qui apud virum bonum beneficium collocat.

10 Quod ingrato homini, qui benefacit, sibi officit.

11 Quod grati animi expectatione, virtus nutriatur populi.

12 Quod qui gratus est, fortis item sit, & benignus.

13 Quod ingratus suo se iugulat gladio.

14 Quod cum bono viro, non moriatur, quæ ei debetur gratia.

15 Quod in Bestiis, quasi gratæ voluntatis sit sensus.

16 Quod ex Gratiarum sinu, nata sit, quæ summa est gloria.

17 Quod Mortui cum externis bonis, non amittant gratiam.

18 *Quod in armis vincere munificentia, non minus gloriosum sit, quam ferro.*

19 *Quod Grato viro pluris sit gratia, quam vita.*

20 *Quod Beneficos persequatur gratia etiam mortuos.*

21 *Quod ne verbum quidem benè collocatum, præmio & gratia sit indignum.*

22 *Quod in restinctis, pro virtute, reuiuiscat gratiarum gloria.*

23 *Quod ad popularem beneuolentiam, nihil sit Principis facilitate, & gratia accommodatius.*

24 *Quod nullum maius ad Principem, quam beneficentia redeat vectigal.*

Quod non solum rerum euentus, sed etiam, sine euentu, ipsi conatus præmio sint compensandi.

I.

ADMIRANTIBVS nonnullis, quod quæ res magnæ videbãtur, exiguo interdum: quæ paruę, magno à CLEMENTE VIII. sæpe compensarentur præmio: dixit non

non rebus, ſed voluntati, & ſtudio gratiā parem, & æqualem eſſe oportere. Docuit id aliquando Sibylla Cumana. Hæc enim nouem libros Tarquinio Superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos poſtulauit. Rex abnuit: illa indignata libros tres in conſpectu Regis cremauit: pro ſex reliquis, idem pretium poſcens: rurſus à Rege contemptui habita reliquos tres exuſſit, & pro tribus, qui ſupererant, nihilominus eandem ſummam popoſcit. Hoc teſtimonio doctus Rex, quod non rebus, ſed ſtudio, quo res efferuntur, parem gratiam eſſe habēdam: data pecunia illa, Sybillam voti fecit compotem. Non enim ex librorum interitu, diminuta erat quæ ante ſolers eius, & diligens fuerat opera.

Quod minus ſit Principis beneficio, quam ferro ſuperari. II.

QVEMADMODVM qui non ſunt ſoluendo, rem differre quotidie ſolent, & procraſtinare: ita qui dubitant, rei quæ-

ſtionem non ſolent diluere, ſed eius certamen, & diſcrimē dicendo augere. Cum igitur ſummis dubijs delibuta ſit gratia Principis, interroganti cuidã, quod morbi genus vitare deberet Princeps: ingrati potiſſimum reſpondit animi. Nam regiũ eſt magis beneficentia, quam potentia vincere. Quare Pyrrhus Epirotarum Rex, cum in reſpondenda gratia ſolertiſſimus fuit: tum nullam ex re grauius dolebat, quam ſi parum alteri in amore, & officio reſpondiſſet. Itaq; cum de morte Æſopi, quo familiariter vſus fuerat, accepiſſet nuncium: grauiter indoluit, non quod ille de vita migraſſet: ſed quod tardior fuerat in referenda ei gratia. Non enim idem eſt pecuniam, & gratiam debere. Nam illa poſt mortem heredibus: hæc non niſi viuentibus reddi poteſt.

Quod Principi nulla Labes ſit minus, quã ingrati animi nota ferenda.

III.

EST ingrati animi nota, non ſolum cũ dedecore: ſed ēt cum ſcelere cõiuncta.

Cuidam

Cuidam igitur interrogāti, quid maxime, cauere deberet Princeps, qui omnium optimus habetur, & ſapientiſſimus, vt ne minima, dixit, adſit ingrati animi ſuſpicio. Idipſum Cimon, apud Athenienſes ſentiens, etiam in Beſtias, quarum vſus eſſet opera, poſt opus, gratiſſimus fuit. Itaq; Equorum monumenta, quorum opera, victor in olympiacis ludis, coronatus fuerat iuxta ſepulchrum ſuum, magna impenſa, collocari voluit: ne ingratus, vlla ex parte, mutis etiā animantib. haberi poſſet, ſiquidem ingratus non ſolū, vt aſſerit Plautus, improb⁹ eſt homo, qui beneficium ſcit ſumere, & neſcit reddere, ſed etiam impius, quia qui naturā violat, fit beſtia deterior.

Quod ſine ope frigeat in miſeros Verborum conſolatio.

IV.

ITA loquitur, vt in digitis ſuis ſingulas cauſſæ partes ex tempore cōſtituere videatur. Inquiebat ibi, vbi op⁹ eſt facto, rē omnē relangueſcere cōſilio. Teſtis

eſt Anaxagoras. Hic enim cum iaceret in rerum anguſtijs,& deſperatione:illum Pericles beneuole monebat, ne ſe perderet, ſed amicis ſeruaret: cui ſtatim ille, ò Pericle dixit, qui lucerna indiget,oleum inſtillat.Hæc ſententia velim in noſtrorum hominum animis ſit defixa, qui nihil, præter bona verba, norunt imitari.

Quod benefico nulla merces ſit vberior, quam gratia. V.

VIRTVTEM non ſolum miniſtrat, ſed etiam ornat lepidiſſimis ſuis dictis. Solitus autem eſt dicere,quæſtuoſum magis eſſe dare, quam accipere. Qui enim dat,facit ſæpe dando vt capientem capiat. graue eſt,& fide dignum Socratis teſtimonium. magna quippe diligentia Æſchinē diſcipulum cum inſtruxiſſet, nec haberet diſcipulus vnde perſolueret: Socrati,loco mercedis, gratias egit, ꝗ ei, vbi res tempuſq; poſtularet,ſemper præſto eſſet futurus. Tum Socrates, reddis, inquit, Æſchines gratiam habendo, mercedem cumulatiore, quā arca poteſt capere, menſura.

Quod

Quod non relata apud Principes gratia, nulla sit excusatio VI.

CVM quidam non restituti beneficij crimen, cum Principe frugalitatis laudib. deprecaretur: dixit nihil esse facilius, quam apud Principes acceptum rependere gratia beneficium. Nam vt scribit Hesiodus, sicuti Superi qui maxima, in dies bona largiuntur mortalibus, paruo thure sunt contenti: sic Principes, & magna dando, & parua capiendo lætari solent.

Quod nullum beneficium, gratiam maiorē exigat quam honor. VII.

SCISCITANTI cuiusnam sagax, & prudens in referenda gratia, deberet esse excogitatio principis: eius potissimā dixit, qui aliquo collustratus est honoris splendore. ita superior Scipio Ennio non solum viuo gratiam retulit: sed etiam mortuo. Nam Poetæ illius effigiem, in monimētis Corneliæ gentis collocari voluit, vt ei gratiam referret, à quo laudatus fuerat.

Quod

Quod Instructio, & disciplina magnos Gratiarum aceruos sibi vendicet. VIII.

NIhil est indiserta eruditione languidius, tantaq; est Gratiarum cum Musis necessitudo, vt diceret eum, qui pro eruditione, gratiam non rependeret, ingratiorem esse, quam qui gratias ipsas truculento scelere exulceraret. vix enim vllæ possunt cum institutione, & doctrina, pares inueniri gratiæ. liquet id vulgato Alexandri testimonio. Hic quippe Aristoteli Magistro, & Philippo patri pares gratias se debere dicebat, quod ab altero vitã: ab altero vitæ ornamenta accepisset.

Quod magnam is referat gratiam, qui apud virum bonum beneficium collocat. IX.

CVm multorum linguam, in ingrati animi turpitudine suffutos, rei exacuat turpitudo: interroganti cuidam, quid viro bono in collatione beneficij, maxime esset

eſſet metuendũ: non impẽſa dixit eſt formidoloſa, ſed ingrati hominis perſona. Nam vt Actæon à ſuis canib. ſic beneficus ab ijs ſæpe laceratur, quibus benefecit.

Quod ingrato homini, qui benefacit ſibi officit. X.

INQVIEBAT Ingratum hominẽ nefario ſceleri, nexu & mancipio eſſe proprium: vſu & fructu ne ſuum quidem. Itaq; quoniam beneficium compenſat, maleficio, eum ſibi officere, qui illi nõ vereatur prodeſſe. Elegans eſt, per viperam, in Symbolis, teſtimonium. in earum enim genere femella marem admiſſum, præ voluptate rei Venereæ, mordicus truncat capite: hęc vero deinceps gerens in vtero, à ſobole, cui vitam dedit, deſciſſa, dum illa per vteri medium prorumpit, miſere interit.

Quod grati animi expectatione virtus nutriatur populi. XI.

GRATI animi exemplis, quaſi nutrimẽtis aiebat eſſe educãda, inter mortales

virtutum

virtutum ſtudia. Nec enim aliam ob rem Populus, vel Athenienſis publica alimenta, ad extremum vſq; vitæ diem mulis decreuit, quorum opera in Hecathumphylo ædificando, vſus eſſet: vel Romanos Anſeres, in honore habuit, quod dormientibus vigilibus, cum Galli in ſummum Capitolium perrepſiſſent, clangore Romanos milites excitaſſent, niſi, vt ſpe grati animi omnes, ad optime de patria promerendum, concitarent. Statuit enim P. R. vt in eo loco, in poſterum magnus anſerum numerus, publica impenſa aleretur, atq; ad eam rem, Cenſores inter publica onera, publicanos primo obligauit.

Quod qui gratus eſt facilis item ſit, & benignus. XII.

CVM omnium aures ſitientes expleat plurima eruditionis iucunditate, tum interrogãti quid primum viro grato eſſet difficile, beneficij dixit obliuiſci: deinde quid facile, iniuriæ reſpondit, non recordari. Prȩclara vero vox, & æternitate memoriæ

moriæ digna. exemplum vero in Cæsare minime contemnendum. Hic enim captis, apud Pharsaliam Pompei Scrinijs, epistolas omnes inclusas, bona cremauit fide, nulla earum lecta, ne timor in vrbe recrudesceret vindictæ. Maluit igitur, qui essent inimici ignorare, quam sui metu inimicos solicitare.

Quod ingratus suo se iugulat gladio. XIII.

INQVIEBAT ingratum hominem, suo se artificio eruditum perdere. quare ex omni salutis spe expulsus est, & eiectus. false id loquitur hic Apologus. Ceruã quondã venatores fugiens, sub vite delituit. cum autem ex eorum secessu, se in tuto esse existimaret gratiarum loco, pampinis se ingurgitare cæpit. at statim conuersi venatores, & quod res erat arbitrati, spiculo ceruam traiecerunt. Tum illa moriens, qui nocet, dixit, de se benemerentibus, se ipsum prodit. Nam ingrati animi lues fontem exhaurit pietatis.

Quod cum viro bono non moriatur, qua ei debeatur gratia. XIV.

NIHIL apud Antiquos, maiori cura, & cogitatione ſeruabatur, quam gratia. Ipſe vero inquiebat gratiam neſcire mori ſolamq; viro bono poſt mortem eſſe ſuperſtitem. Hoc ipſum item cum ſilentio, loqui videtur vrbs Athenarũ. Hæc enim mortuo Ariſtidi, Gratiam reſeruauit. Nam filias eius honeſtè dotatas, ex publico Palatio ad virorum ædes deduxit: Lyſimacho autem filio centum argenti minas, & totidem agri iugera, quadragintaq; dragmas in ſingulas dies, vnde viueret, contulit.

Quod etiam in beſtiis, quaſi gratæ voluntatis ſit ſenſus. XV.

CVM nihil videatur natura, turpius ingrato homine euomere, atq; foras proijcere: tum ille ſolitus eſt dicere ingratum hominem, fera beſtia ideo eſſe deteriorem: quod etiam in feris beſtijs ſenſus aliquis reſideat quaſi gratæ voluntatis. Inſigne

ſigne eſt Elephantis exemplũ. Nam cum Pyrrh⁹ in vrbẽ Argos irruiſſet, Elephas in ipſo vrbis ingreſſu, magiſtrum à quo regebatur præſenſit interemptũ: cuius dolore percitus, ſine diſcrimine amicos hoſteſq; vrgendo in exercitum progreſſus, non prius deſtitit, quam magiſtri cadauer adinuenit: quod propoſſide, ac dentib. captum retro in tutũ ab hoſte locũ retulit.

Quod ex gratiarum ſinuata ſit, quæ ſumma eſt gloria. XVI

RES eſt cœlo, & hominibus iucunda, grati animi voluntas. Quare ſolet dicere eum, qui gratus eſt, Numen potius, quam nomen inter mortales, poſſidere virtutis. Itaque ſingulari, & prope diuina colitur obſeruantia. Gratus fuit T. Flamminius: non ingrata in eum ipſa Græcia. Nam poſt Philippum Regem victum, vbi Græciæ populis, quorum libertatem Macedonum Rex oppreſſerat, priſtinum fortunæ ſtatum, publica Præconis voce reſtituit: tantus populi clamor, in eius honorem eſt in cœlũ elatus, vt aues ſuperne volantes, ad terram

deciderint. Quin multa maiora etiam grati animi argumenta extiterunt. Nam Chalcidenſes diu, in eo perſeuerarunt, vt nulli Deorum, templum, niſi Flamminij nomine appoſito, dedicarent, vt Herculi, Mineruæ: Neptunoue, & Flamminio ſacrum inſcriberent.

Quod mortui cum externis bonis, non amittant gratiam. XVII.

NON poteſt, inquiebat, Mors beneme-renti lucem gloriæ eripere, & quaſi noctem quandam eius ſplendori offundere: viuit enim continenter beneficij memoria in eorum animis, qui beneficiũ acceperunt. Teſtis eſt ille Romanarum Mulierum luctus: quæ Iunium Brutum, ob Lucretiæ violatam pudicitiam, inſigniter vindicatam, annum integrum luxerunt. Teſtes ſunt fumoſæ illæ Heroum imagines, & ſtatuæ conflatæ, ac deniq; Panegyrici aliorum ſeculis conſcripti.

* * *

Quod

Quod in armis vincere munificentia, non minus gloriosum sit quam ferro. XVIII.

RATIONEM præcipitem ex sua sede, inquiebat ab eo exturbari, qui ex bello gratiam exturbaret. eo quod, in armis non magis de iniuria: quam de grati animi gloria, sit confligendum. Id etiam Demetrius Asiæ, & Ptolomæus Ægypti Reges, posteris testatum reliquerunt. Nam cum inter vtrumque bellum conflatum esset capitale, bella tamen iura vterq; conatus est summa beneficentia, non solum honestare: sed etiam alter alterum superare. Itaq; Ptolomæus cum Demetrium prælio vicisset, eumq; impedimentis spoliasset, illi Regiam, tentorium, cum alijs opibus, captiuisq; charioribus remisit, nuncians inter se de gloria, non de opibus certamen esse. Ptolemæo autem Demetrius cum gratias egisset, respondit Deum se magnopere orare, vt cito parem ei gratiam pro accepto munere, posset referre. Nec multo post

Demetrius Cilem Ptolemæi Ducem collatis signis superauit, quem captum, cum omni aliorum captiuorum manu, dono Regi remisit.

Quod grato viro, pluris quam vita, sit ipsa Gratia. XIX.

QVONIAM non procacitate linguæ, sed plurimo rerum discrimine, vitæ sordes eluuntur, solitus est dicere, illum nullam habere amicitiæ gratiam, cui potior sit vita quam gratia. Sapienter ille quidem. Testis est, per Antiochi Regis equum, ipsa natura. Siquidem Centaretrus Gallata cum Regem Antiochum, in prælio occidisset, exultans gloria, Regis equum conscendit, verum vbi equus tergo suo domini hostem insidere sensit, statim frenum momordit, atque citato cursu ad eminentissimum saxum contendit: ab eoque vt Domino mortuo gratiam referret, se, & insidentem simul hostem præcipitauit. eaque re docuit, antiquiorem mortalibus grati animi voluntatem

tatem esse oportere, sine vita: quam vitã sine grati animi voluntate.

Quod beneficos persequatur gratia etiã mortuos. XX.

INQVIEBAT tantam vim esse gratiæ, vt quæ honorum insignia, in Imperatorũ triumphos essent constituta: ea in restinctorum funera, non veritus sit populus Romanus expromere. Enituit hoc animi grati specimen erga Q. Fabium Max. Nam cum quinq; Consularibus bene beateq; administratis decessisset, certatim æs contulit, quo maior ac speciosior, eius funeris pompa duceretur. ex quo non difficile est cognitu, optimum quemq; gloriosius sepeliri, quam ignauos viuere.

Quod ne verbum quidem bene collocatum, premio, & gratia sit indignum. XXI.

QVEMADMODVM oratio mores effingit hominum: ita morum cõmen-

dationem habet grati animi voluntas. Inquiebat igitur nullum verbum apud Principem bene collocatum, sua vacare mercede, & gratia. Non minus graue quã laudabile est Philippi Macedonum Regis Testimonium. Hic enim, cum in subhastatione quorundam captiuorum, spectator esset, veste supra genua collecta sedens: tum captiuorum vnus exclamauit iura à Philippo violari amicitiæ, quod eius amici esset filius. petijt Philippus vt nomen exprimeret: respondit captiuus ei soli se dicturum. vicinior igitur factus, vestem, ait, ò Rex quam supra genua collegisti, dimitte; neque enim ita sedendo Decorem seruas. Hoc verbo audito Philippus, vt amicæ admonitionis gratus esset, captiuum statim, veluti amicum liberauit.

Quod in restinctis, pro virtute reuiuiscat gratiarum gloria. XXII.

QVOD gloriæ principium ex Gratiarũ fonte trahitur, etsi neq; inuenire, neq; euol-

euoluere exitum quis poteſt : ſummum tamen viro forti, inquiebat, deberi Gratiæ ornamentum. Nam qui pro publica vtilitate, vitam contemnit, is villicus fit publicæ laudis, & gloriæ. Quod cum ſentiret Solon, legem tulit, vt qui in bello occubuiſſent, præmijs honoribuſq; eorum filij publice alerentur, & inſtituerentur. Romanorum autẽ legatis, qui à fidenatibus occiſi erãt, ex Senatuſconſulto, quia ob Remp. occubuerant, ſtatuæ pro Roſtris, poſitæ fuerunt.

Quod ad popularem beneuolentiam, nihil ſit Principis facilitate, & gratia accommodatius.

XXIII.

AD Interitum, exitiumq; ciuilis diſcordiæ, nata eſt in Principe gratia, & morum facilitas. Quare id frequenter in ore habebat, & ſermone: popularis quietis officinam eſſe Principis benignitatem, & gratiam. Nam, vt ſerenum quietumque cœlum, maria omnia reddit tranquilla,

& pacata: ex eoq; cessant omnes fluctuum tẽpestates, & procellę: sic ex Principis frõte serena, ciuium omnium placantur animi, & ex communi spe, omnium concordia augetur.

Quod nullum maius, ad Principem, quam beneficentia redeat vectigal. XXIV.

SCISCITANTI cuidam quod optimum Princeps, ex ciuitate caperet vectigal: quod populus respondit, pendit potius ex honore, quam ex onerę. Idipsum patet, & Tyberij Cæsaris, & Alexandri Magni testimonio. Ille enim vrgẽtibus amicis, vt prouinciarum augeret vectigalia, dixit esse boni pastoris tondere, non deglubere oues: Hic cum accepisset longe vectigalium plus à ciuitatibus exigi posse, odi respondit olitorem, qui radicitus herbas excidat.

DE VERITATE TITULUS XIII.

FALSITATIS prouincia, vt ait Philo est terra: cœlū veritatis domicilium. Illius fame, & fama mortales: huius nectare, & ambrosia victitant superi. itaq; vt lapis Lydius aurum indicat: Sic hominum virtutē, omnipotens veritas. Nec ver⁹ quis habetur iuris, & iustitiæ minister, nisi q cēsetur abdita, & retrusa intelligere: æqua & iusta operari, atq; vera poti⁹ loqui, quam grata. Veritas enim res est omnium iustissima: dixi quasi validissima. Nam sola omnes humanas cogitationes superat. Ego igitur, quia suauius semper esse duxit vera dicere, q̃ audire eius de veritate sapienter dicta, in hunc ordinem congessi. Quanti autem sit veritas non solum testis est locupletissimus sapientiæ hic Antistes, sed etiam Antiquitatis Decus Pythagoras. Interrogantibus quippe aliquando amicis, quid mortales Deo faceret similes: veritas respōdit. Nihil enim est Deus, nisi lumen ipsum veritatis. Huc pertinet Magorum auctoritas. Nam illi

maxi-

maximum Deorum, quem Oromagden vocabant, corpore quidem aſſerebant eſſe luci ſimilem: anima autem veritati. veritas enim obſcuriſſimam mendacij noctem pellit, eiuſque veluti quodam Sole illuminantur rerum omnes tenebræ. Quapropter veritati famulatur prudentia, eiuſque miniſtræ ſunt omnes ſcientiæ, & artes ingenuæ. Teſtis eſt grauiſſimus, Senator Laurentius Pola, cuius in fide, probitate, atque conſilio, tanquam in ſua ſede, & domicilio ius omne quieſcit, & veritas: quæ in ſapientiſſimo eo Senatore multo eſt ad imperij incolumitatem, quam Herculis clara validior. Nam Hercules nullam vnquam Clauæ vtilitatem accepit, ſine pugnæ incendio: Laurentius autem Pola plurima iuſtitiæ, & veritati commoda attulit etiam non pugnando. Ad veritatem autem tutandam, cuius in clauſtris ars omnis habitat, & doctrina, quia nihil eſt indiſerta oratione languidius, eam dicendi artem ſibi comparauit ſubſidio, vt nihil pro communi vtilitate, conſueuerit orare, quod ſtatim etiam

etiam ab inuito populo, non videatur exorare. Multo quippe maior est, in publici muneris, & officij administratione, eloquentiæ vis, quam aut in bello armorum, aut in otio, & pace, literarum. Cum enim nulla fere res sit, quæ quasi mendacij non aspergatur maculis, vix vlla est aut rei, aut suspicionis infirmitas, cuius medicina nõ sit, in veritate posita. Sed multa sunt ex sapientissimo eo Principe monimenta veritatis, cuius loci, & quasi Apophthegmatũ notæ hæ sunt.

1 *Quod veritatis fucus non sit à Principe ferendus.*

2 *Quòd Principi nullus sit, veritate iucundior nuncius.*

3 *Quod Res sit insidiosa veritati opinio.*

4 *Quod Res sit gloriosa, rara tamen veritas.*

5 *Quod Principis sit non verisimilia, sed vera sequi.*

6 *Quod Imperium cedat veritati: non Imperio veritas.*

7 *Quod aut Metus, aut periculi gratia, qua data est fides, non sit deserenda.*

8 Quod Res sit perfida ambitio.
9 Quod fraudulenta fides, non sit fides.
10 Quod res sit suspecta, hominum fides.
11 Quod in Iudicio mendacium veritati cedat, non veritas mendacio.
12 Quod veritas non alia, alijs sit temporibus.
13 Quod virtutes omnes, in veritatis claustris teneantur inclusæ.
14 Quod sine veritatis luce, intermoriantur artes omnes & scientiæ.
15 Quod Res sit inuentu difficilis veritas.
16 Quod suadendi vis summa sit in veritate.
17 Quod Humanæ coniunctionis nodus, vna sit veritas.
18 Quod veritas ad Principem maximè pertineat.
19 Quod veritas æquè mente, atque oratione loquentis sit depascenda.
20 Quod non debeat esse venalis, sed gratuita veritas.

Quod

Quod veritatis fucus non sit à Principe ferendus. I.

ETSI res est tā latēs,&retrusa veritas,vt Argum etiā sæpe fallat: solitus tamen est dicere, putidum esse Principi, nō modo dicere, sed etiam audire, quod à vero sit alienum.audire enim qui non recusat, facit audiēdo,vt animi næuos,& rationis nubeculas auribus hauriat, seque alterius mendacij plurimis aspergat maculis.Mētiri autem est peruersitatis: mendacium effutire inscitiæ. illud enim est callidi,& veteratoris:hoc creduli magis,& inconsiderati animi.

Quod Principi nullus veritate iucundior sit nuncius. II.

VERITAS olim filia, siue hæres effingebatur temporis, quo nihil est neque potentius,neque sapientius:cuique parere semper sapientis est habitum. interrogatus igitur cuius rei, Principi iucundissimus afferri posset nuncius: veritatis respondit. Nam quæ auditu sunt iucunda, sordent omnia sine veritate:quæque sunt honesta, sine veritatis neruis, & viribus flac-

flaccescunt omnia. Itaque nec ars, nec scientia quicquam perhorrescit magis, quam non obsequi veritati. Hac igitur, vt docet Isocrates, sic debet oblectari Princeps, vt cuncti intelligant, iniurato Principi potius, quam priuatis simul omnibus iuratis, fidem esse adhibendam.

Quod res insidiosa sit veritati opinio. III.

QVOD arte fieri debet, id inani opinione tentandum non est. Interrogatus itaque quid suo maxime noceret auctori: ea respondit, quæ non ex veritate, sed ex caduca, & fallaci opinione sumitur deliberatio. Loquitur id Ixionis fabula. vt enim hic pro Iunone, quam perdite amabat, nubi se commiscuit, & ex ea Centauros genuit: sic mendacium imaginem induens veritatis, monstra sæpe parit horrenda, & nunquam fere auctori suo non ignominiosa.

Quod

Quod res sit gloriosa: Rara tamen veritas. IV.

TOTA vrbs, hac eius voce sæpe percrebuit, paucorum esse veritatē aspicere: multorū despicere. altero ignaros: altero momordit improbos: vtroq; difficultatē culpauit veritatis. Hęc autem quantæ difficultatis sit, ex hoc vno fas est intelligere: quod Heraclitus Aram veritatis, in Antro: Democritus, in puteo latitare affirmat. Nam ex eo intelligimus, hominum mentem non ante ad veritatem penetrare, quam ad intimas, & obscurissimas rerum causas sit immersa: pluraque videat, q̃ Sol ipse oculus mundi, vnquam viderit. Duce igitur veritate, non solum tollitur errorum infamia: sed etiam crescit virtutum omnium cohors, cum gloria.

Quod Principis sit non verisimilia: sed vera sequi. V.

QVONIAM quæq; virtus, in Principe efflorescit ingenij laudib. inquiebat

non esse Principis verisimilia: sed vera sequi. Etenim neq; prudentiæ astutia: neq; fortitudini audacia quicquã est similius, & tamen nihil est ijs magis renitens, & cõtrouersum. Quare omnes doctrinæ alumni, de veritate in circulis degladiantur. Nam virescit argumentorum vulnere veritas, elucescitq; disceptationũm ventis agitata. Hanc tueri proprium est Principis. Etenim non magis fides, sine veritate: quam societas humani generis, sine fide, potest consistere.

Quod imperium cedat veritati: non imperio veritas. VI.

CVM ad dignitatẽ cuiusdam, qui promoueri ardebat desiderio, eblandita essent, non enucleata suffragia: dixit Candidatũ perbelle egisse cum collegio: pessime vero collegium cum Principe: quoniã minime sit Principis, fidem fallere. monuit idipsum aliquando Macedonum rex Alexander. Nã cum Parmenio quippiam suadet Alexandro, quod præter fidem ac deco-

decorũ esset, inculcaretq; sæpius facerem si essem Alexander: & ego respondit Rex, si essem Parmenio. Nulla vtilitas Principi: nulla potentia: nulla victoria tanti esse debet, quæ cum fide, & veritate æquari, aut conferri potest: fidei n. & iusirandi sponsores vocantur superi.

Quod aut metus, aut periculi gratiâ, quæ data est fides, non sit deferenda. XII.

ETSI ad optatos exitus, res nõ prouehitur: illam tamen dicebat nec vi, nec metu extra fidei cãcellos debere detrudi. Non minus præclarum, quam vetus est, apud Romanos M. Attilij testimonium. Hic enim ex seruata fide, tantam consecutus est gloriam: quanta ei vix exęquari potest vllus victoriæ triumphus. Nam datam hosti fidem maluit, quàm sibi vitam incolumem seruare inuiolatam. Quanquam tamen pro comperto habebat, quantus sibi ad necem, futurus erat cruciatus.

Quod res sit perfida ambitio. *VIII.*

QVANQVAM perfidum execrantur, eique male precantur omnes: dicebat tamen, in nemine fidem magis desiderari, quam in eo qui fertur duciturque inanis gloriæ aura. Nam quid à fide magis alienum esse potest: quam propter ambitionem à seipso deficere, nec stare naturæ promissis? Sceleratum est in ambitione perfidiæ: vtile tamen exemplum. Non enim solum Gener Tarquinius superbus Soceri; sed etiam eius vxor Tullia patris sanguine iura eruentauit naturæ. Nam ille à Genero Tarquinio, est per insidias occisus: illa in patris iacentis cadauer, scelerate Carpentum egit, vt virum suum Regem salutaret. ex quo intelligimus, quam minime tuta sit ambitiosis fides: quando ex sanguine etiam domestico ipsa exulet.

Quod

Quod fraudulenta fides, non sit fides. IX.

CONSPERSA quasi verborum, sententiarumq; floribus cum sint tanti Principis dicta. tum hoc vnum, non minimum habet ornamēti: salis plurimum. Inquiebat fidem, non fuco, vt res cæteras, commendari: sed statim restingui, & deleri. itaque vt refert M. Cic. ab ijs cauendum est, qui cum maxime fallunt, id agunt, vt boni viri videantur. Plena sunt nostrorum temporum exempla; sed priscorum memoriam malo refricare. Thraces, vt Ephorus scribit, cum Boetijs inducias certo dierū numero pepigerant; noctu, cum illi in tuto se esse existimarent, agros eorū populabātur. At cum illi violatam fidem conquererentur: negarunt se perperam egisse, cum induciæ dierum pactæ essent, non autem noctium. Sed non agit ex fide: qui agit ex fide fucata.

Quod res sit suspecta hominum fides. X.

QVANQVAM in fide domus est virtutis, & domicilium gloriæ, interroganti tamen quæ fides, in rebus magnis, & periculi plenis, amicis esset habēda, dubia respondit. Nam fides neminem adeo fallit, quam eum, qui sibi plurimum tribuit. Alcibiades igitur iudicium patriæ refugiens, interroganti cuidam an non fideret intimorum iudicio: ego respondit, ne matri quidem haberem fidem. vereret enim ne insciēs pro albo calculo, nigrum immitteret. Nec multum ad rē facit hominum iuramentum. Nam probis iniuratis habenda est fides: improbis ne iuratis quidem.

Quod in iudicio mendacium veritati cedat, non veritas Mendacio. X I.

NVDAM inquiebat esse ab omnibus præsidijs, in foro accusationem, sine veri-

veritate: Leue, & nugatorium patrociniū, quod reclamare, non parere videtur veritati. Non enim succumbit in iudicio veritas mendacio: sed mendacium veritati. celebris peruagata est, de ea re fabula. Nā quorsum Dædalicus ille Labyrinthus, in quo Minotaurus à Theseo occisus est? Nō plures sunt eius labyrinthi, quam mendacij anfractus, ex quibus egressum sola nouit inuenire veritas. Ab ea non Minotaurus: sed Rabula tanquam à Theseo superatur: ac veluti quoddam naturæ monstrum, plurimis in iure, plagis laceratum dirimitur mendacium.

Quod veritas non alia, alijs sit temporibus. XII.

QVIA, puto, veritas finem, & modum nescit transire ęquitatis, solitus est dicere veritatem, neq; prospero rerum flatu trahi: neq; earū ventis reflantibus retrahi: sed eundem semper cursum tenere boni, & æqui: nec alio loco, aliam esse. id apud veteres bellè notatur p fabulā Arethusæ.

Nam quorsum quod Alpheus Nympham eam, vt volunt Poetę, sic amauit, vt etiam in fontem commutatam, aduersus æstus maritimos tuto sit secutus? res est plena ingenij: doctrinę minime inanis. est enim veritas æquitatis non solum ministra, sed etiam pedissequa, faciliusq; mori potest, quam ab ea reuelli. Alpheus quippe fluuius, mare subterraneo cursu traijcit, ne vndas suas cũ marinis misceat. Sic purus, Syncerusque iuxta Syracusas vberrimo aquarum gurgite, cũ Arethusa fonte emergit. Hoc argumẽtum dedit fabulæ: ex qua intelligimus veritatem non turbari ex rerum procellis: eamq; obscuro aliquo mẽdacio posse occuli: pollui, & contaminari minime posse.

Quod virtutes omnes in veritatis Cancellis teneantur inclusæ.

XIII.

INTERROGANTI cuidam, quibus scientiarum claustris, vniuersa Europæ Gymnasia tenerentur inclusa; veritatis respon-

respondit. Nulla enim virtus est, neq; in cognitione: neq; in actione: nec deniq; in hominum ore, & sermone, quæ veritate potest vacare. Nam cum natus sit homo potissimum ad agendum, & intelligendũ: hominis vita omnis, & industria in inquisitione, & inuestigatione veri videtur esse posita. Quare quemadmodum Nilus fluuiorum omnium, in Ægypto Rex, & Imperator, imbrium loco terram reddit fæcundam: ita qui Reip. campus inundatus est veritatis fluctibus, feracissimus redditur virtutum omnium. Etenim sola veritas mentem scientia: voluntatem virtute, ac deniq; orationem synceritate potest cumulare, & ornare.

Quod sine luce veritatis intermoriantur artes omnes, & scientiæ.

XIV.

QVEMADMODVM inquiebat, quæ viuunt in terris, omnia ex sole viuendi vim habent: ita ex veritate, artes: scientiæ: actionesq; omnes non solùm sui pri-

mordia, sed etiam gloriæ suæ ornamenta trahunt. Nec alia de causa, puto, veritas à Poetis censetur esse temporis filia, & Musarum parens. Est enim non solum virtutum procreatrix, sed etiam gloriæ eius qua ducuntur omnes, alumna. Si igitur par est rationi, vt quæ virtus plus potest alijs imperet, omnium imperatrix oportet sit veritas. Siquidem in difficultate robur virium cedit orationi: oratio mentii mens autem veritati.

Quod res sit inuentu difficilis veritas.

XV.

SCISCITANTI cuidam, quid inuentu esset difficile? veritas respondit, cuius ars tantum est inuestigatrix, semita prudentia, lampas vero scientia. Itaque à Græcis Dea est constituta, atque ἀλήθεια vocata: cuius hæc, vt Philostratus in Amphiarao scribit, spectabatur imago. Mulier niueis induta vestibus, quæ virtutis esset mater filiaq; temporis, cuius ara in imo

In imo latebat putei. Dea autem idcirco, puto, ab illis constituitur, vt docerent orbem terrarum veritatis non esse domicilium, sed COELVM: illamque ab errantibus mortalibus exulare: atque in sinu, & gremio tantum bonorum habitare.

Quod suadendi vis summa sit in veritate. XVI.

MVLTA opinionis errore sibi fingere solent, qui ad suadendum, colorem, non admittunt, sine fuco orationis. consueuit igitur dicere optimam, artem suadendi, & Magistram esse non Rhetoricam, sed veritatem. Hæc enim quia nullo negotio fidem facit, ab antiquis Mercurij coniunx est habita, eamque Ægyptij in Mercurij Sacrificijs, melle, & ficu honestabant, exclamantes γλυκὴ ἡ ἀλήθεια: hoc est dulcis veritas. Mel enim liquorum: ficus fructuū omnium ex amarissima planta, est suauissimus. Mel quippe non solum nutrimenti

vim habet, sed etiam medicinæ: nec prodest modo viuis, sed etiam mortuis, quia suo liquore delibuta, incorrupta seruat cadauera: atq; vt ficus sine flore fructum: ita veritas fidem, sine apparatu facit verborum.

Quod humanæ coniunctionis nodus vna sit veritas.
XVII.

CVM de fœdere humanæ coniunctionis forte ageretur: interrogantibus quibusdam quod arctissimum esset humani generis vinculum, veritas respōdit. Nam si neq; fides sine veritate: neq; sine fide societas humani generis stare potest, quid est in humana societate, dixit, quod veritati non debeatur acceptum referre? Ita quippe vniuersæ Reip. virtutes, cum veritate tenentur connexæ, vt nulla ante vulnerari possit, quam non eius cruentet vulnere veritas. In omni igitur rerum administratione, summa hæc est, vt veritas, quemadmodum trito fertur sermone prouerbio,

prouerbio, prora sit, & puppis. Nihil enim est extra veritatem, quod non veluti quodam æstu abtorbeatur naufragij.

Quod veritas ad Principem maxime pertineat. XVIII.

NEc fabulæ, nec Apologi mentiuntur. Aliud enim est artificio: aliud mendacio vti. Nam si neq; ars potest errare: neq; mendacium consistere sine errore, nemo Poesim artem vocat, qui fabulas, & Apologos cum Poesi non vendicet ab omni suspicione mendacij. Nec Plato ille diuinus aliam ob rem, suos libros refersit fabulis, nisi quia fabulę non ad restinguẽdam, sed ad illuminandam veritatem, pertinent. At cum illæ tribuantur Poetis: Physicis medicina: Patronis Iurisprudentia, cuidam quærenti, quænam virtus potissimum tribueretur Principi, veritas respondit. Eius enim cum sit in omnium rerum conflictu, & controuersia de veritate iudicare: id nunquam præstabit, nisi veritatis sensus omnes sic teneat, vt ingulata

lata apud alios veritas, possit ex oris eius spiritu reuiuiscere, atq; depressa caput attollere. Quemadmodum igitur cognoscitur auis ex cantu: ita est Principis vnumquenq; inter mortales, ex sua voce cognoscere.

Quod veritas æque mente, atq; oratione loquentis, sit depascenda. XIX.

QVONIAM falsitas, nec in simulationis nec in dissimulationis artificio diu scit latere: sed statim ipso veritatis splēdore, fallaciarū elucescunt tenebræ: inquiebat nihil neq; veritati magis esse consentaneum: neque mendacio quicquam esse renitentius, quam vt menti par esset oratio. Nam si mentiri est contra mentem loqui, non potest is non iniuriam inferre veritati, qui etsi verum quod est dicit, id tamen minime credit. Elegans & euidens est veritatis in Hieroglyphicis ratio: tacita, non contumeliosa mendacij accusatio. Nam cur Ægyptiorum Sacerdotes, Hieroglyphicum veritatis fecerunt

cerunt pomū persicū, vna cum folio adhærente? in hoc Symbolo veritatis, non solum adiumenta sunt ingenij, & reconditæ doctrinæ, sed etiam ornamēta dignitatis. Namcum pomū illud veluti quoddā specimen habeat humani cordis: foliūq; eius linguæ formam præ se ferat; hanc videtur vtriusq; coniunctio veritatis legem sancire mortalibus, vt non aliud in ore promptum, aliud in pectore clausum habeatur, quorū in vtroq; succus, & sanguis residet veritatis.

Quod non debeat esse venalis: sed gratuita veritas. XX.

SOLITVS est in foro Doctores, auri, non veri cupidos, Battos non suo, sed alieno nomine vocare. Nam qui aurum in causis, non fidem sequuntur: ij, sicuti in fabulis Battus, non sunt iudices veri sed indices auri. Nota est Lydij lapidis fabula. Niuea est veritas: nō inaurata. auro enim nō inuestigatur, sed cōstupratur veritatis integritas. Testis est apud Poetas, Danae Nympha, quæ auri cupida à Ioue

in aurei imbris effigiem verſo, eſt compreſſa. Nihil eſt, ne longe abeam, in publica rerum adminiſtratione, laudabilius veritate. Nam quantũ veritas vnũquodq; vel reſpuit, vel admittit: tantum id omne, aut renitens eſt, aut adhærens virtuti: qua terminatur rerum omnis doctrina, & morum ſimul probitas.

DE CLEMENTIA TITVLVS XIV.

ANSVETVDINEM qui violat, non tam procul videtur ab hominis natura recedere: quam propè ad immaniſſimę beſtiæ feritatem accedere. atqui etſi nihil eſt humanitas ſine miſericordia, niſi feritas quædam vocata humanitatis nomine, difficile tamen eſt ſimul miſereri, & ſapere. Siquidem neſcit, aiunt, neq; iuſtitia peccati impunitatem: neq; miſericordia

cordia supplicij cruciatum pati. At longe alia est rationis auctoritas. Nam & iustitia misericordiæ, & misericordia iustitiæ expers, non solum deserit, sed etiam amittit nomen virtutis. Solet igitur ille Principis eius laudare clementiam, qui cum improbis parcit, non officit viris bonis: nec eius iustitiam improbare, qui malit, ex improbis bonos viros, commiserando reddere: quam ipsos improbos puniendo perdere. Hac vna virtute potissimũ ALEXANDER Ruidius summis laudib. in cœlum effert Card. P. ALDOBRANDINVM. nec quidem sine consilio. Nam quemadmodum, qui aliqua crudelitatis macula est contaminatus, plurimis maledictis laceratur inter mortales: ita haud cuiusquam Principis in imperio clarior elucescit gloria, quam eius cuius pietate & beneficentia, sceleratorum nefaria flagitia, non ferro & flamma, sunt restincta, & deleta. Vt enim Ilij incendium, non est victoriæ vexillum: sed flagitij dedecus, & supplicium: ita sceleratorum medicina in principe, non sceleris ha-

bet infamiam: sed Principis gloriam. Ex hac autem virtute ad splendorem tanti Principis, accedit etiam summi Senatoris RVIDII auctoritas, qui ornamentum est sui ordinis, eximiū patriæ decus, atq; exēplar veræ germanæq; iustitię, & pietatis. In eo quippe dum iuris & iustitiæ fuit aduocat⁹, tāta semper fuit auctoritatis acies, tot virtutum ornamenta, tam singularis dignitas, vt eum omnes, non vt curię aduocatum, sed vt iustitiæ, & æquitatis propugnatorem acerrimū suspexerint: nunc demum, non vt Senatorem aliquem, sed vt ornamentum, ac summum præsidium Senatorii ordinis colant, & obseruent. In quo, etsi non parum summæ eius virtuti: plurimum tamen eius sanguini, & generi tribuo. Testis est, ne alte repetam, CÆSAR Ruidius frater, qui vix adulta adhuc ætatę tanta virtute floruit, vt in eo, si fas est, quod sentio, vel potius, quod omnes loquuntur, dicere, videretur eloquentia Demosthenis: Platonis ingeniū: Aristotelis doctrina, ac denique ars omnis vno societatis vinculo teneri inclusa.

clusa. Itaque à Rege Catholico in Ticinensi Gymnasio, ad summum honoris gradum in Philosophiæ penetralibus interpretandis euectus, ita se gessit, vt Regiæ dignitati, in eo munere, gloriæ plus attulerit, quam ex ea dignitate acceperit. Nam si à Græcis vniuersis Pythagoras Samius, in Cœlum effertur Laudibus, quod ex Ægypto artes liberales in Græciam aduexit: quibus gloriæ insignibus dignus est CÆSAR RVIDIVS, qui non artes, non Philosophiam, sed artium, & Philosophiæ magistros, non ex Ægypto, sed recondita, & admirabili disciplina, quasi traxit de Cœlo? Multi fuerunt in vno Ruidio Pythagoræ. Nam quid fecit apud Græcos Pythagoras, quod non multi fecerunt illius disciplinæ alumni? Dum adfuit Ruidius, suus fuit Ticinensi Gymnasio Pythagoras, qui vt Ægyptius rerum diuinarũ habuit cognitionẽ: qui vt Chaldeus, Syderum tenuit Cursus: qui vt Græcus, aut potius, vt alter Galenus, artem Medicinæ multis scientiarũ dotib. locupletauit. Multũ Antiquitas

debet Pythagoræ: plurimum hęc nostra ætas RVIDIO. Nam ille Rudimenta solū reperit Philosophiæ, hic summa inuenit doctrinæ eius fastigia: inuentaq; illustrauit,& illustrata, publicè palamq; non sine plurimo auditorum faustu docuit. quod si igitur gloriatur Græcia suo Socrate,quia omnium primus eam Philosophiæ partē, quæ in morum est probitate, peperit: Cur suo Italia, non glorietur Ruidio, qui in omni genere Philosophiæ, aut noua inuenit, aut inuenta ab alijs, auxit, vel deniq; aucta meliora fecit? Socrates emendabat Gręciam: Socratem Ruidius: frater autem eius ALEXANDER quod Baldus: quod Decius: quod deniq; Summi sapientiæ antistites, memoriæ prodiderunt, id omne mente,& animo deuorauit. Quare is, virtutis, & gloriæ dignitatem, qua Cardinalis ALDOBRANDINVS vulgo celebratur, facile suo auget testimonio,& auctoritate. Quæ autem, in hoc virtutis genere, carptim collegi, ex summo eo Religionis Antistite, Apophthegmata, eorum veluti quædam notę hæ sunt.

1 Quod

1 *Quod clementia virtus sit regia.*

2 *Quod belli ius, Princepis clementia, erga Principem sit depascenda.*

3 *Quod Belli ingressus acer, & acerbus: clemens laudetur exitus.*

4 *Quod gloriosius delicta à Principe curentur venia, quam pœna.*

5 *Quod clementia, veluti quidam cibus sit regiæ gloriæ.*

6 *Quod pugnæ audacia: victoriæ ornamentũ sit clementia.*

7 *Quod Mansuetudinis nomen, Principi sit gloriosum: res vero necessaria.*

8 *Quod clementia declarationem habet sapientiæ.*

9 *Quod mansuetus Princeps maiora præstet tolerando: quam renitendo.*

10 *Quod in clementiæ ambitu, incolumnitas clausa sit imperij.*

11 *Quod Principi, res sit non tam detestabilis crudelitas: quam gloriosa mansuetudo.*

12 *Quod post religionum maxime laudetur, in Principe clementia.*

13 *Quod ex aliena culpa. efflorescat Principis clementia.*

14 *Quod non sit ad culpæ supplicium properandum.*

15 *Quod Hostis vincendus, ac vinciendus sit clementia.*

16 *Quod nemini magis, quam improbo debeatur venia.*

17 *Quod iuris alumna, & iustitiæ socia sit clementia.*

18 *Quod clementia, licet faueat turpibus, impatiens sit turpitudinis.*

19 *Quod in clementiæ tutela, ars resideat imperandi.*

20 *Quod errantibus Asylum sit principis misericordia.*

21 *Quod ad clementiam, duo faciant iræ remedia.*

22 *Quod vir mansuetus aduersus omnes offensiones, sit armatus.*

23 *Quod abiectis, & supplicibus spes non sit fallenda.*

24 *Quod clementiæ Principis popularis gratia sit socia.*

Quod

Quod clementia virtus sit Regia.

I.

SOLITVS est dicere clementem Principem, non solum non lædere, sed ne lædi quidem posse. Nam si iniuria non fit nisi inuito: mitis, & mansuetus ferendo, crimen tollit iniuriæ. Nihil igitur aliud est Misericordia, quam diuina quædam erga miserabiles, miseriarum medicina: quæ virtus singularis est Principis, & propria. Testis est natura, per Apum Regem: qui solus inter omnes apes, caret aculeo: quasi Regis sit non sæuitia, sed commiseratione vti. Itaq; Iulius Cæsar tantum studuit cæteros Principes mansuetudine anteire: quantum illis semper conatus est gloria antecellere. omnibus igitur ignouit, post Pharsalicam victoriam qui antè à se defecerant. Summi enim in vna Principis clementia, resident gloriæ acerui. Nam aliæ virtutes Principi, cum multis sunt communes: clementia sola est Principis.

* * *

Quod belli ius, Principis clementia, erga Principem sit depaſcendum.

II.

IN exiguum gyrum orationis, res grauis de manſuetudine cùm eſſet compulſa, atq; interrogaret neſcio quis, num fas eſſet, in armis Principē interimi à principe, imo interemptores reſpondit, tanquam nefarios ſicarios debet vlciſci. itaq; Iulius Cæſar, victo Ptolemæo, & ad mortem compulſo; Achillam, & Phocinum Pompei Magni trucidatores iugulauit. Princeps enim erga Principes, ſic affici debet, vt nullus ſit miſer, qui ei non videatur miſerabilis, hoc eſt commiſeratione dignus, in quo vno tantum reſidet gloriæ, vt longe regium magis ſit hoſtem benignitate vincere, quam armis ſuperare.

Quod belli ingreſſus, acer & acerbus: clemens laudetur exitus. *III.*

IEIVNI, & inanes ſermones, ab eo ſemper cum procul abſint, grauesque & pleni

virtutis

virtutis tantum audiantur : interrogatus aliquando, quæ commiseratio maximè aduersus hostem laudaretur, in principe: quæ respondit, in truci bello est cum iustitia : sine indulgentia, & crudelitate; indulgere enim est fatui in superatos sæuire bestię: sola autem misericordia virtus est Principis, simul & Dei communis. Itaque Alexander Magnus, sicuti in primo belli ingressu erat terribilis : sic parta victoria exstitit semper clementissimus. Quare cum vidisset Darium à proprijs famulis interemptum, grauiter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darij quoque corpus dempta sibi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornauit, & ad illius matrem perferri iussit.

Quod gloriosius delicta à Principe curentur venia, quàm pœna. IV.

QVI Princeps non ducitur clementiæ gloria; veræ laudis gustum nō habet.

Quare id eius percrebuit sermone. Principis esse aliena malè facta, non malè factis compensare: sed beneficijs corrigere. Isocrates igitur Regi præcepit, vt delicta non culpæ magnitudine: sed clementia metiretur. Boni enim est medici oleum potius adhibere, quàm ferrum. Iure igitur laudatur C. Cæsar, qui ne in prauos animaduerteret, gloriabatur nullius rei se magis obliuisci, quàm iniuriarum. Non minus quippè turpia sunt Principi multa supplicia: quam Medico plurima funera.

Quod Clementia veluti quidam cibus sit Regiæ gloriæ. V.

CVM penes Principem sit & vitæ, & necis alienæ potestas: asseuerauit aliquando inter eos, qui de Principe, & eius ingenij ornamentis disserebant, Principis gloriam nullo virtutis magis, quam clementiæ pabulo esse depascendam. Hoc ipsum opinor, vt posteritati testatum relinquerent Ægyptiorum Sacerdotes, Leo-

Leonem Hieroglyphicum feceruntPrincipis. Rex enim cum sit ferarum bestiarum: prostratis parcit: in robustos viros sæpe: raro in fœminas: nunquã in pueros sæuitia exardescit, & crudelitate. quo naturę testimonio admoueri videntur Principes, sua olim gloriæ insignia ab antiquissimis populis ex clementia, & mansuetudine fuisse petita. Nam quo quis propria ope magis destituitur: hoc dignior videtur esse commiseratione.

Quod pugna audacia: victoria ornamentum sit clementia.

V I.

QVONIAM vt digladiando miles, ita vir doctus interdum differendo gloriæ lumen quærit, non veritatis: vis differendi apud eum, veri pigmẽtis fucata, parum valet ad fidem: plurimũ ad suspicionem faciendam. Quodã igitur supra modum Xerxẽ Regem Persarum laudante, quod æque ad mortem, ac cædẽ in bello esset expositus, nec vllo loco, victis etiam hosti-

hostibus,quiesceret. Dixit æque probari Imperatoris clementiam erga hostes victos, atque contra pugnantes audaciam & magnanimitatẽ. Quare vnicè laudatur Annibal. Nam eius insidijs cum perijsset Marcell⁹, ei mortuo Pœnus annulũ quasi virtutis prẹmium è digito detraxit, eiusq; cadauer splendide, ac magnificè cremari iussit, & reliquias, ac cineres Romam ad necessarios eius perferri.

Quod mansuetudinis nomen Principi sit gloriosum: res vero necessaria. VII.

NIsi ex sua mansuetudine Princeps capiat tranquillitatis plus, quam ex alienis delictis stomachi; res in arte imperandi, iam non est inclinata, sed funditus euersa. Mansuetudinem itaque dicebat iure, ac assuescendo esse dictam, quod ad ferẽda Imperij incõmoda, nemo, nisi qui mansuetus sit videatur assuescere. Hanc igitur Alexander Magnus tanta coluit obseruantia, vt iram vincere glorio-

siusdu-

ſius duceret, quam hoſtem ſuperare. eo quod illud ſemper ſit virtutis: hoc ſæpe fortunæ. Itaq; vbi ex victoria ditiores facti milites inſoleſcerent: Alexandrumq; interdum maledictis lacerarent: id tamen cum reſciret Alexander, eorum petulantiam modeſtè, placideque ferebat, aſſeuerans regium eſſe, apud eos potiſſimum male audire, apud quos non ceſſaret beneficium ponere.

Quod Clementia declarationem habeat ſapientiæ. VIII.

CLEMENTIS nomen eſt glorioſum, res admirabilis. Nam ſi Clemens, vt Varroni placet, dicitur, quaſi clara mens, nec quicquã eſt claritas mẽtis, niſi ipſa ſapientia, qui iure optimo poteſt, aut dici, aut haberi clemens, niſi ſapiens? omittit hoc loco, quod mihi eſſet dicendum de CLEMENTE VIII. Nam vicit cœleſti, ac diuino ſuo numine mortalium omnium cogitationes. Hac vna illius virtutis luce ſapientiſſimus ille Anti-

hostibus, quiesceret. Dixit æque probari Imperatoris clementiam erga hostes victos, atque contra pugnantes audaciam & magnanimitatē. Quare vnicè laudatur Annibal. Nam eius insidijs cum perijsset Marcell⁹, ei mortuo Pœnus annulū quasi virtutis prēmium è digito detraxit, eiusq; cadauer splendide, ac magnificè cremari iussit, & reliquias, ac cineres Romam ad necessarios eius perferri.

Quod mansuetudinis nomen Principi sit gloriosum: res vero necessaria. VII.

NIsi ex sua mansuetudine Princeps capiat tranquillitatis plus, quam ex alienis delictis stomachi; res in arte imperandi, iam non est inclinata, sed funditus euersa. Mansuetudinem itaque dicebat iure, ac assuescendo esse dictam, quod ad ferēda Imperij incōmoda, nemo, nisi qui mansuetus sit videatur assuescere. Hanc igitur Alexander Magnus tanta coluit obseruantia, vt iram vincere gloriosius du-

ſius duceret, quam hoſtem ſuperare. eo quod illud ſemper ſit virtutis: hoc ſæpe fortunæ. Itaq; vbi ex victoria ditiores facti milites inſoleſcerent: Alexandrumq; interdum maledictis lacerarent: id tamen cum reſciret Alexander, eorum petulantiam modeſtè, placideque ferebat, aſſeuerans regium eſſe, apud eos potiſſimum male audire, apud quos non ceſſaret beneficium ponere.

Quod Clementia declarationem habeat ſapientiæ. VIII.

CLEMENTIS nomen eſt glorioſum & res admirabilis. Nam ſi Clemens, vt Varroni placet, dicitur, quaſi clara mens, nec quicquã eſt claritas mẽtis, niſi ipſa ſapientia, qui iure optimo poteſt, aut dici, aut haberi clemens, niſi ſapiens? omittit hoc loco, quod mihi eſſet dicendum de CLEMENTE VIII. Nam vicit cœleſti, ac diuino ſuo numine mortalium omnium cogitationes. Hac vna illius virtutis luce ſapientiſſimus ille Anti-

Antistes Collustratus, interrogantib. quis esset Clemens, nemo respondit, nisi qui omni fulgeat virtutum splendore: quæ omnis sita est in honesti memoria, & inhonesti obliuione. Testis est imperatoriæ, ac Regiæ virtutis decus C. Cæsar, qui virtutes omnes tenaciter memoria tenebat: iniuriarum tantum quamprimum obliuiscebatur. facile enim eorum nos capit obliuio, quæ contemnimus: nec ea punimus, quæ non curamus. Magnanimus autem, nec curat, & contemnit, quæ sine causa fieri putat. iniuriā igitur pro nihilo ducit, auctoresque iniuriæ pariter parui pendit.

Quod mansuetus Princeps maiora præstet tolerando, quàm renitendo. IX.

EXILE, aridum, concisum, & minutū est in iracundis imperandi artificium: licet illi polleant ingenio, nec destituantur viribus. Itaque interrogatus qua arte, Imperium ex suis recrearetur incommodis:

dis:mansuetudine dixit imperantis. Nec grauis minus hæc illius est sentẽtia: quàm salutare Fabij Maximi exemplum. Hic enim in tolerandis aduersis hominum moribus, fœlicissimè populo imperauit. Aiebat autem eum, qui alijs imperaret, non verbis, aut verberib. oportere sæuire: sed tolerando, mulcendoque homines in suam sententiam adducere: absurdum esse feras bestias à nobis cibo, & blanditijs Cicures reddi: homines vero metu, & asperitate morum, ad nostri amorem cogi.

Quod in clementiæ ambitu, incolumitas clausa sit imperij. X.

QVI in Imperio, à clementia deflectit: non deflectere, sed cadere ab eminentissimo dignitatis gradu videtur. Dicebat igitur mansuetum à manu eò esse dictum, quod principis sit mansueti, pro rebus vniuersis, manus in Cœlum tollere, id est, omni gestire fœlicitate. Etenim aliud est, se præstare seuerum: aliud sæuum.

uum. eo, quod illud adumbrationem habet iustitiæ: hoc notam crudelitatis, qua nihil est in Principe detestabilius: vtriusque tamen scopulus, vna cauetur mansuetudine, vel etiam quiddam grandius. Nam improbus peccat contra legem: inofficiosus contra merita: sæuus contra Deum, pietatem, & humanitatem. Quare qui mansuetudine destituitur: truculentus habetur, & immanis, cuius quam detestabile, in Principe sit crimen, testes sunt Senatores Romani, qui Romulum, cum sæuior esset, & atrocior, discerpserũt: ne ex rege fieret Tyrannus. Nam quem seuerum vix: Sæuum ne vix quidem vnquam potuissent pati.

Quod Principi res sit non tam detestabilis crudelitas, quàm gloriosa Mansuetudo. XI.

QVANTA labes, crudelitati inuritur infamiæ: tantum, ad mansuetudinem accedit gloriæ. Illam igitur non adeo vt detestaretur: quã vt hanc commendaret, multa

multa plurimo sale aspersa effudit. Atque in primis solitus est dicere, hominē crudelem, naturam exuere hominis: induere bestiæ: si tamen vlla bestia, tantam stragē humano generi, potest insligere: quanta infertur ab homine crudeli. L. Sylla Romanorum omnium crudelissimus, hostium capita licitabatur, maximis propositis præmijs, illis qui proscriptos interemissent: & supplicijs, his, qui occultassent. itaque L. Syllam Dionysius Halicarnasseus scribit, quadraginta millia Romanorum ciuium voluntario iudicio peremisse, præter illos, qui eo Duce, in prælijs ceciderant.

Quod post religionem, maximè laudetur clementia in Principe.

XII.

DE virtute Principis, alia opinionis vis est: alia iudicij: alia vox sapientis: alia imperitæ multitudinis: nec idem est sensus rationis, & aurium. Hic enim sæpe falsitati: ille semper auscultat veritati. Solitus

autem est dicere, Principem duplici potissimum commendari virtute: religione erga Deum immortalem: & commiseratione erga calamitatem mortalium. Idq; iure optimo. Athenienses igitur Misericordiam, non vt animi affectum: sed tanquam Deam coluerunt, vt intelligerent, opinor, Principes, se diuina etiam præstare, cum misericordes essent.

Quod ex aliena culpa efflorescat Principis clementia. XIII.

QVONIAM qui clementiam deserit, non adeo videtur officium deserere boni viri, quam vulnerare: consueuit dicere, satius esse nocentem absoluere: quã insontem condemnare. Atq; cum notaretur aliquando quod improbũ periculo liberasset, non faui, dixit, improbitati, sed homini: qui nisi esset improb. null⁹ relinqueretur, apud eum clementiæ, in quo consisteret locus. Aliena enim culpa Clementiæ, in Principe seges est, & materia.

Quod

Quod non sit ad culpæ supplicium properandum. XIV.

QVIDAM patronus, qui norat humilia subtiliter: magna grauiter: mediocria temperate tractare, ne hebetior in iure aduersus improbos heberetur, instabat coram iudice, vt statim de scelerato homine, qui in vincula erat coniectus, supplicium sumeretur. At summus ille virtutum Antistes, neque Medicus, dixit, si Lippitudinem non potest tollere, tollit oculum: neq; bonus iudex, vbi scelus nequit auferre, debet statim sceleratum perdere.

Quod Hostis vincendus, ac vinciendus sit clementia.
XV.

CVM ob singularem sapientiã, in nulla re hospes sit, & peregrinus, interrogatus aliquando à strenuissimo milite, quomodo hostis esset vincendus: si fieri potest, dixit, clementia: sin minus ferro. Hoc ipsum cũ sentiret C. Cæsar, dicere

est solitus sibi idem esse consilium aduersus hostem: quod plerisque medicis, contra morbi acerbitatem. Nam Medici non, nisi tentatis omnibus, ad sectionem descendunt.

Quod nemini magis, quam improbo debeatur venia.

XVI.

IN grauitate delicti, si minus hominis, at humanitatis ratio est habenda. Quare cum de impiorum pœna infligenda, sermo haberetur: interrogantibus amicis, cuinam esset parcendum, improbo dixit, ne afflicto addatur afflictio. Nam, vt vetus est Pythagoræ sententia, mali plus patitur improbus, ex animi conscientia, quam ex vllo corporis cruciatu. Quare, vt vetus est, ad hæc vsque nostra tempora, Socratis opinio: nunquam sperare debes te lætaturum, si quid mali feceris.

Quod iuris alumna, & Iustitiæ socia sit clementia. XVII.

MILITE quodam aliquando inimicum, ad certamen lacescente, dixit eos, qui ad arbitrium nutumque se effingunt sacrosancti iuris, & iustitiæ, nihil minus in offensione, quam de vindicta cogitare. elucescit ratio, ex veteri mortalium consuetudine. Nam cur olim ex ferro, & ære Deorum non fiebant simulacra, & statuæ? quoniam vt est videre, apud Platonem, tam grata est clementia Deo immortali, vt etiam seges, & materia, ex qua fiunt ad vindictam, bellica instrumenta: Deo sint exosa, & eius pietati controuersa.

Quod Clementia licet faueat turpibus, impatiens tamen sit turpitudinis. XVIII.

QVONIAM ignorantiæ coniunx, est stupor animi: stuporis socia linguæ debilitas, iccirco illi de clementia non solum praue sentiunt, sed etiã malèloquun-

tur, qui aiunt clementiã turpẽ videri, quia fauet turpibus. Consueuit igitur ille dicere; clementiam non solum obsidem esse regiæ virtutis, quia eius est parcere, cuius est punire: sed etiam ignorantiæ inimicam, & turpitudinis: cuius in opinione etiam fuerunt Ægyptij. Nã cur illi clementiæ Hieroglyphicum expresserunt, per Elephantum? vt certè clementiæ ostenderent synceritatem. Nam elephas tanquam impatiens turpitudinis, ita inter animantes, suem stomachatur, vt interitum facilius, quàm eius gunnitum possit pati. itaque olim Megarenses in bello, sues pice illinitos, & mox igne inflammatos in Antipatri elephantos immiserunt: eosque hoc stratagemate, cum vniuerso exercitu fugarunt.

Quod in Clementiæ tutela, ars resideat imperandi. XIX.

CVM in vna Dei mansuetudine, spes omnis humanæ salutis est posita: tum ea sublata, Reipublicæ administratio omnis

minis in discrimen,& periculum vocatur. Quare inquiebat clemētiam, non solum rem esse salutarem in Principe, sed etiam suauem,& iucundam. Testis est iam, non hominum: sed ipsa Dei schola natura. Cur enim Ros apud Ægyptios Hieroglyphicum est clementiæ? quia sicuti, ex rore fit mel, quod non solum, & sanis ad pastum, & infirmis ad medicinam ministratur: sed etiam mortuis ad diuturnam cadaueris conseruationem additur; ita clementiæ præsidio vniuersa seruantur bonorum genera.

Quod errantibus asylum sit Principis Misericordia. XX.

MISERICORDIA apud Deum, vt ait Philo Iudæus, antiquior est, q̄ iustitia: cum ante sceleratos toleret, quā iudicet. Quare solitus est dicere, nihil esse tam æquum, quam ad misericordiam refugientes, non reijcere. Est enim Misericordia, Dei templum, quod Athenienses Asylū vocarūt, ex quo nemo poterat ad vindictā

extrahi: dictumq; est iccirco Asylum ab a priuatiua particula, & συλάω rapio, ꝙ inde ad supplicium nemo rapi posset.

Quod ad Clementiam duo faciunt iræ remedia. XXI.

CVM incunabula clemētiæ sint in minimè irascendo posita, interroganti cuidã quæ essent aduersus iram remedia, duo potissimum respondit, vnum in mora: alterum in silētio. Moram docuit olim Senatus Romanus, qui vt refert Plutarchus, instituit, vt securibus, quæ præferebãtur magistratibus, virgarum alligarentur fasces: ne temere eã alteri pœnã infligeret, cuius illũ postea frustra pœniteret: silentium monstrauit Thenodorus Philosophus. Nã cum ab Augusto se missum fieri vellet, rogatus in postremo cõgressu, vt aliquid ꝙ pertineret ad institutionem imperatoris, proderet: monuit Augustũ, vt quoties in irã incideret, nihil prius vel ageret, vel diceret, quam Græcum Alphabeticum secum recitaret.

Quod

Quod vir mansuetus, aduersus omnes offensiones sit armatus. XXII.

CVm quis de iniuria sibi illata quereretur: querelarum dixit hæc sunt crimina potius: quam culpę. vt enim graue est inferre, sic turpe est nescire iniuriam pati. vir quippe bonus non est, qui malos non tolerat. Mansuetus igitur qui est, aduersus omnes iniurias, est armatus. Nam cum benefecerit, male audire non iniurię sed gloriæ sibi ducit. Quare sicuti Maluæ succo asperius neq; apum, neq; scorpionum aculeis, neq; areneарum morsibus lædi potest: ita Mitis qui à mitigando ideo est dictus, quod summa mitiget hominũ odia, nulla redditur deterior iniuria.

Quod abiectis, & supplicibus, spes non sit fallenda. XXIII.

MIsericordia olim apud Persas, sic colebatur, vt nunquam ante Reus in iudicio damnaretur, quam de ei⁹ virtute ageretur: ne crimẽ plus ad supplicium:

quam virtus ad præmium videretur habere momenti. Dicebat autem ille neminem esse tamperuersum, qui nulla ex parte posset laudari: proinde graue quiddam esse, & acerbum, supplicem à se absterrere, & excludere. ita sensit Zenocrates Carthaginensis. Nam cum aliquando sederet, in aprico loco, & Passer, quem ad prædam accipiter insectabatur, ei in sinum deuolasset: ille passerem, quem cum hilaritate exceperat, statim vbi euolauit accipiter, nudato sinu dimisit: inquiens nefas esse, supplicem prodere.

Quod clementia Principis popularis gratia sit socia. XXIV.

INTERROGANTI cuidam quæ breuis, & compendiaria esset Principi, ad beneuolentiam popularem via: clementia respõdit. Nam qui Princeps clemens est, imperitæ multitudinis linguam, quæ flabellũ est plurimarum contumeliarum: in sui laudem exacuit. Testis est Philippus Macedonum Rex. Hic enim cum maledictis, à Ni-

à Nicanore Macedone laceraretur: atq; idcirco vrgeretur ab amicis, vt in illũ animaduerteret, non solum negauit Rex: sed etiam vbi accepit, Nicanorem magna laborare inopia: dono ei pecuniam misit. itaq; statim ex petulanti, & maledico, factus est Regis studiosus, & buccinator eius gloriæ. quod tandem illis mirantibus, videtis inquit, in manu nostra esse, vt quæ velimus, à populo, de nobis audiamus, nõ est populi in Principem difficilis amor, si modo adsit clementię vmbra. Nam veteri prouerbio, vt hamo pisces: sic beneficio **capiuntur homines.**

DE VINDICTA TITVLVS XV.

DVo in Republ. aiebat Democrit' esse Numina, sine quib. ciuilis dirimitur societas pręmium, & pænam. Etsi. n. vindictam non sumere mitis forte, & beneuoli

neuoli est Principis: est tamen contra ius, iustitiam à vindicta reuellere: non pietatem colere, sed truculentam plagam iuri, & legibus infligere. Non enim magis vitium supplicio, quam virtus præmio, in bene instituta Rep. potest vacare. Siquidem nihil est vindicta, nisi iuris consors, & iustitiæ socia. Quod si iudex non debet esse mitior lege, vbi vindictam negligit legem violat. quid legem violat? imo Sontem deteriorem facit. Nam miser quis nō supplicio fit, sed peccato. At cum aliquando de hac Cardinalis ALDOBRANDINI virtute & gloria multa afferrentur digna cognitu, disputationis tamen plena: non potui non acquiescere in ore & sermone FABRICII BOSSII. Non quia iurisprudentiam plurimarum artium dotibus locupletauit, viasq; differendi omnes nouit eas, quibus in rerum disceptatione, fuga intercluditur tergiuersantibus: Sed quia in facultate dicēdi, quasi alter Carneades, doctrinam cum delectatione fundit earum rerum, quæ aguntur, & dicuntur, in quo sales sunt ceterarum

terarum

terarum omniū virtutum. Sed quæ partim ab eo, partim ab alijs, Cardinalis ALDOBRANDINI de vindicta colligere potui Apophthegmata, eorum series hæc est.

1 *Quod nihil graue, & acerbum oleat vindicta.*

2 *Quod vindictam Principis, populi temeritas vertat in crudelitatem.*

3 *Quod vir iustus pluris faciat vindictam sine vita, quam vitam sine vindicta.*

4 *Quod crimen nullum relinquatur impune.*

5 *Quod res momentanea sit peccatum: nota peccati sempiterna.*

6 *Quod nemo sit tam improbus, qui supplicio non corrigatur.*

7 *Quod insontibus tantum, non Amicis, non parentibus parcat vindicta.*

8 *Quod inulta esse non debeant, quæ funduntur inutilia.*

9 *Quod qui male iudicat, se grauissima pœna condemnet.*

10 *Quod vir bonus maxime vindictam sumat de inimico.*

11 *Quod ad Deum Immortalem, & Principẽ solum pertineat vindicta.*

12 *Quod suos habeat vindicta errorum scopulos.*

13 *Quod vltro suæ impietatis vindictam facit qui principi infert iniuriam.*

14 *Quod minime fas sit, impune peccare.*

15 *Quod vindicta non sit pœna delinquentis, sed Medicina.*

16 *Quod supplicij pœna, sit delicti mensura.*

Quod nihil graue & acerbum oleat vindicta. I.

EST aiebat, vindictæ nomen suaue, res salutaris. Nec enim supplicium est peccati pœna: sed Medicina. Vindicta igitur iure à vinciendo est dicta, quod sola virtutum omnium sit vinculum. Quid enim est aut prudentia, nisi fraudulentiæ; aut temperantia, nisi libidinis: aut iustitia,

iustitia, nisi auaritiæ: aut deniq; fortitudo, nisi ignauiæ vltio, & vindicta? pœnam qui oderit, non debet is occultare peccatum: sed cauere. Etenim nihil diu potest homines latere. optime id Poetæ. Nam cur veritatem temporis, & Memoriæ filiam fecerunt? quia, vt Ægyptiorum Sacerdotes afferunt, alius de alio iudicat dies: supremus autem de omnibus.

Quod vindictam Principis, populi temeritas vertat in crudelitatem. II.

NON falso Cato Senior solet prædicare, malle sibi pro beneficio gratiam non haberi: quam pro maleficio, culpam non expiari supplicio. Nam præmium qui capit, largientē docet esse iustū: qui vero pœnas luit sui criminis, ipse ex iniusto fit iust' Boni igitur cū sit Principis, bonis viris malle præmium dare: quā ab improbis supplicium exigere, cuidam interroganti quid potissimum Principē ad seueritatē iudicij exacueret; populi respondit prauitas. Etenim

nim Alexander Macedonum Rex, vt ab aliorum exemplis recedam, ex mitissimo, propter nefaria populi scelera, acer euasit & acerbus. Nam donec Darij opes euertit, nemo eo fuit benignior: at vbi deinceps sensit spem impunitatis, in populo magnam esse illecebram peccandi: atq; per insolentiam conspirationes, nocturnosq; in sui cædem tumultus fieri: ex facili, mite, & placido: sęuus, & crudelis factus est.

Quod vir iustus, pluris faciat vindictam sine vita: quam vitam sine vindicta. III.

QVONIAM qui peccanti indulget dupliciter peccat; semel quia legi derogat, & iustitiæ: iterum quoniam Reus pœna destitutus, ea destituitur medicina, qua par est animi eius morbum curari: solitus est dicere, iusto Principi non minus charam esse vindictam, quam iustitiam: iustitiæ autem vitam semper esse postpositã: Grãde in fabulis, argumentũ ęst veritatis.

Nam

Nam cur Achilles à Thetide matre Dea admonitus, ne occideret Hectorem, eo ꝙ post illius necem, sibi statim moriendum esset, voluit potius eius morte, Patroclum amicum ab eo occisum vlcisci, quam Hectore superstite, morti non succumbere? quoniam vindicta pars est iustitiæ, sine qua nemo potest respirare, sine turpitudine.

Quod crimen nullum relinquatur impune. IV.

ETsi vindicta in Sacrario iuris, sic videtur esse reposita, vt eius metus ad multos, cruciatus ad paucos pertineat: inquiebat tamen neminem ex peccato abire sine supplicio. Nec deest in hac re, antiquitatis auctoritas. Etenim cur apud Homerum, Cacus ob surreptas boues, ab Hercule, bobus recuperatis, est suffocatus? quoniā non est satis, innocentē habere ꝙ suum est: nisi etiam habeat qui nocens est. Quod dicitur de Caco, id est eiusmodi, vt ad improbissimum quemque possit

transferri. Nam Cacus si vox ad viuum resecetur, Improbi viri habet interpretationem.

Quod res momentanea sit peccatum: nota peccati sempiterna. V.

CVM inter differentes de vindicta peccati, venisset, dixit multo minus esse mortis supplicium, quam peccati delictũ. Partim quia moriens potest esse felix, nõ potest peccans, non esse miser: partim quoniam mortis pœna, vno definitur momẽto temporis: peccati vero nota etiam perexigui, vix vllo abstergitur seculo. Ad rẽ non inelegans est fabula. Nam quare Coruus, si Poetis credimus, ex albo in nigrum est commutatus? non quia quod falsum: sed quoniam quod verum erat, non loco, protulit. Itaq; leuissimi etiam peccati, vt videre est Corui testimonio, sempiterna sæpe est macula.

***

Quod nemo sit tam improbus, qui suppli-cio non corrigatur. VI.

INQVIEBAT nihil esse flagitiosis indulgere, nisi ius, & iustitiam iugulare: nihil improbos defendere, nisi bonos viros oppugnare. quę quidem res non est misericordiæ, sed extremæ crudelitatis. Quocirca grauius sæpe peccant, qui peccatum nõ puniunt, quam qui committunt. Tanta quippe est vindictæ vtilitas, vt non solum eius pœna sit delicti commissi medicina: sed et cautio tacita futuri. Nam quorsum si sapientes consulimus, Malus Punica in Hieroglyphicis, Cuneo ad medullam per medium adacta ? habet Symbolum ex supplicio correctionis significationem. Hæc enim arbor fructus pariens acidos, si cuneo, ex pinu, ducto, vsque ad medullam transfigatur, fructus ex acidis, & austeris, in dulces, & suaues conuertit. ex quo admoneri videmur, neminem magis nosse, quam qui dat pœnas sui sceleris, malis bene vti.

* * *

Quod insontibus tantum non amicis, non parentibus parcit vindicta. VII.

CVM ageretur de ſcelerati hominis iudicio, & pœna: atque in hydriam ab ipſo Senatu, atri omnes coniecti eſſent calculi, tum fautori cuidam eius interroganti, cuinam igitur eſſet parcendum: ſi ei non parceretur, cuius pœna diſpliceret multis. Dixit non amicitiæ eſſe parcendum, non ſanguini, ſed innocentiæ: Satiuſque eſſe improbi vnius ſupplicio, multorum arcere improbitatem: quam propter multos improbos, vni parcere. Zaleucus itaque qui legem locris cum ſtatuiſſet, vt qui in adulterio eſſent deprehenſi, ijs eruerentur oculi. eamque legem filius violaſſet: tandem veniam rogante populo, iuſſit, vt aliquid videretur facere in gratiam populi, filio vnum, ſibi alterum oculum erui: quo & populo & legi ſimul obtemperaret.

***

Quod

Quod inulta esse non debent quæ funduntur inutilia. VIII.

NON magni intereſt quam ſingulari verborum apparatu quid dicatur: ſed quam munita ratione, & quam vere dicatur. itaq; eos non ſolum cenſura, ſed etiã pœna dicebat eſſe dignos, qui ſuauia ſcriberent, non vtilia. ſic Lacedæmonij Archilochum Poetam ex vrbe eiecerunt, ꝙ carmen ſcripſerat, in quo oſtendi videbatur ſatius eſſe, in prælio, arma: quam vitã amittere. Non enim virtus vitæ: ſed vita virtutis gratia ſeruanda eſt.

Quod qui male iudicat, ſe grauiſſima pœna condemnat. IX.

CVM quis ſe muneribus in amorem iudicis inſinuaſſet, magiſq; amici corruptelam, quam ipſum amicum diligeret: Iudex partes agens potius patroni, quam iudicis interrogauit forte cuius legis, & iudicij grauiſſima eſſet pœna: male ius reſpondit, dicentis: ita Cambyſes

Rex peruersi cuiusdam iudicis, ex corpore pellem detractam sellæ intendit: in eaq; filium iudicaturum sedere iussit. Hoc nouo supplicij genere, ne iudices corrũpi possent, in posterum cauit.

Quod vir bonus maxime vindictã sumat de inimico. X.

NEQVE in oratione languidum est eius ingenij Lumen: neq; ipsa oratio morosa sapientiæ interpres. Interroganti nũ priuatis etiam hominibus licita esset vindicta: certe quidem, sed ea, in primis dixit, quæ à Diogene præscribitur. Hic enim sciscitantibus, quomodo quis in dicta causa, posset vindictam de inimico sumere: si bonum virum is, respondit, se præstiterit. Nihil enim inimicus minus potest pati, quam laudem, & gloriam inimici. Quare vir bonus vincit ferendo: victusq; redditur victore superior. Nam iniuriam accipiens potest esse beatus: inferens non potest non esse miser, & infelix.

Quod

Quod ad Deum immortalem & Principem solum pertineat vindicta.
XI.

CVM nullum sit peccatum nisi contra ius: nullaque nisi peccati vindicta nihil inquiebat esse rationi tam consequens, quam, vt penes Deum, & Principem vindictæ omnis esset auctoritas. Nam duplex est ius, diuinum vnum, quod est Dei immortalis; Alterum quod vocant positiuum, quia poni potest, & tolli, quod est Principis. vindictam igitur aduersus inimicum, qui sibi vsurpat, non fit vindex, sed depopulator iniustus: quoniam, & Deum & Principem spoliat, suo iure. Nam vindicta, vt asserit Plato, est per quam iniuria omnis vlciscendo propulsatur, non autem defendendo. Et enim hoc interest inter defendere, & vlcisci, quod illud est priuatæ etiam personæ, hoc tantum publicæ.

* *
*

Quod suos habeat vindicta errorum scopulos. XII.

INTERROGANTI cuidam quam in Principe probaret vindictam; illam respondit, in qua ius neq; relanguescit indulgentia, neq; effertur crudelitate. illa quippe qui labitur, condonando derogat legi: hac qui seducitur, legem obsequio non colit, sed obruit scelere. probanda est igitur iudicij seueritas. Hac enim iudex nõ sæuus redditur, sed semper verus.

Quod vltro suæ impietatis vindictam facit, qui Principi infert iniuriam. XIII.

QVÆ ab aliis fit Principi iniuria, summis in auctorem, vindictæ acerbitatibus est inuoluta. Consueuit igitur dicere illum, qui aduersaretur Principi, suo se gladio iugulare. Vetus est exemplorum auctoritas: nec in Hieroglyphicis muta est ad hanc rem & elinguis natura. Nã cur Ægyptiorũ sacerdotes Regiæ vindictæ

dictæ Hieroglyphicum, per Leonem telo transfixum fecerunt? Neque Leo, neque Princeps ſcit, aut beneficentia, aut iniuria vinci. Illud omitto: hoc ita patet, vt qui ſtudeat principem lædere, ſeipſum ſtudeat deſtruere. Non eſt, de Leone, res obſcura, aut tacita. Ferunt enim Iubæ Maurorum Regi iuuenem præſtãtis animi fuiſſe Comitem, dum per deſerta, & inculta Africæ loca exercitum traijceret: Leonem vero ab eo Iuuene, ex armatorum manu, qui fortè occurrerat, ſagitta trãsfiſſum fuiſſe, vulnuſque ſuum tunc, ſe in ſyluas recipiendo diſſimulaſſe: anno vero iam elapſo, cum Rex Iuba, rebus ex voto compoſitis, eadem via copias traduceret, illum Leonem, obſeruato iuuene, à quo vulnus acceperat, per medium exercitum, repente irruiſſe, atque ex tam ingenti militum numero percuſſorem inuaſiſſe ſic, vt illum antè in partes diſcerpſerit, quam quis in ipſo exercitu, poſſet adeſſe Iuueni.

**
*

Quod minimè fas sit impune peccare. XIV.

QVIA mori sæpe fas est; nunquam peccare, potiusq; est moriendum, quàm peccandum, peccati nulla est excusatio. Cum a. alterum naturę: alterum moribus sit renitēs; illudq; improbo: hoc bono viro longè sit difficilius, quærenti, quę res omnium esset difficillima, crimen respondit, impunè abire. Nescit n. virtus. Nescit Natura iniuriam inultā pati. Itaq; T. Manlius Torquatus eo reiecit consulatum, q̄ neq; Mālius posset ferre populi vitia: neq; Populus Manlij seueritatem. videtur item esse contra naturæ ius, peccatum inultum remanere. Siquidē & apes, qui hominem pupugit, amisso aculeo interit: & Scorpio collit⁹, atq; vulneri, quod homini inflixit, appositus dolorē tollit vulneris; atq; sicuti haud quicquam, apud medicos vsitatum est magis, quā ex venenatis bestijs, remediū capere veneni: ita diuinis, humanisq; legibus comparatum est, ex improborum supplicio, medicinā sumere improbitatis,

Quod

Quod vindicta non sit pœna delinquentis, sed medicina. XV.

INQVIEBAT vindictā fellis naturæ esse simillimam. vtraq; n, amara est: salutaris tamen. Altera sua acritate sensum exacuit oculorum: sanguinē purgat, & attenuat, vniuersumque corpus prauis humoribus abstergit: altera suo morsu pariter, & acerbitate, ex peccantis animo, sordes omnes tollit vitiorum. Quare Laocon apud Spartanos, nemini parcebat erranti: cūq; luens pœnas quidā exclamasset peccaui inuitè, castigare igitur dixit, & inuitè. Improbus n. à supplicio, & pœna erept⁹, deteriori est conditione: quàm ægrotus medicina, & salutis pſidio destitutus. Quare quo Princeps est populi amans magis, & studiosus, eo in eius erratis expiandis est seuerior. Pæna n. curatur anim⁹: perditur vitio. Sed cauendum est, ne vindicationis amore, ex seueritate ad crudelitatem, Principi pateat aditus. Sic enim Derbices vindictæ insaniuerunt studio, vt delicta omnia, vel minima vltimo expiarent supplicio,

Quod supplicij pœna, sit delicti mensura. XVI.

CONFERT & sordidis, & honestis viris Principis vindicta: qua vt medicina, non homines, sed morbi tolluntur hominum: illis ne alios lædant, his ne ab alijs lædantur. Interrrogatus igitur quanta deberet esse pœna, quantum respondit est ipsum peccatum. Nihil enim est vindicta, nisi peccati cum supplicio æstimatio par, & mensura. At peccatum semper est nimis, nec corrigi potest, nisi sublatum: quia in peccati genere quod parum est, non reperitur. Res est igitur summæ artis, & diuini propè consilij, parem delicto pœnam inuenire.

DE

DE FORTITVDINE TITVLVS XVI.

FORTEM, & prudentem simul aliquem reperire est difficile. Nam vtriusque causæ sunt contrariæ. Dilutus quippè sanguis, & tenuis prudentiæ: crassus, & niger fortitudinis, in homine habet significationem. Nec ambæ illæ virtutes eiusdem sunt ætatis. Nam prudentia senili: fortitudo iuuenili viget ætate. Nihil autem est in externis malis, quod fortem perterreat. Etenim qui mortem, & dolorem contemnit, quid est, cum nihil neq; in corpore, neq; in fortuna, mali cõstituat, quod in ijs magnopere possit timere? Quia fortitudo, virtus est pugnans pro æquitate, qui fortis est, non periculum timet, sed dedecus. Victus igitur laudatur, quia non timuit mori: vincens etiam alios ad laudem excitat, quia

quia nihil quod contra ius est sustinet. Solus habet artem audiendi, & timendi. Nã vbi audet temerarius, ibi time fortis: & vbi timidus perhorrescit, ibi effertur audacia fortis. omnia enim audere, est insaniæ: nihil audere desperationis: audere vbi est timendum temeritatis: timere vero vbi est audendum fracti, & remissi animi: horum omnium ars, & scientia in vna fortitudine est posita. Nihil tamen magis, in fortitudine, quàm metus improbatur. Nõ enim quia res sunt difficiles, eas sępè timẽt mortales: Sed quia timẽt redduntur difficiles. Fit igitur plerunque vt plus sit in timore, quàm in eo, quod timetur, mali. Nec ferro vinci, nec malis artibus decipi, scit vir fortis: nec patientia dedecus pati: periculoq; succumbere, omni morte tristius ducit. In bello igitur æque est ad mortem, atq; ad cædem paratus. Non enim, vt inquit Plato, vita ætatę longa: sed virtute aucta, fœliciter terminatur. Quare nemo est vir fortis, cui non crescit animus cum ipsa rerum difficultate. Nam si in armis aut vi, aut dolo superandus est hostis, nunquã

for-

fortitudo audacia debet vacare. Nam sine audaciæ pręsidio, vt ait Thucidides, nullus dolus valet contra periculum. Ad huius autem virtutis gloriam Cardinali ALDOBRANDINO veluti quidam cumulus accedit singularis GEORGII Ripæ Senatoris auctoritas. Nam si ea laus omnis, quæ ab impuris hominibus proficiscitur, contumeliosa est, quia nihil, quod non turpe sit, & putidum, probāt: illa demum, qua Cardinalis ALDOBRANDINVS à GEORGIO Ripa sapientissimo Senatore celebratur, plena est auctoritatis, & gloriæ, quia cum iudicij, & virtutis testimonio est coniuncta. Hic enim vnus est Senator, qui non minus fide probatur, quàm eloquentia: quique non ingenium doctrina: sed doctrinam omnem decorauit ingenio. Nam in eo fax illa Promethei de cœlo accensa, ad omnes controuersiarū tenebras illuminādas elucescit. Quare lubens, iam tanto viri auspicio, ad Apophthegmata venio.

1 *Quod Imperij tutela fidissima sit, in vna fortitudine posita.*

2 *Quod fortitudo temperantiæ, in Imperio sit anteponenda.*

3 *Quod fortitudo in periculis, Lydius lapis sit amicitiæ.*

4 *Quod fortitudo virtus singularis sit Principis.*

5 *Quod in bello, animi robur præstat corporis viribus.*

6 *Quod Imperator, non vitam in bello, sed victoriam curet.*

7 *Quod nulla apud virum fortem, sit Minatis auctoritas.*

8 *Quod quo res sit periculosa magis, eò gratior sit viro forti.*

9 *Quod fortem qui lacescat, suo se iugulet gladio.*

10 *Quod fortitudo aduersus timorem, animi sit armaturæ.*

11 *Quod viro forti quantum detrahitur: tantum addatur animi.*

12 *Quod Rara res sit fortitudo: vmbra fortitudinis frequens.*

Quod imperij tutela fidissima sit in vna fortitudine. I.

INCVNABVLA Reip. & disciplinæ militaris cum trahãtur ab vno Hercule, interroganti cuidã qualis deberet esse Princeps: fortis, respondit. Officiũ enim Principis non solum versatur circa difficilia: sed etiam circa terribilia. Solitus igitur est Tyberius Cæsar dicere: cum inter amicos ageret, nescitis quanta sit bellua, quamq; multorum capitum, imperium. Tutius quippe est lupum, veteri prouerbio, auribus tenere, quam populo imperare.

Quod fortitudo, temperantiæ, in imperio, sit anteponenda.

I I.

ILLIVS oratio quocunq; ingreditur, eodem semper instructu sapientiæ, ornatuque est comitata. Interroganti igitur cum de militari disciplina ageretur, cur fortitudo præstantior esset, quàm temperantia: quia respondit fortitudo ad bonum commune: ad priuatum magis spectat temperantia. Nec id artis solũ: sed etiam naturæ, quæ nescit mentiri, conuincimus testimonio. Nam cum sensus eò maiori commẽdãtur voluptate, quo magis sunt necessarij, cur in re venerea plus, quàm in alimenti necessitate, est voluptatis? vt certè natura magistra intelligamus, quia altera priuatæ: altera publicæ consulit vtilitati, publicum bonum semper priuato esse anteponendum.

***

Quod

Quod fortitudo in periculis, Lydius lapis sit amicitiæ. III.

EA probatur maximè oratio, quæ in sẽsus eorum, qui audiunt cum virtutis aculeo influit. Solitus autem est dicere, amicum ab amico in periculis deseri; non culpam esse ignauiæ: sed crimen perfidiæ. Non vacat vox ista, apud multos, iudicij, gloria: quam sua auctoritate non debilitat, vel auget potius ipse Solon. Nam legẽ sanciuit, qua capite puniebatur, qui in ciuili seditione, neutram partem esset secutus: eò quòd patriæ, in qua communis tenetur ciuium omnium amicitia, quaq; nihil est amabilius, videretur non desertor, sed proditor.

Quod fortitudo virtus singularis sit Principis. IV.

VERBIS eius obscurissima quæque doctrinæ documenta, quia solent illuminari, illis non est hoc loco obdormiendũ. Interrogatus quippè quo fortitudinis

ſtudio duci deberet Imperator: eo dixit, quo ferebatur Pelopedas Thebanus Imperator. Nam cum aliquãdo hic, in expeditionem proficiſceretur, eiq; vxor quam vnicè diligebat, profuſis lachrymis ſupplicaret, vt ſaluti ſuæ conſuleret. Non eſt reſpondit, Imperatoris: ſed priuati militis, ſuam ſalutem defendere: Huius enim officiũ eſt, ſe ab hoſte tegere: illius vniuerſum exercitum incolumem ſeruare.

Quod in bello, animi robur præſtat corporis viribus. V.

NVNQVAM tot occupationib. eſt inuolutus, vt ſi modo reſpirare poſſit, non videatur quod conſonet publicæ vtilitati, ſpirare. De re igitur bellica cum fortè incidiſſet oratio, dixit virum fortẽ in bello, longo interuallo, Robuſto eſſe anteponẽdũ: eò quod corporis viribus pugnamus: animi robore vincimus. Quapropter ſi Polydamus pugil, qui tanti fuit roboris, vt montem in ſpecum decidentem, voluerit ſuis humeris ſuſtentare, cum Scæna Centurione certaſſet, Robuſtus certè ille, forti ſuccubuiſſet imbecillo.

Quod

Quod Imperator, non vitam in bello, sed victoriam curet. V I.

HAVD vnquam est præcisa, & ieiuna oratio, quæ ab eo funditur, cum multorum documento, & iucunditate, vbi inclinatis his temporibus de periculo reip. ageretur, interrogareturq; quid, in armis maximè timere debet Imperator : non mortem dixit, sed infamiam. comprobatur hæc eius sententia, grauissimo Epaminundæ Thebanorum Imperatoris exemplo. Nam cum cerneret, in extremo prœlio, ad Mantineam, Hostium vires, in se vnum, sic esse conuersas, vt aut sibi, aut exercitui esset pereundum : restitit inuicto animo, donec exercitum suum victorem reddidit. Verũ Sparo ad necem traiectus, sensim ad suos se recepit, atque postquam accepit suos, profligatis hostibus, victores euasisse : satis diu, dixit, vixi : deinde sparum sibi euelli iussit, quo euulso, statim anima, cum sanguine effluxit.

Quod nulla apud virum fortem sit minant: auctoritas. VII.

IRATO nullus est tantus dolor iniustus: vt vlla eius apud fortẽ, minantis sit auctoritas. Fortem igitur virum dicebat adamanti, qui neque ferro infringi, neque igne absumi potest esse simillimum. Minantem autem, qui à minuendo est dictus, ideo vir fortis non timet, quia virtus eius non potest minui. Sic Leonidas Persæ cuidam minitanti, quod ipsi Lacedæmonij postero die, ex telorum multitudine solem non essent visuri: in vmbra igitur, respondit, commodius pugnabimus.

Quod quo res sit periculosa magis, eo gratior sit viro forti. VIII.

NON est Princeps fortis, in armis, sine consilio: cum animo etiam plurimo. dicebat igitur illum in periculi flamma, non fugere periculum: sed sequi gloriam. itaque Pædaretus signa cum Hoste collaturus

turus cuidam dicenti magnum esse hostium numerum, tanto inquit gloriæ plus referemus: quanto plures interficiemus.

Quod fortem qui lacescat, suo se iugulet gladio. *IX.*

QVEMADMODVM Brasidas vir magnanimus eadem hasta, quam è vulnere eduxerat, hostem interemit: ita nemo, dicebat, fortis est, qui hostium vim, & impetum non retorqueat in ipsos hostes. Sic Theseus in eodem Labyrintho Minotaurum mactauit: in quo ipse Minotaurus mortales interclusos laniabat. Hac opinione ductus Hercules, viam voluptatis facilem, & expeditam spreuit: virtutis arduam, & horridam arripuit, ex qua monstrorum non solum domitor: Sed etiam triumphator euasit.

***

Quod fortitudo aduersus Timorem animi sit armatura. X.

AB eo semper exit ingenij notis insignita oratio. cum quis igitur benè loricatus congressum cum hoste subterfugeret; dixit non lorica animum contra timorem, armari: sed fortitudine. Hæc itaque tanti olim, est habita, vt ea sola à Romanis, virtutis nomine à viro sit appellata: quod viri singularis sit, & propria. Nec aliam ob rem, Græci fortitudinem τὴν ἀνδρείαν, vocant, nisi vt doceant virum sine fortitudine, non solũ dignitate, sed etiam viri exinaniri nomine.

Quod viro forti quantum detrahitur: tantum addatur animi. XI.

INQVIEBAT virtutis aciem hebescere incommodis: solam fortitudinem virescere vulnere. Est enim fortitudo animi armatura, quæ ferro non potest penetrari: nec vllo modo vinci: qua q est indutus, in ipso ēt exultat doloris cruciatu. Testis est

eſt ille Mutius, cui Scæuolæ, eò quod læua, propter dextram inflammatam, vteretur, cognomen fuit. Hic enim Porſenæ caſtra ingreſſus regium ſcribam, pro rege interfecerat. captus igitur atq; ſui erroris admonitus, dextram flammis iniecit, vt ea parte, qua erratum erat, à ſe ipſo pœnam exigeret. viſum eſt id ſpectaculum, cum cæteris, tum ipſi regi plenum horroris. itaque Rex vnius Romani ciuis virtute territus, pacem reddidit vniuerſæ ciuitati, vrbemq; ſoluit obſidione.

Quod rara res ſit fortitudo: vmbra fortitudinis frequens.
XII.

QVIA non poteſt dici, quam iaceat turbulentis his temporibus, fortitudo: quantoq; fuco contra vmbra clareſcat fortitudinis, quærentibus amicis quis nunc demum eſſet fortis: Nemo reſpondit, niſi qui Horatio Cocliti ſit ſimillimus. Sapienter ille quidem. Nam cum fortitudo ex duobus maxime conſiſtat,

ex ſuſceptione periculorum, & perpeſſione malorum: vtroq; claruit Horatius Cocles. In altero enim omnem Hetruſcorũ vim ſolus tandiu ſuſtinuit, quoad pons, quo Hoſtes erant in vrbem irrepturi, fuiſſet ab ijs, qui à tergo erant, abreptus: in altero autẽ à ſuis excluſus, hoſtium impetus non ſuſtinens, in ſubietum Tyberim armatum ſe præcipitauit, atq; incolumis ad ſuos enatauit.

Quod Principis gloria, vna Fortitudine ſit depaſcenda. XIII.

NEMO, aiebat, magis Principem videtur inceſto ore lacerare, quam qui Principi laudem tribuendo: Principis tamen fortitudinem inuoluit ſilentio, nec falſo quidem. Nam tota ars Imperandi, in fortitudinis clauſtris tenetur incluſa. Non obſcura, aut vulgaris eſt Ageſilai auctoritas. Nam percontanti quouſq; fines paterent, apud Lacedæmones imperij: ille haſta vibrata, reſpondit, quouſq; hæc poteſt vibrari. Qui enim fortis eſt Princeps,

nouit non solum & in pace sustinere, & in bello defendere: Sed etiam, re iam inclinata, & prope perdita, augere imperium.

Quod in Hoste non virium Robur: sed animi timenda sit fortitudo.
XIV.

CVMquis in eum inueheretur, qui plurimum haberet animi, non minimũ consilij: vide dixit ne Leonẽ in te excites dormientem. Neque enim Leo: neque vir fortis scit superari; faciliusq; potest mori, quam perterreri. præclarum est Marci Seruilij testimonium, qui vicies, & ter amplius singulari certamine pugnauit, ac semper victor in castra est reuersus, hostili spolio onustus. Neq; per leonem obscurum est naturæ Monimentum: qui mauult in conflictu mori, quam turpiter vulnera vitare. Neq; forti viro grauis videtur mors, si honesta sit modo: vt aliquando docuit ille Lacon. Insidijs enim ab Iphicrate Atheniensium Duce interclusus, interrogantib, militibus, quid esset

in re

in re tam profligata agendum: nihil aliud dixit, nisi vt vos vestræ saluti consulatis; ego vero fortiter pugnando gloriose moriar.

Quod vir fortis non videatur posse, in exilium detrudi. XV.

CVm forte de exilio ageretur, sciscitantibus amicis cur omne solum forti, vt veteri fertur prouerbio, patria sit: quia dixit, vbi bonum, ibi patria: sed forti nihil vsquam potest accidere mali, cum vniuersa lucro habeat mala: ergo nunquã exulat, cui vbiq; est patria. Huc accedit, ꝙ nullo locorum interuallo reuellitur, à suo munere, & officio, eo quod vbiq; gentiũ digladiandum est. Etenim nihil est ipse mundus, nisi elementorum dissidium: nihil hominum vita, nisi appetitus cum ratione, societas insidiosa: nihil Resp. nisi personarum discrimen, quarum aliȩ imperio, aliæ ducuntur obsequio. Forti igitur soli vita est gloriosa. Nam is in terræ globo; tanquam in acerrimi certamimis theatro

theatro consistit: in cœli medio, ex quo effugere non potest, nisi aut victor, aut victus. vir igitur fortis, Mas quasi Mars bellandi Deus ab antiquis dicebatur: eo quod victores summo in cœlum rapiuntur triumpho: victi ad inferos detruduntur cum cruciatu, & opprobrio.

Quod viro forti ne minimus quidem inimicus; sit contemnendus.

XVI.

EAM incudem à viro forti inquiebat tundi oportere, vt etiam minimus hostis caueretur, potuit enim aliquãdo paruus Culex, vt est in Apologis, Leoni non minimum facescere negotij, sensimusq; eos, qui grandes & potentes viros prostrarunt, ab homunculis interdum fuisse prostratos. Qui enim Italiam vicit Annibal, Capuæ à muliercula victus est. quid? Hercules orbis terræ victor, ab vna victus est Deianira. Quare fortis est, non qui hostes modo superat, sed etiam qui superior voluptatibus existit: parumq; est vim repel-

lere,

lere,nisi etiam dolus caueatur. illa in malis: hic in voluptatibus magis delirescit. estq; hic maxime cauendus. Nam vt vires ingenio: sic ingenium facile superatur voluptate.

Quod viro forti nulla linguæ sit procacitas. XVII.

SOLITVS est dicere virtutem esse multæ industriæ, & magni laboris: sermonis vero minimi ea re Lucius Dentatus, Achilles Romanus est appellat⁹. Non enim linguam, sed manus pugnando mouebat, ne canes ignauos, sed Leones videretur imitari. Nam canis timidus vehementius latrat, quam mordet. Quemadmodum igitur olim vmbrici in bello aduersus hostes, turpissimum esse ducebant victum viuere, atq; idcirco necesse esse aut vincere, aut mori: ita vir fortis mauult virtutem sine vita: quam vitam sine virtute.

* *
*

DE

DE MAGNANIMITATE SIVE HONORE TITVLVS XVII.

MAGNANIMITAS, vt ait Aristoteles, virt⁹ est, per quã vtraq; fortuna, decusq; & ignominia fertur. Nam si magnanimus quis fuerit, nunq̃, vt ait Seneca, iudicabit sibi contumeliã fieri, cumq; inimicũ habebit, in sua potestate: vindictam putabit potuisse vindicare. Magnum enim, & gloriosum est vindictæ genus, ignoscere. Hac virtute qui est præditus tendit ad ardua: nec pericula appetit, vt temerarius: nec formidat, vt timidus. magna enim contemnit, medioeriaque mauult, quam quæ sunt nimia. Quicquid cadere in hominem potest, id omne vincit ferendo. itaq; Pittacus Mitilinæus sic

ſic Prudentiam, & Magnanimitatem diſtrahebat: vt illius eſſe diceret, ne quid mali fieret cauere: huius autem ſi quid acciſſet, moderate, & leniter ferre. Hanc autem virtutem Optimus Senator MARIVS Conradus tanta ſemper in Cardinali ALDOBRANDINO coluit obſeruantia, vt diceret eorum magis eſſe metuendam inuidiam, qui tantam virtutem ſilentio obruerent: quam eorum fidem eſſe laudandam, qui illam laudibus in cœlum tollerent. Neq; enim adhuc inuidus vllus eſt repertus, qui ex alieno bono tantum hauſerit acerbitatis, quantum, ex Religioſiſſimi Principis fructuoſiſſima hac virtute Conradus Senator capit voluptatis. De ea quippe ita ſępe locutus eſt, vt non ſolum Cœleſtis, & diuina videretur eius virtus: Sed etiam is aliquo duci numinis afflatu, cum de ea loqueretur. quæ res me ad ſcribendum, quæ in hoc genere collegi Apophthegmata, fecit liberiorem.

***

1 Quod

1 Quod & spes & metus apud magnanimũ, minimum habeat auctoritatis.

2 Quòd honore sit depascenda virtus.

3 Quod gloria etiam fugientem sequatur virtutem.

4 Quod virtutis honor, non in verbis, sed in factis maxime consistat.

5 Quod Magnanimitas sit virtutum omniũ decus.

6 Quod Magnanimus malit iniuriæ vulnus contemnere quam vlcisci.

7 Quod Magnanimus omnia aperto Marte, vt aiunt, attentet.

8 Quod Magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus.

9 Quod nullum sit ad Magnanimitatẽ iter, non plenum periculi.

10 Quod Honor non cadat nisi in virum bonum.

11 Quod Magnanimitati, quæ summa est, desponsa sit gloria.

12 Quod præmiorum maximus sit honor.

13 Quod duplex sit honoris ratio.

14 Quod vir bonus Honorem auget fugiendo.

Quod & spes, & metus, apud Magnanimum minimum habeat auctoritatis. I.

AIEBAT Magnanimum se, neq; in populi neq; in principum beneuolentiam blanditijs, & assentationibus immergere: omnes simulandi, & dissimulandi, artificio eruditos ab eo in odio haberi. Testis est vnus instar omniũ Solon. Nam cum propter Pisistrati tyrannidem, Athenis male acceptus esset: ad eumq; Croesus Lydorum, & Babyloniæ Rex scripsisset, vt ad se veniret: rogassetq; vt secum habenas imperij regere vellet: Solon tamẽ nec populi metu: nec spe tanti Regis adduci potuit, vt consilium Athenas deserendi caperet.

Quod honore sit Depascenda virtus. II.

QVIA nulla incursio, & impetus armatorum potest Magnanimum ex arce detrudere rationis, in qua insedit, atque inueterauit virtutis omnis, & ingenij gloria: inquiebat magnanimitatem, in Principe summis honoribus, quasi quibusdam cibis, esse depascendam. Non enim aurum: non gemmæ: non puellæ captiuæ, vt est apud Homerum, merces est virtutis: sed ipsa gloriæ fama, quæ tanta est vt vix vno capi possit seculo. Atq; hanc ob rem Trophæa: Triumphi: statuæ: Coronæ: Panegyrici, qui ad posteros traducantur, sunt inuenti.

Quod gloria etiam fugientem sequatur virtutem. III.

QVIA facile eos officii capit obliuio: qui gloriæ incenduntur cupiditate: quo quis propius ad virtutem accedit, eo longius inanis gloriæ auram fugere

consueuit. Itaq; interroganti cuidam qua semita Duci ad veram gloriam pateret aditus, qua respondit, L. Brutus: Q. Fabius maximus, & Paulus Æmilius est profectus. Hi enim nihil aliud cogitarunt in vita: nihilq; egerunt, nisi quod pro salute populi, & dignitate patriç, præclarum videretur, & laudabile.

Quod virtutis honor non in verbis: sed in factis maxime consistat.
IV.

QVANDO multi norunt honesta nomina, turpissimis rebus imponere: sæpeq; fortitudo temeritatis vapulet nomine, & temeritas gestiat fortitudinis appellatione: consueuit dicere, in virtute non verba, sed facta rationis pondere esse examinanda: fortitudinis laudem esse non nomen: sed seipsum vincere: iram continere: nullis illecebris capi: aduersis non perturbari, neque extolli rebus secundis: nec alium se in alia fortuna præbere. Quare non est viri, aut cupiditatibus

tibus vinci, aut metu frangi: aut iracundia incendi, quę non solum consilium, sed etiam iudicium tollit.

Quod Magnanimitas sit virtutum omnium decus. V.

ERAT hoc in eius ore, & sermone habitans, magni esse & elati animi, non hostes in periculis: sed amicis timere: dolorem suum toleranter, grauate ferre alienum: neq; in secundis rebus voluptati, neq; in aduersis cedere languori: nec in consilij deliberatione spem, sed officium sequi: nec deniq; in iudicio pecuniam, sed iustitiam quærere. Nam quemadmodum Caligula Imperator nullius belli tantopere ardebat desiderio, quam eius, quod plurimum haberet terroris, & periculi: negareturq; ab omnibus confici posse: ita magnanimitatis est ad ardua in virtutis ambitu mortales sic instruere, vt non magnum quod est: sed id quo nihil maius est, appetant.

* *
*

Quod magnanimus malit iniuriæ vulnus contemnere, quam vlcisci. VI.

EVM demum inquiebat esse magnanimum, qui omnino aduersus iracundiæ obduruisset aculeos. eo quod non magnum sit, in iniuriæ vulnere, irasci: sed nullũ iræ, in quo consistat, locum relinquere. Nec enim minus est Magnanimus consilio constans, quam animo fortis. Nam cum circa id versetur, quo nihil extet melius, nihil minus videtur esse magnanimi, quã mutare consilium. In altero vulgare, & peruagatum est naturæ testimonium. Nam quorsum trito sermone prouerbio Aquila non captat Muscas? non est magnanimitatis, si bene attendimus, ignauorum hominum petulantiam, quæ morsu fertur, & aculeo, curare; sed tanquam futile quiddam, & inane negligere. In altero etiam non minus est euidens, quam præclarũ Socratis exemplum. Hic enim tãtæ fuit constantiæ, vt accusatus ab Anyto, nec patronũ quæsierit

fierit ad iudicium capitis: nec iudicibus supplex fuerit. facilius enim Magnanimus potest mori, quam mutari.

Quod magnanimus omnia aperto marte, vt aiunt, attentet.
VII.

CVIDAM forte interroganti, quis nesciret simulare: Magnanimus respondit, aperte enim aut odit, aut amat: nihilque latenter agit. Nam vtrumque occulte facere est timiditatis. remota omitto exempla. Quia enim Antistes hic Amplissimus, non se, sed Ecclesiam: non sua, sed reip. bona tuetur: nec in vllo tribunali auro, sed iure capitur: nec in amore gratia ducitur, sed veritate: nec denique curat quam laboriose, sed quam iuste gubernacula tractet Ecclesiæ, à nemine vnquam maiora, quam ab eo exierunt Magnanimitatis documenta. Nam cum robur omne Magnanimitatis, in elatione consistat animi, cuius nerui, & vires definiuntur mente, ratione, & opinione:

mentem sapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

Quod magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus. VIII.

FREQVENS, & in omnium ore hæc eius est sententia: nihil Magnanimum aut sequi magis, quam honorem, aut fugere longius, quam ambitionem. ille enim comes est virtutis: hæc fraudis socia. Ambitiosus enim mauult bonus videri, quam esse: honore quippe contentus, virtutem negligit. huc accedit, quod temere se periculis obijcit, vt Torquati docet testimonium. Nam propter ambitionem cum temere pugnasset, victor capite damnat⁹ est. Tripliciter errat princeps ambitiosus. primum, quia non virtutem, sed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquā proditor alienæ salutis, temere amicos obijcit periculis: ac demū, quia euersor est æquitatis, & iustitiæ. Non enim bo- viris: sed adulatoribus præmia mini- ... virtutis.

Quod

Quod nullum sit ad magnanimitatem iter, non plenum periculi. IX.

RES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. Interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. Itaque Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliquod exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed ẽt ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitæ lacerabantur truces, & immanes bestiæ, nõ voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

mentem sapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

Quod magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus. VIII.

FREQVENS, & in omnium ore hæc eius est sententia: nihil Magnanimum aut sequi magis, quam honorem, aut fugere longius, quam ambitionem. ille enim comes est virtutis: hæc fraudis socia. Ambitiosus enim mauult bonus videri, quam esse: honore quippe contentus, virtutem negligit. huc accedit, quod temere se periculis obijcit, vt Torquati docet testimonium. Nam propter ambitionem cum temere pugnasset, victor capite damnatꝰest. Tripliciter errat princeps ambitiosus. primum, quia non virtutem, sed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquã proditor alienæ salutis, temere amicos obijcit periculis: ac demũ, quia euersor est æquitatis, & iustitiæ. Non enim bonis viris: sed adulatoribus præmia ministra virtutis.

Quod

Quod nullum sit ad magnanimitatem iter, non plenum periculi. IX.

RES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. Interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. Itaque Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliꝙ exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed ẽt ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitæ lacerabantur truces, & immanes bestiæ, nõ voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

mentem sapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

Quod magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus. VIII.

FREQVENS, & in omnium ore hæc eius est sententia: nihil Magnanimum aut sequi magis, quam honorem, aut fugere longius, quam ambitionem. ille enim comes est virtutis: hæc fraudis socia. Ambitiosus enim mauult bonus videri, quam esse: honore quippe contentus, virtutem negligit. huc accedit, quod temere se periculis obijcit, vt Torquati docet testimonium. Nam propter ambitionem cum temere pugnasset, victor capite damnat⁹ est. Tripliciter errat princeps ambitiosus. primum, quia non virtutem, sed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquã proditor alienæ salutis, temere amicos obijcit periculis: ac demũ, quia euersor est æquitatis, & iustitiæ. Non enim bo- viris: sed adulatoribus præmia mini- ... virtutis.

Quod

Quod nullum sit ad magnanimitatem iter, non plenum periculi. IX.

RES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. Interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. Itaque Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliꝙ exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed ẽt ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitæ lacerabantur truces, & immanes bestiæ, nõ voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

mentem sapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

Quod magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus. VIII.

FREQVENS, & in omnium ore hæc eius est sententia: nihil Magnanimum aut sequi magis, quam honorem, aut fugere longius, quam ambitionem. ille enim comes est virtutis: hæc fraudis socia. Ambitiosus enim mauult bonus videri, quam esse: honore quippe contentus, virtutem negligit. huc accedit, quod temere se periculis obijcit, vt Torquati docet testimonium. Nam propter ambitionem cum temere pugnasset, victor capite damnat⁹ est. Tripliciter errat princeps ambitiosus. primum, quia non virtutem, sed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquã proditor alienæ salutis, temere amicos obijcit periculis: ac demũ, quia euersor est æquitatis, & iustitiæ. Non enim bonis viris: sed adulatoribus præmia minis... virtutis.

Quod

Quod nullum sit ad magnanimitatem iter, non plenum periculi. IX.

RES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. Interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. Itaque Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliquod exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed ẽt ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitæ lacerabantur truces, & immanes bestiæ, nõ voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

Quod nullum sit ad magnanimitatem iter, non plenum periculi. IX.

RES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. Interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. Itaque Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliq͡p exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed ẽt ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitæ lacerabantur truces, & immanes bestiæ, nõ voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

Quod honor non cadat, nisi in virum bonum. X.

IGNAVI, vt solent olim Parthi, cominus præliati nesciunt: sed omnia tentant eminus: illi non stantes, sed fugientes pugnabant: Hi cæduntur præsentes, nec resistunt fugiẽtes. Quærenti igitur vtrũ stans, an fugiẽs inter pugnandũ magis esset laudandus: nemo, respõdit, est laude dignus, nisi vir bonus. Nam Honor non solum premium, sed etiam opus est virtutis. Hoc declarare cũ vellet M. Marcellus, honori templum nõ ex detractis è montib. saxis, sed ex manubijs Syracusanę prædæ erexit, sicq; constituit, vt illud ingredi nemo posset, nisi per virtutis ædem,

Quod Magnanimitati quæ summa est, desponsia sit gloria. XI.

ETSI omnes ad res operosas, & difficiles incenduntur studio glorię: consueuit tamen dicere, gloriam à nemine fieri præ-

ri prædam, sine magnanimitate. Est enim hæc vna virtus, ille apud Poetas, alatus equus, Pegasus, quo vectus Bellerophon monstra superauit. Nihil est magnanimitatis vis, nisi, vt est in fabulis, ille Mineruæ Clypeus, Medusæ Gorgonis capite præfixus, cuius ex intuitu homines omnes in saxa vertebantur. Tanta autem is floret virtute, vt in apparatu belli Ferrariensis, cum accepisset à Duce fortissimo numerosissimum conflatum esse exercitum, magna dixit, animi molestia me Dux liberauit, qui vires suas omnes in vnum contraxit, vt liceat vno die, de summa rerum decernere.

Quod præmiorum maximus sit honor. XII.

EST honor non voluptatis, & luxuriæ diuersorium; sed ingenij, ac virtutum omnium domicilium, itaque solet dicere aurum egeni: honorem boni viri esse præmium: tantumque honori aurum cedere, quantum virtus præstat vtilitati. Quare

mentem sapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

Quod magnanimus amicus sit honoris: ambitionis inimicus. VIII.

FREQVENS, & in omnium ore hæc eius est sententia: nihil Magnanimum aut sequi magis, quam honorem, aut fugere longius, quam ambitionem. ille enim comes est virtutis: hæc fraudis socia. Ambitiosus enim mauult bonus videri, quam esse: honore quippe contentus, virtutem negligit. huc accedit, quod temere se periculis obijcit, vt Torquati docet testimonium. Nam propter ambitionem cum temere pugnasset, victor capite damnat9 est. Tripliciter errat princeps ambitiosus. primum, quia non virtutem, sed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquã proditor alienæ salutis, temere amicos obijcit periculis: ac demũ, quia euersor est æquitatis, & iustitiæ. Non enim bo- viris: sed adulatoribus præmia mini- .. virtutis.

Quod

Quod nullum sit ad magnanimitatem iter, non plenum periculi. IX.

RES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. Interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. Itaque Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliqꝫ exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed ẽt ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitæ lacerabantur truces, & immanes bestiæ, nõ voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

Quod honor non cadat, nisi in virum bonum. X.

IGNAVI, vt solent olim Parthi, cominus præliari nesciunt: sed omnia tentant eminus: illi non stantes, sed fugientes pugnabant: Hi cæduntur præsentes, nec resistunt fugiẽtes. Quærenti igitur vtrũ stans, an fugiẽs inter pugnandũ magis esset laudandus: nemo, respõdit, est laude dignus, nisi vir bonus. Nam Honor non solum prẹmium, sed etiam opus est virtutis. Hoc declarare cũ vellet M. Marcellus, honori templum nõ ex detractis è montib. saxis, sed ex manubijs Syracusanę prædæ erexit, sicq; constituit, vt illud ingredi nemo posset, nisi per virtutis ædem,

Quod Magnanimitati quæ summa est, desponsa sit gloria. XI.

ETSI omnes ad res operosas, & difficiles incenduntur studio glorię: consueuit tamen dicere, gloriam à nemine fieri præ-

ri prædam, sine magnanimitate. Est enim hæc vna virtus, ille apud Poetas, alatus equus, Pegasus, quo vectus Bellerophon monstra superauit. Nihil est magnanimitatis vis, nisi, vt est in fabulis, ille Mineruæ Clypeus, Medusæ Gorgonis capite præfixus, cuius ex intuitu homines omnes in saxa vertebantur. Tanta autem is floret virtute, vt in apparatu belli Ferrariensis, cum accepisset à Duce fortissimo numerosissimum conflatum esse exercitum, magna dixit, animi molestia me Dux liberauit, qui vires suas omnes in vnum contraxit, vt liceat vno die, de summa rerum decernere.

Quod præmiorum maximus sit honor. XII.

EST honor non voluptatis, & luxuriæ diuersorium; sed ingenij, ac virtutum omnium domicilium. itaque solet dicere aurum egeni: honorem boni viri esse præmium: tantumque honori aurum cedere, quantum virtus præstat vtilitati. Quare

Quare Titus Labienus multum auri, ex præda Gallica cum donasset strenuo militi: miles aurum, ad pedes Labieni abiecit: at paulo deinceps idem armillis argenteis donatus, alacer gaudio abijt: contempsit aurum miles, honores amplexus est. nec temerè. quia vel minima honoris aura, omni pretio est potior.

Quod duplex sit honoris ratio. XIII.

NON debemus sensus, ad res inuestigandas, ita stupidos habere, vt quæ ab ætatis nostræ remota sunt, nihil sentiamus. Cuidam itaque sciscitanti cur Honor olim Deus constitueretur: eiusque ædes, ita virtutis templo esset annexa, vt ad eam nemini pateret aditus, nisi per virtutis templum. Est hæc fabrica dixit, non Numinis, sed ingenij. oleret enim vim atque naturam diuinæ, & humanæ virtutis, quarum ex altera Honor proficiscitur diuinus: ex altera humanus. ille quasi numen

mẽ gaudet, in primis, animi religione: hic corporis magis obſequio.

Quod vir bonus honorem auget, fugiendo.
XIV.

AMAT defenſorem, non fœneratorem iuris: nec æqui, ſed lucri fœdera anhelantes odit. Quocirca cuidam Magiſtratus dignitate elato dixit, neminem honorem gerere, niſi qui norit vitam, per virtutem, agere. Nec aculeata magis, quàm vera, in ambitioſum hæc eius eſt ſententia. Siquidem eſt viri boni, nihil aut præter virtutem appetere, aut præter vitium fugere. Nemo igitur debet honorem malis artibus aucupari, quem viri boni cenſentur augere fugiendo. Quare nemo, inter virtute pares, debet velle alios honore anteire. Vetus eſt, in Tripode Delphico, inter ſeptem totius Græciæ ſapientes, exemplum. Etenim ipſe cum Apollo reſpondiſſet ei dandum eſſe, qui ſapientia cæteris præſtaret, nemo eorum inuentus eſt, qui hono-

honorem eum alteri potius, quàm sibi nō deferret. Turpe enim est inter pares, alijs velle gloria præcellere.

Quod honor non languidæ virtutis sit interpres, & nuncius.

XV.

NON sunt hæc Apophthegmata, ancipites mentis eius notæ: Sed graues sapientissimi eius consilij dignitate corroboratæ sententiæ. Interrogatus enim, quis sibi inter bonos viros videretur honestandus: qui, vt est in prouerbio, dignus est, respondit, obelisco. Erat autem Obeliscus columna Pyramide minor, Soli sacra: nec vlli erigebatur, apud Ægyptios, nisi ei, cuius vita, veluti solis quidam splendor omnibus posset prodesse.

Quod

Quod in sublato etiam honore, vestigia remaneant virtutis.

XVI.

RATIO in re ancipiti, & dubia fidē: exempla cognitionem magis pariunt. Interroganti igitur num is, cui sit dignitas abrogata, affectus sit ignominia. Neque gloria respondit, sed virtute paratur honor: neq; dedecus, fortuna, sed animi infligit turpitudo. Testis est Democritus Phalereus. Nam ab Atheniensibus, quorum Remp. administrauerat, trecentis statuis honestatus, neque animo est elatus: neque ijs per inuidiam euersis, deiectus. quin illorum iniuriam hoc aspersit sale, statuas dixit, euertunt: virtutes, quarum gratia illas erexerunt, non euertunt.

***

DE

DE FIDENTIA TITVLVS XVIII.

FIDENTIÆ magna est gloria: non exigua viri timidi infamia, cui, quæ bona facit, etiam sunt dedecori. Nam quanquam peccatum non committit: consilium tamen peccandi ideo admittere videtur, quod minimè vacaret peccato, si impunè posset peccare. Quocirca nemo est aut improbus nisi timidus, aut vir bonus nisi fidens. Timor enim non est periculi, sed mentis morbus. Qui igitur mentem habet sanam, non timet: qui vero animi morbo laborat, timet etiam sine periculo. Cum igitur ageretur de Cardinalis P. ALDOBRANDINI fidentia, quæ in rebus arduis & timendi, & audiendi ars est, & scientia, MARIVS Conradus Opt. Senator virtutis eius gloriam suo non solum corroborauit, sed

etiam

etiam auxit testimonio. Hic enim Pater conscriptus cum nullam, nisi ex virtute, rapiat ansam fidentiæ; tum quemadmodum Medicus Hippocrati. Iustiniano, I.C. ita ille non parum doctrinæ: multum ingenio: omnia fidit Deo immortali. Præclarius certè quidem hic, quam olim antiquitas. Nam apud Romanos, vsus inoleuerat, vt Geniorum auspicijs fiderent. vidimus enim passim inueterati numismatis inscriptiones Genio Augusti: Genio Senatus: Genio Populi Romani: cæterum in fidentia, nihil est melius, quàm prudētiæ, consilioq; fidere. Hac animi consitione sic ducitur P. ALDOBRANDINVS Cardinalis, vt semper eius consilium vacet temeritate, & negligentia. Nihil enim est in fidentia temeritas, nisi Bruti malus Genius. scribit autem Plutarchus Bruto secum de bello gerendo cogitanti, hominē eximiæ proceritatis apparuisse, eumq;, vbi Brutus interrogasset quis esset, respōdisse Bruti se esse malum Genium, quem apud Philippos, in pugna visurus esset, itaque ille ab eo infaustum rei euentum, &

mortem sibi imminẽtem didicit. Periculosissimum est igitur in temeritate: tutissimum in prudentia spem positam habere vt ipsa loquuntur hæc Apophthegmata.

1 *Quod in Principe fidentia comes debeat esse consilium.*

2 *Quod in bello victoriæ nuncia sit fidentia.*

3 *Quod Hosti nihil sit Horribilius, quàm Principis fidentia.*

4 *Quod Res gloriosa sit sui fidentia.*

5 *Quod non Arca: sed fidentia homines reddat beatos.*

6 *Quod Principem sui fidentia Populo magis, quàm virium robur commendet.*

7 *Quod Militis ornamentum non sit in auro, sed in fidentia positum.*

8 *Quod virtuti fidenti nihil sit horribile.*

9 *Quod sine sui fidentia nemo rem gerat præclaram.*

10 *Quod cuiq; fidentiæ par sit virtus.*

11 *Quod fidentiæ procreatrix sit intelligentia: temeritatis inscitia.*

12 *Quod*

Quod in Principe fidentiæ comes debeat esse alienum consilium.

I.

NVNQVAM probatur aut leue, aut turgidum nimis genus dicendi: semper in Principe medium laudatur, & ad omnes res æquabiliter fluens, atque vt hoc loco, si in primis aspersum sit ingenij, & eruditionis sale. interrogatus enim quid potissimum cauere deberet princeps: ne præ nimia sui fiducia, respondit, alienum negligat consilium. ita C. Cæsar sua virtute fretus, eos neglexit, qui rogabant, vt sibi salutis suæ custodes adsciscceret. Sed exitus docuit, facilius esse mortem præuideri, quam morti prouideri. Sic pariter Alexander à Chaldæis, per

Nearchũ monitus eſt, ne ad Babylonem accederet: quòd immineret ei infelix exitus: at monita ſpernẽs, ad paucos dies, veneno ab Iola, in medio victoriarũ curſu, ſublatus eſt, quartum & trigeſimũ annũ agens: robore corporis ſimul, & animi virtute florens.

Quod in bello victoriæ nuncia ſit fidentia. *II.*

QVEMADMODVM, in honoribus virt⁹, ſine acie ingenij: ita in armis, rei bellicæ gloria fidẽtię præſidio deſtituta, manca eſt omnino, atq; imperfecta. Solitus autẽ eſt dicere, fiduciã vincendi, in milite, principium eſſe victorię. Neq; enim mens hominis in rebus dubijs, ſuis de cœlo caret igniculis, qui illum, quo res vocat, quaſi inflammant, & incẽdunt. ita C. Cæſar, cum Pharſalicæ pugnæ ſtaret acies, omniaque iam equorum, ac hominum ſtrepitu reſonarent, Craſtinum decem alarum ductorem, caſtra egredientem procul nomine compellans, interrogauit, quid de pugnæ

euentu

euentu ſperaret, at ille dextram protendens, vinces ô Cæſar ait, & me hodie, aut viuum, aut mortuum laudabis: quorum vtrumque verum extitit. Nā vicit Cæſar, & Craſtinum, qui fortiſſimè pugnando occubuerat, pro concione laudauit.

Quod hoſti nihil ſit horribilius quàm Principis fidentia. III.

CVM iam, ad expugnādam Ferrariam, ipſa regio omnis bello arderet, Centurioni cuidam interrogāti, quid Hoſtem maximè perterreret, fidentia dixit Imperatoris. ea enim non tam additur militib. quàm adimitur hoſtibus animus. Sic Alexander Magnus Hoſtium fortunam fidētia: vires fortitudine ſuperare moliebatur. Quæ res ex voto ſic ei ceſſit, vt conſueuerit dicere, nihil fortibus inſuperabile eſſe: nihilq; timido ſatis eſſe munitum. Hac enim adiutus virtute, ſæpe ſuccumbentem in belli flamma exercitum erexit, ac Hoſtes victores, profligauit.

Quod res gloriosa sit sui fiducia.
IV.

AD eum quoniam hæreditas virtutis huius pertinet,& gloriæ: interrogatus quanta cuique sui deberet esse fidentia: quanta respondit à contemptu, & insolentia se vendicare satis est. in hoc vno laudatur Euripides Tragicus, nam cum ei Alcestiris Poeta tarditatem ingenij obijceret, quod triduo non vltra tres versus maximo labore deducere potuisset: ipse autẽ centum perfacile scripsisse gloriaretur. Sed hoc dixit Euripedes interest, quod tui in triduum tantummodo: mei vero in omne tempus sufficient.

Quod non arca: sed fidentia homines reddat beatos. V.

DICEBAT multo esse ditiorem, non inopem fidentiæ, quam pecuniæ. vulgatum est Alexandri Magni testimonium Etenim antequam in Asiam transiret immunitates, opesq; ingentes cunctis amicis

micis in Macedonia donauit. At Perdicas admiratus dixit, quid tibi ò Rex omnia dando fiet residui: spem respondit, bona Persarum admirabili fiducia ostendens. Eam spe Macedones, vt cum Alexandro haberent communem, fiducia contenti, Alexandri renuerunt munera. Longe enim pluris est fidenti spes frturorum bonorum: quam voluptates existentium.

Quod principem sui fidentia populo magis, quam virium robur commendet. VI.

QVEMADMODVM ex Amussi Architecti, sic Sapientissimi quique viri, ex tanti Antistitis opinione statim quid deceat, & dedeceat, vbi rerũ vrget difficultas, gestiunt odorari. interroganti igitur, quid Principem populo maxme commẽdaret: sui potissimum respondet fidentia. Testis vnus est instar omnium Antigonus Macedonum Rex. Nam cum ad regiam dignitatem recẽs ascendisset, idq; grauate ferret, stomachareturque populus: ipse virtute, & conscientia fretus in populi conspectu diadema sceptrumque

deposuit, atque palam monuit, vt si alium quempiam se regno digniorem inuenirēt, ad eū ex arbitrio, Diadema sceptrumque deferrent: commemoratis ante ijs rębus, quas magna virtute, & gloria gesserat. Ita hac animi fiducia, populi animum mouit, vt vltro omnes ad capescendum denuo Regnum hortarentur: magnisque precibus contenderent, quod ipse constanter renuit, nisi antè de seditionis auctoribus supplicium sumeretur.

Quod militis ornamentum non sit in auro, sed in Fidentia positum.

V I I.

CVM virtus multis semper incommodis sit oppressa, ac temporum vitio exulcerata: hæc continenter à Principe tanquàm à sapientissimo medico est curanda. Interrogatus igitur cum militię multi croco, & auro diffluerent, quo ornamento maximè decoraretur miles, non purpuræ dixit, sed fidentiæ. Laudatur itaque quicunq; fuit, vir ille Lacedæmonius. Nā cum

cum in Clypeo pictam gestaret muscam; sibique ab amicis diceretur, insigne nimis paruum id esse, neque ab hoste visum iri: respondit se ita hosti appropinquaturum, vt muscam non solum posset videre, sed etiam odorari.

Quod virtuti fidenti, nihil sit horribile. VIII.

FIDENTIA ingenij, & virtutis ministra, si pellitur à consuetudine, locum dare, & cedere solet socordiæ. Quare solitus est dicere & artē, & arcē boni militis vnā esse fidentiam, ad quam timori vix vllus datur accessus. Testes duo sunt Lacedæmonij: quorum vnus increpatus, quod in aciem claudus descenderet, respondit pugnare sibi propositum esse, non fugere: alter minitanti cuidam, quod sagittis Persarum sol ipse videretur obscurari: addis dixit nobis animum. Nam in vmbra, melius præliabimur.

Quod sine sui fidentia nemo rem gerat praeclaram. IX.

RES Bellica cum limati, & subtilis: tum acerrimi est iudicij. Cuidam itaq; militum præfecto interroganti, quibus gradibus res militaris ad gloriã procederet, neq; hominis, neq; bestiæ dixit, sed fidentiæ, à qua si imperator cadit, a toto cadit exercitu. Ea igitur iure laudatur Scipio Æmilianus. Nam cum vrbem præualidam obsideret, suadentibus quibusdam, vt circa mænia eius ferreos murices spargeret, omniaq; vada tabulis plumbatis consterneret, habentibus clauorum spicula, ne subita irruptione hostes in Scipionis præsidia impetum facere possent: respondit non esse eiusdem imperatoris, & capere alios velle, & timere.

Quod sui cuiq; fidentia, par sit virtuti. X.

QVONIAM ita natura comparatum est: vt optim9 quisq; imperet deteriori:

ri:cum princeps imperat omnibus,par est item rationi dixit, vt omniũ sit optimus: Suique iccirco fidentissimus. præclarum est C. Fabricij testimonium. Nam cum ab omni leuitate, & iactãtia maxime esset alienus, quantam sui haberet fidentiam ostendit. is enim Legatus ad Pyrrhum missus cum esset, rogatus est à Pyrrho, vt inter duces atque amicos suos primum vellet occupare locum. At ille ei in aurem dixit, id ex re Pyrrhi Regis minime fieri posse. quod vtroque bene cognito, omnes à Pyrrho, ad C. Fabricium deficerent. Tantumque hæc eius fiducia valuit, vt non modo Pyrrhus eã, quanquam aculeatam, non grauate tulerit, sed etiam, vt veritatis nunciam probarit; illique vni captiuos omnes quorum causa legatus erat, dono dederit.

Quod

Quod fidentiæ procreatrix sit intelligentia: temeritatis inscitia.
XI.

CONSVEVIT dicere Herculis imaginem, apertam habere fidentiæ significationem. Nam cum ignorantiæ sit, & improbitatis dubitare: ingenij est, & rectè voluntatis confidere. Rectè enim in eo quisque fidit, quod bene intelligit. Nascitur quippe fidentia ex consilio, & scientia, vt ex inscitia temeritas, & audacia. alterũ apud Poetas docet Herculis gloria: alterũ Phætontis, & Icari infamia, vis quippe expers consilio sua ruit mole.

Quod quæ habetur pecuniæ confisio, anceps sit & dubia. XII.

QVONIAM nerui rerum agendarum sunt pecuniæ, interrogatus quænam in rebus agendis, auro fidẽtia esset habenda: ea respõdit, quam ministrat Ægyptijs sua Regio, falsè id quidem. Nam Ægyptis cum hominum conuenit ingenijs. Benè quip-

quippe vtentibus saluberrima medicamenta præbet: male vtentibus mortifera, & exitiosa venena. Nec sapienti admodum sunt necessaria pecuniæ: primum quia res grandes non auri, sed ingenij fiunt præsidio: deinde quoniam, omnes vt asserunt Stoici sunt diuites, qui cœlo, & terra vti possunt.

Quod fidentia sit virtute, non pecunia depascenda, XIII.

INQVIEBAT neque florem, neq; colorem eorum vocibus adesse, qui asseuerant iccirco spem hominibus cum pecunia crescere, quia omnia obediunt pecuniæ. Non enim diues est, qui bona possidet: sed qui bonus est. Nam diues dictus est, quasi diuinus, quod nihil egeat. Quare vt Histrio non est felicior, quod in scenis adornatus Rex, aut Deus videatur: sic neque in bonis fortunæ, vir redditur bonus. Morum igitur probitas multo diuitijs est vtilior. illis enim sæpe turpia: huic nunquam obediunt nisi honesta.

Quo-

Quocirca iure reprehenditur Epicharmus, qui inani hac opinione numos fecit deos: quod illos, qui possiderent, nihil frustra cuperent.

Quod pecuniis minime sit fidendum. XIV.

QVANQVAM disputantium laquei, pecunias videntur non in abiecto aliquo bonorum genere, irretire: pecunię tamen non sunt, vt fert sententia Lycurgi, bonæ. Nam diuites, vt ipse sentit, si opibus suis frui volunt, diffluunt voluptate: sin custodire student, coguntur per auaritiam, ab ipsa iustitiæ semita deflectere. Interroganti cuidā igitur, quibus rebus minime esset fidendū, opibus dixit, quæ non solum videntur esse Ludibria fortunę, sed etiam sui possessores ludibrio habere. Sed bona sint, quid ijs bonis est fidēdum, quæ vt ait Biō, fortuna largitur ignauis, & virtus aufert à bonis? insidiosa res est diuiti pecunia: committitur enim cædes lucri gratia: expilantur templa: amici-

tia

tia violatur: fides soluitur: produntur patriæ, ac denique nihil non mali perpetratur. Hoc animaduertens Lycurgus Spartanorum legislator monetam auream,& argenteam ex Lacedæmone subtraxit,instituitq; vt ciues ferreo duntaxat numo vterentur.

DE PATIENTIA TITVLVS XIX.

QVEMADMODVM Eschines Philosophus pro dolore lateris, è quo grauiter laborabat, nunquam ingemuit: semper rationis plagam, & virtutis vulnus grauiter,& acerbe tulit:ita Cardinalis P. Aldobrādinus nūc faces dolorū restinxit patiētia,nunc accendit virtute.Id cum omnes laudant vehementer, tum Cæsar Galaratus Senator Grauissimus optimo cuique asserit esse imitandum.Non enim facit

facit fortiter, qui rerum amat difficultatem: sed qui, aut publicam acriter arcet, aut propriam non graue sustinet. Nemo quippe ad præclarum aliquod facinus adeò est Idoneus, quam qui, ad rerum asperitates occalluit patientia. Quid enim attinet, quod res est altè repetere? Est Tolerantia vehiculum, præsertim in bello, magni oneris: in pace, iustitiæ, & æquitatis: quam facile princeps deserit, nisi in rerum asperitatibus adsit patientia, hoc est ars patiendi & scientia. Est autem hæc principi necessaria. Nam qui dolores tam priuatos, quam publicos nescit perferre, mollis, & effeminatus: qui ferendo vincit, patiens rectè dicitur. Qui autem laborem deserit: fugit quod cupit. Nam vt refert Epichurrus, laboribus omnia nobis Dij vendunt. qui autem impatiens est doloris, facit non ferendo, vt duplicem ferat dolorem. Non enim minus graue est dolori cedere, quam ipse dolor. Atque contra quæ mala caueri non possunt, libenter ferendo, euadunt bona, quod gratia impetrari non potest, pa-

tientia

tientia quæri debet. Nam cuiusuis doloris remedium est patientia. qui igitur perferre nouit, vincit. Nunquam est virtus patientia, in rebus prosperis, ille vero est patiens, qui in aduersis conflictatur, nec tamen ab æquo, & bono potest amoueri. Nec minor interdum est victoria, mala ferendo vincere, quam resistendo. Hoc enim est fortunę, illud magis virtutis. Magnum igitur est vindictæ genus: ignoscere victo. quia bis est victus virtute simul, & armis. Pusillanimus contra est, qui non potest iniuriam pati: nec est vir bonus, qui malos non tolerat: nec fortis, qui ira deijcitur.

1 *Quod Patientia in Bello, veluti quædam sit ad victoriam semita.*

2 *Quod in patientiæ fundo, virtus omnis radices agat.*

3 *Quod plus sit in luctu, & mœrore mali, quam in ipso malo.*

4 *Quod sine patientia quis non solum malo, sed etiam metu mali torqueatur.*

facit fortiter, qui rerum amat difficultatem: sed qui, aut publicam acriter arcet, aut propriam non graue sustinet. Nemo quippe ad præclarum aliquod facinus adeò est Idoneus, quam qui, ad rerum asperitates occalluit patientia. Quid enim attinet, quod res est altè repetere? Est Tolerantia vehiculum, præsertim in bello, magni oneris: in pace, iustitiæ, & æquitatis: quam facile princeps deserit, nisi in rerum asperitatibus adsit patientia, hoc est ars patiendi & scientia. Est autem hæc principi necessaria. Nam qui dolores tam priuatos, quam publicos nescit perferre, mollis, & effeminatus: qui ferendo vincit, patiens rectè dicitur. Qui autem laborem deserit: fugit quod cupit. Nam vt refert Epichurrus, laboribus omnia nobis Dij vendunt. qui autem impatiens est doloris, facit non ferendo, vt duplicem ferat dolorem. Non enim minus graue est dolori cedere, quam ipse dolor. Atque contra quæ mala caueri non possunt, libenter ferendo, euadunt bona, quod gratia impetrari non potest, patientia

tientia quæri debet. Nam cuiusuis doloris remedium est patientia. qui igitur perferre nouit, vincit. Nunquam est virtus patientia, in rebus prosperis, ille vero est patiens, qui in aduersis conflictatur, nec tamen ab æquo, & bono potest amoueri. Nec minor interdum est victoria, mala ferendo vincere, quam resistendo. Hoc enim est fortunę, illud magis virtutis. Magnum igitur est vindictæ genus: ignoscere victo. quia bis est victus virtute simul, & armis. Pusillanimus contra est, qui non potest iniuriam pati: nec est vir bonus, qui malos non tolerat: nec fortis, qui ira deijcitur.

1 *Quod Patientia in Bello, veluti quadam sit ad victoriam semita.*

2 *Quod in patientiæ fundo, virtus omnis radices agat.*

3 *Quod plus sit in luctu, & mærore mali, quam in ipso malo.*

4 *Quod sine patientia quis non solum malo, sed etiam metu mali torqueatur.*

5 Quod viro etiam patienti, luctus pro amici interitu sit honestus.

6 Quod virtutes omnes vna pariat patientia.

7 Quod Princeps patientiæ adminiculis maiora efficiat, quam robore virium.

8 Quod abundat etiam in paupertate, qui est patiens.

9 Quod Patientia, ad felicitatem maxime pertineat, principis.

10 Quod Patientia sit armatura adamantina, quæ omnes respuit, & ferri, & ignis impetus.

11 Quod Principis patientia sit, in populo obsequij disciplina.

12 Quod aduersus oris procacitatem, non armatura prosit, sed patientia.

13 Quod Res ex difficilimis patientia reddantur facillimæ.

14 Quod neque Populus plurium dominium neque virtus otium norit pati.

15 Quod sine Patientia, nemo non sit miser.

16 Quod Libertatis decus sit Patientia.

Quod

Quod Patientia in Bello, veluti quædam sit, ad victoriam semita.

I.

QVONIAM non imperio ius: sed imperium iuris nomine continetur, in iure succus, & sanguis est positus non solum imperandi, sed etiam imperata, & in pace, & in bello faciendi. illud autẽ cum appetant omnes; hoc nemo fere non grauate ferat: quod in altera multum sit dignitatis: in altero plurimum oneris. Cuidam militi, qui impatiens erat obsequij, sciscitanti quænam via in bello tenderet ad victoriam: non qua sulcatur æquor, aut transgrediuntur montium iuga respondit: sed vna extat patiẽtia, qua sola omnes superantur difficultates. Hac tantum virtutis semita Lacedæmonij, quamuis pauci, & inopes essent, Græcorum omnium euaserunt fortissimi, & Spartæ maximum Imperium opulentissimasq; vrbes, ac regiones subegerunt, quæ totius Laconicæ prouinciæ principatum tenebat.

Quod in patientiæ fundo, virtus omnis radices agat. II.

CVM Ars imperandi in virtute residet, tanquam in sua sede, & fundamento, atque ex arte, qui bonus est princeps, nouit non solum florem, sed etiam fructum excerpere imperij: interrogatus ab amicis, quo in campo, virtus maxime radices ageret, in fundo dixit patientiæ. Malus enim est virtutis minister, qui nescit mala pati. id cum intelligerent Spartani, non solum pueros algoris, sitis, & inediæ reddebant patientes: sed etiam in bello, ad vulnera assuetos vt haberēt, nec mortem formidarent, vltro plurimis plagis, lacerabāt: in quibus, pueris facilius erat mori, quam ingemiscere.

Quod plus sit in luctu & Mœrore mali, quam in ipso malo. III.

VT res cum imbecillitate languet orationis: sic rei dignitas cum verborum apparatu, & splendore doctrinæ in ALDO-

BRAN-

BRANDINO efflorescit. Amico aliquando in luctu, & squalore iacenti dixit, omni malo fœdius esse lugere. eo quod illud maculam habeat fortunæ, hoc animi dedecus. itaque in legibus decem viralibus, quas duodecim tabulas appellant, non modo viris, sed etiam mulieribus ciulatus, fletusque funebris prohibitus est. Nec est, ait, pro eius interitu, qui gloriose vltimum vitæ suæ diem obierit, dolendum. Laudant igitur veteres Lacænam illam, quæ cum accepisset filium suum in prælio dimicantem cecidisse, ne ingemuit quidem, sed Dijs se gratiam habere dixit, quod eum filium peperisset, qui pro patriæ salute mori non dubitasset.

Quod sine patientia quis non solum malo, sed etiam metu mali torqueatur.
IV.

QVIA non regit, qui errantes non corrigit, quando nihil sit regere nisi opus iustitię, regia ars est, qua vniuersi homines

ad virtutem informantur, & à vitiorum turpitudine procul pelluntur. interrogatus igitur à quodam, qui in armis, impatiens erat periculi, vbi esset hostis: timidis, respondit, in animo. falso quidem. Nam metus, in armis, omni hoste est capitalior. Terror igitur dictus est, quasi ter error, eo quod vir timidus mente ab honesto: corpore ab incolumitate, ac deniq; ab opibus fortuna procul aberret.

Quod viro etiam Patienti luctus, pro amici interitu, sit honestus. V.

CVM patientia virtus sit viri, ab amicis interrogatus, vbi luctus viri, nihil, quod effæminati est animi, oleret, vbi respondit, mors est amici. Amicus enim amici difficilius fert casum, quam proprium. itaq; Alexander Magnus à virtutis magnitudine sic appellatus, pro morte Hephæstionis amici, non se solum sordidatum, ac luctuosum monstrauit: sed etiam equorum iubas tonderi, ad cutem vsque iussit, & turriũ pinnas, ac murorũ pro-

propugnacula exturbari, vt mænia ēt ipsa desiderio Hephæstionis lugere viderētur.

Quod virtutes omnes vna pariat patientia. VI.

DEVS cum omnia regat, qui regit, Dei personam induit: cui omnes debent velle parere. Sed quoniam verbum pareo quasi à patiendo dictum est, nemo, nisi qui sit patiēs, videtur ad virtutem esse accōmodatus. Interroganti igitur vbi haberetur optima virtutis schola: in patientiæ dixit regione. Hoc ipsum sentientes Gymnosophistę, Indi sapientes, summam laudem ponebant in patientia, & in doloris contemptu. Nudi igitur per niuē, & glaciem Caucasi montis errabant, nec cum ad ignem accessissent, ingemiscebant.

Quod Princeps Patientia adminiculis, maiora efficiat, quam robore virium. VII.

CVM virtutis laus in Principe sæpe ex siccitate orationis exarescat, tū nulli⁹

de eius dignitate oratio magis, quam ALDOBRANDINI vbertate irriganda est. Nam cum duplex sit Principis officium; vnũ in vitiorũ sordibus, ex hominum societate abstergendis: alterum, vt omne studium eorum ad virtutem acre sit, & expeditũ: vtrumq; semper plurimo studio anhelauit ALDOBRANDINVS, qui aliquãdo interrogatus, quibus adminiculis tot, tantas, tamque arduas res gessisset, patientiæ respondit. Hac enim Princeps res grandiores sustinet, quam potentia, & viribus; tum quia versatur circa dura, & acerba, quæ ferendo magis superantur, quam renitendo: tum quoniam homo, vt refert Xenophon Socraticus, omnium animantium, in rectorem suum est ingratissimus.

Quod abundat etiam in paupertate, qui est patiens. VIII.

NEQ; Gregis sine pastore: neque populi sine Principe, vlla est vtilias. Sol. n. princeps, virtutẽ cum ministrat, sufficit omni-

omnibus. Semper igitur inquiebat, in paupertate abundat, qui est patiens. Nescit enim vir bonus, qui nihil appetit, egere. Hoc sentiens Socrates dicebat gratiam esse habendam naturæ, quæ res bonis viris necessarias, vltro exposuisset: difficiles verò, ne paratu quidem esse necessarias. Quare diues est, non qui affluit pecunia, sed patientia.

Quod Patientia, ad fœlicitatem maximè pertineat Principis.

IX.

QVEMADMODVM si Plantæ radices, odoris aliquo inficiuntur genere, qui ab ijs gignuntur flores non vacant odoris eius vel grauitate, vel suauitate: ita qui mos est Principis latenter repit per vniuersum corpus populi. Patientem igitur populum, ex tolerantia constituebat Principis, dicebatque Principem præter eum fœlicem esse neminē, cuius animus aduersus mala omnia, obduruisset patientia. eò quòd sicut in Boetia, ad Tropho-

nium, iuxta flumen Orchomenon, duo ſunt fontes, quorum alter memoriam: alter obliuionem affert potantibus: ita ferè in Imperio ſine laboribus, & vigilijs, magnæ fœlicitati, magna pericula ſunt finitima.

Quod Patientia ſit armatura adamantina, quæ omnes reſpuit, & ferri, & ignis impetus. X.

FLos virtutis, & firmamentum gloriæ, vna eſt, dicebat, patientia. Nam patientiam qui tollit maximum animi munimentum tollere videtur. patet id cũ multorum virorum teſtimonijs, tùm vno potiſſimũ Anaxarchi exemplo. Nã quorſum, quod hic malleis in doleo cõtuſus, potius in dolore exilijt, quàm ingemuit? non eſt obſcura ratio. Dolor enim ſuccumbit patientię: non patientia dolori. Hoc ſentientes Ægyptiorum Sacerdotes, Hieroglyphicum patientię fecerunt tergus Crocodili. Nec falsò quidem. Nam ſicuti id, ea obrigere ſolet duricia, vt omnes ferreos

reſpuat

respuat ictus: ita patiēs potest lacessi iniuria, lædi verò minimè potest.

Quod Principis Patientia sit, in populo obsequij disciplina.
XI.

PRINCEPS iustitiæ, & legibus non obtemperans docet imperando, sibi non esse obtemperandum. Siquidem, dicebat non esse verisimile, vt quis alteri onus imponeret, quod ipse non sustineret. Quare nihil est ad imperij auctoritatem, in Principe firmius: quàm diuturna in iure, obsequij patientia. Multa sunt veterum testimonia, sed nulla probationis arx est firmior, quàm quæ naturæ exemplis stipata, septaque tenetur. Sicuti enim arbor, super difficile recipit vulnus, & si recipit lucro habet, quia arbor ea præter aliorum naturam, nisi lanietur, suo suffocatur cortice: ita vir patiens, vbi alij flaccescunt, alacritate reuitescit, & robore,

Quod

Quod aduersus oris procacitatem, non armatura prosit: sed patientia. XII.

NIHIL est in bonis melius, quàm quod principi debetur. Nam à Principe nō solum communis vitæ, sed etiam virtutis reconditæ, & doctrinæ manant summa auxilia. Itaque olim sapientissimi quique viri non ante, libros suos in lucē edebant, quàm illos Principis nomini, vt eo virtus omnis rediret, vnde digressa esset, consecrarent. Res est ex Antistitis instructione, & disciplina in aperto. cum enim in populi turba, pauci bene sentiant: multi peierent: omnes vero male loquantur, interrogatus quæ aduersus petulantiæ, & procacitatis morsus esset armatura; non lorica, aut thorax dixit, sed patientia. Nam cum non fiat nisi nolenti iniuria, qui non ægre fert iniuriam, vim omnem retundit iniuriæ. Demosthenes itaque à quodam conuicijs lacessitus, nolim tecum dixit in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior. is enim

pim demũ inter mortales eſt teterrimus, qui peſſimè loquitur.

Quod res, ex difficillimis patientia reddantur facillima. *XIII.*

PRÆCLARVM obſequij, quod Aldobrandino debetur, teſtimonium: non molle,& remiſſum amoris, familiares ei', vt oſtenderẽt, ab eo aliquando percontati ſunt,cuius ope adiutus tot res, tam graues, & acerbas ſuſtineret,patientiæ reſpõdit. Nam patiendi virtus hæc eſt,vt difficillima quæque ex diuturna conſuetudine,reddantur facillima. Ita Socrates Alcibiadi miranti, quòd Xantippen ad res omnes acrem, & acerbam, quæ nunquam in virum dentes nõ exacueret, pateretur, ego inquit iam pridem eius iurgijs ſic aſſueui, vt ipſa iam callum obduxerit meo ſtomacho.

Quod

Quod neque populus plurium dominium: neq; virtus otium norit pati. XIV.

CVM plures eundem Imperij clauum tractare contenderent, dixit neque populum plurium dominium: neque aspirantem ad virtutem scire otium pati. alterum Lydorum Rex Cræsus sua interdum docuit stultitia. Nam cum fratrem imperandi sibi asciscerct socium, tum quidam ex Lydis, ô Rex inquit, omnium in terra bonorum Sol est auctor: at si gemini soles forent, periculum esset, ne omnia incenderentur: ita regem quidem vnum accipiunt Lydi: duos simul tolerare non possunt. In altero testis est ipse Antistes. Nam interrogatus ab ambitiosis quibusdam cuius ope pararetur imperandi sapientia, non dignitatis dixit, sed temporis, & studij. Non enim vt Cæneus, qui subito è muliere factus est vir, optando tantum: sic repentè qui stultus abit cubitum, surgit sapiens.

Quod

Quod sine Patientia, nemo non sit miser. XV.

CVM conspiceret plurimis calamitatibus obiectam esse mortalium vitam, multique ob id, grauiter in dies ingemiscerent: dixit non eos esse miseros, qui in dolorem inciderent, sed eos qui patientes non essent doloris. neque enim patiens est sine dolore: neque vir bonus sine patientia. Zaleucus igitur fratri in malis querenti: non quereris dixit, propter acerbitatem malorum: Sed quia ipsa mala nescis pati. Elegans huc pertinet Apologus. Cum enim in Comitijs animantium Asinus expostularet, quòd careret cornibus: ingemuit item Simia, eò quòd caudæ destitueretur honore: at Talpa vtrumque fœlicem esse dixit, se autem tantum esse infœlicem, quando perpetua premeretur cæcitate. quorsum? nemo, si benè attendimus, est tam fœlix, qui sine patientia, non sibi videatur deteriori, quàm par est esse conditione.

Quod

Quod libertatis decus, sit patientia. XVI.

QVIA nuda, & enermis est ratio, sine doctrinæ præsidio, Antistitis doctrinam cum passim, tum hoc loco, fas est carpere, & colligere. differentibus enim quibusdam de populi libertate, dixit neminem præter patientem esse liberum, eo quod solus is non posset cogi. docet idipsum olim apud Romanos Pompei virtus. Hic enim legationis officio cum fungeretur, à Genthio Rege interceptus est, vt Senatus consilia prodere iuberetur: at ille constanti fide fortiq; animo, admotæ lucernæ cremandum digitum præbuit, eaq; patientia non solum Regi desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi attulit, sed etiam posteris vniuersis testatum reliquit, eum non posse cogi, qui nouit dolorem pati.

* * *

DE

DE SOLERTIA TITVLVS XX.

QVANQVAM Populus Romanus ita olim, & lumen, & oculos amauit intuentium, vt neque ante solis ortum, neque post occasum, voluerit Senatus consulta esse rata: ita tamen solertiæ exarsit amore, vt cum Dies labori sit Sacer, nox quieti, diem voluerit à media nocte, præter Græcorum, & Ægyptiorum consuetudinem, initium trahere. Id autem eò pertinere volebant, vt omnes intelligerent, noctem nullam neque labore neque studio, cuiquam debere esse vacuam. Quoniam autem difficillimæ quæque res, solertiæ curantur præsidio: Ægyptij Hieroglyphicum Regis, qui versatur circa difficillima, fecerunt Draconem, qui inter omnes animantes, solus

adeo ſomni eſt inimicus, vt eum nemo adhuc viderit dormientem. Tam ſolers autem, & diligens, eſt P. Aldobrandinus, vt apud eum nulla ſedes ſit, niſi in labore quietis. in quo quanta ſit Rom. Eccleſiæ felicitas, ex eo liquet, quod longe res eſt capitalior principi cum otio, quam cum hoſte. Nam cur Naſica, in Conſilio de Carthaginis euerſione, magis probabat Carthaginenſium aduerſus Romãos diſcrimen, quam Carthaginis euerſionem? quia res ſecundæ ex otio infelicem: aduerſæ felicem, ex ſtudio habent exitum. virtus enim diligentia: inertia vitium omne nutritur. Nam cur Homerus Agamemnonem, cum cæteri dormiant, ſemper facit vigilantem? quoniam otiari neſcit virtus, quæ omnis in actione conſiſtit. Sed quid ego hæc? vicit is ſummus Antiſtes ſtudio, & ſolertia Scipionem Africanum, qui ſolitus eſt dicere ſe nunquam minus eſſe ſolum, quam cum eſſet ſolus, nec minus otioſum, quam cum eſſet otioſus. In quo amo Sapientiſſimi Senatoris Franciſci

Glussiani testimonium. Nam cum Senatores olim iccirco Patres conscripti sunt nominati, quod eorum nomina, in Diademate essent inscripta, quasi eadem sit, & Regis, & Senatoris cura: tum in eo Senatore, tantum est solertiæ, & studij, vt Glussianus maiori quam Atea Rex dignus videatur laude, & gloria. Ille enim quanquam terrori erat PHILIPPO, quod Philippus Macedonibus tantum imperaret hominibus pugnandi peritis: is vero Scythis, qui etiam aduersus famem, sitimque pugnare norant, obdormiuit tamen aliquando tempori: Glussianus autem tanto continenter publicæ vtilitatis efferuescit studio, vt nunquam videatur, nisi in plurimarum rerum asperitatibus quiescere. Nam quid de Senatu dicerem vrbis Mediolani? nullam admittit solertiam sine fide, & prudentia. illa, vt semper appetat quæ honesta sunt, declinet contraria: hac, vt quæ vtilia sunt cæteris, curet & perficiat. Atq; sicuti Ægypti Reges, neminē ex ijs hōinib⁹, quorū vtebātur opera, admittebāt, nisi qui liberali

esset forma, & virtute insignis: ita ad incredibilem Senatus Mediolani gloriam, hoc accedit etiam, quod nullos habet sui administratores, nisi quorum ars, summæ sapientiæ ministra sit, & famula. Testis est vnus pro omnibus Io. Franciscus Landrianus, à secretis, qui inscriptis dictisque Lyram extorsit Apollini, & ita extorsit, vt ex eius concentu videatur, vel Landrianus ex Apolline natus, vel ex Landriano reuiuiscere iam ipse Apollo. Nam ex soluta & libera eius oratione duplex percipitur fructus, vnus artis & ingenij: alter virtutis, & doctrinæ, quorum vterque est eiusmodi, vt haud sciam an quicquam viro docto possit accidere laudabilius. facundia enim nisi rerum cognitionem attingat, verborum quædam est inanitas: Rerũ vero cognitio, sine facundiæ præsidio, infantia potius, quam doctrina. Sed quo mea me abducit oratio? Quot in Senatu Mediolani, sunt virtutum opifices & Architecti: tot sunt solertiæ, qua rerum Asperitates, atque temporum angustias omnes Cardinalis Pe-
TRVS

TRVS ALDOBRANDINVS superat, aperti, & expediti obsides.

1 *Quod Imperatoriæ artis difficultas, nihil ferat vacui temporis.*

2 *Quod Ingenij cos, & doctrinæ procreatrix sit solertia.*

3 *Quod nulla sit imperandi tutior via, quàm animi solertia.*

4 *Quod studio, & solertia, superetur hominis vis & natura.*

5 *Quod in Diligentiæ tutela, omnia bonorum genera sint posita.*

6 *Quod Principi solerti, nõ sit properandum, sed maturandum.*

7 *Quod Acres sint in honore, ad res arduas, solertiæ stimuli.*

Quod Imperatoriæ artis difficultas, nihil ferat vacui temporis.

I.

QVANTI sint neruorum, ac laborum fructus, ij omnes nisi solers, & diligens adhibeatur ratio, iniuria sæpè ab-

ſorbentur temporum. Sciſcitantibus igitur amicis, quis in diſcrimine rerũ, Princeps abundaret auxilio: qui inops eſt otij dixit. docuit id C. Cæſar, cui, in vita, nulla hora fuit labore, & ſtudio vacua, quique adeo tenax, & auarus fuit temporis, vt quemadmodum Oppius meminit, duobus pluribuſue ſcribis plerumque epiſtolas alieniſſimi argumenti, eodẽ tempore dictitaret. Nam ſemper inops eſt otij, qui neſcit otio vti.

Quod Ingenij cos, & doctrinæ procreatrix ſit ſolertia. II.

CVM minutis, & anguſtis quæſtiunculis aliquando ageretur de re literaria, nonnulliq; in noſtris hominibus deſiderium priſcę eruditionis reſticarent, dixit non doctrinam, ſed docendi artem, hac noſtra ætate deeſſe: at qua dixerunt: qua Demoſthenes reſpondit ex infantiſſimo, factus eſt oratorum omnium eloquentiſſimus, quo reſponſo ſolertiam potiſſimum fecit ingenij, & doctrinæ magiſtram,

ſtram,atq; dominã. Nam Demoſthenes, vt refert Cic. eo exarſit ardore ſtudij, vt iniquo animo ferret, ſi quando opificum antelucana vinceretur induſtria. Hic etſi omnia,ad doctrinæ,& eloquẽtiæ laudem, habebat impedimẽta naturæ: labore tamẽ &ſtudio tantum effecit,vt doctiſſimos,ac eloquentiſſimos quoſq; longo interuallo poſt ſe reliquerit.

Quod nulla ſit imperandi tutior via, quàm animi ſolertia. III.

NON imperandi via ſolum eſt ſolertia, ſed etiam imperantis ad ſũma quæq; vehiculum. Sciſcitantibus igitur amicis, quibus gradibus,in imperio,ex rebus paruis,ad magnas fieret aſcenſus: non dignitatis dixit,ſed Solertiæ. Nam magnæ res labuntur ignauia: paruæ creſcunt ſolertia. idipſum vt doceret Agathocles ex figulo patre natus,cum Sicilia potitus eſſet,Rexque declaratus, ſolitus eſt in menſa fictilia pocula iuxta aurea ponere, eaq; iuuenibus oſtendens dicere fictilia, propter ſolertiam,aureis facta eſſe potiora.

Quod studio, & solertia superetur hominis vis, & natura.

IV.

SOLERTISSIMVS quisque princeps pessimè sæpè audit. Nam virtuti simul, & otio vulgi difficillimum est morigerari. dicebat tamen ex diuturna laboris consuetudine; & ingenio acumen, & corpori robur ministrari. Illud probatur Alcibiadis testimonio, qui ex studiorum assiduitate, statim quæ minus expressa erant, percipiebat, & quæ callidè versuteque dicebantur cauebat: hoc admirabili quodam elucescit Anus cuiusdam exemplo. Nam cum consueuisset paruum vitulum, quotidie portare, nec ab incepto, vllum diem intermisisset, tandem adultum quoque bouem dicitur portasse.

Quod

Quod in diligentiæ tutela omnia bonorum genera sint posita.

V.

QVEMADMODVM terra ab Homero mater, Oceanus externorum bonorum pater vocatur: ita diligentia à tali, tantoque Antistite, eorum, quæ diliguntur magistra, & domina est nominata. Etenim neque vtile, neque honestum quod est, potest nisi in diligentiæ fundo succrescere. Nam quod consueuit Antisthenes discipulis, antè quàm ad se eos admitteret, dicere, opus esse libro nouo: stylo nouo: nouaque tabella, res est plena studij, & solertiæ, sine qua summa est bonorum omnium desperatio. Nam ad ea non solum comparanda, sed etiam conseruanda animus requiritur vigilans: studium acre, & tenax memoria.

***

Quod Principi Solerti non sit properandum: sed lente maturandum.

VI.

QVEMADMODVM ex solis accessu, & recessu, quæ è terris gignuntur omnia aut meliora, aut deteriora fiunt; ita, ex Principis diligentia, & negligentia, vniuersa vel pelluntur, vel accersuntur Reip. mala. Solet igitur dicere nihil esse solerti Principe gloriosius, si in armis præsertim, non properet: sed maturet. vincit enim, non qui celeriter ferit: sed qui suo ferit tempore. Præclarum est in Rhombo naturæ testimonium. Nam cum Rhombus tardissimus sit omniũ piscium, sempei tamen eius in vtero mugil reperitur, qui piscium omnium est velocissimus, ex quo intelligimus, non esse sapientis accelerare, sed lentè maturare, semperque cito satisfieri, quod bene fit: neque res magnas corporis, sed ingenij administrari viribus.

Quod

Quod Acres sint in honore, ad res arduas solertiæ stimuli. VII.

CVM trita sit Apophthegmatum, & peruagata ad veritatem via: qui tanti Præsulis Apophthegmata negligit, is non adeò videtur illa negligere, quàm qui breues sunt, & compendiarij tramites, refugere veritatis. Cum autem res amicis plurimum facesceret negotij, nec onus satis sustinerent, interroganti cuidam, cuius præsidio tanta rei difficultas redderetur facilis: honoris dixit. Nec falso. Nam res omnes, propter honorē ex difficillimis, redduntur facillimæ. itaque Scipio Africanus solet ex Xenophontis libro, de Cyri institutione, fortes laudare: non vt hoc faceret, sed vt viris, eos laudando, vires adderet. Siquidem neque Imperatori, neque militi labores ij videntur graues, quibus vehuntur ad honores.

***

DE

DE PERSEVERANTIA SIVE CONSTANTIA TITVLVS XXI.

ST Perseuerantia fida patientiæ comes, & in rebus aduersis perferendis, adiutrix. Nec vlla est certior ad finem vsque perseuerandi ratio, quàm viribus æquare onus, vt quisque non quantum ferre potest, sumat: sed perferre. Hæ sunt in PRINCIPE columnæ Herculis. Quia firmi, ac fortis est animi, summam conseruare virtutem, quam semel amplexus fuerit: optima autem perseuerandi ratio est, non solum non retrocedere: sed etiam in dies vlterius progredi, & quantum possumus, semper ad sublimiora tendere. Quod grande est opus, tarde est aggrediendum: deinde perseueranter progrediendum. Cæpisse quip-

quippe, est multorum: perficere paucorum. alterum enim est consilij: alterum laboris. Nec enim qui pugnat, sine perseueratiõe, victoriam consequitur: nec virtus sine perseuerantia perficitur. dicitur perseuerans, quasi semper sequẽs verum: Eo quod nulla gratia, nullis illecebris nulloq; terrore sit mutabilis. Hac in virtute, vt ALDOBRANDINORVM iam exẽpla prætercam, habet etiam temporum antiquitas sua monimenta gloriæ. Nam ea sic floruit Aristides, vt ab eo filiam, in matrimonium cum peteret Dionysius, responderit filiam suam eiusmodi esse educatam, vt mallet mori, quam tyranno in vxorem dari. Eam igitur cum de medio sustulisset, quæreretque Tyrannus iterum ab Aristide num etiam in eadem persisteret sententia, dixit factum dolenter se ferre: dicto autem lætari. Sed quid ego remota attento, propinqũa relinquo? LVCIVS Albricius Senator, ita ad vrbis publicum, & cõmune hominum commodum, in iure perseuerat, vt ius non solum videatur seruare, & tueri: sed

etiam

etiã plurimarum virtutum gloria honestate. Nec est eius perseuerantia, in labore, & studio, otij, quod cupit ex ciuitate exulare, patiens. Nam ex otio voluptas: ex voluptate flagitium: ex flagitio offensio, ex offensione interitus demum fit iuris, & iustitię. Quare olim in bene instituta Rep. perseuerantiæ gratia fiebant Gymnasia & ludi, & artes exercebantur. Nam cum virtus omnis in actione consistit: tum in ea non satis est, virum bonum temeritate vacare, & negligentia: sed ars etiam & perseuerantia requiritur. Hoc est, quod sapientissimus ille Senator, in vno maximè suspicit Cardinale ALDOBRANDINO. Nam quid de ipso Senatu, atque admirabili eius virtute dicerem? Quemadmodum non difficilis est, ex ipsis militibus, de Imperatore coniectura: ita ex Senatoriæ gloriæ ministris, qui potissimum sunt ã secretis, facile est de Senatus admirabili sapientia, iudicium. Nam cum nullos habet sui ordinis ministros, nisi ingenuarum artium magistros, plurimarumque virtutum dominos; tum vnus adest

io-

IOHANNES BAPTISTA Saccus à ſecretis, in quo Senatoriæ virtutis, & gloriæ non obſcurum, ſed euidens eſt teſtimonium. Nam quod is vita ſit honeſtus: ingenio ſubtilis: doctrina politus: quodque ſic oratione eſt elegans, vt eius oratio, quaſi ſcientiarum floribus conſperſa, omnium animos oblectet, nemoque ſit, qui ex ea guſtum, ſenſumque non capiat ſummi ingenij eius, & eruditionis, id omne eſt eiuſmodi, vt non exigua cenſeatur eſſe Senatus gloria. Nec enim ex Sacco obſcurum eſt: qui fundus ſit in Senatorio ordine ſapientiæ: quod imperij decus: quæ fœlicitatis officina, cuius alumni liquido, fuſo, vago, atque multiplici floreant genere dicendi. Sed ne mea me alio abducat oratio, venio ad Perſeuerantiam, qua vnus maximè floret Card. Aldobrandinus, vt doctè eius docent Apophthegmata.

1 *Quod tanquam fluctus à ſaxo: dolores omnes infringantur conſtantiæ ſcopulo.*

Quod

2 *Quod sine perseuerantia, virtus omnis ruat.*

3 *Quod inconstans nesciat in suscepto consilio persistere, sed ruat semper in deterius.*

Quod tanquam fluctus à saxo: dolores omnes infringantur constantiæ scopulo. I.

PERSÆ nulla in re magis, quàm in obseruatione regis, erant cónstantes. Itaque si quis regi non paruisset: is capite, & brachijs amputatis, insepultus abijciebatur. Sapientissimus autem hic Antistes, quia acerba ferre robusti animi est, magnæque constantiæ, interrogatus quid, in dolorum cruciatu esset boni: constantia dixit. Nam vt voluptates, continentiæ: sic dolores constantiæ infringuntur viribus. præclarum est, in dolore contemnendo Cassij Scæuæ testimonium. Nam ei, ad Dyrrachium oculus sagitta cum esset excussus: nihil cessit dolori, sed forti animo in pugna continenter perstitit. At in dolore ferendo, alia gens, aliter se habet. Nam

Nam Galli pugnacissimi habentur, & fortes in bello: morbo autem afflicti statim ingemiscunt: Græci contra ignaui sunt in prælio, in lectulis verò suis constanter ægrotant.

Quod sine perseuerantia, virtus omnis ruat. II.

QVIA perseuerantia est, in ratione bene considerata, stabilis & perpetua permansio, solitus est perseuerantiam, baculum virtutum omnium esse dicere, sine quo statim coguntur omnes ruere. Est autem virtus hæc magni & constantis animi. Nam celeritas, & magnitudo, raræ est fœlicitatis: multo vero rarioris diuturnitas, & constantia. Hac vna duce, non solum virtutes, sed etiam fruges omnes censentur ad maturitatem peruenire. natura enim in omni rerum genere, non nisi gradatim, solet progredi: nec ante perficere opus, quàm ad vltimum vsque gradum peruenerit. Nihil est igitur in moribus perseuerantia, nisi animi excelsi, atque

inuicti magnitudo, ac robur. Testes sunt Ægyptiorum Sacerdotes. Nam cur apud eos, Hieroglyphicum per Gruis pennas constituitur perseuerantiæ? vt docerent virum constãtem nunquam cedere temporum iniuriæ. Nam Gruis pennæ nulla solent, vt cæterarum alitum, mutari, per ætatem, coloris vicissitudine: sed eodem semper persistunt colore: quin eorum alæ si gestantur, aiunt gestantibus laboris sensus, ad res omnes hebescere.

Quod inconstans nesciat in suscepto consilio persistere, sed ruat semper in deterius. III.

NIHIL est mgis in oratione, aut vitandum, quàm quod auriũ habet satietatem, aut appetendum, quàm quod earum sitim auget, cum doctrina & iucunditate. Id hoc exempli patet testimonio. Inquiebat enim fortem virum non tam fœlicem esse, & beatum: quàm hominem & inconstantem, alijs exosum, & sibi miserum. Alterum, quoniam æqua qui grauate

uate patitur, iniqua vt plurimum, cogitur pati: alterum, quoniam nulli conuenit, qui sibi est renitens, & controuersus. semper enim inconstans abit in deterius. inde vetus prouerbium, ἐπὶ μανδραβύλου χωρεῖ τὸ πρᾶγμα. hoc est Res Mandraboli more succedit. quadrat in inconstantē virum, & instabilem: qui hoc laborat vitio, vt nunquam mutet consilium, nisi in deterius. veritatis est in prouerbio; testimonium. Nam Mandrabolus thesaurum cum repperisset, primum auream ouem posuit Iunoni Samiæ: proximo anno Argenteam: tertio Æneam: eò res pertinet, vt quo sæpius mutetur inconstans, semper melius quod est, postponat deteriori.

DE TEMPERANTIA TITVLVS XXII.

EST temperantia virtus Principis. Nam, vt inquit Socrates, virtutum omnium est saluberrima, tamque publicę, quàm priuatæ humanę societatis conciliatrix. Itaque vetat ille, ex Magorum sentētia ante curari corpus, quàm curetur animus. Nec obscurè in eos inuehitur, qui minima curantes, summa curare negligunt. Quid enim ijs ridiculum magis videri potest, qui & equis, & canibus ægrotantibus remedia quæritant: in sui vero & corporis, & animi morbis, medicos minime consulant? animum ferunt intemperantem: Citharam minime ferunt non temperatam, quotidieque curiose aliena tractant, propria deserunt. Nam, si bene attendimus, omnia sunt aliena, præter

ter animum, qui minime curari potest, sine temperantiæ præsidio. Plato igitur, in Charmenidis vult sapientiam quoque, in ipso latere temperantiæ nomine. Nec falsò id quidem. Nam primi perturbationum sensus, vel ad fortitudinem, per irã: vel ad prudentiam, per timorem: vel ad iustitiam, per amorem: vel ad patientiam, per dolorem, iter ostendunt. Soli verò Temperantiæ, omnis impetus opponitur perturbationis. Nam temperantiam qui habet, omnia decẽter agit, cum summa animi tranquillitate. Temperatis autem hominibus, vt ait Plato, lex est ipse Deus: intemperantibus voluptas. Quanquam tamen ne voluptatis quidem expers est temperantia. Nam vt satietas omnia ex iucundis, reddit iniucunda: ita tẽperantia voluptatem rariore vsu maiorem facit. In hac vna virtute, optimum ingenij, incolumitatis, ac modestiæ, per vniuersum vitæ curriculum, positum est viaticum. Hæc autem virtus sapientis est potius, quàm diuitis. alterum quia res est difficilis, aut diuitem temperantia,

aut temperantem oblectari diuitijs: alterum quoniam nihil est Deo gratius viro temperante. Nam modestè viuere, diuinum officium est: eoque tanquam optimo rerum omnium concentu maximè colitur Deus. Hac virtute cum maximè oblectetur: tum in ea, omnibus rebus nouit Martinus Verastigius Senator Æquissimus, nisi laboribus temperare. Nam publicæ vtilitatis, & communis commodi gratia, tot solicitudinum stimulis, & curarum aculeis confoditur, vt semper finis vnius negotij, principium sit futuri, nec ei quicquam aliud sit labori finem imponere, quam laboris primordia capere. Hæc enim eius est natura, hoc tam acre, tam ardens studium, vt solum videatur mensura carere. Nam vt publicæ quieti consulat, nullam partem capit quietis, omnesque suas curas tam intento animo, atque incredibili labore, in publica vtilitate tuenda fixit, vt qui Verastigium bene norit, verum conglobatæ virtutis, & doctrinæ exemplar norit. Quare eius, ad Cardinalis ALDOBRANDINI

DINI Apophthegmata, gestio hoc loco, vti auctoritate, & testimonio.

1 *Quod malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister.*

2 *Quod nulla sit tam insidiosa, quàm quæ maximè placet voluptas.*

3 *Quod Princeps alios iustitia: seipsum magis perficiat Temperantia.*

4 *Quod Res sit difficilima virtutem simul, & pecuniam amare.*

5 *Quod voluntaria paupertate nihil sit beatius.*

6 *Quod Populus venter sit Principis, cui debet morigerari.*

7 *Quod intolerantia, Rationis, & iudicij sit inimica.*

8 *Quod non minus gloriosa sit aduersus voluptatem, quam contra hostes victoria.*

9 *Quod Principis frugalitas veluti quandam ansam porrigat populo admirationis.*

10 *Quod parere virtuti, Regi sit gloriosius, quã hominibus imperare.*

11 Quod Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.

12 Quod Temperantia maximè expediat ciuili societati.

13 Quod quasi in temperantiæ utero concipiãtur laudes virtutum omnium.

14 Quod Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.

15 Quod in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.

16 Quod abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.

17 Quod abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.

18 Quod in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.

19 Quod abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.

20 Quod cum abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.

21 Quod victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.

22 Quod in cibis nihil sit ipso appetitu cõditius.

Quod

Quod malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister. I.

QVÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est prȩditus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaque, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quique suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. Ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, do-

11 *Quod Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.*

12 *Quod Temperantia maximè expediat ciuili societati.*

13 *Quod quasi in temperantiæ vtero concipiãtur laudes virtutum omnium.*

14 *Quod Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.*

15 *Quod in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.*

16 *Quod abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.*

17 *Quod abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.*

18 *Quod in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.*

19 *Quod abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.*

20 *Quod cum abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.*

21 *Quod victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.*

22 *Quod in cibis nihil sit ipso appetitu cõditius.*

Quod

Quod malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister. I.

QVÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est prędiṫus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaque, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quique suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. Ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, do-

11 *Quod Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.*

12 *Quod Temperantia maximè expediat ciuili societati.*

13 *Quod quasi in temperantiæ vtero concipiatur laudes virtutum omnium.*

14 *Quod Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.*

15 *Quod in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.*

16 *Quod abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.*

17 *Quod abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.*

18 *Quod in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.*

19 *Quod abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.*

20 *Quod cum abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.*

21 *Quod victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.*

22 *Quod in cibis nihil sit ipso appetitu cõditius.*

Quod

23 *Quod abstinentia flagitiorum sit medicina.*
24 *Quod abstinentiam sequantur ducem summa queq; bona.*
25 *Quod vbi sobrietas non sit, ibi nec rationis, nec imperij vllius sit vsus.*
26 *Quod Principis continentia popularem gratiam maximè conciliet.*
27 *Quod ditissimus sit, qui inops sit cupiditatis.*

Quod malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister. I.

QVÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est prȩditus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaque, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quique suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. Ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, do-

11 Quod Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.

12 Quod Temperantia maximè expediat ciuili societati.

13 Quod quasi in temperantiæ vtero concipiãtur laudes virtutum omnium.

14 Quod Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.

15 Quod in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.

16 Quod abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.

17 Quod abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.

18 Quod in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.

19 Quod abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.

20 Quod cum abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.

21 Quod victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.

22 Quod in cibis nihil sit ipso appetitu cõditius.

Quod

23 *Quod abstinentia flagitiorum sit medicina.*
24 *Quod abstinentiam sequantur ducem summa queq; bona.*
25 *Quod vbi sobrietas non sit, ibi nec rationis, nec imperij vllius sit vsus.*
26 *Quod Principis continentia popularem gratiam maximè conciliet.*
27 *Quod ditissimus sit, qui inops sit cupiditatis.*

Quod malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister. I.

QVÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est prẹditus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaque, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quique suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. Ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, do-

11 *Quod Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.*

12 *Quod Temperantia maximè expediat ciuili societati.*

13 *Quod quasi in temperantiæ vtero concipiãtur laudes virtutum omnium.*

14 *Quod Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.*

15 *Quod in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.*

16 *Quod abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.*

17 *Quod abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.*

18 *Quod in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.*

19 *Quod abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.*

20 *Quod cum abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.*

21 *Quod victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.*

22 *Quod in cibis nihil sit ipso appetitu cõditius.*

Quod

Quod malus sit virtutis magister: qui turpitudinis sit minister. I.

QVÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est prędítus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaque, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quique suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. Ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, do-

mi,militiæq; vtebatur:quiq; Hiſpaniã gubernans,triũ ſeruorũ comitatu contẽtus, eodem & cibo,& potu,quo illi vtebantur, vitam trahebat eam, quæ exemplo erat amicis: terrori inimicis.

Quod nulla ſit tam inſidioſa, quam quæ maxime placet voluptas. II.

FINIS bene imperãdi, non eſt artis cognitio:ſed eius rei, quã ars adhuc nulla fere intellexit,inueſtigatio. Non enim artis eſt, ſed virtutis honeſte viuere. cũ aũt multarũ deliciarum comes ſit Principis dignitas,ſciſcitanti forte cuidam, quid in delicijs potiſſimũ eſſet cauẽdũ: quod maxime placet dixit.Hoc ipſũ non verbis:ſed re ipſa aliquando comprobauit Scipio Aphricanus. Nam puellam ſibi in Hiſpania eximiæ formæ oblatam, non modo renuit:ſed etiam aurum,pro ea redimenda, doti adiecit, eamq; accerſitis parentibus, integram , & incorruptam viro reſtitui iuſſit.

Quod

Quod princeps alios iustitia: seipsum magis perficiat temperantia.

III.

QVI non poteſt quæ acerba sũt, & difficilia ferre: non eſt credibile, vt ijs cedendo, poſſit ad res grãdes aſpirare. Nam quæ res grandis eſt, & glorioſa, ea omnis plurimis rerum aſperitatibus eſt intercluſa. Interrogatus igitur quid maxime probaret, in principe, eam dixit virtutem, qua Cic. in primis, commendat Deiotarum Regem. Erat quippe in eo, vt ait, ſingularis, & admirãda frugalitas. Etſi inquit, hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere: nec frugi hominem, multum laudis habet in rege: ſed fortẽ: iuſtum: ſeuerum: grauem: magnanimum: largum: beneficum: liberalem: ego tamen frugalitatem, id eſt modeſtiam, & temperantiam, virtutem maximam eſſe iudico. Nam Princeps alios illis virtutibus: hac autem virtute ſe magis perficit.

Quod Res sit difficilima virtutem simul, & pecuniam amare.

IV.

NON consistit ingenij laus, in rebus nouis inueniendis, sed vtilibus: nec iudicij gloria est de rebus reconditis, sed veris: In vtroq; autem quantum præstet sapientissimus hic Antistes, non difficile est odorari. Nam cuidam interroganti, quid homini maxime esset operosum, & difficile. Sapienter, dixit, viuere, & opes amare. In hac sententia cum esset Anaxagoras Clazomenius, omne patrimonjum necessarijs suis vltro largitus est. qui enim in cœlo fixit omne bonum, nihil est in terris, quod quicquam putet retinere boni. Quare ille per varias regiones peragrans, compellantibus quibusdam quo tenderet iter: cœlum intuens, in patriam dixit. illa enim vera est patria, in qua quis non est inquilinus: sed habitãdi dominus: & ex qua non solum sine crimine, sed etiam sine criminis suspicione, originem traxit.

Quod

Quod voluntaria paupertate nihil sit beatius. V.

NVLLA virtus, tam angustis terminis, & finibus sui nominis est definita: cuius quasi doctrina, non videatur, eo nomine teneri inclusa. cum igitur Temperantia, ab vberrimo eius fructu, & animi, & corporis, rerumq; omnium, frugalitas à Latinis sit nominata: interrogatus aliquando, cuius in terris diuitias maxime probaret: non Cręsi, dixit, sed Diogenis Cynici. Grauis in sũma breuitate responsio. Non enim est diues, qui multum possidet: sed qui minimum appetit. Id autem Diogenes Alexandro ita interdum comprobauit, vt ipse Alexander visus sit Diogenis felicitati subinuidere, cuperetque quasi commutato Alexandri nomine, esse Diogenes. Diogeni enim nihil deerat: plurima deerant Alexandro. Nam cum tantum cuiq; desit, quantum appetit: qui contentus est, nihil etiam habens, omnia possidet.

Quod

Quod populus venter sit Principis, cui debet morigerari. VI.

QVONIAM neq; turpe quod est, opinione tollitur honesti: neq; quod est erratũ, nomine artis, imminuitur, & doctrinę: falso rebus turpibus, vt fit honesta imponuntur nomina. Interrogatus igitur quem non auarum, sed frugi duceret esse principem: non qui vni ventri, respondit, imperat: sed qui tanquam Briareus multos plurimis brachijs alit ventres. Hoc aperte magis, quã Poetæ, Plato ad Archytam Tarentinum. Ne quicquam igitur Princeps sapit, qui non plurimis sapit.

Quod intemperantia, rationis, & iudicij sit inimica. VII.

CVM in vino, nec regi, nec vehi potest rationis clauo, imperium: inquiebat principem, in vino non solum mentẽ: sed etiã principatus amittere auctoritatem. Non vulgare est priscæ vetustatis exemplum. Nam cum Philippus Macedonum

num Rex oſcitanter inter Scyphos, peregrinam quandam mulierem, indicta cauſa, damnaſſet: tum illa grauibus verbis iudicium, ac iudicem, mordēs, exclamauit, ſe prouocare ad alium iudicem: ad quem Philippus Rex reſpondit. tum illa ad Philippum ſobrium. tunc rex ad ſe rediens, atq; rē bene cognita, mulierem, vt poſtulabat ius abſoluit, liberamq; dimiſit.

Quod non minus glorioſa ſit aduerſus voluptatem: quam contra Hoſtes victoria.

VIII.

NVLLA eſt in ſuaſionis, & diſſuaſionis fluctibus, firmior anchora, adverſus omnes fallaciarum tempeſtates, quam viri ſapientis in ratione fundata auctoritas. Solitus autem eſt dicere, glorioſius eſſe Imperatori Hoſtem temperantia, quam armis ſuperare: nec minus eſſe honeſtum temperate aduerſus voluptatem, quam fortiter contra pericula pugnare. Nam ferro, hoſtium robur; virtute

virtute animus magis superatur. itaque Scipio Maior non tantum gloriæ ex hostium trophæis, quantũ ex victis voluptatibus reportauit. Hic enim illas ita continẽter frenauit, vt semper à captiuis mulieribus abstinuerit, nec vllam vnquam in conspectum suum venire voluerit, vt non solum mentem, sed etiam sensum oculorum continentem haberet. Cum autem virgo quædam captiua ad eum duceretur formæ elegantia admirabili, illam honeste integreq; custodiri iussit, atq; Luccio Principi Celtiberorum Spõto integrã, intactamq; restitui. quę res Celtiberis causam tantæ beneuolentiæ præbuit, vt illi vltro in potestatem Romanorum venerint. Quod igitur armis Scipio assequi nequiuerat: continentiæ præsidio statim assecutus est.

Quod Principis frugalitas veluti ansam quandam porrigat populo admirationis. IX.

QVÆ fluunt à tanto Sapientiæ Antistite A-

te Apophthegmata, eo sale sunt aspersa, vt in ijs nullus satietatis: plurimus etiam sit iucunditatis sensus. Cum de populari gratia, erga principem forte ageretur: cuidam sciscitanti, quo in primis adiumento Princeps gratus redderetur populo, & admirabilis: vitę respondit integritate. Hanc enim virtutem non solum ciues, sed etiam hostes, in imperatore amant, & admirantur. Quare ad Scipionem Aphricanũ, qui Linterni exulabat, visendum, & salutandum Prædones longa nauigatione accesserunt, vt eum aliquando cernerent, quem pro fama temperantiæ, & rerum gestarum gloria, summo semper amore coluerant.

Quod parere virtuti, Regi sit gloriosius: quàm hominibus imperare. X.

PLVRIMVM amo in Præsule, sententiarum doctrinam: nec minimum laudo dicendi genus. Nam cum orationis grauitate, argumenti crescit dignitas. Cùm

de optimis Regibus, & Imperatoribus forte incidisset quęstio: rogareturq; quem iudicaret optimum: non qui multis dixit, sed qui sibi vni nouit imperare. Hāc laudē Anacharsis Scytha sibi vendicans, statuis, & imaginibus suis inscribebat, linguæ, vētri, pudendis obtemperandum. Gloriosius enim est virtutis imperata facere, quā ne ab alijs omittantur, cauere.

Quod Princeps nec in armis odio: nec in otio amore debeat superari. XI.

DELICTI, & erroris fuga: virtutis laus est, & gloria. cum igitur nihil magis in honoris splendore cauendum sit, quàm dedecus, & ignominia: interrogareturq; quid Principi, qui magni, & inuicti est animi, sit metuendum: ne, dixit, qui in armis, non potest vinci odio hostium: in otio amore vincatur voluptatis. comprobauit hoc eius sapienter dictum, aliquando Alexander graui temperantię testimonio. Nam cum inuitaretur, vt Darij Regis filias,

filias, quas captiuas tenebat, viſeret, quod admirabili eſſent formæ elegantia: recuſauit inquiens, non eſſe ſibi committendum, vt qui viros viciſſet, à mulieribus vinceretur. Nec enim Principi minus præclarum eſt, imperare cupiditatibus, quàm hominibus.

Quod Temperantia maxime expediat ciuili ſocietati.
XII.

RERVM aſperitas, virtutis compenſanda cum ſit ſuauitate, ſciſcitāti cuidam quid ciuitati benè moratæ maximè expediret: Temperantia dixit. Nam ſublata cupiditate, nihil eſt, quo quis magnopere poſſit egere. Itaque Pythagoras, qui primus Philoſophi nomen inuenit: viris fortitudinem: mulieribus pudicitiam: pueris verecundiam: omnibus frugalitatem propoſuit.

Quod quasi temperantiæ vtero concipiantur laudes omnium virtutum. XIII.

AVIDE illæ ab omnibus, & animo, & auribus hauriuntur voces, in quibus non solum scintillæ sunt suauitatis, sed etiam faces ardentes doctrinæ, & virtutis. cum autem de bonorum generibus ageretur, quorum fons, & caput est Princeps: Dixit in Imperij bonis, nihil esse melius temperantia. Nec falsò id quidem. Nam auctore Pythagora, mensura rerum omnium est optima. à fructu igitur dicta est hæc virtus Latine frugalitas, eo quod sola fructum habeat virtutum omnium. Ægyptij igitur, vt docerent hac virtute regnum esse muniendum, Taurum quadrupedum omnium continentissimum, Regis fecerunt Hieroglyphicum.

***

Quod

Quod Temperantia semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias omnes aperiantur aditus.

XIV.

QVIA laudatur antiquitatis diligentia, in inuestiganda eruditione: fœlicitas, in reperienda: ars denique in declarãda, dicebat eorum ingenia maximè esse probanda, quæ antiquam Musarum integritatem sibi viderentur olere. Nam & Musæ, & Pallas, vt scribit Lucianus, omnes tutæ fuerũt à sagittis cupidinis. Atque, vt est in fabulis, iccirco à re Venerea censentur alienæ: quia voluptas non solum virtuti, sed etiam doctrinæ, & ingenio exitialis est, & pestifera. Nõ est res in fabulæ argumento, sed in Anacharsis, qui Græcorum fuit sapientissimus, testimonio. Hic enim in conuiuium receptus, intemperantes omnes, vt etiam cum silentio, reprehenderet: quasi accumbẽs quieti, alteram manuum pudendo: alteram ori adiecit. Hoc ex testimonij signo, omnis ferè intellexit posteritas, quę Resp. summa

mala vitare vellet: ei neque gulæ, neq; Veneri esse indulgendum.

Quod in Temperantiæ penu, reposita sit acies ingenij, & virium robur. XV.

QVÆ demum Temperato viro tribuitur laudatio, non inanis est iudicij, & gloriæ. Nam si abstinentiæ decoratur coloribus, & pigmentis, ad speciem est honesta, nec ad sensum, & cogitationem sit impurior, Interrogatus igitur quo cibi genere maximè oblectaretur, eo dixit, quo fames: non voluptas curatur, qua vna voce abstinentiam maxime commendauit. Natura enim ventrem non delectari vult, sed sedari; non impleri, sed obsonari. Nam ciborum copia, lumen restinguitur ingenij: vis & robur obruitur corporis, Etenim alimēta, vt medicamenta, nihil prosunt, nisi loco, & tempore, adhibeantur, cum mensura.

***

Quod

Quod abstinentia pabulum sit ingenii, & integritatis. XVI.

NON olet solum temperantia, morum integritatem: sed etiam ingenij acumen. Itaque interrogatus aliquando qua elegantia, & copia apparatus maxime honestaretur, Temperantiæ respondit. cibi enim tenuitate acies exacuitur ingenij: ac faces simul restinguuntur libidinis. Alterum docuerunt priscorum temporum omnium sapientissimi, sui testimonio, Persarum Magi: Indorum Gymnosophistæ, ac denique Ægyptiorum Sacerdotes, qui omnes à carnibus, & vino abstinuerunt: Alterum in re aperta, non eget probatione, non necessaria. Nam veteri prouerbio, sine Cerere, & Baccho friget Venus.

Quod abstinentia Sales omnes habeat, & animi, & corporis. XVII.

QVEMADMODVM lumen restinguitur prudentiæ, sine ingenio: ita ingenij

acies hebescit, sine abstinentia. Sanguis enim non solũ ieiunitate attenuatus vim habet, in homine ad res intelligendas, acuminis; sed etiã sacietate oppressus, stuporis. Sciscitanti igitur cuidam quis studiosis cibus maximè esse accommodatus: qui est dixit, parcissimus: inculcanti rursus quis esset, suauissimus, quem respõdit, commendat ipse necessitatis vsus. Id re & euentu, docuit aliquando Artaxerxes Regis Cyri frater. Nam cum ei nihil esset in fame, quod præter panem hordeum voraret, iurauit nihil vnquam se comedisse suauius.

Quod in fame non adeo cibus, quàm in cibo, abstinentia sit requirenda.

XVIII.

NIHIL est tanti Antistitis, aut pietate in Deum: aut humanitate in homines: aut iudicio in Reipub. administratione sapientius. Ab eo igitur ne recedam, cũ cerneret multos largius, quàm par est, se cibis ingurgitare, dixit nihil cibo, neque vtile,

neque

neq; exitiale magis esse homini. Nam vẽter, nisi modus adsit, plures occidit, quàm nutrit. Nec alia ratione Lacedæmonij, ex Lycurgi legibus, conuiuio interdicebantur, nisi, quoniam nimio cibo sanitas: nimio potu mens: ac deniq; nimia verbositate morum decus amittitur.

Quod abstinentia animi simul, & corporis sit medicina. XIX.

DIOGENIS abstinentiam vincere non potuit Alexander, etsi cognomen inuicti est assecutus: potuit Diogenes Alexãdri, & aurum, & vires superare abstinentia. Hanc qui habet, vix quicquam est, quod metuat mali. Sciscitanti igitur cuidã, quæ aduersus summa mala, daretur medicina, & animi simul, & corporis, abstinentia dixit. responsum vero graue, & omni obseruantia dignum. Nam & Plato abstinentiæ præsidio, sapientissimus euasit: & C. Cæsar comitiali morbo, quo primum correptus est Cordubæ, per cibi parcimoniam est liberatus.

Quod cum abstinentia vires corporis, crescant, & decrescant, eaque virtute res maxime gaudeat militaris.

XX.

CONSVEVIT dicere nulla esse potiora, aduersus ætatem ingrauescentem, animique languorem: quàm quæ ex abstinentia, reportantur victoriæ trophæa. Nec quisquam, sine huius virtutis præsidio, potest in bello ad rem militarem esse idoneus. Id Milites suo vt doceret exemplo Masinissa, solet præter cæteros Reges, tenuitate gaudere. Stans quippe semper ante tabernaculum cibum, sine pulmento sumebat, cibario pane, & bellarijs militaribus contentus, proinde in senecta adeò viguit, vt post sextum, & octogesimum annum, filium genuerit: postque nonagesimum annum secundum, Carthaginenses, qui contra fœdus ei bellum intulerant, superatit.

Quod

Quod victus laus commendetur abstinentia, non epularum elegantia & copia. XXI.

QVOD ventri suaue est simul, & honestum, id sequi, res est plane operosa & difficilis. Cum igitur in populo multos animaduerteret, ex epularum varietate, & redundantia, magnificentiæ gloriã quærere: dixit illos eruditũ magis habere palatum, quam ingenium, eo quod in apparatu, maior sit laus parcimoniæ, quam elegantiæ, & copiæ. In hanc itẽ sententiam venit aliquando Socrates. Nam admonitus ab amico, vt apparatũ, qui erat tenuis, augeret propter hospitum aduentum: si boni viri sunt, inquit, satis erit: sin minus, plus satis.

Quod in cibis nihil sit ipso appetitu conditius. XXII.

CVM turpitudinem omnium officina sit venter: eiusque voluptate non tam homo, quam hominis nutriantur flagitia:

tia: multa in eo damnauit, quæ probantur ab alijs. Sciscitanti autem cuidã, quod in cibis optimum esset obsonium, quod inquit, sapit. Hoc ipsum sentiens Socrates, solitus est dicere, optimum cibi condimentum esse famem: potionis sitim. saturatis enim sordent omnia, placent etiam abiecta esurientibus. Testis est Persarum Rex Darius, qui in fuga cum aquam cruore mistam, & cadaueribus contaminatam auide hausisset, negauit, vbi sitim restinxit, se vnquam bibisse iucundius.

Quod abstinentia Flagitiorum sit remedium, & medicina.
XXIII.

DIFFICILE est, inquiebat, ventri simul, & pudicitiæ parere. Nequissimus enim libidinis minister est venter, quem qui frenat, libidinem tollit. Itaq; Ægyptij olim, vt viuentes ad abstinentiam hortarentur: nunquam mortuos ante sepelire solent, quam exectis intestinis. idque vt quod contra ius, fasque ab ijs admissum,

in vi-

in vita fuerat, causa sublata, quodam modo videretur expiari.

Quod abstinentiam sequantur ducem summa queq; bona. XXIV.

CVIDAM interroganti, qui iucunde viueret, non qui molliter dixit, & delicate: sed qui temperanter viuit. Temperantiæ enim attributa numerantur hæc. corporis robur: animi tranquillitas: rationis obsequiũ: vitæ integritas: lumẽ ingenij: formæ dignitas: ac deniq; fortunæ vtilitas. Qui igitur abstinentiam habet, nihil est, quod vltra magnopere appetat. Accedit huc M. Curij qui Romanæ virtutis fuit exemplar, graue testimonium. Hic enim ad focum sedens, cum vasis fictilibus, rapas edẽs, Samnitũ auri pondus his verbis reiecit, malo, inquit habentibus aurum imperare, quam auro abundare. Fortis enim est, vt ait Eusebius, qui non tantum hostium, sed etiam cupiditatum est victor.

Quod

Quod vbi sobrietas non sit ; ibi nec rationis, nec imperij vllus sit vsus.

XXV.

NON alio condimento cõmendabant suos cibos Spartani, quam fame. Victus enim iucunditas, in appetitu est, non in ciborum genere, & satietate. Tenuitas quippe in cibis, quæ iucunda sunt, auget, & voluptatem maiorem facit. Atq; quoniam tantum detrahitur rationi: quantum additur ventri, sobrietas maxime decet Principem, penes quem bona sunt omnia. Interroganti cuidam quod periculum in Gubernatore nauigantibus in alto maxime esset timendum, ebrietas dixit. Periculum id Solon ad Remp. referens, cum esset Atheniẽsium legislator, legem statuit, qua Princeps, si ebrius deprehenderetur, impune occidi posset. Nam quid de abstinẽtię vtilitate, vt honestatẽ prętereã, dicerem? expeditissima est ratio augendi census detrahere sumptibus.

Quod

Quod Principis continentia popularẽ gratiam maxime conciliet.

XXVI.

TEMPERANTIA, alio nomine Continentia à continendo est dicta, eo ꝙ temperantem ab omni turpitudine gulæ, luxuriæ, cupiditatis, auaritiæ, ambitionis, & ſuperbiæ pellat, eumq; plurimis virtutibus circũuallatũ, in rationis gyro contineat. Quare ſolitus eſt dicere, nullã ſemitam Principi magis ad gratiam popularem eſſe compendiariam, & expeditam, quam continentiam. qui enim Princeps non ſolum auaritiæ crimine, ſedetiã caret ſuſpicione, ſolet populo gratiſſimus eſſe. Sic Paulus Æmylius populo fuit peroptatus. Hic enim ex maximo auri, & argenti põdere, atque regia Gaza, quã in poteſtatem ſuam, ex victoria redegerat, nihil contrahere voluit, aut in rem ſuam conuertere: ſed quæſtoribus negotium dedit, vt omnia in publicũ ærariũ referrentur. Atq; quanquam Perſen vicit, & eum in triũphũ duxit, & ex Hiſpania, ac Macedonia maximas opes, in publicum, retulit: ad tantam

tantam tamen tenuitatem; res eius familiaris redacta est, vt vix post eius mortē superfuerit, vnde vxori dos redderetur.

Quod ditißimus sit, qui inops sit cupiditatis. XXVII.

IS demum diues est, & beatus, non cuius ad opes, & copias magnus, in dies accedit cumulus: sed cui ex earū vsu, demitur necessitas. longe enim quiddā est beatius externis bonis non egere, quā abundare. Qui autē opes non cupit, neq; ijs remotis mæret: neq; adiectis gaudet. Quocirca cōsueuit dicere, nullam, neq; apud continentem pecuniæ: neq; apud fortem, periculi esse auctoritatē. itaq; vt iter ad continentiam, & fortitudinem pariter olim suis ciuibus aperirent Lacedæmonij, lege apud eos cautum erat, vt si aurum, argentūue penes aliquē deprehēderetur, res esset capitalis: felicioresq; illi iudicarentur, qui fortiter morirentur in bello: quam qui in pace prospere viuerent.

DE

DE MODESTIA TITVLVS XXIII.

MODESTIA vt inquit ingenij, & eloquentiæ Princeps M. Cicero, est scientia eorum, quæ aguntur, aut dicuntur, collocandorum. Siue enim à verbo medeor est dicta, quod certa sit perturbationum omnium medicina: siue à verbo moderor, quod moderetur rebus omnibus, cēsetur eorum, quæ in dictis, factisque res postulat, magistra & domina. Moderantur autem voluptati, non qui penitus abstinent; sed qui hoc modo vtuntur, vt non abripiantur cum ipsa. Siquidem non naui, & equo moderatur, qui haud vtitur: sed qui quo libuerit ducit. Nihil est in benè instituta ciuitate, hac vna virtute potius. Agesilaus igitur à quodam interrogatus, quid vtili-

tatis Spartæ attulissent Lycurgi leges; quod norit, respondit, voluptates contemnere: iudicans nō alia ex re magis Reip. corruptelā nasci, quàm ex delicijs. Testes sunt in Senatu Mediolani duo Sapientiæ lumina, Hieronymus Samsonius, & Papirius Cataneus. Nam summa quæque in tractando Imperij clauo, illius temperantur consilio. Tanta quippe est acritate ingenij, tanta virtute, & doctrina, vt sicuti equus freno circumagitur, ita eius auctoritate populus omnis, quo ius, quo ratio vocat, duci videatur. Papirij autem Catanei tanta est auctoritas, vt eius consilium non ex virtute, sed virtutem ex eius consilio non verēatur omnes, qui illum benè nôrunt, probare. Res enim ab eo gestæ plenæ videntur diuinitatis: ipse verò virtutis nomen, animi magnitudine superare. Ambos illos sapientissimos Patres conscriptos libenter hoc loco nomino, quia Cardinalis P. Aldobrandini virtus admirabilis, & Modestiæ gloria, maximè recreatur grauissimo vtriusque testimonio.

Quod

1 *Quod nec salutare, nec gratum quicquam sit magis, quàm modus.*

2 *Quod turpe sit, in rebus prosperis, animo efferri.*

3 *Quod sine modo, & Modestia, ars omnis iaceat, & doctrina.*

4 *Quod non adeo quid fiat; quàm quo quid modo fiat, sit spectandum.*

5 *Quod consors Modestiæ sit verecundia.*

6 *Quod Modestiæ quasi cos quædam sit verecundia.*

7 *Quod pudor non solum vim virtutis, sed etiam numinis, habeat in mulieribus.*

8 *Quod Pudor naturam maximè attingat humanam.*

9 *Quod Pudor virium plus habeat, quàm metus.*

10 *Quod Pudoris color censebatur, apud veteres, habere non solum ornamentũ virtutis, sed etiam numinis.*

11 *Quod olim nihil in Rege statuebatur esse potius Modestia.*

12 *Quod vbi non adsit Modestia; ibi minimè seruari possit concordia.*

13 *Quod minimè verbosa sit Modestia.*

14 *Quod, & Prudentiæ, & verecundiæ, & silentij comes sit Modestia.*

15 *Quod, vt Modestia virtuti: ita Modestiæ ornamento sit silentium.*

16 *Quod Ars statuatur dicendi: virtus verò silendi.*

17 *Quod Principis sit plurimum cogitare, minimum loqui: summa verò quæque operari.*

18 *Quod alijs dicere: alijs magis expediat tacere.*

19 *Quod, & decorum, & tutum sit cum Principibus minimum loqui.*

20 *Quod sapienti probanda est magis, quam appetenda Regum familiaritas.*

Quod nec salutare, nec gratum quicquam sit magis, quàm modus.

I.

DIOGENES Cynicus eos solet irridere, qui propter bonam valetudinem sacrificiũ facerent: deinde iura sanitatis cibo, potu, atq; omni luxuria violarent. Nec quicquam est homini insulsius, quàm à medi-

medico id precari: quod ipse sibi potest largiri. Dicebat autem nihil neque tenuitate, ad valetudinis firmitatem, neque morum facilitate, ad beneuolentiam esse accommodatius. vtrumque docuit etiam Imperatorum fortissimus Annibal. Nam, vt Græci referunt scriptores, neque cum, in Italia bellum gessit, neque postquám in Africam redijt, cubans cœnauit, ampliusq; vini sextario indulsit: summa quoque comitate, & gratia, secum agere volẽtes, semper excepit.

Quod turpe sit, in rebus prosperis, animo efferri. II.

SATIS vindictæ est, nolle nocere, cum liceat vlcisci. Itaque Persæ cum supplicium de illustri viro sumpturi essent, vestẽ ei, & Tiaram detrahebant, atque vtramq; suspensam, pro homine verberabant. Nec est inconsiderata suspicio: sed virtutis laus, principem paululum de suo iure, in vlciscendo recedere. Itaque cuidam interroganti, quid in rebus secundis, turpe

eſſet, inſoleſcere reſpõdit. Non obſcurum eſt in Archidamo Ageſilai filio teſtimonium. Nam cum à Philippo Macedonum Rege poſt cladem ab eo acceptam, literas aculeatas, & plenas terroris accepiſſet: Si tu reſpondit, ô Rex metieris vmbram tuam, illa nihilo maior erit, quam erat ante victoriam. grauiter admonens non eſſe ſapientis animo turgere, in rebus ſecundis.

Quod ſine modo, & Modeſtia ars omnis iaceat, & doctrina.

III.

EST modeſtia ſcientia opportunitatis, atque idoneorum ad agendum, temporum magiſtra, & domina. Interrogatus igitur, quis eſſet ſapientiſſimus, qui alijs dixit, præcellit modeſtia. Nec deeſt antiquitatis auctoritas. Etenim Menedemus Etrienſis cum videret multos, in doctrina, nec modum, nec modeſtiã tenere, ſolitus eſt dicere plurimos nauigare Athenas, ſtudiorum gratia: qui primũ eſſent ſapiẽtes; dein-

deinde fierent Philosophi: tam progressu temporis, euaderent idiotæ: omnium autem maxime censetur profecisse Socrates, qui dixit hoc vnum se scire, quod nihil sciret.

Quod non adeo quid fiat, quàm quo quid fiat modo sit spectandum. IV.

NON est in iudicio præpropera habẽda fides. Nam credulitas iudicis sæpe calamitas est innocẽtis. Solitus igitur est dicere, virtutem sine modo, fieri vitium. vetus huic eius sententiæ consonat prouerbium. πλέον ἥμισυ παντός: dimidium plus toto. Sicuti in hoc prouerbio sita est aurea mediocritas: ita in ipsa mediocritate, vis omnis consistit modestiæ. Nam vt studium quidam modus est, inter negligentiam, & curiositatem: ita virtus omnis refugit quod aut parũ, aut nimium est. Laudatur itaque Archidamus, cuius filiæ cum essent donatæ à Dionysio vestibus preciosis, recusauit pater, ne ijs indutæ turpiores fierent. Etsi enim pulchræ erant vestes: quicquid tamen fit præter modum, est turpe.

Quod consors Modestiæ sit verecundia. V.

SCISCITANTIBVS amicis, quo colore maximè commendaretur mulier, pudoris respondit. Est enim verecundia cupiditatum moderatrix, verum virtus hæc magis est fœminæ, quàm boni viri. Minime enim virum bonum decet verecundari, cũ ex erratis nascatur verecũdia. Quare hæc laudatur in iuuene, vituperatur in sene. in illo enim rubor virtutis est color: in hoc dementiæ, & improbitatis. Demades igitur consueuit dicere pudorẽ in muliere, arcem esse pulchritudinis, & custodem officij. Nam plures pudore peccandi-à peccato sæpe abstinent: quàm honesti studio, & virtutis amore.

Quod Modestiæ quasi cos quadam sit verecundia. VI.

SOLITVS est dicere, vbi adsunt verecũdiæ aculei: ibi cupiditatem rationi parere. Nã frenum turpitudinis est verecundia.

dia. Hæc autem duplex est: vna qua quis peccare, altera qua peccasse erubescit. Illam laudare soleo: hanc nunquam non vituperare. illa enim virtutis habet adumbrationem: hæc peccati ignominiam. atq; sicuti apud Medicos magis præclarũ est præcauere à morbo, quam morbum curare: ita pudoris magis est probandus, qui culpam impedit, quam qui corrigit admissam.

Quod pudor non solum vim virtutis sed etiam numinis, habeat in mulieribus. VII.

SCISCITANTI cuidam, cum forte ageretur, de admirabili animi præstantia, qua, cum formæ dignitate, MARGARITA ALDOBRANDINA commendatur, quænam virtus esset mulierum, non consilium dixit, non armatā fortitudo: sed verecundia. Hæc enim non solum oris figuram, sed etiam animi pulchritudinem honestat. Est autem verecundia, à verbo vereor dicta, quod verbum, vt spero, est rerum futurarum. Sed

hoc inter metum, & verecundiam interest, quod ille sit periculi: hæc nominis, & famæ: ille in corde, hæc sita sit in ore, & oculis. pudor dicitur alio nomine, quasi pudendorum timor, qui situs est in incontinentiæ dedecore. Eorum decus quoniam vix reperitur, iccirco Pudorem cum Nemesi in cœlũ euolasse canit Hesiodus, æneo seculo. Quia autem magister, & Dominus continentiæ est pudor, Xenophon in Symposio pudorem Deum fecit, pudorisq; Ara Athenis fuit, in Acropoli, vt ait Hesychius.

Quod pudor naturam maxime attingat humanam. VIII.

CVM nonnullos aliquando cerneret perfricta fronte, in flagitiorum sordibus inuolutari, dixit hominem, sine pudore, & pudicitia, amittere, & nomen, & naturam hominis. Nec id falso quidẽ. Nulla enim animans, præter hominem, sensum vllum habet pudoris. Itaq; veteres, quia natura solis vultũ dedit hominibus, consueue-

ſueuerunt dicere impudentes, os non habere. hinc laudatur Catonis Maioris in Lentulum dicacitas: ille enim cum Lentulus in eius faciem expuiſſet, affirmabo omnibus dixit, Lentule, falli eos, qui te negant os habere. argute hominis impudẽtiam notauit, etſi de ſputi natura dicere videbatur.

Quod pudor virium plus habeat, quam metus. IX.

INTERROGANTI cuidã quid in humão genere, dominaretur naturæ, & affectibus, pudor, reſpondit. comprobarunt id multis ante ſeculis, ſui exemplo Mileſię virgines. Nam cum in dies propter vitæ contemptum, laqueo vitam finirent: decreuerunt Mileſij, vt virgines nudæ, cum eodem laqueo quo eſſent ſuffocatę, efferrentur. itaq; quas non potuit mortis metus: turpitudinis pudor in officio retinuit.

* * *

Quod pudoris color censebatur, apud veteres habere non solum ornatum virtutis, sed etiam numinis.

X.

INTERROGATVS quis inter colores omnium esset pulcherrimus, verecundiæ respondit. est enim pudor virtutis appáritor, & erroris simul censor. Itaq; Pudoris simulacrum in Laconia spectabatur. Fuit item olim Numus, cuius inscriptio erat, Sabina Augusta Hadriani Aug. ab altera parte, dea sedens velo faciem cooperta, & digito dextræ, indice ad iugulum admoto conspiciebatur, cuius inscriptio erat Pudicitia. Hæc n. vis est pudoris & pudicitiæ, vt qui pudens sit, multo magis dedecus quam mortem timeat. præclarum est Iulij Cęsaris exemplum, qui tribus & viginti vulneribus confossus, vt verecundiam, si minus vitam poterat, retineret: in ipso mortis pūcto, togā vtraque manu dimisit, vt inferior pars corporis tecta collaberetur, nec quicquam cadendo, non modestum admitteret.

Quod

Quod olim nihil in Rege statuebatur esse potius Modestia. XI.

SOCRATES Cygni nomen cum sibi vsurpasset: Pyrrhus Aquilæ: Accipitris Antiochus, Dixit quia Cygnus est sapientiæ Typus, solusq; Deus est sapiens, arrogantius à Socrate id esse factum: à Pyrro contra abiectius, eo quod hæc ales Symbolum sit fortitudinis in bello, qua, iure vti volentibus, nihil accidit opus esse: omnium sapientissime fecisse Regem Antiochum, eo quod Accipiter interpretationem habeat modestiæ, quæ nihil est, nisi veluti quædam virtutum omnium mensura. Itaq; sicuti aues cæteræ sursum volaturæ, per circuitus ascendunt, atq; id cum faciunt transuerso, & tortuoso volatu vti coguntur: ita solus accipiter sursum versus tendens, recta effertur, eiusq; delapsus ad terram, recto tendit tramite. non solum enim modestia est ars rerum agendarum, sed etiam, & loci, & temporis, quo quid agendum sit.

Quod

Quòd vbi nō adsit modestia, ibi minime seruari possit concordia. XII.

EIVS in primis dicebat laudandam esse modestiam, cui cum plurimum liceret, minimum tamen existimaret decere. est in hac leui admonitione, grauis aduersus insolentes obiurgatio. Nam Pierus, vt est in fabulis, ex Euippe vxore nouem suscepit filias, quæ propter cantus suauitatem animo elatæ, nihil sunt veritæ Musas ipsas ad certamen cantus prouocare. quocirca à Musis superatæ in totidem picas sunt mutatæ. factumq; est, vt deinceps Musæ earum nomen, veluti trophæum vsurpantes, Pierides sint cognominatæ. At cur illæ in picas? quia vbi deest modestia, ibi semper indignatio præsens est, & discordia, vt patet in fabula. Nam pica Marti, qui gaudet dissidio, est sacra.

Quod minime sit verbosa modestia. XIII.

SCISCITANTI cuidam cuius maxime, inter quosdam disertos viros, probaret

ret eloquentiam: eius respondit, qui nouit in loco tacere. plura enim decet sapientem tacere, quam loqui. atq; silentium in primis, mulieri, & fatuo maximum est ornamentum. vim enim habet responsionis, quæ caret reprehensione. Nam vituperari potest oratio: non potest silentium, quod apud sapientes, est responsi loco. Itaq; Simonides modestiam cum seruaret silendo potius, quam dicendo: interrogatus, cur id faceret, quia respondit nunquam tacuisse me pœnituit: pœnituit sæpe esse locutum.

Quod & prudentia, & verecundia, & silentij comes sit modestia. *XIV.*

CVM nihil sit honestum, quod modestia vacat: interrogatus ab amicis, qui in rebus agendis, decoraretur ornamentis modestiæ: qui tria respondit præcepta tenet Socratis: hoc est, cuius mentem prudentia; faciem verecundia; linguam vero honestat silentium. Nec enim ab eo

ab eo res magnæ ſuſtineri poſſunt, cui tacere eſt graue: nec loqui nouit, qui tacere neſcit: in iurgijs vero acriores ſæpe sũt aduerſus petulantes, & maledicos ſilentij, q̃ orationis aculei. præclarum igitur in eo eſt modeſtiæ genus, qui & tacere, & loqui in loco didicit.

Quod vt modeſtia virtutum: ita modeſtiæ ornamentum ſit ſilentium.

XV.

RES eſt, inquiebat, ſapientiæ plena ſilentium. Ideoq; fatuus, à fando dictus eſt, quia qui a ſapientia nudus eſt, ſilentium neſcit tenere. Deus igitur qui ſapientiſſimus eſt: parciſſimus eſt orationis. Quare homines dicendi: ſuperos tacendi habemus magiſtros, quorum in ſacrificijs vnice laudatur ſilentium. Romani igitur olim Angeronam Deam fecerunt ſilentij: cuius os, vt ſcribit Macrobius obducebatur indice, vt ſilentium denunciaret. Eſt enim index ſacer prudentiæ, quæ docet, & loqui, & tacere. Angerona autem

ab an-

ab angendo est dicta, eo quod, vt refert Verrius Flaccus, eos ab Angore, & animi solicitudine, ad maximam voluptatem traducat, qui suos Angores, & molestias, vbi res tempusque postulat, ferunt dissimulando.

Quod ars statuatur dicendi: virtus verò silendi. XVI.

INTER totius Græciæ sapientes, Pittacũ in modestiæ doctrina, dixit maxime esse laudandum. Hic n. nihil, in hac vna virtute, potius ducebat esse silentio. Quare ab Ægyptiorum rege rogatus, vt quod optimum esset, ex animante ad se mitteretur: ille linguam misit: de integro item rogatus, vt pessimum quod esset mitteret, linguam pariter mandauit, innuens nihil esse, neque melius si modus adsit, neq; deterius si absit, oratione. omni enim gladio acutior est oratio: quæ non solum armatos, sed etiam procul absentes lædit. Anacharsis igitur linguæ procacitatem, omni flagitio libidinis fecit capitaliorem: nec id

verbis solum : sed etiam signis omni sole clarioribus. Nam in conuiuio apud Solonem, vt hoc ipsum testatum relinqueret, ita decubuit, vt læua comprimi pudenda viderentur: os autem eo dextra arceret, q; freno valentiore putaret linguam indigere. Nec enim facile tot recensueris homines, qui venereorum intemperantia, calamitatem sibi contraxerint: quot ciuitates, Principatusque arcanorum dissoluerit enudatio.

Quod Principis sit plurimũ cogitare, minimum loqui, summa vero quæque operari.
XVII.

NIHIL, inquiebat, est princeps, nisi reip. villicus, à quo imperij voragines, & scopuli non verbis, sed factis sunt infringendi. Quare cum nihil sit neq; gloriosius, neq; difficilius, quam audire, & silere, haud quicquã est principis dignitati consentaneum magis, quam silentium. Nam cur aut Aquila apud Romanos, aut Crocodilus apud Ægyptios Principis Hiero-

gly-

glyphicum constituebatur? vt rem docerent esse regiam silentium, atq; agendo, non dicendo administrari imperium. Illa enim sola inter alites volat sine clangore: hic autem, vt inter aues Ciconia, lingua, & voce destituitur. Nam quasi quædam regula bene agendi, & intelligendi, quorũ causa homo in lucem est editus, in silẽtio vno est posita. Siquidem quæ mala nunquã audimus: illa nec cognoscimus, nec incognita appetimus.

Quod alijs dicere, alijs magis expediat tacere.
XVIII.

INTERROGANTI cuidam qualis esset ars, & dicendi, & tacẽdi: qualis est, respõdit, natura magistra, in Cicadarum genere. Responsio certe plena ingenij, & doctrinæ. Nam inter Cicadas mares, quæ apud Hesiodum dicuntur Achatæ, perpetuo canunt: fœminę contrà, quæ Tettigonæ nuncupantur, voce destitutæ, perenni silentio vtuntur. Hoc ipsa lo-

qui videtur similitudo, nunquam neque sapienti esse tacendum: neque stulto loquendum. Res enim est non solum honesta: sed etiam tutissima imprudentibus silentium. Etenim in rebus bonis, habetur pro asseueratione: in peruersis pro inficiatione: ac demum, vt vulgatũ est, apud iurisperitos: expressa sæpè nocent: non expressa nunquam nocent.

Quod & decorum, & tutum sit cum Principibus minimum loqui. XIX.

ETSI non tam exornationis in dicendo, quàm veritatis momenta quærenda sunt: vera tamen omnia ingeruntur vberius, quę funduntur cum orationis suauitate. Ita sapientissimus ille Antistes res sæpè graues, & acerbas, lenitate dicendi compensat. Itaque à quodam equite, qui principum consuetudinem affectaret, interrogatus quid in eorum familiaritate, potissimum esset cauendum: plurimum, respondit, loqui. aurea certe, & magno Philosopho digna sententia. Nec enim Cal-

Callisthenes, si non cum Alexandro, sed cum æqualibus libertate loquendi vsus esset, miserandas in cauea pœnas dedisset suæ licentiæ.

Quod sapienti probanda est magis, quam appetenda Regum familiaritas. XX.

CVM forte de cæde in regia, patrata ageretur Card. Lotharingiæ, dixit Regum probandam magis, quàm appetendam esse familiaritatem. vitam enim perdit is, qui eorum gratiam amittit. Idipsum sentiens Lacydes Cyrenæus plurimis promissis accersitus ab Attalo Rege vt in suã amicitiam, & regni societatem veniret: respondit Regi se ingẽtem gratiam habere: negauit tamen se venturum, eo quod Philosophi, à Regibus, vt picturæ, & imagines, eminus, non cominus sint videndi.

DE FOELICITATE TITVLVS XXIV.

SI quæ datur, in hoc vitæ curriculo fœlicitas: non ea est, quę vulgo videtur, vt pauperi, pecunia: ægroto sanitas, ignaro doctrina: sed hominis perfectio, quæ est iuste operari, & docte sentire. Etenim non possidere, sed non egere fœlicitas est. Quare locuples potest esse miser; non potest temperans, rebus etiam destitutus, non esse beatus. Perfectio enim cupiditatis est temperantia: voluntatis iustitia: prudẽtia mẽtis, fortitudo partis irascibilis: atq; vt vno verbo dicam, perfectio hominis est sapientia, vt ignorantia, summa eius calamitas, & miseria. Sed duplex est fœlicitatis ratio, vna perfecta, quã qui habet, nihil est, quod amplius desideret; altera imperfecta, cuius Supellex, in externis bo-

nis bonis est posita. Multum amo Cardinalis Aldobrandini fœlicitatem: non parum summos duos eius Buccinutores, Ioannem Baptistam Sormanum, & Petrum Antonium Magnocaballũ, actes iuris, & iustitię propugnatores, qui tamen in eodem virtutis, & doctrinę genere, sic inter se differunt, vt alter Romæ ius Pontificũ: alter Medulani, in summo doctorum collegio, ius Cæsareum magis tueatur. Nam Sormanus vir æquissimus, sui ordinis dignitatem plurimo decorat virtutis splendore. Est enim tam acris ingenij, & syncerae integritatis, vt cum lucro habeat ipsa corporis, & fortunæ detrimenta, tum vix vlla sit ciuitatis gloria, ad quã, per eius virtutem, non plurima fiat accessio. Siquidem quemadmodum olim de Catone Censorio prædicabant Romani, optima est I o. B a p t i s t æ Sormani virtus, suadendi magistra: summus consulendi opifex, eius doctrinæ sensus: atque maximus augendi imperij magister, iustitię fundus, & pietatis. Quare
 liben-

libenter ad reconditas Cardinalis P. Aldobrandini virtutes illuminandas vtor tanti viri ſplendore. Cæterum Petrus Antonius ſapientiſſimi Senatoris Hieronymi Magnocaballi filius, non ſolum nominis, ſed etiam paternæ virtutis hæres, tãta pietate, & iuſtitia: ad laudes eas ſummi Antiſtitis vehitur, vt veluti cœleſti quodam Pegaſo elatus, multa fũdere videatur, quæ potius de cœlo, quàm ab homine videar capere, vt idipſum nunc loquuntur hæc Apophthegmata,

1 *Quod ex virtute generis, ſemina quadam trahantur fœlicitatis.*

2 *Quod non parua ſint fœlicitatis adminicula in educatione.*

3 *Quod non Minima pars fœlicitatis hauriatur è natione, & patria.*

4 *Quod non Regni, ſed virtutis præmium ſit fœlicitas.*

5 *Quod ſolus ſapiens nouit bonis fœliciter vti.*

6 *Quod ex animo fœlicitas: ex corpore animus cognoſcatur.*

Quod

7 *Quod virtus cum ætate: fœlicitas crescat cum virtute.*

8 *Quod fœlicitatem maximè attingat vir sapiens.*

9 *Quod veluti quædam fœlicitatis fabrica sit in temperandis affectibus.*

10 *Quod fœlix sit, non qui bona poßideat, sed qui bonus sit.*

11 *Quod extra fines virtutis exulent omnia mala.*

12 *Quod publicæ societatis fœlicitas, concordia est depascenda.*

13 *Quod iuris æquabilitas, vrbis sit fœlicitas.*

14 *Quod veluti quidam publicæ fœlicitatis cibus sit, ciuium Concordia.*

15 *Quod Principis eloquentia non vacet fœlicitate.*

16 *Quod in Principe non solum ingenij, sed etiam Imperij facultas dicendi, oleat fœlicitatem.*

17 *Quod iuris fœlicitas, in Principis eloquentia, maximè sit fundata.*

18 *Quod ne Dicteria quidem Principum, ab instructione publicæ fœlicitatis videantur nuda.*

19 *Quod publicæ fælicitatis opifices, sint viri eloquentes.*

20 *Quod dicendi facultas, veluti quoddam, ad fælicitatem imperij, sit vehiculum.*

21 *Quod fæliciter imperet, qui manib. potius: quàm lingua loquatur.*

22 *Quod in Imperio, fælicitatis propugnaculum sit eloquentia.*

Quod ex virtute generis, semina quædam trahantur fælicitatis.

I.

SOLITVS est dicere, magnam partem fœlicitatis esse benè nasci. Nec huic eius sententiæ, deest antiquitatis auctoritas. Nam cur à Poetis Theseus Neptuni: Hercules Iouis: Achilles Thetidis: Æneas Veneris: Romulus Martis dictus est filius? vt certe docerent virtutem generis, posteris esse veluti quandam supellectilẽ fœlicitatis. Itaque apud Spartanos legibus cautũ erat, vt nemo matrimonium contrahere posset, nisi præclaro aliquo facinore

nore perpetrato. volebant enim non prohibere matrimonium: Sed vetare ex timidorum matrimonio, ignauos nasci liberos. Atque si propter appetitum matris, infantibus in vtero inuruntur næui: quibus vitiorum maculis, ab improbis parentibus aspergentur infantium animi? Maior certè quidem ars est generandi hominem: quàm pingendi. Nam in pictura forma: in procreatione affectus etiam fingi debent.

Quod non parua sint fœlicitatis adminicula, in educatione. II.

CVM aliquando de educatione puerorum incidisset oratio; dixit pluris esse benè institui: quàm benè nasci. Graue est non solum Ptolemæi Ægypti Regis testimonium, qui ex Lago patre gregario Alexandri milite natus, per virtutē, regnū est affecut⁹: sed ēt naturæ singulare exemplū. Etenim si spinæ trunc⁹ surculo Persici inseratur, mespila inde oriuntur maxima. Nam q̃ in reliquis plantis arbor non sua,

sed

ſed ſurculi fert poma: ex eo fas eſt intelligere, naturam arte ſuperari. hac autem opinione Philippus Macedoniæ Rex permotus, nato Alexandro, ſcripſit ad Ariſtotelem, non tam gaudere ſe, quod ſibi natus filius eſſet, quam quod natus eſſet Ariſtotelis tempore, à quo erudiri poſſet.

Quod non minima pars fœlicitatis, hauriatur è natione, & Patria. III.

CVM interdum de patria eiuſq; nomine ageretur quod denominationem habeat à patre: articulum à matre, quia vim & naturam retinet vtriuſq; parentis; Dixit iccirco nihil in amore eſſe charius patria, quod non minimam anſam mortalibus porrigat fœlicitatis. Nam quemadmodum alia regio, aliam plantã parit: ita diuerſas nationes, diuerſi mores, & diſparia ingenia ſequuntur. Quare Plato tribus de rebus, ſuperis gratias agere ſolitus eſſe dicitur: primũ quia natus eſſet homo, quod generi tribuitur: deinde quoniam Socra-

Socratis tempore, quo vsus est præceptore, quod ad educationē refertur: tum deniq; quod Græcus, quod patriæ est, & nationis.

Quod non Regni, sed virtutis præmium, sit fœlicitas. IV.

QVIA vulgo homines, vbi plusculum accessit pecunię, efferuntur animo: eumq; in primis tanquam beatum suspiciunt, cui sunt amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, ac demū diuitiæ, interrogatus aliquando, quis esset fœlix, nō qui Regna possidet: sed qui Deo respondit, est simillimus, hoc est qui nec lędere, nec lædi nouit iniuria. alterum est facile: alterū tam difficile, vt qui hoc præstat, nullos sensus in viuo corpore, nisi virtutis videatur retinere. Nam vt refert Sophocles, in Iouis tantum hortis aurea fœlicitas colitur.

Quod solus sapiens nouit bonis fœliciter vti. V.

CVm in hoc vitæ curriculo, acres sæpe sunt dolorum aculei, nec hebetes iniuriæ morsus, quibus obiecta est hominis vita: solitus est dicere fœlicitatem esse voluptatem, quam nec mœror sequeretur, nec turpitudo. Nam cui res est, & ingeniũ simul, is demum ad extremum vsque vitæ nouit, frui bonis. In hanc tanti Antistitis sentẽtiam venit pariter Antisthenes, cum inquit nihil esse fœlicius, quàm beatum mori. qui enim fœliciter vitam absoluit, nihil ei, quod melius agat, sit reliqui.

Quod ex animo fœlicitas: ex corpore animus recognoscatur. VI.

SCiscitanti cuidam vnde petenda essent fœlicitatis monimenta: incerta dixit, non tamen contemnenda è corpore. Nam sicuti animus obses est fœlicitatis: ita corpus animi est simulacrum. Itaque Socrates cum Xenophontem rara indole

Indole vidiſſet, ſtatim recognouit, quæ in eius animo ſemina eſſent fœlicitatis. ab eo igitur ſciſcitatus eſt, vbi fierent nundinæ, is cum appoſite reſpondiſſet: interrogauit, vbi fierent boni viri, negauit ſe ſcire. tum Socrates me igitur, ait ſequere. Nec enim frons tacita ſolum eſt animi oratio: ſed etiam morum interpres, & nuncia.

Quod virtus cum ætate, fœlicitas creſcat cum virtute. VII.

QVONIAM neſcit virtus otiari, creſcitque virtutis gloria cum ætate, dicebat eum eſſe fœlicem, cui vita fruendo contigiſſet, ad ſenectæ limen peruenire. Acta enim ætas, vt ait Cic. honeſtè, ac ſplēdide tantam affert conſolationem: vt eos, qui ita vixerint, nec tangat ægritudo, & oblectet ſumma præmij expectatio.

* * *

Quod

Quod fœlicitatem maxime attingat vir ſapiens. VIII.

CVM pauperem miſericordia: diuitem ſequatur inuidia: ſapientem tranquillitas ab omni ęgritudine remota, conſueuit dicere eos eſſe felices, qui virtutũ non ſolum habent cognitionem, ſed etiam poſſeſſionem. Hoc vox ipſa etiam aperire videtur. Fœlix enim dicitur quaſi fœtus legis: Beatus tanquã bonis omnibus auctus: diues veluti diuinus, quod rebus nullis indigeat. Huc pertinet Paridis fabula. Nam quorſum illæ inter Palladem, Iunonem, & Venerẽ de elegantia formæ controuerſiæ? tria ſi bene attendimus conſtituuntur vitæ genera: vnum intelligendi, agendi alterum: vltimum voluptati deditum, quod Ilij fuit exitium. qui vera intelligit doctus dicitur: qui iuſta operatur, vir bonus nuncupatur: qui autem vtrumq; facit, ſapiens nominatur, qui fœlix eſt, & beatus: Biſq; cenſetur viuere, quia vitam agit docti ſimul, & boni viri.

Quod

Quod veluti quædam fœlicitatis fabrica sit in temperandis a affectibus posita.

IX.

QVONIAM & virtus, & vitium ex affectu, non euentu, apud iurisperitos, penditur, dicebat fœlicitatis fabricam in temperandis affectibus esse sitam. Hos igitur maxime spectant, & iurisperiti, & medici. illi, quia ansam in maleficijs, habet affectus culpæ, & innocentiæ: hi vero, quoniam in ipso affectu, sæpe residet salutis vis, & medicinæ. Itaq; Galenus scribit ægrotos quotannis non paucos saluti, ex animi perturbationibus esse restitutos: & Æsculapius Mimos etiam risus conciliatores adhibuit sæpe medicinæ loco.

Quod fœlix sit non qui bona possideat, sed qui bonus sit.

X.

QVIA fœlicitatis commendatio in virtutis alicuius inuolucris, oportet sit demersa: interrogatus, cur qui boni viri

 sunt,

ſunt,contemnant diuitias:quia dixit, virtus non eget externis bonis: quibus nec augeri nec comminui poteſt. Itaq; laudatur Diogenes, qui præclarius duxit pecunijs non egere, quam abundare.

Quod extra fines virtutis exulent omnia mala. XI.

CVM ex probitatis coloribus, & doctrinæ pigmentis, bene inſtitutæ ciuitatis forma eſt deducenda: quærenti quænam ciuitas præ cæteris eſſet fœlix, & beata: ea reſpondit, quæ non eget virtute. Virtus enim vt aſſeuerabat Zeno Critticus, Stoicorum princeps ſola ſufficit, ad bene beateq; viuendum. Etenim ſi in Phalaridis tauro vratur, qui bonus eſt, quia virtus eſt ſummum bonum, nec vri poteſt; in ipſo incendio fœlicitatem minime deponat.

* * *

Quod

Quod publicæ societatis fælicitas, concordia est depascenda.
XII.

SOLITVS est dicere, ciuibus iter ad fœlicitatem, vna beneuolentiæ semita patere: duo esse concordiæ vincula beneficium, & gratiam, quorum alterum beneuolentiam connectit accipientium: altera largientium amorem, & studium stabili charitate confirmat. Communis enim spes, communisq; metus maximam concordiam parit. illa vt quæ animo concepimus bona consequamur: hoc, vt quæ imminent mala, subterfugiamus.

Quod iuris æquabilitas, vrbis sit fælicitas. XIII.

SCISCITANTI cuidã, quà arte cõmunis societatis, felicitas & concordia seruaretur potissimum à Principe: iuris respondit æquabilitate. Hoc vno responso docuit, Principi cauendum esse, ne maior pœna sit quam culpa: neue ijsdem ex caussis, alij plectantur, alij impune dimittantur.

Nihil enim iniquius tulit P.R. quam ab Imperatore Domitiano in eodem crimine deprehensos pauperes capitali supplicio damnari: opulentiores, ac diuites pecunia mulctari, & patrimonijs exutos absolui.

Quod veluti quidam publicæ fœlicitatis cibus sit, ciuium Concordia. XIV.

CONSVEVIT dicere vrbis fœlicitatem non solum nasci ex ciuiũ concordia, sed etiam eius veluti quodam pabulo nutriri. Hinc vetus illa Salustij sententia. Concordia pauuæ res crescunt: discordia maximę dilabuntur. Ex huius eluuione pestem omnem imperij parari scribit Xenophon: Platoq; in lib. de Rep. eam pluribus detestatur rationibus. Hæc quippe illa est furia infernalis, quæ à Poetis Alecto dicitur à Græcis ἀλύκτω dissoluo, ꝗ regna vniuersa, per discordiam dissoluantur, & intereant. Itaq; Antisthenes cõcordiam inquiebat, quouis muro esse firmius munimentum.

Quod

Quod Principis eloquentia non vacet fœlicitate. XV.

PRINCIPI suam etiam tribuebat eloquentiæ fœlicitatē. interrogatus enim quis fœliciter regeret, non qui opulentia dixit, aut robore plurimum pollet, sed eoquentia. Hæc enim sola potest omnia Irationis impero subijcere. Homerus itaque Vlyssi cum artem tribuit imperandi, illum maxime eloquentem facit. Hesiodus verò Reges eos, qui Deo sunt chari, omnes ait, diuinitus eloquentia donari: qua detracta nulla diuturna potest remanere Principis gloria. Quocirca reprehēditur Pericles, qui cum in re bellica, & cōsilio rerum ge[illegible]arum floreret gloria, voluit stylo neglecto, Athenis à Phidia pingi, in scuto Mineruæ, cum Amazone pugnās. Multo enim maior est styli, quam picturæ gloria. illa igitur iure C. Cæsarem compulit vt rerum à se gestarum scriberet commentarios. Nam imaginis pulchritudo pictoris est opus: quæ autem virtus scriptis celebratur, non scriptoris est, sed eius,

qui ea virtute fuit honestatus. Quare præ stylo iacet omnis imaginum gloria.

Quod in Principe, non solum ingenii, sed etiam imperii, facultas dicendi alat fœlicitatem.

XVI.

INTERROGATVS quæ facultas dicendi, in Principe vim oleret fœlicitatis, ea, respondit, qua floruit C. Cæsar. Is enim omnium oratorum facultatem exæquauit, orationis lepore. Homerus Menelaum dulcem in dicendo fuisse tradit: breuem tamen. Nam breuitas in Principibus laudatur. Lacones ex omnibus Græcis, breui genere dicendi laudantur, ac in primis eorum Rex Agesilaus.

Quod

Quod iuris fœlicitas in Principis eloquentia maxime sit fundata.

XVII.

FAVSTVM felixq; iuris propugnaculũ, in Principis eloquẽtia, dicebat esse fundatum. Testis est Iulianus Cæsar. Nã Delphidius orator cum aliquando Numeriũ Narbonensis prouinciæ paulo ante Præsidem repetundarum accusaret: ilq; documentorum inopia, in ipso cursu orationis deficeret, exclamauit optime Cæsar, Ecquis nocens esse poterit vspiam, si negare satis fuerit? tum scite Iulianus inquit, Ecquis innocens fuerit, si accusasse tantũ satis erit? Hoc vno dicto, & innocentem virum seruauit, & petulantem simul tabulam repressit.

Quod ne dicteria quidem Principum, ab instructione publicæ fœlicitatis videantur nuda.

XVIII.

INQVIEBAT Principum dicteriã

nunquam ad imperij fœlicitatem, non esse plena instructionis, & disciplinæ. vulgare est, & peruagatum Annibalis exemplum. Nam Antiochus Populo Romano bellum illaturus, cum copias in ordinem duxisset, non tam armis instructas, quam auro, & argento ornatas: Annibalem rogauit, num satis eas Romanis esse putaret, tũ Pœnus, satis, inquit, esse puto, etsi sunt auarissimi. Rex de victoria rogabat: ille de præda respondebat.

Quod publicæ fœlicitatis opifices sint viri eloquentes. XIX.

SOLITVS est dicere publicæ fœlicitatis opifices, & Architectos, in Imperio esse viros eloquentes. Itaque Agamemnon apud Homerum, principes aliquot exoptans, ad Troiam expugnandam, non Achilli, non Diomedi: Sed Vlyssi, & Nestori, qui facultate dicendi plurimum valebant, optabat similes. Sic Pyrrhus Cineam dilexit: Sic Alexander Oratorem Phocionem amauit, vt victo Dario, cum

Magnus

Magnus ex virtute cognominaretur, nullique mortalium per literas salutem diceret, Phocioni tamen, & Antipatro, in ipso literarum ingressu, & vestibulo, plurimũ impertiret salutis.

Quod in dicendi facultate veluti quoddam, ad felicitatem Imperij sit vehiculum.

X X.

CVIDAM interrroganti quod imperij esset, ad fœlicitatem vehiculum: non armati exercitus robur, dixit, sed vis, & facultas dicendi. Itaque tanti apud Alexandrum Magnum fuit Ilias Homeri, vt eam, rei militaris viaticum, atque virtutis, & gloriæ officinam nominaret. Nec eloquentiæ præsidio modo, sed etiã eloquentium virorum familiaritate adiutus Magnus euasit. Probauit id etiam per Onesicrum oratorem, quem in bello nunquam à se dimisit, resque à se gestas literis ab eo mandari voluit.

Quod fœliciter imperet, qui manibus potius, quam lingua loquatur.
XXI.

QVONIAM par est in Rep. vt imperet qui plus sapiat, obediat, qui minus: atque vt sapientia ingenij: ita sapiētiæ decus est eloquentia, interrogatus aliquando quos potissimum inter viros eloquentes probaret, eos dixit, qui moribus potius, quàm verbis fidem faciunt. Nam qui bene loquitur, nec recte viuit, similis est, vt Diogenes solitus est dicere, Citharæ, quæ prodest audientibus, ipsa vero nec sentiat quicquam, nec audiat.

Quod in imperio fœlicitatis propugnaculum sit eloquentia.
XXII.

CVM eloquētia non sit alicuius doctrinæ consors, & socia, sed omnis doctrina, consueuit dicere, nullum esse imperij vallum firmius: quàm quod in eloquentiæ campo est fundatum. Nam cur Argus, vt est

vt est in fabulis, à Mercurio capite est truncatus? cedit prudentia, in qua & consilij, & armorum vis omnis est posita, eloquentiæ: non eloquentia, in rerum deliberatione prudentię. Iccirco enim Mercurius gestat caduceum, qui à cadendo est dictus, quod eloquentiæ interuentu, statim cadant controuersiarū tempestates omnes, & procellæ. Non temere igitur olim Athenis Statua Mercurij spectabatur quadrata. Nam quadrat eloquentia personis, rebus, atque locis vniuersis, nec vis, nec dolus vllus ei potest reniti.

FINIS.

